DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 13967

Ruzhany Memorial Book

Ruz'inoi



THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS



MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman



Original publication data

TITLE	Ruz'inoi : sefer zikaron li-ḳehilat Ruz'inoi ṿeha-sevivah / liḳeṭ ṿe-'arakh Me'ir Soḳolovsḳi.
IMPRINT	880-02 Yiśra'el : Irgun yots'e Ruz'inoi be-Yiśra'el, 717 [1957]
DESCRIPT	232 p. : ill. ; 24 cm.
SUBJECT	Jews -- Poland -- Ruzhany.
	Ruzhany (Poland) -- Ethnic relations.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Poland -- Ruzhany.
ADD'L NAME	Soḳolovsḳi, Me'ir.
ADD'L TITLE	Rozana, a memorial to the Jewish community

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

רוז'ינוי

ספר זכרון
לקהילת רוז'ינוי והסביבה

ליקט וערך
מאיר סוקולובסקי

הוצא בשנה החמש עשרה לשואה, תשי"ז

ROZANA

A MEMORIAL
TO THE JEWISH COMMUNITY

ראזשינאי

א יזכור בוך נאָך דער אומגעקומענער ראָזשינאָיער קהילה

געשריבן אין העברעאיש, געזאמלט און רעדאַגירט דורך

מאיר סאָקאָלאָווסקי

מיט אַ צוגאָב קאַפּיטל אין יידיש פון

יוסף אַבראַמאָוויטש

הוצא ע״י

ארגון יוצאי רוז׳ינוי בישראל

בשנה השלש מאות לעלילת הדם

נדפס בישראל תשי״ז

PRINTED IN ISRAEL 1957

דפוס „ספר״ בע״מ, תל־אביב

התוכן

מבוא

מאז הגיעו בשורות איוב על סופם המר של בני עיירתנו, שמנו אל לבנו אנו, בני רוז'ינוי בארץ, להנציח את קהילתנו שנמחקה; את זכר הורינו, אחינו ואחיותינו שנפלו; את מפעל הדורות של קהילה יהודית בגולה, עתירת־מסורת ולמודת־סבל, שעלה עליה הכורת.

מדורי דורות שימשה האות העברית למטרות הנצחה, בין שהיא חרותה במצבה עלי קבר ובין מודפסת בספר. ומכיון שיקירינו הפכו לאפר ללא קבר וללא מצבה עליו, היה ברור, כי יש להנציח את זכר הנפשות היקרות המעונות בהצבת מצבה נצחית לדורות, מצבה שאינה קשורה למקום מסוים, והיא עומדת לעד — היא מצבה כתובה על ספר.

חברי ועד עולי רוז'ינוי היו אלה ששאפו להגשמת ההנצחה בדרך זו. אך לא היה מי שיקח עליו את עול המשימה הגדולה הזו, וכשנוכח העורך לדעת, שאם לא יקום ויעשה, יעלה הכורת גם על המעט, שאפשר עוד ללקט, ושכל יום נוסף מוריד לטמיון זכרונות נוספים מאותה פינת יקרת, בה גדלנו ובה חיו אלפי יקירינו, ניגש לעבודה בה הוא מטפל זה למעלה משנתים.

עירנות רבה הוכיחו ועזרה לא מעטה הגישו לעורך חברי הועדה המיעצת והם: יוסף אברמוביץ', אלקה רובינוביץ'־אינס וזאב רושקין. הם שיתפו פעולה אתו ועזרו לו לא מעט בבחירת החומר המתאים מתוך הלקט הרב על עיירתנו. לברכה נוספת ראוי החבר יוסף אברמוביץ', שהוסיף לספר פרק ביידיש.

כמו כן טרח רבות חברנו יעקב שמשוני (שמשונוביץ') וריכז את שמות קדושינו, — תודת כולנו נתונה לו בזה.

הספר אינו תכלית השלמות, כי פנקס קהילת רוז'ינוי לא היה לנגד עיני העורך בזמן כתיבתו. כן לא היו ברשותו מקורות רבים אחרים, שירדו לטמיון עם בוא השואה. הוא נאלץ, אם כן, להעזר בזקני העיירה, כדי לדלות מזכרונם את השמור אצלם על עיירתם משנים קודמות ובצעיריה, כדי לרשום את מה שהתרחש בעיירה בשנותיה האחרונות, חוץ ממה שידוע לו, כבן העיירה. הוא השתמש במקורות שונים כגון עתונים וספרים מימים עברו ומן הימים האחרונים עד כמה שישנם בנמצא ואפשר היה להשיגם.

מתוך הרשימות השונות המתפרסמות בספר עולה לפנינו תמונת רוז'ינוי היהודית על תנועותיה ומוסדותיה, פריחתה וירידתה. לא כל שהיה ראוי לכך ראה אור בספר ולא כל שפורסם ניתן בצורה מושלמת. דבר זה גלוי וידוע לעורך, שעשה כמיטב יכלתו את שליחותו הנאמנה בהדליקו נר נשמה לקהילת רוז'ינוי שנמחקה כלא היתה.

העורך

תכנית סכימה של רוז׳ינוי כפי שנשתמרה בזכרוני
הבנינים החשובים מסומנים באותו מספר במפה וברשימה למטה.
הכביש לסלונים מוליך גם ליערות סלונים הסמוכים לרוז׳ינוי.
הכביש לפרוז׳ני מוליך גם ליערות „פושצה בילוביסקה״.
דרך העפר (בהמשך הגושצ׳יניעץ) מוליכה למושבה פבלובה ולעיר הסמוכה קוסובה.
דרך העפר (בהמשך רח׳ מילנער) מוליכה לעיירה הסמוכה ליסקובה ולעיר וולקוביסק.

על רחבת ה„שול־הויף״ חמשה בתי כנסת:

1. בית־הכנסת הגדול.
2. מאיער בית־מדרש.
3. בית־מדרש „אגודה״.
4. בית־כנסת תהלים.
5. תלמוד־תורה.
6. חנויות השוק.
7. כנסיה פרבוסלבית.
8. כנסיה קטולית.
9. בית „מכבי אש מתנדבים״.
10. בית־הספר העברי „תרבות״.
11. הארמון.
12. בית החולים.

ברחובות אחרים של העיירה עוד ארבעה בתי כנסת:
ברח׳ קליבנר — ביה״כ גרשנוביץ׳.
ב„קאנאל״ — „האחים בית־מדרש״.
על הגושצ׳יניעץ — ביה״כ חיקין.
וברחוב מילנר — ביה״כ „עבר־הנהר״.

תולדות

תולדות העיר רוז׳ינוי

רוז׳ינוי היתה עיר יהודית עתיקת יומין. ידועה היתה עוד מזמן ממלכת פולין ונסיכות ליטה והיתה רכושו של הדוכס סַפִּיֶהָ, שבנה בה על גבעה נישאה ארמון רב תפארת.

מסורת עממית מספרת, שלדוכס היו שתי בנות. שם האחת רוז׳ה, ושם השניה אננה, וקרא את עיירתו על שם שתיהן: רוז׳ה־אננה, רוז׳נה — היא רוז׳ינוי בפי היהודים.

רוז׳ינוי נמצאת במזרח אירופה, בחבל ארץ המיושב בעיקר „רוסים לבנים״, בקרבת גבולות פולין—ליטה—רוסיה, ועל גבול פלך גרודנה התלול ופלך פולסיה השטוח ומכוסה בצות.

תאריך הווסדה המדויק של עיירתנו נעלם מאתנו, כי פנקסי הקהילה אבדו ואינם עוד. אך ידוע לנו, שכבר במאה השש־עשרה היתה קיימת קהילה יהודית מבוססת ברוז׳ינוי. „הלבנון״ משנת 1875 (8) מוסר דברים כדלהלן:

„ביום י״ב אלול תרל״ה יצאה אש מבית אופה, וכמלאך משחית שטפה, עברה מבלי מעצור לרוחה כחמש שעות, ורוז׳ינוי נהפכה לגיא צלמות. בתי מקדש מעט, בית הכנסת הגדול הבנוי לתלפיות, המתנוסס בהודו זה שלוש מאות שנה, עלה על מוקדו״.

אם ביה״כ הגדול היה בן שלוש מאות שנה — הרי, שקהילה יהודית ניכרת היתה ברוז׳ינוי כבר בשנת 1575, ולה בית־כנסת גדול והדור.

דברים ברורים על קיומה של קהילה זו בראשית המאה השבע־עשרה מוסר לנו פנקס ועד הקהילות הראשיות במדינת ליטה. ב„תקנות״ וועד שפ״ג (1623), פנקס מדינת ליטה״, בסעיף „אלה הם הגבולין והסביבות ק״ק בריסק, באה רשימת הערים השייכות לקהילה ראשית זו*, ואחת מהן היא ראזאניק (ראזאנאי), כפי שהיא רשומה שם בכפל לשון.

בשנת 1657 נודעה עיירה זו ברבים ונתפרסמה עקב אסונה — עלילת הדם הרוז׳ינואית — עליה יסופר בפרקי הספר הבאים.

האנציקלופדיה העברית (הכתובה רוסית) מוסרת לנו על עלילת דם זו, וכן ניתנים בה מפקדי התושבים של העיירה ואלה הם:

בשנת 1765 היו ברוז׳ינוי לפי הספירה הרשמית 154 נפשות יהודים**; לפי

---

* היו אז במדינת ליטה שלוש קהילות ראשיות: בריסק, הוראדנא (גרודנה) ופינסק ואחר כך נוספה גם ווילנה.

** המגפה, שפרצה ברוז׳ינוי בראשית המאה השמונה־עשרה, עשתה שמות בתושביה ומשום כך ירד מספרם.

ספירת התושבים בשנת 1847 היו בה 1556 נפשות; ולפי ספירת שנת 1897 מנתה אוכלוסיתה 5016 נפשות, מהם 3599 יהודים, ויש בה תלמוד־תורה (1910).

בימי הרפובליקה הפולנית היתה רוז׳ינוי עיר במחוז סלונים, פלך נובוגרודק. מאז חלוקת פולין והקמת השלטון הרוסי־צארי נמנתה כעיר במחוז סלונים, פלך גרודנה. וכשחזרו הפולנים לשלוט בה בשנות 1920—1939. הוכרזה כעיר במחוז קוסובה, פלך פוליסיה.

מאיר סוקולובסקי

רוז׳ינוי לפי פנקס ועד הקהילות הראשיות במדינת ליטה

תקנות וועד שפ״ג (1623) „פנקס מדינת ליטה״

„...ואלה הם הגבולין והסביבות ק״ק בריסק וסביבתה:

מעזריטש, ווארין (וואיין), יאנאווי, ראשם (ראשי), לאמז (לאמאז), בילא, בעשטץ, ווֹלאדאווי, שלאוויטץ (סלאוואטיץ), קאדנא, וויסאקי, אמסטיבואה (אמסטיבאווי), קאברין, הארַאדעץ, פרושנה (פרוזשאני), מלטשא (מאלטש), סעלץ, טשערנויציץ (טשערנאוויציץ), קאמניץ, שערשאווי, ראזאניק (ראזאנאי), סלאנים, דווארץ, נווהורדק (נאווּרדאק), נעשוויז, סלוצק, מינצסק, מאהלאבוני (מאהלובני), אורשה, יושבי רוס״.

רוז׳ינוי לפי האנציקלופדיה הכללית אורגלברנדה משנת 1884

(כתובה פולנית)

„רוז׳נה, עיר בפלך גרודנה על יד נהר זלוה, רכוש משפחת ספיהה. עד המאה הקודמת היה קיים בה ארמון נהדר של דוכסות ספיהה, שנועד אח״כ ע״י הקונה, בחלקו לבית־חרושת לאריגים ובחלקו למחסן תבואה״.

רוז׳ינוי לפי האנציקלופדיה היהודית

(הכתובה רוסית)

„בתקופה הרפובליקה הפולנית היתה רוז׳ינוי עיר במחוז סלונים, פלך נובוגרודק. בעניניה היהודיים הפנימיים היתה רוז׳ינוי שייכת, בהתאם להחלטת הועד הליטאי משנת 1623, למחוז הקהילות של בריסק ובנותיה. באופן כזה ידוע לנו, שבשנה הנ״ל היה כבר ברוז׳ינוי ישוב יהודי.

„ידועה עלילת הדם הרוז׳ינואית. זמן קצר לפני חג הפסח שנת 1657 נמצאה ברובע היהודי גוית ילד נוצרי, „קרבן הצמאון היהודי לדם״, כפי שנאמר בהאשמה. ההמון התכונן להתנפל על היהודים ולעשות בהם שפטים, אך בעל האחוזה הפולני, הוא גם בעל העיירה, מנע פוגרום בהודיעו, כי היהודים החשודים יועמדו לדין. עברו שנתים וחצי והמשפט לא נערך. יתכן, שהיהודים היו יוצאים זכאים במשפט. אולם בהתאם לדברי מחבר ספר „דעת קדושים״, לא נתנו היזואיטים אפשרות, שהיהודים יגיעו לחצר המלכות ולבית המשפט העליון המלכותי, ומסרו את המשפט לגויים, תושבי העיירה. לפי גירסה אחרת ניצלו הגויים, תושבי העיירה, ששנאתם ליהודים היתה רבה על רקע אינטרסים כלכליים, את העדרו של בעל האחוזה מן המקום בספטמבר 1657, והעבירו את המשפט לידיהם עצמם.

„האגדה אומרת, שההמון התנפל ביום ראש השנה על היהודים המתפללים

ואיים לרצחם. השופטים המקומיים האשימו את כל הקהל ברצח למטרות דתיות והציעו ליהודים, שימסרו להורג שנים מנכבדי הקהל. הגורל נפל על ר׳ ישראל בן שלום ועל ר׳ טוביה בן יוסף (יתכן, ששניהם הציעו את עצמם כקרבנות למען כלל ישראל). ביום השני של ראש־השנה הומתו הקדושים. ר׳ שמעון, בנו של ר׳ ישראל הקדוש, תאר את המאורע הטרגי בסליחה מיוחדת ובתפילת אזכרה (אל מלא רחמים) מיוחדת. עד היום מעלים בני רוז׳ינוי את זכרם של הקדושים ברטט של קדושה. מימים ימימה הם מדליקים ביום שני של ראש־השנה נרות נשמה לעלית נשמתם של הקדושים המעונים. וביום הכפורים (בשעת תפילת הנעילה לפי דובנוב) קוראים את הסליחה המיוחדת, שחיבר בנו של הקדוש הנ״ל *.

„לפי המסורת ברכו שני הקדושים את יהודי רוז׳ינוי לפני מותם, והבטיחו להם להתפלל לפני שוכן מרום, שלא יוספו עוד בעיר רוז׳ינוי מאורעות דמים.

„בבית הקברות המקומי נמצא קבר הקדושים (מצבתו חודשה בשנת 1875)״.



קבר הקדושים בבית־העלמין ברוז׳ינוי

* את הסליחה ראה להלן בפרק „הקדושים״.

הקדושים

קדושי רוז׳ינוי
(לפי הספר „דעת קדושים״)

שער הספר

„דעת קדושים״ הוא שם הספר, המוקדש לקדושי רוז׳ינוי, והוא נכתב על ידי אחד מצאצאי הקדושים, ר׳ ישראל טוביה אייזינשטאט ז״ל מרוז׳ינוי. על שער הספר כתוב: „דעת קדושים״ כולל זכרונות לתולדות המשפחות: אייזינשטאט, בכרך, גינזבורג, היילפרין, מורוויץ, מינץ, פרידלאנד, קצינעלבויגן, ראפפורט ורוקח, המתיחסות מצד הוריהם או נשותיהם לקדושים, שמסרו נפשם בגזרת עלילת דם, שהיתה ברוז׳ינוי, פלך הורודנא, במדינת ליטא. עם סליחות על הקדושים, שנהרגו ביום ב׳ דר״ה ת״ך 1659.

נאספו וחוברו בהוצאת הר׳ משה אריה ליב פרידלאנד מכתבי יד וספרים נדפסים הנרשמים בקהלת משה ספריה פרידלנד Bibliotheca Friedlandiana ונכתבו בספר על ידי הר׳ ישראל טוביה אייזינשטאט ז״ל מרוז׳ינוי.

עלילת הדם ברוז׳ינוי

מאת המו״ל שמואל ב״ר ירמיה ז״ל וינטר

פטרבורג, בדפוס ברמן ושותפיו, תרנ״ז—נ״ח, 1897־98 („דעת קדושים״).

„...העיר רוז׳ינוי לא נחה, שקטה מחמת המציק, כי יצא השטן ממחבואו להחרידה בלילה אחד בעלילה הבדויה, אשר התעללו בנו שונאינו, ובקנאתם השליכו ילד נוצרי מת, מושרט בבשרו שריטות הרבה, במערת הבית, אשר לה״ר ישראל בה״ר שלום (הבית עם המערה אשר בו, עודנו עומד על תלו ברוז׳ינוי ויהי למורשה לבית הרה״ג הנודע לתפארה מ׳ גרשון במ׳ יעקב ז״ל זאקהיים וצאצאיו, ומפי בנו הישיש מ׳ אריה ליב נמסר להרה״ג מ׳ בנימין וואלף אבד״ק יעקאטערינאסלאוו, כי הגאון המפורסם מ׳ יוסף קאצינעלענבויגן אבד״ק בריסק והגליל, בנסעו בכל שנה ליריד זעלווי, היה מתכון לשבות ברוז׳ינוי, והיה אוכל סעודה שלישית בבית זה לזכרון המאורע מאבותיו הקדושים זצ״ל). וממחרת התנפלו על הבית וילכו הלוך וזעוק: „הוא הילד, אשר שפכו היהודים את דמו ללוש בו את המצות לחגם״. והתואנה הזאת, אשר נעשתה בצדיה מידי חרשי משחית הקמים עלינו, היתה למפץ וכלי זעם לעשות העיר למהפכה. רבים הוגשו לנחושתים ואסורים בזקים (באזיקים) ישבו בבית־כלא, רק בעלי הכסף, עשירי העיר, הגינו עליהם בכספם לבלתי כרוע תחת אסיר. אבל מה? רכושם היה להם (לאויבים) לשלל כמעט באין אומר השב. ובשלש שנים, משנת ת״ז עד שנת ת״ך, היתה העיר נצורה במצור, ותחת שואה

התגלגלה לרגלי ענוי הדין, שנמשך זמן כביר, ומועד מועדים חלפו באין קץ ותקוה לאסירי עני וברזל, והעיר רוז׳ינוי נבוכה.

„הימים האלה היו בימי יאהן קאזימיר השני. הוא היה תחלה קארדינאל הפאָבסטא (האפיפיור) ברומי, ומלך על פולין וליטא בשנת ת״ח, היא שנת 1648 למספרם עד שנת תכ״ח. בימיו היתה גם גזרת ת״ח ופשטו הקוזאקים על ליטא בשנת תי״ד ותט״ו. והיעזואיטים פרצו בארץ, וישלחו חצי קנאתם ביהודים, בהסיתם בהם את עמי הארץ בעלילותיהם, וקאזימיר, כי אבה ללכת בדרך המלכים אשר לפניו, שהיו על היהודים למחסה, והאצילים והעם לא שלטו בם שלטת, לא עצר כח, כי בהיותו עוין את קארל מלך שוועדין, היו ימיו מכאובים וכעס ולא ידע מנוחה, והיעזואיטים, חורשי און וקוצרי עמל, אשר לבם היה רק רע על היהודים, הפכו את לב העם מקצה בעלילות הדם, אשר הסיתום בם. ולא נתנו גם מדרך כף רגל ליהודים לבוא אל המלך וע״כ בכל משך שלש השנים, אשר חפצו בני העיר רוז׳ינוי למצוא משפט בבית המלך מגינם ומשגבם, לא יכלו למצוא עזרה בצרה למו. ומאת היעזואיטים היתה נסבה להיות שופטים אכרים מדלת העם, ובקנאת הדת ושנאת היהודים הוציאו בחלקלקות וחנף משפט כרצונם.

„מקץ שנת תי״ט הגיעה השעה לשום קץ ותכלה למשפט עיר האומללה, אשר התפרפרה בין מות וחיים. אז התאספו האכרים מרוז׳ינוי וסביבותיה לשבת כסאות למשפט. המונים, המונים נהרו אל עמק יהושפט, הוא עמק המשפט, אשר יחרוצו על מעשה העלילה, אשר היתה עד הנה בלשכת החשאים. השופטים גזרו אומר: „מות יומת הרוצח, אשר רצח נפש הילד, לו נודע מי הכהו. אך באשר נעלם ולא נודע עפ״י החקירה והדרישה מי הוא, יאשם יהודה! כי נחשד בראשונה״. וע״כ, הוציאו לראש משפט, כי יקחו שנים אנשים מראשי עדת ישראל ברוז׳ינוי להמיתם והם ישאו את עון כולם (ישנה משפחה ברוז׳ינוי, אשר אנשיה יקטפו מיד המות בטרם הגיעם לשנת השלשים בערך, והאגדה אומרת, כי מוצאם מזרע השופטים, שהיו בימים ההם ע״כ לא יחצו ימיהם והמאמין יאמין.) כה סרו מני דרך, נטו מני ארח, השופטים ההם. ובמשפטם זה טמנו גאים פח לרגלי טובים השנים: מו״ה ישראל ומו״ה טובי׳, שנאחזו במצודה, כי גדולי העיר וראשיה היו, וכן היו בעיניהם.

„הקדושים האלה יצאו, כהולך בחליל, לקראת גזר דינם, וצדקו עליהם דין שמים בשמחה, וקבלו וקימו לתת נפשם כופר העם, למען הצילו ממהומת מות וכליון חרוץ. „האח! הנה מה טוב גורלנו! אף נחלת שפרה לנו״ — אמרו איש אל אחיו — „כופר נפשנו נתן להחיות עם רב״. ובלב מלא רצון ורגש קודש הכינו עצמם בקדושה ובטהרה להוציא להורג נפשם להציל העדה מרעתה, לתת חייהם במחיר כל בני העיר. גם נשאו כפיהם השמימה לאל הדורש דמי עשוקים, כי ירצה דמם כקרבן כליל לגונן על העיר העלובה, אשר לא תבאנה תואנות שקר ועלילות שוא בשעריה, ולא יוסיפו עוד בני עולה לענותה מעתה ועד עולם.

„משפט הנועד על הקדושים הוגבל לעשותו ביום הששי, יום שני של ראש־השנה שנת ת״ך. ביום הקדוש, אשר כל באי עולם יעברו לפני שופט כל בשר כבני מרון, עברו קדושי עליון אלה כשיות נאלמות, לטבח הובלו בידי שופטיהם כח, אחרי שפכם שיחם (שיחה) זו תפלה לה׳. מה נורא היה המחזה האיום הזה! אימה גדולה וחשכה נפלה על פני כל העם. ויחרד לבם לקול יוצא ממעמקי לב, כל

קדושי עליון ישמיעו הגיון פרידתם מכל בני חלד, ויציאתם מן העולם להתהלך לפני ה׳ באור החיים.

„הם אך כלו את תפלתם, והשופטים העריצים נגשו אליהם להוציאם להורג, וקול ענות נשמע ממרגיזי אל: „הנה בידכם טובכם ואשרכם! תנו דתכם מחיר חייכם ותנצלו״. „חלילה! חלילה לנו מבגוד בה׳ אלקינו ובנחלת קדשנו״ — ענו ברגש קודש — „סורו! סורו״ — קראו למו — „טוב לנו להיות קרבן כליל כשה לעולה מהסתפח בנחלת זרים״. ויצא הקדוש מו״ה ישראל ראשון לטבח בקדשו שם ה׳ ובצאת נשמתו באחד אמר לו רעו מו״ה טובי׳: „אשריך ישראל! וטוב לך״. נשמע מלשון הקודש (מלשונו הקדושה) מ׳ ישראל (של מ׳ ישראל) לוחכת (כשהיא לוחכת) את העפר כמשיבה ועונה לר׳ טוביה: „גם חלקך בחיים רעי! עמדו לחיי עולם הבא״.

„אבות לבנים יגידו, זקני עירנו יספרו לנו, כי אחרי שנהרגו הקדושים האלה, הגיעה פקודת הממשלה העליונה להניחם בחיים. אבל לא כן חפץ ה׳, כי יקר בעיניו המותה לחסידיו, וכבר יצאה הגזרה מלפניו, שיקבלו עליהם את הדין, ורוכב ערבות שש ושמח בבוא אליו נפשות צדיקים אלה לדבקה בו, ולזכות את בניהם אחריהם ואת כל יושבי עירם, כי יגינו בצדקתם עליהם.

„אחר הדברים האלה התעורר הרב הג׳ מ׳ שמעון בן הקדוש מו״ה ישראל הי״ד, ויסדר נוסח סליחות לאמרו בבתי כנסיות דרוז׳ינוי ביום הכיפורים בכל שנה, ותקן הזכרה לנשמות הקדושים, כי יפקדו בכל שנה בימי הזכרת נשמות המתים, שנהגו בכל תפוצות ישראל, ולתקופת השנה למיתתם, הוא יום השני של ראש־השנה. וכן נוהגים ברוז׳ינוי עד היום בביהמ״ד לח״ק גחש״א ובביהמ״ד של ר׳ גרשון נצר מיוצאי חלצי הקדושים, זכותם תעמוד להציל מכל אסון יהודה וישראל, עד המתים יחיה אל, יקומם בנין אריאל, ובא לציון גואל״.

סליחה על הקדושים

(לפי הספר „דעת קדושים״)
סליחות הכתובות על קלף בכתב אשורי בביהמ״ד דרוז׳ינוי
נדבת האלוף מו״ה יוסף ב״מ צבי זצ״ל בשנת לסדר ופרט ויהי ה׳ את יוסף
ויהי איש מצליח לפ״ק (תפ״ד) פה״ק רוז׳ינוי.

סליחה על הקדושים

„שהיתה עלילת שקר על כלל הקהלה בקהלתנו ק״ק רוז׳ינוי, ונבחרו למיתה שני אנשים צדיקים וטהורים, והלכו לעולמם עבור כלל הקהלה. הלא המה מוהר״ר ישראל ומוהר״ר טובי׳, ונתנו ראשם ע״י הסרדיוט בערב שבת יום שני דראש השנה ת״ך לפ״ק. ויצרור בצרור החיים נשמתם עם נשמות אברהם, יצחק ויעקב, ואל שדי יאמר לצרותינו די, כפי שהבטיחו בעודם חיים להתפלל לפני ה׳, שאחר מותם עד עולם לא תהי׳ שום עלילה בקהלתנו. ואומרים זו הסליחה במוסף יום כפור אחר הסליחה „אלקים, אל דמי לדמי״. וקודם הסליחה „אמוני שלומי ישראל״ לזכור עקידתם בבכי׳ ובשברון לבבנו. ותקבל ברחמים וברצון את תפלתם ותפלתנו, ולא יהי׳ שוד בגבולותינו, ונזכה במהרה לביאת משיחנו. זכותם יעמוד לנו ולבנינו עד עולם אמן.

„סלח לנו אבינו,
כי ברוב אולתנו שגינו.
מחל לנו מלכנו,
כי רבו עוונינו.
אל ארך אפים אתה, ובעל הרחמים נקראת,
ודרך תשובה הורית.
גדולת רחמיך וחסדיך
תזכור היום ובכל יום לזרע ידידיך.
תפן אלינו ברחמים
כי אתה הוא בעל הרחמים.
בתחנון ובתפלה פניך נקדם,
כהודעת לענו מקדם.
מחרון אפך שוב,
כמו בתורתך כתוב.
ובצל כנפיך נחסה ונתלונן,
כיום וירד ה׳ בענן.
תעבור על פשע ותמחה אשם,
כיום ויתיצב עמו שם.
תאזין שועתנו ותקשיב מנו מאמר,
כיום ויקרא בשם ה׳ ושם נאמר:

„ויעבור ה׳ על פניו ויקרא: ה׳ ה׳ אל רחום וחנון, ארך אפים ורב חסד ואמת, נוצר חסד לאלפים, נושא עון ופשע וחטאה ונקה, וסלחת לעונינו ולחטאתינו ונחלתנו. סלח לנו אבינו, כי חטאנו, מחל לנו מלכנו, כי פשענו. כי אתה ה׳ טוב וסלח ורב חסד לכל קוראיך.

„עד אנה ה׳ תשכחנו נצח? עד אנה תסתיר פניך ממנו? עד מה ה׳ תאנף לנצח, תבער כמו אש קנאתך? קומה ה׳, אל יעוז אנוש ישפטו גוים על פניך, קומה ה׳ באפך, הנשא בעברות צוררי. יודע בגוים לעינינו נקמת דם עבדיך השפוך.

„כרחם אב על בנים, כן תרחם ה׳ עלינו. לה׳ הישועה על עמך ברכתך סלה. ה׳ צבאות עמנו, משגב לנו אלהי יעקב סלה. ה׳ צבאות, אשרי אדם בוטח בך. ה׳ הושיעה, המלך יעננו ביום קראנו.

„סלח נא לעון העם הזה כגדל חסדך, וכאשר נשאת לעם הזה ממצרים ועד הנה ושם נאמר: ויאמר ה׳ סלחתי כדבריך.

„הטה אלקי אזנך ושמע, פקח עיניך וראה שוממותינו, והעיר אשר נקרא שמך עליה. כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך, כי על רחמיך הרבים. אד׳ שמעה, אד׳ הקשיבה ועשה אל תאחר למענך אלקי, כי שמך נקרא על עירך ועל עמך. אלהינו ואלהי אבותינו.

„עד אנה תשכחנו לנצח? עד אנה תסתיר פניך ממנו? עד מה תתאנף לנצח, תבער כמו אש קנאתך? קומה, אל יעוז אנוש ישפטו גוים על פניך. קומה, באפך הנשא בעברות צוררי. יודע בגוים לעינינו נקמת דם עבדיך השפוך.
כרחם אב וגו׳

אנא, אדון העולמים *,
פועל פעלת בימי קדם תרע לאומים.
ועתה הסתרת פניך היינו נאלמים ונכלמים.
מה רבו צרי קמים.
בשנת כאבי נעכר בלבי,
קמו עלי אויבי צרי סביבי,
טמנו לי פח עלילת שקר לאבד טובי,
אם יש מכאוב כמכאובי?
גוית פגרים מתות החזיקו,
ובבשרם שרטו שרטת וידברו ברע ימיקו:
הנה היהודים האומללים דם חללים ישתו, ימצו, יריקו
ובילדי נכרים יספיקו.
דבר בליעל העלילה שלש שנים נמשכה,
אמרנו כי היתה הרוחה,
כי ארכו הימים וחמת צוררינו שככה.
והנה אימה חשכה.
הן אויבינו פלילים, הצר הרשע רע ובער,
ואתו אחזת מרעים פריץ חיות חזיר מיער.
מקצה שלש שנים באו פתע כסופה וסער
למשפט את אויבים בשער.
ויועדו יחדו בשבוע שלפני ראש השנה,
הרשעים ההופכים משפט ללענה.
וישפטו משפט מעוות ומקולקל, אשר לא היה כהנה,
כל שמעיו אזניו תצלנה.
זד רשע, רע ובליעל
שפט למראה עיניו בלא עדים, בלי מרד ובלי מעל,
להשקינו סף רעל,
לשפוך דם נקי וצדיק מה פעל.
חבלי רשעים משפט המעוות גמרו.
ולאויבינו מתקוממינו אמרו:
שני יהודים כטוב בעיניכם לכם ברו.
ויקחו להם אנשים מכל אשר בחרו.
טובים השנים נאחזו במצודה,
הקדושים מוה׳ ישראל ומוה׳ טובי׳ הרמו מתוך העדה.
והאנשים האלה ראו גזרה חרב חדה,
אבל לא נפלה עליהם חרדה.
ידם תקעו זה לזה בחייהם הנעימים והנאהבים.
ונשבעו להיות חלקם בחיים שוים.

---

* מיוסד על סדר א״ב ובסופו חתום שמעון חזק. נדפס (באיזה שנוים) על פי העתקה כת״י על קלף הנמצאת באוספת כת״י רמא״ל פרידלנד.

חזק ונתחזק בלב שמח להיות קרבים.
ונהי בעינינו כחגבים.
כמוני כמוך לקרבן לה׳ עצמנו נעשה.
על גופינו לא נחמול ולא נכסה.
וימעט בעינינו מהיות משה,
ותחת כנפות אל נחסה.
לז ללז בבית מאסרם אמרו,
לחזק לבביהם נתאמצו ונתאזרו.
על קדוש השם חרפו נפשם ולמות הערו.
רעיך אל מה יקרו .
מאשר יקרת בעיני נכבדת, אחי, רעי, חביבי,
היש עם לבבך כאשר עם לבבי,
לב אמיץ וחזק כארי ולביא,
וראה אם דרך עצב בי.
נמסרו להרג והוציאו הקדושים שני בדי ארון
ביום הששי והכינו מטבח כמו לבני מרון.
חמת ה׳ יצאה אף וחרון,
וישקד ה׳ על הרעה שנת שלמים ביום הזכרון.
סר מר המות ברחוב הקריה.
ויתודו ויאמרו חטאנו לה׳ וזה פריה.
שם שמים קדשו כחנניה, מישאל ועזריה,
לא ראה (ראתה) כאלה עין כל בריה.
ענו ואמרו אל הסרדיוט: הרף ממנו מעט האבת,
למען היות לנו כשעה רווח,
ונתן לה קדושה ושבח,
הקדיש ה׳ קוראיו, הכין ה׳ זבח.
פי צדיק יהגה ונשלמה פרים,
תיקר לה׳ מיקר כרים.
נפלה נא בידך יוצר הרים,
ואל תתן נפש חסידיך בידי זרים.
צדקו הקדושים ואלהי תרשישים,
עליך הורגנו כגדיים ותישים.
דמעותינו בנאדך תשים.
וחוסה על זרעינו, זרע קדושים.
קודש ישראל ראשית פשט צוארו ולא פנה אל רהב,
צעק שמע ישראל ה׳ אלהינו בכל נפשי אתו אאהב.
ונשלח (וישלח) את ידו הסרדיוט הנצב אחר הלהב,
ונרוץ גולת הזהב.
ראה בהשחית הקדוש מוה׳ טובי׳ וצעק: אשריך ישראל, אשריך.
כי קדמת להעדר על עדרי חבריך,

ותכנס ראשון לאור באורך ואני אבוא אחריך.
שאג גם הוא בכל פה ולשון,
שמע ישראל נצורי כאישון
קפץ לקדש השם ויחטאהו כראשון.
תמימים זבחי שלמים האלו,
אראלים צעקו והילילו,
שני זתים נכרתים יחדיו אומללו.
נהפכו כמו רגע ולא חלו.
שימו שמים וזעקו לפני שוכן רומה,
על דם נפשות נקיים צדיקים, אשר לא עשו מאומה,
אשר שופך בעלילת שקר ומרמה
ואין אתנו יודע עד מה.
מחמדינו ומאודינו מאז התחילה העלילה,
תמיד נצלו אותנו אויבינו כמצולה.
תם לריק כחינו ומאודנו כלה,
ומראיהן רע כאשר בתחלה.
על אלה יצריח אף יריע,
כי הגדיל אויב להריע,
בחורי ישראל הכריע.
אל נקמות ה׳, אל נקמות הופיע.
והשב שבעתים אל חיקם,
ותמוד להם במלואת ספקם,
ושלם להם גמולם ליום נקם.
ה׳ אל תשיבנו ריקם.
נקום לעינינו נקמת דם עבדיך, אשר שופך כשור פר,
ולארץ לא יכופר.
בקהל קדושים אמונתיך, אמנה ופרפר בפורפריך, מלא גוית לאין מספר.
חברים הקדושים מוה׳ ישראל ומוה׳ טוביה יחדיו כשני תאמי צביה
והיו תאומים למעלה מבני עליה.
אנא גדול העצה ורב העליליה.
זכרה נא לטובה אל נורא, נורא עלילה
זכות הקדושים לנו לסליחה ולמחילה.
ותחיש לנו הישועה והגאולה,
האזינה אלהי יעקב סלה.
קרב חזון צופיך, והיה בית יוסף להבה,
ותבהיר העיר דנהבה.
ואת עירך ציון ברצונך היטיבה,
השיבנו ה׳ אליך ונשובה״.

קבר הקדושים

בספר „דעת קדושים" כתוב:

„קברי הקדושים היו מוקפים חומה מקדם מאז וכאשר נטה לנפול, גם לא נכר עוד הכתב על החומה מסביב, התעוררו ז"ק וה"ג המפורסם מ' משה ארי' ליב פרידלנד מפטרבורג בראשם, להקימו על תלו, ועליו כתובים כדברים האלה:



קבר הקדושים בבית־העלמין ברוז'ינוי

צאצאי הקדושים

בספר „דעת קדושים" רשומים שמותיהם של זרע „הקדוש" ישראל עד דור שביעי ועד בכלל, ושל זרע „הקדוש" טוביה עד דור שמיני ועד בכלל, וביניהם נשואי עדה וגדולי תורה ברוז'ינוי ובערים אחרות. אנו רושמים בספרנו רק דור ראשון של הקדושים הנ"ל:

משפחת זקהיים

„תולדות הרב הקדוש מוהר"ר ישראל הי"ד בהחבר ר' שלום זצ"ל. דור ראשון. להקדוש ר' ישראל שלשה בנים: א) הגאון המפורסם מוהר"ר מנחם נחום ז"ק אב"ד בק"ק פילא ופלוצק...

ב) הרב הגדול האלוף מוהר"ר שמעון זצ"ל, חיבר סליחה והזכרה על הקדושים, המועתקות למעלה, ואותיות שמו בראשי החרוזים עליהם — היה אלוף ומנהיג

הקהילה ברוז׳ינוי. גם ישב בד״ת עם הגאונים הרבנים מבריסק ורוז׳ינוי, וחתום עמהם בפנקס א׳ של הקהל דרוז׳ינוי בשנת תל״ז בדף מ׳ ועוד...

ג) הרב הגאון המפורסם מהר״ר שלום זצ״ל אב״ד בק״ק בירז והגליל במדינת זאמוט...״

משפחת בכרך

„תולדות הרב הקדוש מוהר״ר טוביה הי״ד בהר״ר יוסף שלמה זצ״ל בכרך. דור ראשון. להקדוש מ׳ טוביה שני בנים ובת אחת:

א) הרב הגאון מו״ה טלמה זצ״ל בכרך, ראש דייני הגליל בטיקטין.

ב) הרב מו״ה נתן נטע זצ״ל בכרך מטיקטין.

ג) הגבירה מרת יוכבד ז״ל. עליה כתוב בפנקס רוז׳ינוי, כי ציותה בחליה לפני מותה בשנת תמ״ז להניח ת״י הקהל ברוז׳ינוי קרן קימת והפרוצנט (הרבית) תנתן לקרוביה לצרכי נשואי בניהם...״

קדושי רוז׳ינוי

(מתוך הספר „נשמות בישראל״)

בתולדות עלילות־הדם על יהודים תופסת קהילת רוז׳ינוי מקום נכבד. עלילת־הדם המפורסמת ארעה שם שנים אחדות אחרי „גזירת ת״ח״ או „גזירת חמלניצקי״. אותה עלילת דם נחרתה עמוק עמוק בנפשם של יהודי רוז׳ינוי, עד כי גם עתה, מקץ מאות שנים, ידבר בה יהודי מיהודי המקום כאילו אך תמול נתרגשה עליהם. ברוז׳ינוי עוד חי נין נינם של אותם הקדושים, אשר קיבלו עליהם לרצונם להיות קרבנותיה של העדה. אנשי העיירה יעטרוהו כבוד. בקרב משפחתו עוד חיה האגדה העגומה ההיא, אגדת מעשים אשר קרו ויאתיו, חיה ומפרכסת כל כך, עד כי בשמעך אותה פה, בבית העומד כמדומה במקום שדרו הקדושים, ונדמה לך, כי כל המוראים ההם עוברים ממש עליך ועליהם, הנינים המשיחים לך את האגדה ההסטורית הנוראה הזאת.

אספרנה בזה כפי ששמעתיה כאן, ברוז׳ינוי, מפי נינם של הקדושים ומפי זקני העיירה. את העובדות בדקתי גם לפי פנקסים עתיקים, שנקלטו בם הדי עלילת הדם ברוז׳ינוי. כי יותר מבעלילות־דם אחרות של התקופה האומללה ההיא, ניכר בה, בעלילת־הדם הרוז׳ינואית, שרשה המדיני.

העת ההיא, אשר קדמה לגזירת ת״ח, היתה דוקא אחת מעתות הזוהר בחייהם של יהודי פולין, אשר חסו אז בצל שלטונם של מלכי פולין ואדיריה.

על כסא המלוכה בפולין ישב בעת ההיא המלך קאזימיר הנודע לשם, אשר הטה חסד ליהודים ולפי האגדה היתה לו גם ידידה נאהבה מבנות ישראל — היא אסתר׳קה. רוז׳ינוי היתה אז נחלת הדוכס ספיהאַ, שגם הוא כמלך קאזימיר התיחס בעין טובה אל היהודים אשר תחת ממשלו.

ורוז׳ינוי עודנה בימים ההם, לפי עדות פנקס ישן, עיר מלאה חכמים וסופרים, נשואי־הפנים שבבעלי־בתיה היו ר׳ טוביה ור׳ ישראל בכרך, אשר באו שניהם

מן החוץ, האחד מקובלנץ והאחד מוינה. יתכן, כי הדוכס ספיהאַ גופו, אשר רצה לפתח את המסחר בחבל נחלתו, הוא שהביאם הלום. על כל פנים, לא כאנשים לא־קרואים באו, הדוכס העניק להם כל זכויות האזרחים. הם בנו להם בתים נאים בלב העיר. ומסחרם פרץ בארץ ויגיעו לעושר ויראו בטובה. מחוץ לעשרם היו גדולים בתורה וידם רבה במעשי צדקה, וגם את בניהם חינכו וגידלו לתורה ולמידות טובות. לא ארכו הימים ושמע שני האנשים האלה יצא בכל הארץ, וגדולי הדור נתקשרו עמהם בקשרי שידוכים.

הדברים האלה מעידים גם על מצבם הכללי של מעמד האמידים והמעמד הבינוני בקרב יהודי פולין בעת ההיא. יהודים נאורים, כמו ר׳ טוביה ור׳ ישראל בכרך, שהיו להם עסקי־ממונות רבים עם רמי היחש של ארץ פולין, השפיעו גם השפעה תרבותית גדולה על השועים והאצילים. דבר זה הבעיר את חמתם של הישועים, שבימי המלך קאזימיר לא היתה ידם על העליונה.

להתגר בגלוי עם המלך ועם השועים האדירים — לא היה לאל ידם של הישועים. ותחילה נתנו לבם לשבור את כוחם של יהודי החצר. כנגד אלה נקל היה לגרות את ההמון הפולני הנתעה במַדוּחי הבל. וכה החלה טוית חוטי עלילת־הדם הרוז׳ינואית, שהישועים קיוו להבנות ממנה ורבה היתה התכונה אליה במחנם.

באחד הלילות האפלים לפני חג הפסח — מספר הפנקס העתיק של קהילת רוז׳ינוי — הושלך אל מרתפו של ר׳ ישראל נער נוצרי מת. גוית הנער היתה זרועה דקירות במקומות רבים. ויהי למחרת, ועם רב מבני ההמון הפולני התנפלו על הבית ויצעקו כי היהודים הוציאו דמו של הנער בשביל המצות שהם אוכלים בפסח. יהודים רבים הושמו באזיקים והושלכו אל תוך צינוק אפל. שלש שנים נמשך המשפט וכל אותו הזמן היתה העיר במצב של מצור. בינתים זרעו הישועים את רעל השנאה בקרב ההמון ושליטתם עליו גברה מאד. נראה הדבר, ששועי העם ואף המלך בכבודו ובעצמו, שבודאי לא נתנו אמון בעלילת־הדם, לא יכלו לעמוד בפרץ. על ראש היהודים האסורים באזיקים ועל ראש הקהילה כולה ריחפה סכנה עצומה, חייהם היו תלויים להם מנגד. ואתם יחד היו שרויים בסכנה כל אוכלוסי ישראל בפולין. בכונה תחילה השהו הישועים את גמר המשפט, כדי להוסיף ולשלהב בינתים את חמת ההמון. היהודים השקיעו בדבר שלל כסף. חמישה־עשר אלף ותשע מאות ותשעים זהובים — מספר הפנקס — עלתה להם עלילת־הדם. אך נבצר מידם למצוא דין־צדק. לבסוף השיגו דבר אחד, שהמשפט לא ידחה עוד. אבל מעם הישועים היתה נסיבה, כי השופטים יהיו אך אכרים, ודוקא מאכרי רוז׳ינוי וסביבתה, כלומר, אנשים מקרב אותו ההמון עצמו ששליטתם עליו היתה לאין גבול.

במהלך המשפט לא הוכחה, כמובן, אשמתם של הנאשמים. אבל דבר זה לא מנע את השופטים מלהוציא דין מות. וכה היה דבר השופטים: היות והנאשמים האמיתיים לא נגלו, אבל אין ספק כי אכן נשחט הנער בידי יהודים, לכן חרצנו כי שני אנשים נשואי־פנים מעדת היהודים יוצאו להורג בעוון כל העדה״.

ר׳ ישראל ור׳ טוביה קיבלו על עצמם ברצונם הטוב להיות הקרבנות למען עדתם. ביום ששי, ערב ראש־השנה — מספר הפנקס — הוצא פסק־הדין לפועל. הקדושים אמרו וידוי ושפכו שיחם לפני אלוהים ואחר הושיטו צוארם לתלין. אימה גדולה וחשכה נפלה על כל הניצבים. השופטים רצו לחננם על מנת שיכנסו תחת

כנפי הדר הקתולית, „דת האהבה והסליחה״. אבל המעונים הקדושים דחו את ההצעה הזאת בשאט־נפש.

האגדה מספרת, כי אמו הזקנה של אחד הקדושים הגיעה עד המלך וקיבלה מידו פקודת מלכות לבטל את גזר הדין על הנאשמים ולהוציאם לחפשי. בדרך סרה לבית־הכנסת לשמוע קדושה. ברגעים המעטים האלה החמיצה את השעה. היא הביאה את פקודת המלכות לאחר שפסק הדין כבר הוצא לפועל.

בראשונה הומת ר׳ טוביה. ראשו הערוף — משיחה האגדה — לא נפל מיד לארץ, אך הסתובב זמן־מה בחלל האויר, ובשעה שהוטל ראשו של הקדוש השני תחת הגרזן, קרא ראשו של ר׳ טוביה: אַשריך ישראל!

אבל בזה עוד לא נתרוָה צמאונם של הישועים לדם ישראל. לאחר זמן מה — מספרים זקני רוז׳ינוי — רצו לסבב בשניה עלילת־דם לפני חג הפסח. אבל בלילה ההוא נדדה שנת הדוכס. ובהתהפכו על משכבו שמעה אזנו קול שאון. שלח את עבדיו לראות מה נתרחש בחוץ. חזרו העבדים וסיפרו לו, כי אנשים אחדים נשאו דבר־מה בתוך שק וישליכוהו למרתפו של יהודי. למחרת נתרגשה מהומה כמו בימי עלילת־הדם הראשונה. אבל הדוכס דרש הפעם משפט מדוקדק. בשעת המשפט הוכיחו העבדים לעדי השקר את כזבם על פניהם. יצא על העדים אותו הפסק שהיהודים היו צפויים אליו.

אין ספק, כי יש לה לאגדה זו אחיזה במעשים שהיו. היהודים שידעו רחשי לבם של האכרים המוסתים חששו עוד במשך שנים רבות, בפרוס חג הפסח, להשנות העלילה. וכל לילה מלילות ערב החג ומלילות החג היה לקהילה האומללה „ליל שימורים״ ממש. היהודים שקדו לקדם את הרעה והעמידו שומרים, כנראה בידיעת הדוכס, שלרוב היה מגן ליהודים מפני חמת שנאתם של הישועים והאכרים. כי על כן קשה להניח, כי אמנם היה מעשה כעין המסופר בפי האגדה האמורה.

ועוד שיח אגדה ישיחו אנשי העיירה, כי אף אחד מצאצאיהם של השופטים אשר דנו למות את ר׳ טוביה ור׳ ישראל לא מת מיתה כדרכה. הללו גרים סמוך לתחום העיירה. כל אחד מיהודי רוז׳ינוי מכיר ויודע אותם. נכדי הקדושים יהגו עד היום אל נכדי התלינים רחשי זעם ואיבה. רגש של נקמה שלא בא על סיפוקו ממלא לבו של כל יהודי בקהילת רוז׳ינוי, מדי יראה בשוק את צאצאי תליניו לשעבר.

ורק השנה *, כפי הנראה, שכך כליל רגש הנקמה בנפשותיהם המעונות של יהודי רוז׳ינוי. ביום־כיפורים שעבר — סח לי נינו של הקדוש ר׳ ישראל — בשעת אזכרת נשמותיהם של הקדושים, נדחף אחד לבית־הכנסת וסיפר, כי גוי אחד שביקש לנחור את חזירו תקע את הסכין בלב עצמו ותפח רוחו. במהרה נודע, כי אותו גוי שנדקר בידי עצמו הוא הוא צאצאם האחרון של שופטי הקדושים **.

כך שזורים דברי־אגדה ודברי־מציאות יחדיו בפי יהודי רוז׳ינוי. קדרותה של גזירת ת״ך מלפני מאתים וחמשים שנה עודה תלויה שם בחלל האויר כחשרת ערפל וצלה הזעום והכבד פרוש על כל נפש.

א. ליטוין

* הדברים נכתבו בשנת תרע״ב.

** מר אבא לויתן זוכר יפה את היום, בו נפח את נפשו, כפי שמסופר כאן, אותו גוי, צאצאם האחרון של שופטי הקדושים. — העורך.

תורה

על שלשה דברים העולם עומד:
על התורה, ועל העבודה ועל גמילות חסדים
(מסכת אבות פרק א׳ משנה ב׳)

„חדרים"

רוחם של הקדושים ריחפה באוירתה של עיירתנו: רוח של תורה ועבודה, רוח של גמילות חסדים ומעשים טובים, רוח של מסירות נפש למען הזולת. בפרק זה נדבר על רוח התורה, ששררה בה.

ה„חדר"

לפני יובל בשנים לא ידעה רוז׳ינוי מוסד חינוכי אחר מאשר ה„חדר". בגיל רך התחיל הילד הרוז׳ינואי בלימודיו. בהיותו בן ארבע־חמש כבר הובא ל„חדר" והתחיל ללמוד „עברי", זאת אומרת, קריאה לפי קמץ אלף אָ, וכיצד הגיע הילד ביום הראשון לבית האולפנא שלו? אביו היה נושאו, כשהוא עוטפו בטלית, כפי שמתואר באחד משיריו של המשורר ח. נ. ביאליק. וכיצד עבר על הילד היום הראשון ללימודים? הרבי היה מראה לילד אלף־בית ואומר: ראה, בני, זאת אלף, זאת בית, ובשעת מעשה, כשהילד מאמץ את עיניו להסתכל באותיות המוזרות, היה נופל לפתע פתאום על עמוד האלף־בית מטבע. הילד נושא את עיניו התמהות למעלה, לדעת מנין הוא בא, ושומע באותו רגע את דברי ההסבר של הרבי: „מלאך, בני, הטיל לך את האגורה, כי יודע הוא, שתלמד יפה, ותהיה ראוי לפרס".

ה„תלמוד־תורה"

רוב ילדי העיירה למדו ב„תלמוד־תורה", מוסד חינוכי מוכר על ידי השלטון. המוסד היה בן כיתות אחדות, אחת גבוהה מחברתה. בכיתה א׳ למד הילד „עברי", בכיתה ב׳ — חומש ורש״י, ובכיתות הגבוהות יותר החל התלמיד לשחות בים התלמוד. במוסד זה למדו הילדים גם לכתוב קצת וטעמו משהו ממקצוע החשבון. האמצעים להחזקת המוסד הושגו על ידי איסוף תרומות למטרה זו.

על מצב ה„תלמוד־תורה" ברוז׳ינוי בשנת תרס״א (1901) מוסר תושב העיר ש. שערעשעווסקי בכתבה ב„הצפירה" 1901 (230), ובה נאמר:

„גם מוסד הת״ת דפה ראוי להזכר לשבח בגלל פעולותיו הטובות לטובת החניכים, בני העניים, אשר מספרם עולה לשלש מאות נפש, והם מתחנכים לתורה ולדרך ארץ ולמידות טובות. המפקח על בתי האולפנא הוא הנדיב הרא״ל (אריה ליב) פינס, הדואג לחניכים ולכל עניני המוסד כאב רחמן. מלבד לימודי הקודש ילמדו החניכים מפי המורה קרופעני גם שפת המדינה ועוד ידיעות נחוצות. את צרכי החניכים יכלכלו בכל: בלחם ובמזון, וגם הלבשה והנעלה ימציאו

להם, הכל על חשבון נדיבי עדתנו, מבלי לקבל כל סעד ועזר מן החוץ, כדרך בתי האולפנא במקומות אחרים. אכן טוב יעשו המנהלים, כי ינהיגו גם לימודי דקדוק שפת הקודש בבית הת"ת, ומה גם בדעתנו, כי המלמדים בבית האולפנא יודעים דקדוק השפה, ולמה ימנעו את הטוב והמועיל גם מחניכיהם, מבלי ללמדם כללי הדקדוק בשעה שמלמדים אותם תנ"ך?"

„חדרים" פרטיים

רבים היו גם הילדים, שלמדו בחדרים פרטיים, ביניהם גם חדרים מתוקנים של אביגדור מיכל גולדברג (שהיה אחר כך מנהל הת"ת), של משה סולץ, של יעקב ר' פיטילס, בשין, של מרדכי אהרן רוחמיס ועוד. ב"חדרו" של אביגדור מיכל עשיתי את פסיעותי הראשונות בתורה ובדרך־ארץ.

כדי שעניני החינוך במקום יתנהלו כשורה, נוסדה ברוז'ינוי בשנת תרס"ב (1902) „אגודת המלמדים". עצם יסוד אגו־דה כזאת אפיני מאד לתקופה ההיא. על מטרתה של האגודה ועל תקנותיה מסופר במאמרו של טוביה יוסף שערעשעווסקי ב„המליץ" 1902, שאת העתקו אנו מביאים להלן בספרנו זה.



מאיר סוקולובסקי

מ א י ר ס ו ק ו ל ו ב ס ק י

אגודת המלמדים

מטרתה של „אגודת המלמדים" היא לסדר ולקבוע תקנות מסוימות, בקשר לסידור עניני החינוך במקום בצורה נאותה ופידגוגית מעשית, ואלו הן:

א) איש מהמלמדים בל יהין לכתת את רגליו לבתי הורי התלמידים, כאשר היה נהוג עד כה לבקש לו תלמידים בכל „זמן" *.

ב) לייסד ועד של שלשה מלמדים נכבדים ראשיים, ובידו יהיה לבחור מלמד מתאים לפי ידיעות התלמיד.

ג) על המלמד להחזיק ב„חדרו" רק כיתה אחת, ומספר תלמידיו יהיה קצוב (קבוע) עפ"י הועד, ולא כאשר היה נהוג עד כה, להרבות בכיתות שונות.

ד) למנות ועד רוחני (מפקח) של שלושת אנשים מנכבדי עירנו, אשר יבקרו פעם בחודש את ה„חדרים", לתהות על קנקנם של התלמידים, אם הם מצליחים בלימודיהם. לשים עין פוקחת (פקוחה) על מהלך הלימודים מצד המלמד.

* כל חצי שנה נחשב ל„זמן". מסכות עד פסח ומפסח עד סכות הם שני ה„זמנים" של כל שנה.

ה) שכר לימוד יקבלו המלמדים כל חודש ע״י (מידי) הועד הראשי — אחרי התחיבותם של הורי התלמידים לשלם כל ראש־חודש שכר לימוד.

ו) אם תהיה תלונה מהמלמדים על התלמידים, שאינם מתנהגים כשורה, הן בדברים הנוגעים ללמודיהם או לכבוד המלמד, אז על המעונין בדבר לפנות אל הועד הראשי, ועל פיהם יענש התלמיד החוטא הזה כפי אשר יושת עליו.

ז) על הועד הרוחני לבחון בכל סוף זמן את הילדים המצטינים בלימודיהם והנהגתם.

יוסף שרשבסקי

(המליץ 1902)

„חדר״ לילדות

(מתוך הספר „לצאצאי״)

היו ברוז׳ינוי גם „חדרים״ לילדות. על ה„חדר״ בו היא למדה מספרת איטה ילין, בת י. מ. פינס בספרה „לצאצאי״:

„החדר. אני זוכרת עוד את החדר, שלמדתי בו וגם את המשרת, שהיה בא בבוקר והוביל אותי ואת אחותי הגדולה שרה רחל ע״ה אל החדר, אשר עמד אז על מגרש בית־המדרש. החדר היה ארוך וצר. מסביב לשלחן ישבו התלמידות, והקשיבו לכל מה שהמלמד מוציא מפיו, ואנו חזרנו אחריו. לא אוכל לזכור, אם קיבלתי סטירה על לחיי מיד הרבי, כי ילדה בת חמש הייתי אז. הרבי התחשב תמיד עם המיוחסות מבית פינס, הבליג על כעסו ושם את ידו הנטויה על השלחן או בכיסי בגדו (למען לא יפתנו יצרו הרע לנגוע בנו לרעה). המשרת היה מביא לנו את האוכל בצהרים. ובלילה ליווה אותנו הביתה עם פנס בידו, כי היה עלינו לעבור גשר, שנחל עבר תחתיו ושחיבר את העיר עם המגרש של בית־הכנסת. היתה סכנה, שאחת הילדות השובבות תחפוץ לנסות לשחק במים, אך המשרת שמר עלינו היטב עד שהגענו בשלום הביתה.

כמה נעים היה לשוב הביתה ולשבת בחדר חם ונקי אחרי עשר שעות רצופות של ישיבה בחדר צר ואפל. היינו יחד כעשר ילדות, כלנו מהמשפחות היותר אצילות ועשירות בעיירתנו רוז׳ינוי. אנוכי ואחותי חזרנו תמיד לפני אבינו על כל מה שלמדנו מפי הרבי... לא קלה היתה לנו החזרה לפני אבינו ז״ל, כי הוא דרש מאתנו באורים נכונים, ובאלה שנתנו לו, לא תמיד היה מרוצה. אחרי זמן מה החליט להכניס לביתנו רבה (מלמד) שהוא ילמדנו, למען נתקדם בלימודינו בעברית״.

איטה ילין

תפארת בחורים

כך למדו חלק מן הבנות תורה ומבין הבנים, לא חלק למד, כי אם הכל. אלה מהבנים, שלא הצליחו בלימודים, פנו למלאכה. עזרה להם בכך חברת „תפארת בחורים״, כפי שמוסר יצחק מאיר גרבר בכתבה ב„המליץ״ 1893 (43):

„החברה ,תפארת בחורים׳ תעלה כפורחת. מטרתה ללמד מלאכה את בני ה„תלמוד־תורה״, אשר לא יצלחו ללימודים, ולמלא את כל מחסוריהם עד אשר

ימצאו מחית נפשם מעמל כפיהם. ידי בחורים יסדוה, המה צעירי המשכיל'ים מ. י. פינס ומ. א. פינס, בחורי חמד, אשר רוח נדיבה נטע ה' בלבותם".

יצחק מאיר גרבר

ה„ישיבה" ברוז'ינוי

בגיל שתים עשרה, עם גמר הלימודים בחדרים, היו רבים מן הנערים, שהתקדמו יפה בלימודיהם, עוברים ללמוד בישיבה שבעיירה. בעצם היו שני מרכזים לישיבה הרוז'ינואית: אחד, החשוב שבהם בבית־המדרש של האחים פינס, בו לימדו ר' איצעלע, ר' אברהם ליב שקולניק ור' שמואל אפשטיין, ושני — ישיבת רייזע פינס בסמטת נובי־רינק, בו הורה ר' נתן. לישיבה ברוז'ינוי יצאו מוניטין בסביבה, ובחורים בני עיירות שונות באו ללמוד בה.

בחורי ישיבה

בימים ההם היו בחורים רבים בני שתים־עשרה ומעלה, שנפשם חשקה בתורה ובדעת. בחור כזה, אם אביו היה בעל יכולת כספית והיה באפשרותו לספק לו בגדים, הוצאות נסיעה ומזונות במרחקים, הרי מה שפר עליו חלקו. הוא היה גולה למקום תורה ולומד. אך מה יעשה בחור, שהוריו מטופלים בילדים, והם מספקים לטפם בקושי את פת לחמם בביתם? גם בחור כזה היה גולה למקום תורה, אך מנת חלקו היו עוני ודחקות, סבל ומרורים, אכילת „ימים" בבתים שונים וימי רעב מרובים. אולם הלימוד היה להם למעין היים, התורה והדעת החיו את נפשם הצמאה לדבר אלהים חיים. ורבים מהם הגיעו לרוז'ינוי, בה שמעו תורה מפי ר' איצעלע, ראש הישיבה, ומפי אחרים. עשירי העיר עשו כמיטב יכלתם לבוא לעזרת הבחורים העניים, שלא ירעבו ולא יכשלו. בין אמידי רוז'ינוי היו כאלה, שהכינו יום יום ארוחות לעשרות בחורי הישיבה.

הלימודים בישיבה

על הלימודים בישיבה כותב מר יצחק מאיר גרבר ב„המליץ" בשנת תרנ"ג (1893) את הדברים המענינים דלהלן:

„כמאתים תלמידים יקשיבו לקח מפי ארבעה מלמדים. מעטים (מהתלמידים) המה מבני העיר, ורובם מערים אחרות. ראשי בתי הישיבה המה הר"ן והר"י. המה בחרו להם דרך ישרה ויטיפו פרקים בתבונה ויציעו לפני תלמידיהם דברים, אשר יתקבלו על לב כל שומע, כי מלבד אשר המה בקיאים בכל מקצועות התלמוד ונושאי כליו, ידם רב להם בחכמת הפדגוגיה...

המה (התלמידים) יאכלו („ימים") על שלחן נדיבי עמנו, בית איש יומו. ולאלה אשר יחסרו להם „ימים", עשו בחורי הישיבה פה קופה „משביעי רעבים".

שתי שעות בכל יום יטיף (ילמד) מורה מיוחד שפת רוסיה* ומלאכת החשבון ומעשי הכתב והדקדוק. רק דבר אחד חסר — ללמד את הנערים תנ"ך ושפת עבר..."

---

*) כיון שגזרה הרשות ללמד רוסית, גמרו מחזיקי הישיבה אומר ללמד שפה זו עד כדי ידיעת כתיבת כתבת (מפי א. לויתן).

מתי נוסדה הישיבה?

תאריך הווסדה המדויק של הישיבה אינו ידוע לנו, אבל כבר בימי ילדותו הראשונים של יחיאל מיכל פינס (הוא נולד ברוז׳ינוי בשנת תר״ד 1843), היתה הישיבה מושרשה בחיי העיירה כמוסד קבוע וידוע בסביבה זה מזמן. לפי דברי זכרונותיו של החכם יחיאל מיכס פינס הנ״ל היו בישיבה זו חמש כתות, בהן למדו הבחורים: החל מגמרא ורש״י וכלה בגמרא ותוספות ומפרשים. נהרו אליה תלמידים צעירים מעיירות קרובות ורחוקות, ואפילו מסביבת לומז׳ה שבפולין הקונגרסאית הגיעו אליה תלמידים.

אחד ממחזיקי הישיבה היה הגביר ר׳ נח פינס ז״ל (אביו של י. מ. פינס), אשר נקטף בדמי ימיו בשנת תרל״ב („המליץ 1893 — כתבה של יצחק מאיר גרבר).

ראשי הישיבה

מבין ראשי הישיבה ברוז׳ינוי יש לציין במיוחד את הרב בנימין זקהים. על ידיעותיו הרחבות בתלמוד ונושאי כליו מעידה לנו העובדה, כי בשנת תרל״ג נתקבל ראש הישיבה הזה לאב״ד בעיר הגדולה, יקטרינוסלב. לאחר פטירתו בשנת תרע״ג צוין המנוח על ידי העתון „המודיע״ כגדול בתורה וביראה. בקהל עם הללוהו ורוממוהו כרב גדול ונכבד..., שהעמיד תלמידים הרבה, בהיותו ריש־מתיבתא (ראש־ישיבה) בעיר רוז׳ינוי.

בני העיירה חלקו כבוד רב לראשי הישיבה שלהם. ב„המליץ״ משנת 1878 מס׳ 20 אנו קוראים:

„רוז׳ינוי, ביום ה׳ י״ג תשרי תרל״ט הלך לעולמו הרב הג׳ מ׳ שרגא פייוויל ברמן, שהיה ריש מתיבתא פה והרביץ תורה בחכמה רבה. זה חמש שנים שהוא הוכרח לעזוב משמרתו מחמת חליו, אשר דבק בו וימנעהו מלדבר. בן מ״ח שנה היה במותו. כבוד גדול עשו לו יושבי עירנו, שבתה כל מלאכה ומסחר, ובבכי תמרורים ליווהו למנוחתו. הרב אבד״ק (ר׳ מרדכי גימפל יפה) והרב המפורסם ר׳ דוד הספידוהו כהלכה.

הכותב בדמע: יעקב בהרב הגאון מ׳ שבתי וואללאך״.

תלמידי הישיבה המפורסמים

יש לציין, כי בישיבה ברוז׳ינוי למדו בצעירותם שני ילידי העיירה, שנתפרסמו אחר כך כלמדנים מובהקים, והמה: הרב ר׳ משה סוקולובסקי, אח״כ ריש־מתיבתא ישיבת „תורת־חסד״ בבריסק דליטא, בעל המחבר ספר „אמרי משה״ (נפטר בתרצ״א), והרב ר׳ מאיר בסין, מו״צ בשניפישוק על יד ווילנה ור״ם ישיבת רמיילעס דשם (נפטר בשנת תרצ״ב בגיל ס״ד).

מתלמידי חוץ שלמדו בה יש להזכיר את אביו של המשורר שאול טשרניחובסקי * ואת מרן ר׳ משה אביגדור עמיאל, שנקרא בישיבה בשם „הנער

---

*) מר יוסף אברמוביץ שאל פעם את המשורר טשרניחובסקי, אם נכון הדבר הנמסר באחד מספוריו (הכונה לספור „שעטנז״ המובא להלן), שאביו היה בן רוז׳ינוי? המשורר ענה, שהתכוון בזאת לאמר, שאביו למד בישיבה ברוז׳ינוי.

מפורזובה". מרוז׳ינוי קיבלוהו כתלמיד בישיבת טלז המרכזית ולאחר עלותו ארצה נבחר כרבה הראשי של תל־אביב־יפו.

(לפי מקורות שונים)

מ א י ר ס ו ק ו ל ו ב ס ק י

חברות הלימוד השונות

כך מילא את אויר העיירה הבל פיהם של תינוקות דבית־רבן, וניגון הגמרא של בחורים מתמידים באהלה של תורה נישא בה בראש חוצות.

חברת ש"ס

אך לא רק אלה, בני החדרים והישיבה, היו מסורים בלב ונפש לתורה, כי אם כמעט כל בני העיירה כיוונו את צעדיהם בדרך זו. רבים מהם למדו בבתי־הכנסת בשבת אחרי התפילה ובאותו יום מנוחה המשיכו במצוה זו גם אחר הצהרים. ואף בימות החול, בכל בוקר, לאחר תפילת שחרית, הגו רבים בתורה. אלה, שעסקי פרנסה הכריחום לעזוב את בית־הכנסת ביום חול מיד עם גמר התפילה, חזרו אל הבית הקדוש לתפילת מנחה, ולא יצאוהו עוד לאחר תפילה זו, כי אם ישבו ללמוד גמרא כחברי „חברת ש"ס". ביחוד רבו הלומדים בחורף, עת מחשיך בשעה שלש אחה"צ. את השעור בתלמוד אמרו הרב וכן אנשי תורה מבין „בעלי־הבתים". לא מעטים מבני העיירה היו מוסמכים לרבנות, אבל הם מאנו לעשות את התורה „קרדום לחפור בו", ובזה קיימו את דברי המשנה: „אהב את המלאכה ושנא את הרבנות". כאלה היו יודל בערל, מאיר גרבר ואחרים. אלה מסרו מזמנם ולימדו את אחיהם, בני עיירתם, תורה, שלא על מנת לקבל פרס.

חברות משניות, תהילים וכו׳

היו בין בני רוז׳ינוי, שלימוד הגמרא לא היה לפי כוחותיהם, והם השתיכו ל„חברת־משניות", ל„חברת־עין־יעקב" או ל„חברת־תהלים". ובין מנחה למעריב בקע מבעד חלונות בתי המדרש של העיירה קול התורה. ומי שנכנס פנימה, ראה שלחן ארוך מוקף ראשים, המכוונים את מבטיהם לעבר המסביר, ומאזינים לכל מלה היוצאת מפיו או עוקבים בספר אחרי הדברים, שמורם משמיע להם.

אגודת בית יעקב

את החברות השונות ייסדו בני העיירה וגם שליחים ששוגרו אליה. על הקמת חברת לימוד אחת בעיירה ע"י משולח מסופר ב„המליץ" משנת 1898 מספר 201:

„רוז׳ינוי (פלך גרודנה) כ"ו אלול. — בין כל החברות המתנוססות בעירנו לתפארה, נוספה עתה עוד חברה אחת, אשר תכליתה קודש לתורה ולתעודה. את החברה יסד הרב המשולח מבעל ה„חפץ חיים", הר"ר אשר נ"י הערמאן מק"ק דוינסק, והיא „אגודת בית־יעקב" ו„תפארת בחורים". מדי יום ביומו לעת ערב

מתאספים המון אחינו, המתפרנסים ממלאכת ידיהם ויגיע כפיהם, ביניהם זקנים ונערים, ישישים וצעירים יחדיו, לשמוע בלימודים, שלחן ערוך, אשר יטיף לפניהם (ילמד אותם) מורם ורבם. מה נעים לראות בעתות המנוחה, ככלות שעות עבודתם, אנשים נוהרים למקום תורה, ביום קדשם ושבתם לא יטיילו ברחובות קריה בראש הומיות, לא יבלו בשחוק, במהתלות ובבטלה, ראשית כל חטאת, ורק יקבצו בני יעקב אלה אל מקום אחד — לשמוע דבר ה׳. ומי יתן והפיחה החברה הזאת, המקודשה לתכלית גבוהה כזאת, בלב חבריה החונים על דגלה, אהבת התורה ואהבת המוסר ועם זה תשים עלינו חותם השלום. ולהרב המשולח נמטייה (נגיש לו) ברכה ותודה. יאשר חילו לאוריתה (יגדל כוחו לתורה)!

סגן הרב מטעם הממשלה אלי׳ נטע הלוי ברמן *".

שמואל איטשע „בעל העגלה" **

לומדי ש"ס, משניות וקוראי תהילים היו מכל שכבות העם. בעלי המלאכה כשלמה הסנדלר ואחרים היו באים כל יום בין מנחה למעריב לביה"כ „אגודה" ושומעים תורה מפי משה ראובן וולנסקי, איש נכבד ולמדן. אך היו גם מלמדים מבין פשוטי העם. הנה, למשל, לו הלכת אחרי עגלתו של שמואל־איטשע, הנסחבת ע"י סוסו דל הבשר בשעות אחר הצהרים, היית נוכח לדעת, כי אין היא מלאה כעת חול או חומר בשביל מקימי התנורים כבכל שעות היום. הסוס הדל יכול להתקדם ביתר מהירות, אבל אין הוא עושה זאת. מה קרה? בעליו אינו מכוון אותו אל הארוה, כי אם לביה"כ „גרשונוביץ׳", קושר אותו לעמוד, והסוס המסכן יודע, כי שעות אחדות ישאר כך קשור ויחכה לשמואל־איטשע עד שיבוא להתירו ויתן לו את האפשרות להתקדם לעבר ארותו וליהנות מסעודתו הדלה. ומה מעשיו של בעליו במשך שעות אלו? מקריא הוא „עין־יעקב" ו„חיי־אדם" לפני חמשה־ששה מנינים יהודים, השותים בצמא את דבריו.

רוז׳ינוי ידועה כעיירה של תורה

עד כמה שרוז׳ינוי היתה מפורסמת כעיירה של תורה, מעיד מאמרו של שלמה זלצמן על הנושא: „חול המועד פסח", בעתון „הבוקר" מיום 13־4־1944, האומר בין השאר:

„והיה ידוע, כי מפיהם של אנשי בריסק נודף דג מלוח; מפי אנשי פרוז׳ני — פתיתי שומן; ומפי אנשי רוז׳ינוי — ריח של תורה; ומפי אנשי ביאליסטוק — חכמה ובינה. יהודי מביאליסטוק היה חושב לפחיתות כבוד לעצמו להשתדך עם תושב בריסק, כמו שאיש רוז׳ינוי היה חושב כמעט לאי כבוד לו להתחתן עם בן פרוז׳ני. קשה לחקור למקורם של שמות לואי אלה ולסיבתם, כשם שקשה להבין מדוע התנשאו יהודי עיירה אחת על אחיהם בני עיירה דומה לה. הערכה זו היתה למסורת של כמה דורות, רוז׳ינוי בין העיירות, וביאליסטוק, כעיר ואם בישראל, נחשבו על הנכבדות ביותר".

---

* יעקב ברמן, שהיה ממנהיגי פולין הדמוקרטית העממית עד לפני שנת 1957, הנהו מצאצאיו.

** מפי אבא לויתן.

סיום לימוד ספר

הגיעו לסיום ספר — הרי צריך לערוך סעודה. כל חברה מתכננת, אם כן, את הסיום כך, שיהיה הפעם קמח במקום תורה. בביה״כ של „החיטים״, למשל, היה צאליס החיט עורך בשעת הסיום סעודה של דיסת אורז ומרק שעועית. ומרגלא היה בפיו, שאורז ושעועית גורמים לחיזוק החברה, תרתי משמע: חיזוק הרוח של החברות „משניות״ ו„עין־יעקב״ וחיזוק הגוף של ה„חברה״ (הלומדים) ממש.

סיום כתיבת ספר

פעם שמחה חברה זו, ופעם ערכה סעודה חברה אחרת, אולם היו מקרים, כשכל העיירה על כל חברותיה שמחה. ומתי קרה דבר כזה? בחגי ישראל ועם הכנסת ספר תורה חדש לאחד מבתי הכנסת. כותבי ספרי תורה היו שונים. פעם היה זה יעקב חיים ה„שד״ל״, שהלך ערירי, והספר בא במקום ה„קדיש״ לאחר מותו. ופעם היה זה יהודי עשיר, שרצה להנציח את שמו ע״י הוספת ספר תורה.

וכשעמדו לסיים את הספר, התאספו ובאו אנשים ונשים לבית הכותב, וכל אחד (גם נשים בכלל) היה קונה מקום מלה אחת בעמוד האחרון, כדי שיהיה לו חלק בספר, העומד בסיומו. השלם הספר, הובאה חופה, „כלי־זמרים״ הופיעו, כל אנשי העיירה — למקטון ועד גדול — התאספו ללוות את הספר לביה״כ. תחת החופה נישא הספר בידי יהודים, כשהם מתחלפים ומתכבדים בזה אחר זה בנשיאת הספר היקר והקדוש. ה„כלי־זמרים״ ניגנו. האנשים רקדו וכירכרו. אם כי בני העיירה נמנו על ה„מתנגדים״, ריקודיהם הפעם היו ריקודי התלהבות של „חסידים״, ואולי למעלה מזה.

כך התקדם הספר כחתן תחת חופתו עד לקרבת בית־הכנסת. קרבו אל בית־התפילה, יצאו נכבדי העדה, עם כל ספרי התורה של ביה״כ, וקיבלו בהדרת־קודש את פני הספר החדש לקול תרועת החצוצרות וקריאות הגיל של ההמונים. כל בני העיירה, כעשיר כעני, כלומדי תורה וכאומרי תהילים, היוו קהילה אחידה, שלבותיהם פועמים יחד כשל איש אחד.

כך חיו בני העיירה, כשהם מבכרים את התורה על הקמח. אכלו כדי החזקת הגוף, שיהיה באפשרותו לעסוק בתורה ולשמוח בשמחתה. חיים של תורה וחכמה, של יושר וצדק, של כבוד ומסירות לכל דבר קדוש בישראל, היו משאת נפשם ומנת גורלם של בני העיירה.

(לפי מקורות שונים)

מאיר סוקולובסקי

הרב שלמה ברבי אלחנן*

הרב שלמה ברבי אלחנן מזלקוב היה רב אב"ד ברוז'ינוי בשנים תמ"ה—תנ"ב (1692—1685). הוא היה מפורסם בדורו ונקרא בשל למדנותו הרבה „ר' שלמה חריף". כבנו של ר' אלחנן, שהיה רב בשתי הקהילות המפורסמות בוטשאטש וסטריא שבגליציה המזרחית, וכנכדו של הגאון ר' זאב וואלף (אביו של ר' אלחנן), אב"ד אוליק שבווהלין (חתן הגאון ר' שלמה לוריה — הרש"ל), היה רבי שלמה בעל יחוס רב. בפנקס רוז'ינוי — שהיה לפני בעל „דעת קדושים" של ר' ישראל אייזינשטאט מרוז'ינוי — מופיעה חתימתו של ר' שלמה זה כרבה של רוז'ינוי על כמה החלטות ותקנות של טובי קהילה זו. מרוז'ינוי נתקבל רב שלמה לרב אב"ד בסלוצק, שהיתה אז קהילה ראשית בליטה, ניהל שם ישיבה מפורסמת ונפטר שם בשנת תס"ו (1706).

הסכמותיו של רבי שלמה מתנוססות על כמה מספרי מחברים תורניים שבזמנו בצד הסכמות רבנים מפורסמים אחרים. כך אנו מוצאים אותן על „ראש יוסף" לרבי יוסף בן יעקב מסלצי, על „נתיב הישר" לר' צבי הירש מפינסק, על הדפסת ש"ס בבלי משנת ת"ס, על „אור ישראל" לר' ישראל יפה, אב"ד שקלוב משנת תס"א.

מבני ר' שלמה חריף, אב"ד רוז'ינוי וסלוצק, ידועים לנו: אברהם אבלי, אב"ד ור"ם בקלויז בריסק דליטה ור' אריה ליב מנכבדי סלוצק.

ר' יחזקאל קצנלבויגן

ר' יחזקאל בן אברהם קצנלבויגן נולד בערך בשנת תכ"ח (1668). גדל בבריסק דליטה, בה למד תורה מפי ר' מרדכי זיסקינד, רבה של העיר, ונתפרסם כבר בצעירותו כעלוי. הוא התחתן עם הרב הקצין שלמה זלמן בר' יואל. ר' יחזקאל שימש ברבנות בעיירה זיטל (שעל יד סלונים), ומשם עבר לרוז'ינוי, בה כיהן כרב במשך שנים אחדות עד שנת תס"ד (1704). אחר כך נתמנה לרב אב"ד בקהילה הראשית קיידאן. ומשם נתקבל בשנת תע"ג (1713) כרב אב"ד בשלש הקהילות המאוחדות שבגרמניה אלטונה—המבורג—וואנדסבעק.

ר' יחזקאל קצנלבויגן, שהיה זמן מה רבה של רוז'ינוי, היה מגדולי הרבנים בדורו. כמה רבנים מפורסמים פנו אליו בשאלותיהם, ביניהם גם רבה של פראג, רבי דוד אופנהים. כן פנו אליו הרבה מחברים וביקשו ממנו הסכמות לספריהם. תשובותיו בהלכה הודפסו בספר „כנסת יחזקאל" (אלטונה תצ"ג). זמן רב אחרי מותו הודפס ספרו „מים חיים" (פאריצק תקמ"ו), הכולל דרושים על התורה כסדר הפרשיות. הוא נפטר בגיל שמונים שנה, והגאון ר' יהונתן אייבשיץ, שישב בשלש

* לצערנו לא השגנו חומר על הרבנים שהיו עוד לפניו ברוז'ינוי.

הקהילות הנ״ל על כסאו ברבנות, הספידו פעמים ושני הספדיו הודפסו בספרו הידוע „יערת דבש״.

יוצאי חלציו של ר׳ יחזקאל קצנלבויגן חזרו לליטה ולרוסיה והתפרסמו שם כאישים גדולים ביהדות.

הרב משה זאב

אחרי יציאת הרב יחזקאל קצנלבויגן את רוז׳ינוי מופיעים כרבניה בזה אחר זה שני הגיסים הרבנים: הרב משה זאב והרב ר׳ אהרן ברבי נתן הכהן.

הרב משה זאב היה בנו של הרב המפורסם רבי יהודה אידל, אב״ד קובל שבווהלין, ואח״כ אב״ד קהילת „חוץ־לעיר״ (פרורים) שבלבוב. הרב הזה התיחס למשפחת המהר״ל מפראג ומפורסמים אחרים.

הרב משה זאב היה זמן מה אב״ד רוז׳ינוי, אך מחמת מהומות מלחמת הצפון בליטה יצא לגרמניה ושימש כרב אב״ד בקהילת פיורדה שבבווריה. הוא חזר כעבור זמן מה שוב לליטה, שימש כרב אב״ד בקהילות הגליל העליון שבסביבת מינסק ואח״כ בדלהינוב ושם מנוחתו כבוד.

דברי תורה מרבי משה זאב, הרב דרוז׳ינוי, מביא הרב המלומד רבי יהונתן ברבי יוסף, אף הוא רב ברוז׳ינוי, בספרו „ישועה בישראל״.

אחיו של הרב משה זאב היה הרב המקובל יוסף יאסקי, אב״ד דובנה שבווהלין, מחבר ספר מוסר „יסוד יוסף״. לרבי יוסף זה מתיחס ההסתוריון הידוע שמעון דובנוב.

הרב רבי אהרן ברבי נתן הכהן

הרב רבי אהרן, ששימש כרב ברוז׳ינוי אחרי גיסו משה זאב, היה חתנו של הרב יהודה אידל הנ״ל והשתייך למשפחת הכהנים המיוחסת רפופורט. אביו היה ר׳ נתן הכהן, וסוברים, שהיה אב״ד לבוב והיה בנו של ר׳ אליהו הכהן רפופורט מפדובה שבאיטליה.

הרב ר׳ יהונתן בר׳ יוסף — רב ואסטרונום

בתקופה רבת סבל כיהן הרב יהונתן בר׳ יוסף כרב ברוז׳ינוי.

עשר * השנים הראשונות של המאה הי״ח (1700—1710) היו שנות מלחמת אזרחים בפולין ומלחמת שתי מדינות זרות על אדמתה. מלחמת האזרחים התנהלה בין מצדדי המלך אוגוסט השני ובין הנוטים אחרי המלך סטניסלב לשצינסקי. לצדם של הראשונים היה פיטר הראשון, קיסר רוסיה, ולעזרתם של האחרונים בא קרל השנים עשר, מלך שוודיה. היהודים היו כמאז ומקדם בין הפטיש והסדן. כל גדוד צבא וכל אציל, ראש גייסות, הכביד את עולו עליהם ומצץ את שארית ליחם.

על סבלה של קהילת רוז׳ינוי מוסר לנו הרב יהונתן בר׳ יוסף בהקדמתו לספרו „ישועה בישראל״ במלים אלו:

---

* לפי א׳ יערי, „העולם״ גליון כ״ה משנת תרצ״ח.

„ותקפו אז על המדינות צרות תכופות זו לזו: דבר ורעב, חרב מלכויות מתגרות זו בזו, עד אשר נתדלדלו ונתמעטו כל פני (נכבדי) העיר והמדינה, והם ירדו מנכסיהם ובתוכם גם אני וביתי... וכהיום ה׳ אתנו, ופרינו בארץ, כי ידבר ה׳ שלום אל עמו בין ראשי הגייסות. מי יתן והיה זה כל הימים.״

ולא * רק ממלחמות סבלו, כי אם גם מדבר, הנזכר למעלה. מחלת החלי־רע פרצה ברוז׳ינוי ומתו רוב יושבי העיר. והנשארים לפליטה עזבו את העיר והתישבו בסוכות לכל ימי הקיץ על גבעות החול אשר בדרך לליסקובה. הרב עם שארית הפליטה של צאן מרעיתו שכנו באהלים כל ימי הקיץ והחורף.

„וברוך ה׳, אשר הפליא חסדו עמדי, מימיני ומשמאלי כרעו ונפלו מדבר באופל, ואני עם אשתי ובני ביתי נשארתי מיתר הפליטה, והנגע לא קרב לאהלי... אי אפשר היה לי לצאת ולזוז מפתח ביתי וחוצה, לנטוש את צאן מרעיתי, אשר טיפחתי ורעיתי והיית להם לעינים...״ נדר נדר הרב יהונתן, כי אם יעזרנו האלהים, ויחזור לשבת על כסא הרבנות בעירו, ילך ברגל לעיר פרנקפורט להדפיס ספר, אשר עמו בכתובים. וה׳ היה בעזרתו, והוא חזר על כנו להיות מורה צדק לעדתו ואת נדרו קיים. הרב יהונתן עוזב את רוז׳ינוי, ליטה ופולין, נודד לפרנקפורט ומדפיס את ספרו בשנת ת״פ (1720). ושם קרא לספר: „ישועה בישראל״, לזכר הישועה לשארית קהילת רוז׳ינוי. והיה זה לא חיבור תורני רגיל, כי אם ספר מדעי באסטרו־נומיה על קידוש החודש להרמב״ם ובו ציורים אסטרונומיים מרובים.

באנציקלופדיה העברית בערך „אסטרונומיה״ כתוב על הרב הרוז׳ינואי הנ״ל כדברים האלה:

„למראה האופנים, הוא התרגום העברי של Sphaera mundi של הוליווד, חיבר פרוש ר׳ משה אלמושנינו; פרושים מאוחרים יותר לספר זה נתנו (במאה ה־16 וה־17) על ידי ר׳ מתתיהו דלקרוטי ור׳ מנוח הנדל בר׳ שמריהו, עם הגהות מאת ר׳ יהונתן בר׳ יוסף מרוז׳ינוי שבליטה.

(אנציקלופדיה עברית, עמוד 816)

ה׳ יהונתן בר׳ יוסף מרוז׳ינוי, המו״ל והמפרש של ספר צורת הארץ לר׳ אברהם בר חיים הנשיא (ר׳ למעלה **) חיבר ספר „ישועה בישראל״ — ביאור של הלכות קידוש החודש להרמב״ם עם ציורים (פרנקפורט דמין ת״פ 1720).

(אנציקלופדיה עברית, עמוד 823)

הרב רבי אליעזר

הרב ר׳ אליעזר היה רב מפורסם ומיוחס גדול. אביו, הרב הפרנס יששכר בעריש, היה בנו של הגאון הידוע המפורסם בשם „רבי ר׳ העשל מקראקו״. לפי הספר „דעת קדושים״ היה ר׳ אליעזר רב ברוז׳ינוי עד שנת תע״ה (1715), ומאותה שנה הוא אב״ד דובנה, שהיתה אז קהילה ראשית בווהלין. בשנת תע״ט (1719) התפטר

* לפי מה שזוכר יעקב איצקוביץ, שקרא את ההקדמה לספרו של הרב שנמצא בביה״כ ברוז׳ינוי.

** בעמוד 818 שבאנציקלופדיה העברית כתוב הגדול שבתוכנים היהודיים, שכתבו עברית בראשית התקופה הספרדית, היה ר׳ אברהם בר חיא הנשיא (ע״ע), שהשפעת חיבוריו נמשכה לדורות בישראל.

הרב ר׳ אליעזר מרבנות והתגורר בעיר ברודי, שם איווה לו לשבת במנוחה בתוך ד׳ אמות של ההלכה ושם נפטר.

בתו של הרב ר׳ אליעזר — חיה — היתה אשת הקצין ר׳ יהודה יודל לנדאו מאפטא, שהם הורי הגאון ר׳ יחזקל אלנדאוי אב״ד פראג, בעל המחבר ספר שו״ת „נודע ביהודה״ (על שם אביו ר׳ יהודה הנ״ל).

בהקדמתו לספרו „נודע ביהודה״ הנ״ל מתאר הגאון ר׳ יחזקאל לנדאו את אבי אמו, את ר׳ אליעזר הרוז׳ינואי, כ„רב גאון, קדוש וחסיד, שישב כל ימיו בתענית והגה בתורה יומם ולילה״.

הרב אביגדור

בשנות העשרים של המאה השמונה־עשרה שימש כרב אב״ד ברוז׳ינוי הרב אביגדור, שנקרא בשם „ר׳ אביגדור חריף״ על למדנותו הרבה. כמה מגדולי ישראל, ביניהם הרב שלמה זלמן מורקיש, אב״ד מיר ואחרים מצאו לנחוץ לעטר את חיבוריהם בהסכמתו של רבי אביגדור.

בנו האחד היה הרב המפורסם רבי שמואל שבווילנה והשני הרב יצחק אייזיק, אב״ד בכמה מקהילות ליטה.

הרב ישראל הלפרן

הרב ישראל ברבי חיים למשפחת הלפרן המיוחסת היה תלמידם של גדולי התורה המפורסמים: הרב מנחם אליעזר, בעל המחבר של הספר „יעיר קנו״, ושל הרב יום טוב ליפמן, אב״ד קאפוליה, בעל המחבר של הספר „קדושת יום טוב״.

הרב ישראל התחתן עם בת הרב הצדיק רבי טוביה מרוז׳ינוי, נצר מהקדוש ר׳ טוביה מעיירתנו. הרב ישראל שימש כרב באולקניק, בוורונובה ואח״כ ברוז׳ינוי, בה היה אב״ד בערך עד שנת תקע״ט (1819), ואז נקרא אחר כבוד להיות רבה של מינסק ושם נפטר בשנת תקצ״ט (1839), בגיל ארבעים ותשע בלבד.

בשנת תקע״ו נולד ברוז׳ינוי להרב ישראל בן, והוא הגאון הידוע רבי יום טוב ליפמן הלפרן (נקרא על שם רבו של אביו הגאון, רבי יום טוב ליפמן, אב״ד קאפוליה). בנו זה היה אב״ד בביאליסטוק והתפרסם בעולם הרבנות בחיבורו התלמודי הידוע „עונג יום־טוב״.

כן גודל וחונך ברוז׳ינוי בנו השני של הרב ישראל הלפרן, והוא הרב משה צבי הלפרן, שהיה אח״כ אחד מגדולי מורי הצדק במינסק.

הרב יצחק אייזיק בהרב יעקב חבר

הרב יצחק אייזיק חבר שימש כרב אב״ד ברוז׳ינוי ארבע עשרה שנה — משנת תקע״ט עד תקצ״ג (1819—1833). הוא נולד בגרודנה בשנת תקמ״ט לאביו תלמיד־החכם ר׳ יעקב חבר. הרב יצחק אייזיק ישב באהל התורה בפורזובה, נתמנה שם לרב ועבר אח״כ לכהן כרב ברוז׳ינוי.

הוא היה מרבני ליטה המפורסמים בזמנו ומעוטר בתואר „גאון הדור". עוד בהיותו ברוז׳ינוי היה משיב בעניני הלכה והוראה לרבני קהילות קרובות ורחוקות. בין אלה, שבא אתם בדברים, היו רבי יעקב משה מסלונים, נכד הגאון ר׳ אליהו מווילנה, רבי מרדכי אפשטיין, מו"צ בסלונים (אחד מיוצאי חלציו, ר׳ לימא אפשטיין, היה מנכבדי רוז׳ינוי וחותנו של הרב ר׳ שבתי וואלאך, אב"ד רוז׳ינוי), וכן הגאון והצדיק המפורסם ר׳ יעקב מאיר מיאלובקה.

בהיותו רב ברוז׳ינוי סידר לדפוס את חיבורו התלמודי הידוע „בית־יצחק", המכיל חידושי דינים באסור ובהיתר (דפוס סדולקוב, תקצ"ו), שהודפס בעת היותו כבר רב בוולקוביסק. עוד יותר התפרסם בספרו שאלות ותשובות „בנין עולם", שהודפס בוורשה בשנת תרי"א בהיותו כבר רב בסובלקי. גדולי הדור היו פונים מאז אליו בכל דבר קשה להם.

הוא היה גדול גם בנסתר. דרכו בקבלה היתה כזו של הגאון מווילנה. את חכמת הנסתר למד מפי הגאון המקובל, רבי מנדל השקלובאי (תלמידו של הגר"א). בספרו „מגן וצינה" הוא מגן על המסורת המקובלת, המיחסת את ספר הזוהר הקדוש להתנא האלקי, רבי שמעון בר יוחאי.

הרב יצחק אייזיק חבר היה מפורסם גם כצדיק. ההמון העריץ אותו כקדוש וכפועל ישועות ובעל מופת, ועוד בהיותו רב ברוז׳ינוי באו אליו מקרוב ומרחוק לקבל את ברכתו. ביתו היה פתוח לרוחה לכל איש עני ולכל מר נפש. נוצרו גם כמה אגדות על המופתים, שבאו בעקבות תפילותיו לכל הפונים אליו בשעת צרה.

יש לציין, שהרב עם כל דבקתו בחכמת הנסתר וכצדיק הדור, היה מתנגד לתורת החסידות הבעש"טית, ולא נתן לחסידות להתפשט בקהילות בהן כיהן כרב. בזה נשאר נאמן לשיטת הגר"א מוילנה. בצואתו המפורסמת הוא מזהיר את יוצאי חלציו, שלא יביאו חס ושלום „ספרים פסולים" לבתיהם. וכן — כתב — יש להתרחק מכל הכיתות החדשות, שצצו בימינו בעוונותינו הרבים. הדרך היחידה היא ללכת בעקבות אבותינו ורבותינו הגדולים ברוח הש"ס והפוסקים. ואמנם, בקהילות רוז׳ינוי, וולקוביסק וסובלקי לא נקלטה תורת החסידות ולא היה לחסידים כל השנים „שטיבל" משלהם. רק בזמן האחרון התלקטו בודדים מהם ל„מנין" מיוחד משלהם.

הרב יצחק אייזיק חבר זכה לשני בנים, שהיו רבנים מפורסמים. הלא הם: הרב יוסף חבר * והרב משה רבינוביץ. שניהם גודלו וחונכו ברוז׳ינוי בתקופת כהונתו של אביהם שם כרב.

הרב אפרים זלמן

הרב אפרים זלמן, רבה של רוז׳ינוי, נתחנך על ברכי התורה בבית־המדרש של הגביר הלמדן והנדבן צבי הירש שמחוביץ.

בישיבה זו למד אז בנערותו הגאון ר׳ יום טוב ליפמן הלפרן, רבה של ביאליסטוק, מחבר „עונג יום־טוב". ראשי ישיבה זו היו אז הלמדנים המפורסמים:

* בן בתו היה ד"ר משה יוסף גליקסון, עורך „הארץ" בתל־אביב.

ר׳ זלמן, אח״כ אב״ד ברינסק, פרוז׳נה ודוינסק, והם הנהיגו את דרך הלימוד ההגיוני לתלמידיהם.

בשנת תרט״ו (1855) הספיד ר׳ אפרים זלמן, שכיהן אז כבר כרב ברוז׳ינוי, בבית־המדרש שבעיירה, את רבה של בריסק דליטה, הגאון ר׳ יעקב מאיר פאדובה, שנחשב לקרובו. שניהם התיחסו למשפחת השר רבי שאול וואהל ולמשפחת הגאון ר׳ מאיר מפדובה. הרב אפרים זלמן נפטר בדמי ימיו, בערך בשנת תרט״ו או תרט״ז.

חתנו של הרב אפרים זלמן היה ר׳ זיסקינד שחור בן ר׳ חיים ליב נגיד ממיר. ר׳ זיסקינד עלה אחר כך לארץ ישראל, והיה ממנהלי כולל ווילנה־זאמוט בירושלים ומנכבדי הישוב הישן בבירה. הוא היה שקדן ומרביץ תורה בעיירתו רוז׳ינוי, מקום מגוריו הקודם.

הרב מרדכי גימפל יפה

הרב מרדכי גימפל יפה נולד בליטה בשנת תק״פ (1820) לאביו הרב דב בער. הוא למד בישיבת וולוזין והיה בין בחירי תלמידיה. את עולמו קנה בכהנו כרב ברוז׳ינוי במשך שלשים ושתים שנה. את אישיותו הנעלה מתאר תלמידו ר׳ ירוחם פישל פינס, ששימש אותו כל שנות היותו של מ. ג. יפה ברוז׳ינוי, ב„מספד מר״ שבסוף הספר „זכרונות מרדכי״ ואלה הם דבריו:

„רבי מרדכי גימפל היה גאון גדול בתורה, בקי בכל חדרי התורה, צנא מלא ספרי, ירא אלהים מרבים, דרשן מופלג ומצוין, חכם מחוכם בהויות העולם, בעל מדות טובות וישרות, מבקר נפלא וידען גדול בקורות ישראל ותולדותיו בכל דור ודור, מליץ ודובר צחות, שפתו קצרה, חדה ומרוטה, ועטו עט סופר מהיר, יצרו היה ברשותו וגם לבו ברשותו, תקיף היה בדעתו, עשוי לבלי חת, נהג נשיאותו ברמה ולא נשא פני איש נגד כל העשירים והאלמים בקהלתו; את כל בני ביתו חינך בתורה, ביראה, חכמה והשכלה; את כל בנותיו השיא לתלמידי־חכמים ולא נשא עין לכסף וזהב.

„הרב רבי מרדכי גימפל לא היה רק תלמודי גדול, כי אם גם משכיל גדול, ואין כמעט ספר אחד מהספרות הישנה או החדשה שלא קרא ושנה אותו, ושלא העביר אותו תחת שבט הבקורת, כאשר יעידון על זה הערותיו הרבות בשולי הגליונות של כל ארבעת אלפי הספרים אשר רכש לו בתמצית דמו ופרנסתו ובמסירות נפש שאין כמוה והיה מחברם, מכבדם ומוקירם בחבה עצומה עד להפליא, ובכל השכלתו הרבה והרחבה היה ירא ה׳ ועובד אלהים באמת ובתמים, כאחד התמימים הפשוטים שלא ראה אור ההשכלה מימיו, והיה מדקדק במצוה קלה כבחמורה באופן מפליא... והיה נקי הדעת מאין כמוהו, מחמיר על עצמו ומקל לאחרים, קשה כארז במילי דשמיא ורך כקנה במילי דעלמא, מקפיד על כבוד המקום וכבוד התורה ומוחל תמיד על כבודו של עצמו. בתור איש פרטי היה תמיד נעלב ואינו עולב, שומע חרפתו ואינו משיב כלום, או משיב במילי דבדיחותא, במשל או במליצה, בנחת ובלשון רכה תשבר גרם; והיה תמיד מתאבל על ירושלים ומתאנח עליה מאין הפוגות. בלילה, בלילה היה בוכה על חורבנה בתיקון חצות בקול בכי, קורע לב ונפש... והיה מצטער תמיד בצערו של ישראל ומתאנח תמיד

על כבודו, ולבו היה ער תמיד לכל דבר הנוגע לכלל האומה והיה מריץ מכתבים למאות ולאלפים לרבנים וגבירים ורוזנים, גם למשכילי הדור וחכמיו שהכירו גם הם את ערכו ודבריו מאד מאד. הוא היה מן הראשונים שיצא בעתונים ללחום נגד בעלי התיקונים בדת בעטו הנמלץ והחד ויעש בהם שמות...



הרב מרדכי גימפל יפה

„מלבד כל אלה ביתו היה פתוח תמיד לעניים ולאורחים והיה מקבל כל איש בסבר פנים יפות, ובענותנותו של הלל קרב לב צעירים רבים תחת כנפי השכינה להציל שיות רכות רבות לבל ידח מהן נדח...

„הוא היה גם מן הראשונים שנתן ידו להגאון הצדיק רבי צבי הירש קאלישער זצ״ל ויסד בעירו חברה של ישוב ארץ ישראל עוד טרם שבאו ימי הרעה של הרעמים, הפגעים והגירושים...״

ואכן היה הרב מרדכי גימפל יפה מראשוני הרבנים ברוסיה, שנתנו את ידם לתנועת חבת־ציון ופעל רבות למען ישוב הארץ.

עוזר לאכרי פבלובה לעלות

הרב מ. ג. יפה עזר לר׳ יחיאל בריל, עורך „הלבנון״, שפעל בשליחות הברון רוטשילד, בבחירת אכרים שומרי תורה מסביבת רוז׳ינוי ליסוד המושבה עקרון ובהשגת הכסף להוצאות הדרך בשבילם. וכך מספר משה לוין ב„המליץ״ 1892 (27) :

„הוא היה אוהב ציון אמתי וישוב ארץ ישראל היה שיחו והגיגו כל היום. כאשר בא הרב המו״ל מכתב העת „הלבנון״ לקחת אכרים ממושב פבלובה, הסמוכה לעירנו רוז׳ינוי ליסוד המושבה עקרון, הסיר הרב את כל המכשולים והישיר את כל המעקשים, אשר היו על דרך יציאת אכרים אלה, למען יוכלו לשים פעמיהם לארץ הקדושה. ומי כמוני יודע עד כמה טרח וסבל מזה. בכל זאת, לא רק שלא התאונן על טרחתו וסבלו, כי אם עוד היה לו הדבר לעונג ולשעשועים, יען אשר ידע, כי בעזרתו נוסדה עוד מושבה אחת בארץ הקדושה.״

עולה בעצמו

והוא נמשך בעצמו לארץ בעבותות אהבה. ובסוף שנת תרמ״ח (1888) עזב את כסא הרבנות ברוז׳ינוי ועלה ארצה. קשה היתה על בני רוז׳ינוי הפרידה מרבם האהוב. וכך מספר ר׳ י. ז. פרידמן ב„המליץ״ 1888 (173) :

„וכל כך הוא קשור בעבותות אהבה אל חיבת ציון וירושלים עד אשר הראה אהבתו גם בפועל, ואתמול נסע ממנו עם כל בית נכאתו — בית עקד הספרים אשר לו, אשר מחירו עולה לחמשת אלפים רובל (סכום ענקי בזמן ההוא)...

„כבוד גדול עשו לו ביום נסעו מזה אנשי עירנו — מגדול ועד קטון — ובתוכם

גם פקידי העיר אשר ליווהו בדרכו, גם רבנים גדולים, כמו הגאב״ד מוולקוביסק ועוד רבנים הסמוכים לעירנו, באו לברכו ולקבל ברכה ממנו.

„קשה עלינו פרידתך מורנו ורבנו. כל בני עירנו יתעצבו אל לבם על עזבך אותנו. אך זאת היא נחמתנו, כי לא מאסתנו ולא נטשתנו לשכון כבוד בעיר אחרת, גדולה וטובה מעירנו, כי אם אהבתך העזה לארץ אבותינו ורגשותיך, רגשי קודש לעפרה, הם־הם משכוך בעבותות אהבה לנסוע אליה. לכן ממעמקי לבנו הננו לברכך ברכת הפרידה: ה׳ ישמור צאתך ובואך — יברכך ה׳ מציון וראה בטוב ירושלים כל ימי חייך״.

הרב בארץ

הרב מ. ג. יפה התישב בשכונת „מזכרת משה״ בירושלים. ביזמתו נוסד בשכונה „תלמוד־תורה״, ובהשפעתו נדב ר׳ יהודה הורביץ סכום גדול לבנין בית לת״ת זה, שנקרא בשם „בית יהודה״. כן הצליח להשפיע על העשיר פרידלנד מפטרבורג, שיתרום סכומים גדולים להרחבת בניני מושב זקנים וזקנות בירושלים.

בגלל מחלוקת, שפרצה אז בין רבני ירושלים ,עזב ר׳ מ. ג. יפה את העיר, כי לא רצה להיות במחיצתה של מחלוקת זו, והתישב בכפר יהודיה. לכאן העביר הרב את ספריו הרבים והמשיך לעסוק בתורה בשלוה. כאן ניהל גם ישיבה קטנה, שהחזיקה מעמד כל ימי חייו.

כאן הרגיש את עצמו בטוב:

„שלש שנים לפני מיתתו זכה לעלות לארצנו הקדושה משאת נפשו מאז ומקדם, ויקח אתו גם את ספריו הרבים המלאים הערותיו על כל גדותיהם, והקדיש את עצמו רק לתורה ועבודה בשלום ושלוה הרחק מאדם העיר בכפר „יהוד״ בשביל להתרחק מסבך המחלוקת והקטטות המצויים בעוה״ר בערי ארץ־הקודש, והיה עולה לירושלים לימי המועדים והרגלים, והיה מחבב את ארץ ישראל ושש אתה משוש באמת ולב שלם באופן מאד נעלה, שאין כל אדם זוכה למין שמחה כזו שחידשה ממש כנשר נעוריו. רוב עתותיו היה מקדיש לתורה ועבודה, ובעתות הפנאי היה מטייל בכרמי הזיתים הסמוכים ל„יהוד״ לשאוף רוח צח ולהתענג על הדר הטבע של ארצנו הקדושה: והיטב אמר הגאון רבי שמואל מוהליבר, כי כל מי שיחפוץ לרכוש איזה מושג מן העולם־הבא ילך ל„יהוד״ ויראה את עולמו של רבי מרדכי־גימפל שמה, עולם שאין בו קנאה ושנאה ותחרות, כי אם צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם. (מתוך הקונטרס „מספד מר״ שבסוף ספר „זכרונות מרדכי״).

עם פטירתו הלך לעולמו אדם יקר. הספידוהו רבים וכן גדולים: הרה״ג מסלונים, הרה״ג מפורזובה, ר׳ ירוחם פישל פינס, בן רוז׳ינוי, ב„מספד מר״ הנ״ל ועוד. הרב משה נתן הלוי ראב״ד דובנא אומר במספדו על מ. ג. יפה ז״ל בין השאר:

„גאון ישראל, סבא קדישא, חוטר מגזע קודש, חריפותו וגודל בקיאותו כאחד הראשונים, מבחר הפנינים, זקן ונשוא פנים ונשארה ברכה אחריו: חידושים רבים אשר השיב לשואליו בהרבה מתפוצות ישראל („כלילת המנורה״ חלק א. ברדיצ׳ב תרנ״ב)״.

וב„שדה חמד״ ח״ב ורשה 1896 נאמר על הנפטר: „אחד המיוחד, מגדולי דורנו ותנא ירושלמא, שר התורה ונהורא עמיא (ואו״ר אתו), שרא סבא קדישא, הגאון

המופלא משיירי כנסת הגדולה מוה"ר מרדכי גימפל מרוז'ינוי, דמיונו כאריה, מימיו מן המקדש, נהרות המושכות מיינה של תורה לפום רבנן חמרא וחיי".

(לפי מקורות שונים)
מאיר סוקולובסקי

חובב ציון

מסביב למשבצת תכונותיו ומעלותיו המיוחדות מסתמנת יפה תמונתו של רבי מרדכי־גימפל יפה בתור „חובב ציון". הוא אהב את ארץ־ישראל אהבה רבה ועמוקה, לא רק מנקודת הקשר המסורתי שישנו בינינו ובין הארץ היעודה לנו מפי הגבורה, אלא משום שהרגיש והאמין אמונה שלמה, כי אין מקום אחר בעולם שיוכל לשמש בתור מפלט ומקלט לעמנו — מלבד ארץ ישראל. סח לי ישיש אחד מרוז'ינוי כי ביום השבת האחרון, טרם שעזב את העיר על־מנת לעלות ולהתישב על אדמת־הקודש, דרש בבית־מדרשו על ערכה של חבת ציון, ועל החובה המוטלת על כל אדם־מישראל לרכוש לו איזו נחלה בארץ־קדשנו, ובתוך דרשתו זאת על מעלת הארץ וקדושתה, סיפר מעשה שהיה:

— מעשה ב„פריץ" אחד בפולניה שהיו לו אחוזות רבות, כפרים וישובים. הוא היה מחכיר את אחוזותיו, בתי משרפות היי"ש שלו, את הטחנות ואת הפונדק בכל כפר ליהודים. בין החוכרים האלה הי גם יהודי פיקח וממולח, אבל דוקא הוא לא הצליח בעסקיו, ולא היה יכול לשלם ל„פריץ" דמי החכירה. עברה שנה, שנתים, והנה באחד מימות החורף, הזמין אליו ה„פריץ" את היהודי הזה והתרה בו, כי אם עד חודש ימים לא ישלם לו את חובו, יחרים את כל רכושו, יגיעו ועמלו, וגם יגרש אותו ואת בני־ביתו מן הכפר.

ידע היהודי כי ה„פריץ" עלול למלא אחרי התראתו, אבל עם זה ידע גם־כן כי אין לו כל תקוה לשלם את חובו במשך חודש ימים. עם כל חכמתו ופקחותו לא מצא לו כל עצה להחלץ ממצבו האיום, ואחרי הרהורים רבים החליט לא לחכות עד סוף החודש, עד כי יחרים ה„פריץ" את כל אשר לו, אלא להציל כל מה שביכלתו ולעזוב את הכפר במשך יום או יומים. היהודי הכפרי אסף את מטלטליו, את רכושו המעט, ויחד עם בני־ביתו ישב בעגלת־החורף שלו רתומה לסוס אחד כחוש, עזב את הכפר ונסע בדרך העולה לעיר הקרובה. הם האמינו כי כבר נמלטו מצפרניו של ה„פריץ", אבל, כידוע, אין מזל לישראל. הם עברו רק פרסה אחת — והנה ה„פריץ" נוסע במרכבתו ופגש בהם. ה„פריץ" השתומם בראותו כי היהודי „שלו" נוסע יחד עם בני־ביתו בדרך לעיר הקרובה. הוא קרא לו מתוך תמיהה:

— מוש'קה, מה יום מיומים? למה פתאם חשקה נפשך לערוך „טיול" עם בני־ביתך העירה?

לב היהודי התפלץ בקרבו מרוב פחד, אבל תוך כדי תמיהתו של ה„פריץ" התאושש, הרהר רגע, והשיב מתוך הכנעה:

— אדוני ה„פריץ", היום בערב ולמחרתו חג לנו היהודים. והוד־מעלתו יודע כי לימות החגים נוהגים יהודי הכפר לנסוע העירה יחד עם בני־ביתם...

ה„פריץ" שהיה לו משא־ומתן כמה פעמים עם היהודים, ידע כי כך דרכם של

יהודי הכפר לחוגג את חגם בעיר. הוא היה בקי מעט גם ב„לוח" המועדים של היהודים, זמנם ושמותיהם. הוא ידע כי יש ליהודי „שלש רגלים", בשמות שונים: „זמן חרותנו", „זמן מתן תורתנו" ו„זמן שמחתנו" וידע גם מתי חלים החגים האלה לפי סדר הזמנים. אבל התפלא לשמוע, כי פתאום באמצע החורף יש גם־כן איזה חג ליהודים, שהוא לא ידע כלל על־אודותיו. הוא שאל, איפוא, ליהודי:

— מוש׳קה, מה שם החג הזה?

ותוך כדי שאלה החזיר לו היהודי:

— שמו של חגנו זה, הוא „זמן פליטתנו"...

הסתפק ה„פריץ" בתשובה זו, רשם בפנקסו את שם החג הזה, שלא ידע עד עכשיו, ברך את היהודי ב„חג שמח" ונסע הלאה, לכפר השני, שגם שם היה לו חוכר יהודי. הוא נכנס לכפר אחרי צאת הכוכבים, נגש לביתו של היהודי, לחמם את עצמו בכוס יין־שרף חריף, והנה הוא מוצא את היהודי „שלו" בכפר זה, שהוא עומד ובוקע עצים. הוא ידע כי עבודה זו אסורה ליהודי בחג, וכשהוא צריך לעבודה זו, הוא משתמש ב„גוי". הוא פנה, איפוא, ליהודי כשהוא זועם:

— ז׳יד, מתי התחלת לחלל את ה„חגים" שלך?

היהודי העמיד עליו עינים תמהות, ובלבו חשב כי בודאי ה„פריץ" הוא שכור... אבל ה„פריץ" המשיך את דבריו:

— בוז לך, ז׳יד, שאין אתה שומר את חגי דתך. מוש׳קה מכפר פלוני הוא נאמן לדתו, והיום פגשתיו בדרך כשהוא נוסע יחד עם בני־ביתו העירה לחוג שם את החג שהוא קרא אותו בשם „זמן פליטתנו".

הבין היהודי עכשיו כי לא מתוך „שכרות" שאל ה„פריץ" את שאלתו, והוא ענהו:

— כן, אדוני ה„פריץ", חג זה הוא חג יהודי מימים־ימימה ומשנות דור־ודור, אבל אין לו זמן קבוע. היום חוגג מוש׳קה את החג הזה, ויכול להיות כי בעוד מספר ימים או שבועות אחוג אני ועוד יהודים את חגנו זה, זמן פליטתנו...

—ורבי מרדכי־גימפל סיים את דרשתו:

— אחי האהובים כל יהודי ויהודי כשהוא בגולה, אסור לו לשכוח, כי בזמן מן הזמנים יצטרך חלילה הוא ל„חוגג" את „זמן פליטתנו", ועליו להכין לו מקום מפלט ומקלט בארץ מולדתו, שכן אמרו חכמינו (תורת כהנים פרשת בחוקותי) על הכתוב (ויקרא כו, ה) „וישבתם לבטח בארצכם" — בארצכם אתם יושבים לבטח ולא מחוצה לה...

ואהבתו הגדולה והעמוקה של רבי מרדכי־גימפל יפה לארץ־ישראל מתבלטת ביחוד מתוך אפיזודה קטנה זו:

כשעלה והתיישב בארץ־ישראל (בשנת תרמ"ח) החליט בדעתו ללכת ולסייר את המושבות העבריות שרק מספר שנים לפני בואו התחילו לעסוק בבנינן. בדרך סיורו, סר גם ל„ראשון־לציון", זאת המושבה שהיתה מוחזקת בשעתה פרוצה בדברים שבין אדם למקום. כשנכנסה העגלה לשערי המושבה עמד רבי מרדכי־גימפל על רגליו, הסתכל לצדדים ואמר:

— אלמנה וחצופה במקצת, מכל מקום — „ברוך מציב גבול אלמנה"...

רבי מרדכי־גימפל היה הראשון בתוך תלמידי ישיבת־וולוז׳ין בדור השני

לקיומה שעלה לארץ־ישראל, לא רק לראות בחורבנה, אלא גם לעזור בבנינה; וכמדומה שהוא, רבי מרדכי־גימפל יפה, היתה לו השפעה ידועה בחבתו לארץ ישראל על אחד־המיוחד מבני משפחתו, שהיה גם כן מבחירי תלמידי ישיבת־וולוז׳ין בדור השלישי לקיומה ושעלה ונתעלה גם הוא להתיישב בארץ־ישראל ועזר הרבה מאד לבנין הארץ והתפתחותה בחומר וברוח — הוא מרן הגאון־הצדיק רבי אברהם־יצחק הכהן קוק (זצ״ל).

הרב יהודה ליב הכהן מימון

נכדיו של מרדכי גימפל יפה

בצלאל יפה

נכדו השני הוא אריה ליב יפה, שהיה פעיל כאחיו הבכור בשורות חובבי־ציון בגולה, ובעבודתו הרבה למען בנין הארץ וישובה לאחר השתקעותו בה. היה גם מראשוני בוני העיר תל־אביב וממרחיבי גבולותיה, ורחוב אחד בה נקרא על שמו.

אריה ליב יפה

נכדו השני הוא אריה ליב יפה, שהיה פעיל כאחיו הבכור בשורות חובבי־ציון בגולה, ונוסף על כך נודע בפרסומיו כמשורר מחונן. לאחר עליתו ארצה התמסר כידוע לעבודה למען קרן היסוד והועמד בראש הדירקטוריון שלה.

בתפקידו זה עבר לא פעם את כל ארצות תבל ובעבודתו זו הצליח מאד. באחד מביקוריו בפולין נתקבל בהיותו בלודז׳ ע״י משה לימון *, בן רוז׳ינוי, שעבר לגור שמה, ועמד בראש הועד הציוני דהתם והיה, אם כן, ממברכי האורח. בין שאר הדברים אמר: „זוכרני כיצד נפרדו בני עיירתי רוז׳ינוי בבכי ובשמחה מרבם, סבך, ר׳ מרדכי גימפל יפה. בבכי — כי היה עליהם להפרד מרבם האהוב ביותר, ובשמחה — כי רבם ומורם זכה לעלות לארץ ישראל, משוש נפשו. מרוב התלהבות התירו האנשים את הסוסים, רתמו את עצמם והובילוהו עד הכפר הקרוב. כעת זכיתי אני, בן רוז׳ינוי, לקבל את פני נכדו, כשהוא מפיץ את דבר הישוב בגולה״.

בקורי אצל אריה ליב יפה

לאחר עלותי ארצה כסטודנט האוניברסיטה העברית בירושלים הלכתי לבקר את אריה ליב יפה במשרדו בקרן היסוד. בלבביות רבה קיבל אותי — את בן העיר, בה שימש סבו ברבנות עשרות בשנים.

עד היום אני רואה לפני את דמותו האצילה, כשהיא צמודה לשלחן עבודתו, אשר חינו עליה וחינה עליו. לא יכולתי אז לשער, שעל משמרתו במוסד זה ימצא האיש את מותו, כאשר קרה בימי מלחמת השחרור עת התפוצץ מוקש, שהוטל אז על המוסדות הלאומיים בירושלים.

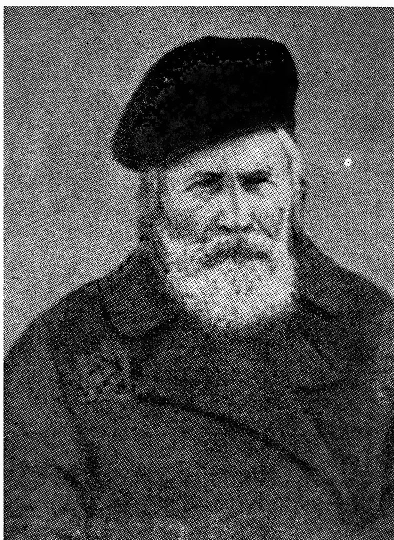
מאיר סוקולובסקי

---

* מפי זאב רושקין.

מנויו של ר' שבתי וואלאך לרב ברוז'ינוי

אחרי נסיעתו של הרמ"ג מרוז'ינוי נקראה אספה ובני העיירה בחרו בר' שבתי וואלאך לרבם החדש. על אספה זו מספר ר' י. ז. פרידמן ב„המליץ 1888 (188) כדברים האלה:



הרב שבתי באללאך

„מנויו של ר' מרדכי וואלאך לרב ברוז'ינוי. רוז'ינוי (פלך גרודנה) 19 באוגוסט — אחרי נסיעת הרמ"ג מעירנו (כמו שהודעתי ב„המליץ" גליון 173) קראו בני עירנו עצרה, ויאספו כלם באחד מבה"כ לטכס עצה: את מי לבחור לרב ומו"צ במקום הרמ"ג. משפט אחד היה לכלם, כקטן כגדול, כעני כעשיר, להשמיע מה בפיו. ואחר שקלא וטריא, אשר היה במשך שעות מספר, הסכימו כלם פה אחד לבחור להם את בן עירם, הגאון ר' שבתי וואלאך, להיות להם לרב. לאחר החלטה זו הלכו לקבל פני רבם ברוב פאר והדר. כל אנשי העיר — למקטנם ועד גדולם — יצאו מבית הרב ובקול תרועה והמון חוגג, בשירה ובזמרה, נשאו על כפם את מורם ורבם תחת אפריון. קול ההמון השמיע עד למרחוק את הפזמון הידוע: „כל מן דין מן דין סמוכו לנא!" וכה עברו בסך עד בית אלהים. שם קיבלו אותו בכבוד גדול, באורים וכלי זמר, ויובילוהו למקומו המיוחד לו אצל ארון הקודש.

מי האמין, כי אנשי עירנו, אשר מספרם עולה לאלפים בתי אבות (כן ירבו), ובהם סוחרים ועשירים גדולים, בעלי־בתים, בעלי־מלאכה ופועלים בחרושת המעשה, ונחלקים לאגודות, אגודות, בכל זאת, כאשר בא עת לעשות דבר טוב ומועיל לכלל העיר, נקבצו כלם כאיש אחד, ויוועצו יחדו באהבה ואחוה, עד אשר גמרו הדבר בכי טוב, בשלום ובשלוה. בדבר הזה יוכלו בני עירנו להיות מופת לרבים ולהם נאוה תהלה."

י. ז. פרידמן

הרב ר' שבתי וואלאך

הרב ר' שבתי וואלאך *, אב"ד רוז'ינוי, נולד בשנת תרי"א בביאליסטוק לאביו, הרב הצדיק ר' אברהם יעקב. מוצא משפחה זו הוא מאשכנז, והיא הוציאה מקרבה כמה אנשי שם בעולם התורה והיהדות. עוד בילדותו הצטיין רבי שבתי כעילוי,

* ליטוינוב, שר החוץ ברוסיה הסוביטית בשנים הקודמות היה בן אחיו של ר' שבתי וואלאך.

נשא לאשה את בת האיש הנכבד הרוז׳ינואי, ר׳ יום־טוב ליפמן אפשטיין ממשפחת קדושי רוז׳ינוי, וישב שם באהל התורה כ״ב שנים. הוא לא רצה לקבל עול רבנות, ופרנסתו היתה על החנות, שאשתו החזיקה בה. בשנת תרמ״ח, עם צאתו של הרב מרדכי גימפל יפה לארץ־ישראל, ואחרי הפצרות בני העיר, ובהמלצתו המיוחדת של הרב הקודם הנ״ל, נאות ר׳ שבתי וואלאך להיות רב־אב״ד ברוז׳ינוי.

לאחר מותו ירש את כסא הרבנות ברוז׳ינוי חתנו, ר׳ זלמן וויס, שכיהן קודם לכן שנים רבות כדיין הקהילה. אחר מותו של ר׳ זלמן וויס ז״ל קמה מחלוקת בשל כסא הרבנות בעיירה, שנמשכה זמן ממושך. רבנים אחדים רצו להתקבל כמו״צ ברוז׳ינוי והדעות בעיירה נחלקו.

הרב זיסקינד ריכטשרייבר

הרב זיסקינד ריכטשרייבר היה גדול בתורה כאחד הגדולים, וגם מיוחס גדול מגזע הגאון ר׳ יום טוב ליפמן הלר, בעל התוספות יום טוב זצ״ל.

בהיותו עוד צעיר לימים נתקבל להיות ראב״ד לודמיר שבוואהלין, לפי המלצתו המיוחדת של הגאון רבנו חיים הלוי סולובייציק, אב״ד בריסק דליטה.

בשנת תרע״ה, השנה הראשונה למלחמת העולם הראשונה, כשלודמיר נכבשה על ידי מדינת אוסטריה, נאלץ היה ר׳ זיסקינד הנ״ל בגלל תיגרות המלחמה לעבור לליסקובה, מקום שם פעל לפני כן כרב העיירה חותנו, הרב יום טוב ליפמן.

בשנת תרע״ו הזמינו אותו אנשי פלובה שעל יד רוז׳ינוי כרב במושבתם. ואם כי רבנות מצערה זו לא היתה לפי ערכו ולפי רום מעלתו, הואיל ר׳ זיסקינד לעבור אליהם, ונשאר אצלם לתקופה של חמש עשרה שנה.

הרב ר׳ זיסקינד נפטר בי״ד טבת תרצ״א וכרו לו קבר בבית העלמין ברוז׳ינוי על יד קברו של הרב הזקן, ר׳ שבתי וואלאך, והספידוהו שני גיסיו: הרב אריה לייב מאירסון — רב ליסקובה, והרב אליעזר הרכבי — רב פורזובה וכן הרב אבא סויאטיצקי מקוסובה והרב זלמן ווייס — מרא דאתרא של רוז׳ינוי.

בעולם התורה ידוע חיבורו של הרב ריכטשרייבר „אמרי נועם״, שבחלקו הגדול הוא ספר דרוש נעלה. מחיבוריו המרובים בהלכה ואגדה, שהשאיר אחריו בכתב־יד, יש לציין את ספרו היקר המבאר את כל המקומות החמורים, שבחיבור „מגדל עוז״ שעל הרמב״ם.

שעטנז

(מתוך הספר „שלשים ושלשה ספורים״)

עומדים אנו בתקופת האנציקלופדיות, ויש לך בני אדם מאמינים, כי באנציקלו־פדיה יגיעו עד תכלית כל דבר, אין נעדר. ואולם אנכי סבור, כי גם הטובה באנציקלופדיות לא יצאה ידי חובתה. במי האשם ? — כמובן במו״לים. הם מאמינים באמונה שלמה, כי דוקא חכמים ומומחים, פרופסורים גרמנים או דוקטורים, לפחות, צריכים לעסוק בעריכתה של אנציקלופדיה.

לדידי — לאו דוקא. אילו מסרו את הדבר לכותבי רומנים ונובילות, למשל, כי אז רק אז היו לנו אנציקלופדיות ראויות לשמן.

די לי בדוגמא אחת, וממנה תלמדו על השאר.

רוצים אתם למשל, לדעת, מה היא העיר רוזשאן. פותחים אתם כרך של אנציקלופדיה באות „ר" עמוד כך וכך, ערך רוזשאן, ואתם מוצאים: „רוזשאן — פלך גרודנא, מחוז סלונים... לפי המפקד בשנת 1847, היו שם 1556 נפש יהודים ויש בה תלמוד תורה (1910)".

עתה נסורה נא ונראה ערך פרוזשאן: — פרוזשאן — פלך גרודנה, מחוז גרודנא, בשנת 1847 היו בה לפי המפקד, 2580 נפש יהודים, ויש בה תלמוד־תורה (1910)".

מה בין רוזשאן לפרוזשאן לפי האנציקלופדיה?

— לא כלום.

מה היא רוזשאן?

— לא כלום.

עכשו אספר לכם אנכי, מה היא רוזשאן, ודוקא מזמן קרוב לאותה תקופה, שממנה מפקד האוכלוסים, עשר שנים לפניה או עשר שנים אחריה.

להוי ידוע לכם, שאבי ז"ל יליד רוזשאן היה *. מה היה אבי ובמה עסק? למאי נפקא מינה! עיקר הדבר — הוא היה יהודי ירא שמים באמת ושומר מצוה. ועסקים לו בריגא. כלומר בריגא הוא מרויח את כספו וברוזשאן הוא מוציא. שם, ברוזשאן, היה לו בית, שם היה לו מקום בבית־המדרש, שם היה משלם שכר למוד בניו, שם היה מתקין בגדיו שלו ושל בני־ביתו — אצל ר' שמרל החיט לגברים. שמרל זה היה בעת ההיא — כך הוינא טליא — איש בא בימים, ואצלו הזמינו את מלבושיהם גם אבי־אבי, ואולי גם אבי־אבי־אבי. בבית אבא היתה לו איפוא חזקה. הוא ידע בעל פה את המדה של כל בני הבית, והמודה לא היתה שלטת בימים ההם והוא ידע לתפור לאיש ואיש כמתכנתו.

דיך שאתה מכניס לביתו את הסחורה. לכשתרצה, אפשר היה לאדם שלא להטריח עצמו ליכנס אצל החנוני לבחור את האטון, כל שכן את הבטנה, הן הכל צפוי מראש, והכל ידוע מלכתחילה. אלא שהיו נכנסים לחנות, בוחרים סחורה, עומדים על המקח עם החנוני, מתיעצים עם החיט, מתישבים בדעתם, והכל לשם הנאה של הקניה עצמה, הנאה זו של אדם, שכל ימיו אינו אלא מוכר, בשעה שהוא עצמו בא וקונה.

ר' שמרל החיט היה אומר: „כשם שהתורה עמוקה מני תהום, כך חכמת החיטות עמוקה מני תהום".

ובאמת, החיטות יש בה סתרי חכמה, צפוני קפולים, פנות טמירות, מלבד „חכמת הנגלה" — האטון העליון והבטנה — יש גם „חכמת הנסתר" המכונה — אבזר, שאין מוחו של אדם פשוט, תופס, למה הוא בא. יש שפתאם מבצבצת ועולה שערה גסה, ודוקא סמוך לדש, על החזה, ואין ההדיוט מבין, מהיכן באה לכאן ומה צורך בה.

„אבזר" זה אינו מסמכותו של הקונה. לאחר שהלה בחר את האטון ואת הבטנה, זורק החנוני מפיו מלה למשרתו, וזה מזדרז, מכניס מטליות מטליות לחבילה וכורכן ביחד. אין שואלים את הקונה, אין מראים לו דבר.

* ראה את ההערה בעמוד 25 למטה.

מעילו של אבא, שעליו אני אומר לספר, היה אף הוא מעשה ידי שמרל החיט. לאמתו של דבר, יכול היה אדם להאמין, כי אין בעולם אלא מין אטון אחד, מין בטנה אחת וגזרה אחת לכל הבגדים, ואולי גם רק חיט אחד...

פעם אחת, בתחילת הסתיו, ואבי נסע לריגא, ולקח אתו, כדרכו, את מעיל־החורף הטוב. ראשית, בגד חדש היה; שנית, ימי צנה ממשמשים ובאים; ושלישית, מעיל של חורף עשוי להרבות כבודו של לובשו בעיני הבריות, וסגולה יפה הוא לאשראי.

ויהי היום — יום מר ונמהר — ואבי נאחז במסמר תקוע בגדר דחויה, וכנף מעילו נקרעה. בלב קרוע ומרתח נכנס לאכסניה שלו. נקהלו עליו הפונדקאי והפונדקאית, ועליהם נוספו האכסנאים, שנמצאו באותו מעמד, — כלם מצטערים וכואבים בכאבו של אבי, מספרים בגנותו של בעל הגדר ומקטרגים על הרשות, שאין היא משגחת על דברים שמחובתה להשגיח עליהם. בסופו של דבר נמנו וגמרו, שאין למעיל תקנה אלא חיט, מטליא מומחה. וכך הוה: לאחר שכל אחד קרא בשם את המעולה שבחיטים לפי דעתו, שלח בעל האכסניה לקרוא לאחד, חיט ידוע לו, ולידו מסרו את המעיל. ולמחרת היום בבוקר השכם החזיר הלה את ה„מלאכה" לבעליה, קבל שכרו ויצא.

עבר שבוע ימים, ומעשה הקרע כמעט נשכח מלב אבי. והנה, פעם בבוקר, נכנסה הפונדקאית לחדרו. דבר בפיה: אותו החיט, שאחה את קרעי המעיל, מבקש לדבר עם אבי.

— מה לו ולי — מתפלא אבי.

— אינו רוצה להגיד.

— יכנס.

החיט נכנס. רק עתה התבונן בו אבי כראוי. לפניו עמד איש זקן, צנום גוף, נפול־חזה, עינים בולטות לו ופניו עדינים וכל דמותו אומרת: יהודי נאה, ירא שמים.

— מה רצונו?

— הלא מכיר אדוני אותי, אני החיט שתיקן את המעיל.

אומר אבי: הן.

אומר החיט, שחקר ודרש על אודות אבי, מאין הוא ומי הוא. ונודע לו כי בן תורה הוא וירא אלקים.

— ולמה טרח כל הטרחה הזאת? שמא רוצה הוא להתחתן בו?

— אינו רוצה להתחתן בו, וגם שדכן איננו; אלא מכיון שהוא ירא שמים, רוצה הוא לגלות לו דבר, שלא גילה מיד לאחר שהביא את ה„מלאכה" לביתו.

— מהו הדבר?

עונה החיט ואומר, כי באמת קשה לו לאדם, שאינו חיט, להבחין בדבר. הבטנה של המעיל, אותו מעיל שהוא טיפל בו ותיקנו — שעטנז.

עונה אבי ואומר, שהדבר אי אפשר. חלילה לו מלקנות שעטנז, והחנוני איש ישר הוא, והחיט שתפר את המעיל — יהודי כשר הוא. חס ושלום שיעשה כדבר הזה. שעטנז! השמעו אזניו מה שהוציא מפיו?.. איסור דאורייתא... לא יאמן כי יסופר!

עונה החיט ואומר, כי אין הוא חושד בכשרים, חס ושלום, אלא שלפעמים קשה

גם למומחה לעמוד על דברים כגון אלה. והוא משעמד על הדבר, היה לבו מהסס, לא ידע מה לעשות, תחילה חשב, אולי אבי מן המקילים; הדור הצעיר! מילא... ולפיכך אמר בלבו: מוטב שיהיה שוגג ואל יהיה מזיד. אך הוא לא מצא מרגוע לנפשו, עד שחקר ודרש, מי הוא בעל המעיל, ואמרו לו, כי הוא מן החרדים על דת. הריהו יוצא איפוא ידי חובתו ומודיע את הדבר לאבא.

בכל זאת אין אבי יכול להשיג, כיצד אפשר? שעטנז! לא יעשה כזאת בישראל!

עונה החיט ואומר, כי הוא עשה את שלו, ואם האדון חושד בו, חס וחלילה, שאמר מה שאמר כדי לקבל שוב „מלאכה", הריהו מודיעו מראש, כי לא יקח עליו תקון מעיל זה. ויעשה אבי מה שיעשה. הוא עשה את שלו.

אמר שלום ופנה אל הדלת.

סוף דבר, אבי מסר את מעילו לבדיקה וביעור השעטנז — ודוקא לאותו חיט עצמו, שכן ראה אבא, שהוא איש ישר באמת ומתכון לשם שמים. חס ושלום, שאבי ילבש בגד שיש בו חשש שעטנז!

ובו ביום שנכנס אבא לרוזשאן, הבהיל אליו את שמרל, הוא „הארוך" (להבדיל משמרל אחר שברוזשאן, אף הוא חיט, אלא שקראו לו „קצר").

כעבור שעה קלה נכנס לביתנו שמרל, מסביר פנים ונותן „שלום" לאבא. פותח הוא בנימוס, שואל לשלומו של אבא, לעסקיו שבכרך, לטלטולי הדרך. בסתר לבו מובטח הוא, שיש לו כאן שוב „מלאכת־עבודה". אלא שאבי נכנס מיד לגופו של ענין ומעמידו על השעטנז שבמעיל.

קופץ ר' שמרל ממקומו, כאילו הכישו נחש. אינו תופס את הדברים.

— שמרל יטיל שעטנז בבגד?! הריהו מוכן ומזומן להשבע בזקנו ובפאותיו. ארג זה... מאימתי חדל להבין באטון?.. על חתיכת ארג שוה פרוטה לא יפשע אדם שכמותו... אלא מאי? אותו חיט בטלן שבריגא, — כמה משוגעים איכא בשוקא! דבר כזה אין הוא רוצה לשמוע...

אבי בשלו והחיט בשלו.

לשעת מנחה נכנס אבי לבית המדרש שלו להתפלל.

בין מנחה למעריב נאספה עליו חבורה של מכרים וידידים, הרי זה עתה בא מן הכרך! והנה — כל כת החיטים אף היא כאן. ר' שמרל בראש, החיטים הזקנים והמיוחסים אחריו, אלה שבמעלה שניה אחריהם, נגררים גם הצעירים — כלם יודעים, כלם שמעו את ענין השעטנז, רוצים לשמוע את הדבר מפי אבא גופו.

ולאחר ששמעו מפי אבי עצמו את המעשה, פנו זה כנגד זה, מושכים בכתפם, תולשים בזקנם, מתבוננים זה בפני זה: הא כיצד? אי אפשר! ארג זה הכל משתמשים בו, השתמשו בו אבות אבותנו, מיום היות רוזשאן לעיר. שעטנז! אם כן — „אין בית אשר אין שם מת"... כלומר, שעטנז. כל העיר לבושה בגדים מארג אחד.

בין מנחה למעריב בבית המדרש — זה לומד דף גמרא, זה מעין בספר, זה אומר תהלים — כל אחד כפי כחו. אותו ערב נתרוקנו השולחנות. כל הקהל נדחק למזרח, כתרו את אבא ואת החיטים. כל החבורה עמדה כאן, נגררו אחדים גם מן השוליות.

אותו ערב היו כל העינים פנויות אל החיטים. דרך אגב, נזכרים מעשה שאירע

לפנים בשעטנז. הזקנים מכעכעים, מעבירים מטפחת אדומה על עינים דומעות ומספרים כל מיני מעשים שהיו. הצעירים — ידיהם בכפתור בגדם, ועיניהם מבריקות: גם להם יש מה לספר.

מעריב! — וסוף לשיחות.

ואולם ממחרת היום, שוב בין מנחה למעריב מתכנסים החיטים ובעלי הבתים אל כותל המזרח. אבי מדבר והחיטים מדברים, וכל הקהל מדברים ועונים.

ולא רק בין מנחה למעריב, אלא גם בשוק וברחוב, בחנות ובאיטליז, בין קונה וקונה, בין קערה לקערה, בינו לבינה, בחדר המטבח ובחדר המשכב אין שיחה אלא — שעטנז.

ונפלגה הארץ מסביב לרוזשאן: החנונים והחיטים מעבר מזה ובעלי הבתים מעבר מזה.

פתחו בעלי הבתים ב„מי יודע" ובאו לזלזל באמנות החיטים ולקטרג על כל מעשיהם עד שנמנו וגמרו, שאין לך אומנות מנוולת בעליה כזו של אלה וה„יתור" יוכיח.

ולא היו מעולם לחיטים ימי ירידה כאותם הימים, ושם החיטים היה לשנינה, הם ונשיהם ובניהם וכל אשר להם.

ומי יודע, עד היכן היתה העיר הומיה, לולא נצנצה בשעה טובה במוחו של הגבאי מחשבה: הואיל והעיר לודז עומדת על תלה, ואחד מקרוביו הולך ללודז בעוד ימים מועטים, ואומר הוא לשוב בקרוב, ושם בעיר יושב גיסו של הגבאי, ויש לו מהלכים בין הסוחרים, ועל כל פנים, ידע אל מי לפנות בענין זה, ובכן ישלחו אליו חתיכת ארג אחת לדוגמה, והוא יענה דבר.

אמרו ועשו — ותשקוט העיר.

עבר שבוע ימים. ושוב — בין מנחה למעריב. כל באי בית המדרש — איש על מקומו. זה על ספרו וזה על פרקו, איש בפנתו ואיש על „חברתר", — ופתאם נפתחה הדלת ברעם וברעש, והאיש שפרץ פנימה לא סגרה בעדו, אף כי צנה קשה היתה בחוץ. הוא נכנס בבהלה כל עוד רוח בו, פיו פעור ועיניו בולטות, וידיו מחזיקות בדשי מעילו. הוא לא הקדים שלום ולא החזיר שלום — עד שהגיע לאמצע הבית, שם עמד ובמלוא פיו קרא:

— בלודז אמרו — שעטנז!!

אילו נבקעו השמים בצנה וסתו, וברק הבריק והרעים הרעם, לא היה הדבר מפתיע את הקהל יותר מאשר קול פחדים זה: שעטנז! היושבים נהפכו לאבן, והעומדים קפאו תחתם, זה על ספרו וזה על דוכנו, כל פה פעור וכל יד פשוטה והאצבעות כפופות, — מתגרדות ומתחככות בגב ובצד.

כי היתה יד השעטנז בכל גבול רוזשאן: בגבר ובאשה, בזקן ובנער, בעשיר ובעני, בחסיד ובמתנגד, בתלמיד־חכם ובעם־הארץ, בבגד ובשמלה, בזיג ובלסוטה, במעיל ובפקריס, בגפיפה, במעפורת ובמכנסים, במקטורן ובסרבלים, בפרוה ובגלימה, בדש ובשרוול, בשולים ובשפולים, בכיס ובצוארון, — לא היה מנוס ממנו, מן השעטנז. כל העולם — שעטנז!

ולאחר שעברה הבהלה הראשונה והשתיקה האיומה, קם שאון גדול והמולה

רבה, אשר לא היתה כמוה ברוזשאן. כל איש בקש לשמוע שוב את הדבור האיום „שעטנז" יוצא מפורש מפי המגיד.

אחרי כן תקפה אותם הבהלה השניה: הלאה ה„קפוטה" והלאה ה„זופיצה"! הלאה השעטנז! להתפשט! הלאה המקטורן והזיג! צנה בחוץ — מילא! יהיה קר. אבל, אבל... במחילה מכבודכם, הן צריך לשלשל גם... המכנסים! יביאו נא מן הבית מה שיביאו: רדיד, מטפחת, ובלבד שלא יהיה שעטנז. ואלא מה — כיצד יוצאים החוצה בלי מכנסים? אי אפשר לזוז מן המקום בלי מכנסים... וי, וי!

ולגודל האסון לא היה הדיין בבית המדרש, ויתפרק העם את בגדיו...

ויהי ערב ויהי בוקר יום שני...

זקני הדור מספרים: לא היו ימים טובים כימים ההם לחייטים, — בין חייט אמן, בין חייט הדיוט ואפילו מטליא — למן היות רוזשאן לעיר, ויש אומרים: למן ברוא אלהים חייטים בעולם. כל העם צובאים על פתחי בתיהם. מחניפים להם, מתרפסים לפניהם, משדלים אותם בדברים. וכל החייטים, אשר אך יום אתמול עמדו בשפל המדרגה, עלו היום לגדולה, ורבים מבעלי הבתים „מתחייטים", כי נפל פחד החייטים עליהם.

לא היה אדם, שלא היה זקוק בימים ההם לחייט, ולא היה בגד שלא נפל בידי חייט; והחייטים ידיהם מלאות עבודה, משכימים קום בבוקר, מאחרים שבת בלילה, וכולם מבערים כל מטלית חשודה על שעטנז.

ומי שלא ראה את רוזשאן בימים ההם לא ראה עיר מופלאה מימיו. עד שביערו את השעטנז, ותיקנו את המעילים ואת הפרוות, והכשירו את המכנסים לבוא בקהל, — בני ישראל יוצאים בסדינים ובמפות, בעטיפות צבעונים ובמטפחות חמות, מתעטפים ברדידים ומתלבשים בכל אשר ילבש, — ללא בטנה, ללא צווארון, ללא שרוולים — ובלבד שאין בו חשש שעטנז. וילדי „החדרים" מהם ישבו בית ומהם יצאו בגופיות ופקריסים של אמא ושל סבתא...

זו היא רוזשאן.

וכל הדברים האלה רוצים אתם ללמוד מתוך האנציקלופדיה של היום?

ברלין, תרצ"ג — שאול טשרניחובסקי

עבודה

יפה תלמוד תורה עם דרך־ארץ
(מסכת אבות פרק ב, משנה ב׳)

המצב הכלכלי של העיירה

כשבעים אחוז מתושבי העיירה היו יהודים. וממה התפרנסו? פרנסתם של יהודי העיירות בגולה היתה מבוססת על המסחר ועל המלאכה, הואיל ושאר ענפי הכלכלה היו נעולים או כמעט נעולים בפניהם. ואלה היו גם ענפי הכלכלה של בני עיירתנו.

הירידים

ימי הירידים היו ימי הפדיון החשובים ביותר. העיירה הרדומה במשך ששת ימי המעשה של השבוע היתה מתעוררת לחיים תוססים ביום זה. השוק היה מתמלא עגלות אכרים על בעליהן, שהביאו העירה למכירה מטוב הארץ. תחת זאת קנו את כל צרכי ביתם בחנויות היהודים. בעלי המלאכה היהודים היו תולים לראוה בשוק על קולבים מיוחדים: בגדים, נעלים, כובעים, פרוות, רתמות סוסים ועוד. רובה של התוצרת הזאת נקנתה על ידי האכרים מכפרי הסביבה במשך



חנויות ככר השוק ברוז׳ינוי

היום. האכרים מצדם מכרו ביצים, תרנגולות ואווזים לרוב, תבואה ופירות בכמויות רבות, כבשים, פרות, סוסים וכו׳.

אך זכתה רוז׳ינוי, שיחול שינוי בכלכלתה במאה התשע עשרה, ושתבדל לטובה במובן זה משאר העיירות הגלותיות הקרובות והרחוקות, ופרנסתם של יהודיה תתבסס לא רק על שני ענפי הכלכלה הטפוסיים בגולה: מסחר ומלאכה, כי אם גם על שני ענפים נוספים אחרים והם: התעשיה והחקלאות.

תעשיה

בראשית המאה התשע עשרה התפתחה בעיירה תעשית האריגה. פרנסתם של יהודי המקום התבססה מאז על אריגת־יד של שמיכות ובדים למדי חיילי הצאר הרוסי. ששה בתי־אריגה ומטויות אחדות נתקיימו בעיירה, ובהם עבדו קרוב לאלפים איש, רובם יהודים. הצמר היה בא מחוץ למקום, ואילו שמיכות ובדים היו יוצאים מן העיירה למרחקים. החלוץ בענף זה היה ליב ראשון ממשפחת פינס, שהשתקע ברוז׳ינוי.

מאוחר יותר עלתה בעיירה לדרגה חשובה ומכניסה — הבורסקאות. החלוץ בענף כלכלה שני זה היה אברהם יצחק חבויניק. כמה מאות אנשים עבדו בבתי החרושת לעורות שלו.

פרנסת יהודי העיירה היתה מצויה, אם כי לרבים מהם — בצמצום רב, ולפני מלחמת העולם הראשונה, לא היו כמעט יהודים מחוסרי פרנסה בה.

כמה מבני רוז׳ינוי היו גם בעלי בתי־מרזח, בתי־מלאכה ליצור חבלים, טחנות קמח ועוד.

חקלאות

במידה מסוימת עסקו יהודי העיירה גם בחקלאות, כחוכרי גני פרות, כמגדלי ירקות ועוד. אך לא במעין חקלאים אלה נתפרסמה העיירה, כי אם בחקלאים ממש, בעובדי אדמה ראויים לשמם, ואלה היו תושבי שני הכפרים היהודיים: פבלובה וקונסטנטינובה, שהוקמו בשנת 1850 בקרבתה. אמנם זאת היתה מנת חלקן של כמה עשרות משפחות יהודיות בלבד, אך בכל זאת עשה חזיון בלתי רגיל זה, על רקע חיי היהודים בגולה, רושם רב בסביבה, והרנין לבבות.

מאיר סוקולובסקי

מחיי האורגים ברוז׳ינוי במאה התשע־עשרה

כאמור היו ברוז׳ינוי בתי חרושת אחדים לאריגים. הפועלים היהודים עבדו בצורה פרימיטיבית על מכונות עבודה פשוטות — נולים. שיטת העבודה היתה קבלנית, וכמובן, גם מנצלת מאד. שעות קבועות לעבודה לא היו. אנשים התחילו בעבודה השכם בבוקר ומאוחר בערב סיימוה. ואפילו בשבת היו באים האורגים לתפילת מנחה בבגדי עבודה, כשמעיל עליון של שבת עליהם, למען יוכלו מיד לאחר מנחה לצאת תיכף ומיד לעבודה בבית החרושת. באי סבלנות הם היו מחכים להופעת שלשת הכוכבים הראשונים, המבשרים את צאת השבת, מתפללים בחטיפה את תפילת המעריב, מסירים את לבוש השבת מעליהם וניגשים לעבודה. עד שעה

מאוחרת אחר חצות עבדו, כי הלא נחו בשבת אחר הצהרים, ויש ביכלתם להיות ערים עד שעה מאוחרת בלילה.

שכר העבודה לא היה בו כדי לחם לשובע ונפרע פעם בחצי שנה. בינתים קיבלו הפועלים בחנויות את מצרכי המזון בהקפה. משום כך שילמו, כמובן, מחיר גבוה יותר על כל מצרך. את שכרם החצי שנתי קיבלו הפועלים לאחר מכירת המלאי ע״י בעלי בתי החרושת. וכיצד נמכרו הסחורות? שני משולחים (סוכנים) היו לבתי־החרושת, שמתפקידם היה להוביל את מלאי הסחורה שנצטברה ליריד בירמולינץ וניז׳ן.

את הסחורה היו מעמיסים על כמה עגלות שכורות, כשכל אחת רתומה לזוג סוסים, המושכים את הכבודה בכביש המוסקבאי, בכוון שתי הערים הנ״ל. אך לא תמיד נמכרה הסחורה לשביעת רצונם של בעלי בתי החרושת. לא פעם עמדו הסוכנים עם סחורתם בשוק היריד, ואין קונה. והנה פעם קרה: השמש נוטה כבר לערוב, ואין קופץ על הסחורה. מה לעשות? איך אפשר לחזור הביתה בידים ריקות? ממה יתקיימו האורגים במחצית השנה הבאה עליהם? והנה ראו, כי גם סוכנים אחרים עומדים ומצפים לקונה לסחורתם, שאף היא לא נמכרה. שאלו סוכני רוז׳ינוי את הסוכנים האחרים לטיב סחורתם ונודע להם, שבשקיהם פירות יבשים. החליטו סוכני שתי העיירות להתחלף בסחורתם. אמרו ועשו. וסוכני רוז׳ינוי חזרו הביתה ופירות יבשים: צמוקים, תפוחים וכו׳ באמתחותיהם.

הגיעו לפונדק ושכבו לנוח. הריחו אנשי הפונדק ריח פירות ולא יכלו לעמוד בפני יצרם. בתחילה ניסו לטעום מן הפירות ואחר כך שמו בכליהם. בסופו של דבר הגיעו הסוכנים לרוז׳ינוי, כששקיהם ריקים עד החצי. חשכו עיניהם של בעלי בתי החרושת. מה לעשות? לקחו וחילקו את הפירות בין פועלי האריגה במקום כסף ואמרו להם: לכו ושלמו את חובותיכם בשוה כסף, כלומר, בפירות במקום כסף מזומן.

מפי אבא לויתן

משפחת עובדים בעיירה

כידוע היתה פרנסתם של רוב בני העיירה על עבודתם בבתי החרושת לאריגה של הפינסים. וכיון, ששכרו של הפועל היה זעום, לא היה בו, כדי לכלכל את בני המשפחה הגדולה. על כן היתה אשתו של הפועל מעין „עזר כנגדו״. ובמה? היא פתחה לה חנות קטנה לדברי מכולת וליתר צרכי הבית. בחנות כזאת, שערכה היה כמה רובלים בסך הכל, אפשר היה למצוא על יד בקבוק הנפט דגים מלוחים ועל יד שק הקמח — רעל עכברים. מובן, כי אשה, המטופלת בילדים ובטרדות המשפחה, לא יכלה להתמסר לבית ולחנות גם יחד, ולא פעם קרו תקלות ולפעמים גם חמורות. ופעם ניצלו אנשים בנס ממות. ומעשה שהיה כך היה:

פשה לאה, אשת ראובן האורג, הקצתה בביתה פינה לחנות מכולת, ואנו היינו בין קוניה. פעם בבואנו לקנות קמח לחלות ניזוז המדף, שעליו היה רעל העכברים, וחלק ממנו נשפך לתוך שק הקמח שעמד תחתיו, ולא נודע, כי בא אל קרבו. אפינו חלות, אכלנו, שבענו ושכבנו לישון. לאחר כמה שעות התעוררנו והנה — תאניה ואניה. לילנו השקט הפך לליל אימים ובלהות. כלנו הרגשנו את עצמנו

ברע והקאה נוראה תקפה אותנו. ולולא הרופא, שהוזעק בעוד מועד, מי יודע, אם עד אור הבוקר נשארנו בחיים. לא ידענו, מנין באה צרה זו עלינו. עם בוקר נודע הדבר. פשה־לאה הגיעה אלינו בריצה, וללא רוח חיים כמעט פרצה לתוך ביתנו. מה קרה? היא נוכחה לדעת, שרעל העכברים נשפך לתוך הקמח. ומי יתנה את מר גורלה ואת מרי שיחה על הצרה שהביאה עלינו?

בעלה ראובן, גבוה וחיור, היה עובד בבית־החרושת לאריגה של פינס. שתים עשרה שעות ליום עבד, ובעלי בתי החרושת ראו את זאת כדבר טבעי. אפיינית להלך המחשבה של בעלי בתי החרושת היא האמרה של אחד מהם, מאטשע פינס שמו, שאמר: „בעלי בתי החרושת בלודז׳ לא יחזיקו מעמד, ובתי החרושת שלהם יסגרו, הואיל והפועלים עובדים בהם רק עשר שעות ליום". חסיד היה ראובן, מהחסידים המעטים שהיו בעיירתנו (מספרם היה כמנין), ואדוק היה האיש, אבל יחד עם זאת גם בעל הכרה פועלית, ומהראשונים שבהם. ופעם, כשבעל בית־החרושת העיז להגיד לפועליו: „עלינו קצת להרעיב אתכם, ואז לא תבואו בדרישות מופרזות אלינו ותדעו, שממנו פרנסתכם", היה הוא, שענה: „אנו מעשירים אתכם. בדמנו ובזעתנו אנו מגבירים את חילכם. ואתם עוד מסתוללים בנו". דברים כדרבנות כאלה נשמעו בפעם הראשונה בעיירה.

כך חיו הוא, ראובן, והיא, פשה־לאה, ועבדו שניהם ולא חיו ברווחה כלל וכלל.

מפי בוליה חבויניק

תנועת הפועלים ברוז׳ינוי במאה ה־XIX

„בהיסטארישע שריפטן" III של ייווא, על הנושא „תנועת הפועלים היהודית ברוסיה מראשית שנות ה־70 עד סוף שנות ה־90" מאת א. מענעס, אנו מוצאים רשימה על רוז׳ינוי כדלהלן:

„בזמן מלחמת רוסיה—טורכיה, ז. א. בשנות 1877—1878 (התאריך המדויק אינו ברשימה), פרצה שביתה בבית־החרושת של פינס ברוז׳ינוי — מוסרת כתבה ב„רזסויעט".

בעת התחיה, שבאה בעקבות מלחמת רוסיה—טורכיה, דרשו הפועלים העלאת שכרם. בעלי בתי החרושת אטמו אזניהם משמוע זאת. הפועלים הכריזו שביתה. אך דבר זה לא עשה רושם על הבעלים, אף על פי שנגרם להם נזק עצום, שהגיע, כפי שאומרים, לכדי 40,000 רובל. בעלי בתי החרושת לא הסכימו להוספה הקלה ביותר, והסבירו את עמדתם בזאת, כי אין לתת לפועל „להרים ראש".

השביתה נמשכה שמונה שבועות ורושה לגמרי את הפועלים. הכתבה הנ"ל ב„רזסויעט" 1880 (49) מענינת וחשובה בפרטיה השונים. המחבר מתאר את דלותם של הפועלים, את אמצעי הניצול של הבעלים, לדוגמא: לפי הסכם בין הבעלים לא קיבל בעל בית חרושת אחד את פועלו של רעהו לעבודה, כדי שהפועל לא יחשוב, שהוא יכול לבחור לו מקום־עבודה כאוות נפשו. הכתב א. ל. מינץ מבקר קשות את בעלי בתי החרושת, ומתכוון בפירוש להוקיע בפומבי את התנהגותם כלפי הפועלים. אותו כתב מסר בכתבה, שהופיעה חדשים אחדים קודם לכן ב„רזסויעט" 1880 (28), על מצבם העלוב של הפועלים ברוז׳ינוי. ובעלי בתי החרושת מצאו לנחוץ להגיב על כך ולהצטדק ב„רזסויעט" 1880 (34).

יסוד פבלובה וקונסטנטינובה

בימי ניקולאי הראשון, צאר רוסיה, הורשה למספר יהודים להתיישב על הקרקע במקומות מעטים ברוסיה. זכתה רוז׳ינוי, ועל ידה הוקמו שתי מושבות חקלאיות: פבלובה וקונסטנטינובה. וכך מספר עליהן יוסף סטארעוואלסקי ב„המליץ״ 1887 (242):

„המושבה נוסדה ע״י שלושים משפחות. חמש־עשרה נאחזו בה בשנת 1850 ועוד חמש עשרה בשנת 1851. אלה באו לכאן מיאשינובקה, פיעסק, ליסקובה, וולקוביסק. בתחלה זיו לנו שנים רעות, כי אדמתנו לא נתנה יבולה, והיוקר האמיר, ולולא העבודה בבית־החרושת לבגדי צמר מיסודם של בני פינס ברוז׳ינוי, היינו גוועים מרעב. לאט, לאט החזקנו מעמד. האדמה הוטבה בזבל, שקנינו במיטב כספנו ברוז׳ינוי. בהמותינו מתרבות, ומתפרנסים אנו בכבוד מיבול אדמתנו וחלב פרותינו. יש לנו כעת עשרים וחמש חלקות שדה כמספר המשפחות. מספר הנפשות: מאה ועשרים זכרים ומאה עשרים וארבע נקבות. משלשים המשפחות שנאחזו אז, חזרו לעריהן חמש, והאדמה לוקחה מהן ע״י הממשלה, במשך חמש השנים הראשונות, בהיותם בלתי מוכשרים לאדמה. כל חלקה — עשרים דסיאטין: שלשה מהם אחו, אחד לבנינים ולגינה וששה עשר לעיבוד ולזריעת כל התבואות למיניהן. בעלי המלאכה שבתוכנו: תשעה בוני בתים, שבעה עושי מלאכה בבתי־חרושת, שלשה חיטים, ארבעה רצענים, שלשה חרשי קיר, אחד יוצר כלי חרס, אחד חרש עצים (נגר), שני חרשי ברזל (נפחים), שני טבחים (קצבים), ובעתים הפנויות יעסקו גם במלאכת העגלונות בעיר.

בקולוניה קונסטנטינובה, מעברה השני של רוז׳ינוי, אחת עשרה משפחות״.

תורה ועבודה

חרוצים היו האכרים העברים, ולא מעט משעות היום דרשה מהם עבודת האדמה, אך הם קבעו עתים גם לעבודה, גם לתורה. וכך מספר על כך יוסף סטארעוואלסקי ב„המליץ״ שנה ב׳ 1862 (11, 13):

„י״ב שנה לפני זה הגיעו שלשים משפחות לפבלובה. שבע שנים חיינו ברעב ובמחסור. בכל זאת כבר בנינו בחמש השנים הראשונות בית־מדרש משלנו, מבלי להזקק למישהו, ואפילו לא לגביר המנוח אריה ליב פינס. בכוחותינו אנו עשינו את הכל. וזה כחמש שנים, שהזמנו אלינו רב, בר־סמכא ומורה. נותנים לו תבואה לפרנסת בני ביתו, ומדור (מעון), עצים ונרות ואף א׳ רובל מדי שבוע בשבוע. כל יום בין מנחה למעריב הוא מלמד „חיי־אדם״ ותנ״ך. בשבת — מלמדם פרשת השבוע וב„שבת מברכים״ — שוחרם למוסר.

בימי האביב והקיץ הולכים כלם לעבודה: גברים, נשים ונערות. תפילה בציבור כל יום עם הנץ החמה. רבים מתחנכים גם לאומנות. שוכרים בימים, בהם רבה העבודה, גם פועלים שאינם מבני ברית. בחג האסיף שמחה רבה. מקבלים פני כל אחד ואחד והמגיד דורש.

מערב ראש חודש חשון עד האביב לומדים יותר: תנ״ך ומשניות, וישנם כאלה, הלומדים גם גמרא. בין מנחה למעריב הלימוד כנהוג, וישנם, שנשארים גם אחר כך ולומדים. ה„חדר״ לילדים הוא בעזרת נשים ושלש מדרגות (כתות) לו ושלשה מורים. שכרם מהורי הילדים. גם השפה הרוסית נלמדת שם״ סטארעוואלסקי

גמילות חסדים

„מרבה צדקה — מרבה שלום"
(מסכת אבות פרק ב', משנה ז')

אידיאליסטים עממיים

(מתוך הספר „נשמות בישראל")

אנשי רוז'ינוי

כל עיירה ועיירה מעיירות ישראל היו מצויים בה אידיאליסטים עממיים, אשר ויתרו על עצמם והתמסרו בכל מאודם להמון העם. אבל בשום עיירה, כמדומה, לא היו שוחרי טוב אלה מצוינים כברוז'ינוי. בדור הקודם היו ברוז'ינוי שלושה אנשים מסוג זה, כולם כמעט בזמן אחד. שם האחד דויד מלמד, ושם האחד לייבה ואש, ושם האחת — הדסה.

דוד מלמד היה לא רק בעל טובה, הנוטל מעשירים ומחלק לעניים, אלא מין מהפכן היה. עם הגבירים עמד בקשרי מלחמה גלויים. בכל אסיפה, שבה ישבו „פני העיר" למועצות בעניני עניים, צצה פתאום דמותו הזעופה של דוד המלמד, והגבירים היו מכונים בפיו אך „עבי־כרש", „זוללי קורקבנים".

א. דוד מלמד

בתחילה היה מלמד. לימים נעשה סרסר בעגלות. ולו אשה רעה שירדה לחייו, אך הוא ספג את קללותיה באורך־רוח ועשה את שלו. כשלעצמו קבצן גדול היה. כל מאכל שולחנו אך צלחת גריסין, אף שביתו היה מלא „כל טוב". כל הימים היה סובב ברחובות ושק על שכמו או קדירה נתונה תחת בית־שחיו. וכבר נתיחדו לו בעלי־הבתים ואפילו גבירים — אנשי חרמו כל הימים — שהיו משגרים לו: לחם, תפוחי־אדמה, קמח וגם כסף מזומן. כל הדברים האלה היה מחלק בין אנשיו: זקנים, חולים, אלמנות, יתומים, כלות עניות, חובשי בית־המדרש. לא היה לב נדכה, שלא ידע דוד את צרתו. את מעשיו עשה בחשאי. לפתע היה צץ, זורק את הנדבה ובורח. בעלי הנתינה לא ידעו את בעלי הלקיחה, והלוקחים גופם לא ידעו איש את חברו. כשמת דוד המלמד ראו המלוים היהודים — וכל העיירה היתה בקהל המלוים — לגודל תמהונם, כי מהסמטאות שבירכתי העיירה נוהרים בלויה אתם יחד גויים, גויות, בזקניהם ובנעוריהם, ונדחפים אל ארון המת בבכיות ויללות: „אבא שלנו, המפרנס שלנו, על מי נטשתנו! מה נעשה בלעדיך!"

נתגלה הדבר, כי דוד המלמד פירנס משפחות עניות משלהם כשם שפירנס משפחות עניות מישראל. לבו הרחב, שהיה מלא אהבה לסובלים, לא ידע הבדל בין יהודי ושאינו יהודי.

אך למעלה מכל היתה נודעת אהבתו של דוד המלמד לילדים עניים. התלמוד־תורה המתנוסס עתה ברוז׳ינוי, הוא שהקים אותו. גדול שבתענוגיו היה לשמוע קול תינוקות של בית רבן בשעת לימודם, להתחבר לחברתם, להיות להם לעזר ככל אשר השיגה ידו. בצואתו ביקש, שיקברוהו בין ילדים, ויניחו למראשותיו אשפה מן התלמוד־תורה ומחדרים אחרים.

ב. הדסה

הדסה היתה בת מעמד בעלי בתים. מוצאה ממשפחת רבנים. אביה היה ר׳ אליהו שיק, ששימש ברבנות בלידא, זאגר וקוברין. בעלה היה סוחר אמיד. כל השנה היה יושב במוסקבה, ולביתו יבוא אך לחג הפסח. בכסף שהיה שולח לה יכלה להתפרנס ברוחה כאחת הנגידות. אך כל חייה דרה בחדר צר וישבה בתעניות, ולצרכי עצמה ובני ביתה לא הוציאה אלא פרוטות, וכל רכושה פיזרה בין נצרכים וחולים. וכבוא בעלה הביתה פעם בשנה, עוד נזקק לפרוע את חובותיה.

לאחר מותה נמנו וגמרו אנשי העיירה לקרוא בשמה את כל הילדות שתִולדנה באותה שנה — הדסה.

ג. ליבה ואש

אך מצוין מאלה השנים היה האידיאליסט העממי השלישי — לייבה ואש.

לייבה ואש ממעמד העשירים היה, בנו של בעל בית־חרושת. כינויו ואש קיצור הוא מן השם וארשה, על שום שנשא אשה מוארשה, או על שום שהיה נוסע שמה לעתים קרובות.

הוא לא היה פשוט בתכונתו כדוד המלמד וכהדסה. אנשי העיירה אומרים, שמטבע ברייתו לא היה טוב־לב, אלא ש„שבר את טבעו״. אבל מסתבר, כי לאמיתו של דבר היה לבו מלא עדנה ורגש. ואם לא ניתן לו לצלול כולו בתוך העם ולהקדיש לו את חייו כדוגמת דוד המלמד והדסה, הלא משום שלב טוב בלבד לא דיו לכך; עליו היה לפרוש מחוגו. מערכה כזאת תדרוש יותר מלב. נשמה גדולה ועוז ברזל נדרשים לכך.

בלבו המרגיש אי אפשר היה לו, ללייבה ואש, שלא יראה את התהום שבין שני עברי החיץ ברוז׳ינוי. ללא כל תלמוד סוציאליסטי הבין מדעתו: מי יצר לו את עשרו, ומי חייב בסבלם וצערם של האלפים אשר מעבר לחיץ. ובאשר לא היה בידו לשנות את המשטר, שלא הוא כוננהו, גמר בלבו, שלא לבדו יהנה מעשרו, ועד שיכלתו מגעת יהא חולק ממנו לעניים.

ולא נדבות כפשוטן היה נותן, אלא נותן כל אשר לו, והכל דרך מתן בסתר, שלא לבייש את המקבל. לפלוני, למשל, יתן מתנה קופסת טבק, ובתוך הקופסה, בעבי הטבק פנימה, מוצנעת מטבע של זהב. כשראה עני במלבוש קרוע, פשט מעצמו את בגדו החדש ונתנו לעני, וכדי שלא יהא הדבר בחזקת נדבה ושלא יתבייש העני היה „מוכר״ לו את בגדו, כלומר, דבר שעלה לו עשרות רובלים היה נוטל במחירו כמה זוזים. וכך היה תמיד תופר לעצמו מלבושים חדשים ועושה בהם „מסחר״ עם העניים. אף הוא רצה למסור את בנו לצבא „לשם נחמה לעניים״.

זה עשרות בשנים ששלושת ידידי העם הגדולים הלכו לעולמם, אך יהודי

רוז׳ינוי זוכרים את גיבוריהם, ומסיחים בהם בחום נפש ובהתלהבות כאילו אך תמול נסתלקו מהם.

שם כל אחד מהם הקימו על חברות צדקה. בבית־העלמין הוקצו לשלשתם מקומות מכובדים ואהלי־אבן נאים הוקמו על קבריהם. ובכל שעת צרה ופורענות יבואו יהודים ויהודיות אל ידידיהם הטובים, שוכני בית־הקברות, וישפכו לבם לפניהם ובקש יבקשו מלפניהם „שיהיו להם למליצי־יושר״.

א. ליטוין

הדס׳קה

„כמו חיה היא עומדת לנגד עיני, הדס׳קה הקטנה והרזה, אשר כל אנשי העיירה היו קוראים לה „אמא״. היא היתה בת הרב המפורסם, רבי אליהו מלידא, אשר העם קרא לו „רבי אלינקה מלידא״.


הדס׳קה

הדס׳קה זו היתה אדם יקר המציאות: לה לעצמה לא כלום; לאחרים, לאנשים זרים — הכל.

בין בימי החורף ובין בימי הקיץ היתה משכימה קום. הבוקר היה מוקדש לה, לנפשה. היא היתה לקקנית גדולה ל„ברכו״ ול„קדושות״, שביחס אליהם לא ידעה כל גבול וכל קצב, והיתה רצה כל הבוקר מבית־מדרש אחד לבית־מדרש אחר, כדי „לחטוף״ אותם. אחרי כן היתה מקדישה את עצמה כולה ואת כל זמנה — לעניים.

כל ימי השבוע היתה צמה, ורק בערב אחרי צאת הכוכבים, היתה אוכלת בולבוסין (תפוחי־אדמה) אחדים ומעט פת קיבר. כדרך כל האנשים היתה אוכלת אך ורק בימי שבת ובימי מועד, בשעה שהאכילה כשהיא לעצמה — מצוה. וכמה שלא נלחם אתה בעלה, שתחדל מצום — לא עלה בידו כלום. ומעשה באביה, ר׳ אלינקה מלידא, שבא ורצה לגזור עליה בגזירת כיבוד אב, שתחדל מצום, ותפצר בו: אנא, אל נא אבי, אל תעשה כזאת. אני לא אוכל לעמוד בגזירה קשה כזו וחטאתי את נפשי. והוא, אביה, ר׳ אלינקה, חזר מדעתו, ולא גזר עליה וגם הוסיף ואמר:

— בתי, אשה צנועה היא, ומן הסתם יודעת היא מה שהיא עושה...

כל אנשי העיירה העריצוה כקדושה ומסביב לדמותה כמו נארגה מסכת של קרני אור. רבים אז אמרו: „רבי אלינקה לא גזר... הוא אמר...״ ובשעת מעשה היו מנענעים את ראשיהם מתוך מצמוץ שפתים.

אבל הצום חל רק עליה. ולא גרסה אותו כלל ביחס לאחרים. העניים והאביונים צריכים לאכול בכל יום וללבוש בגדים. וכדי להשיג את כל זאת היתה הדס׳קה עסוקה כל הימים, לרבות הלילות. לא לשוא היו קוראים לה כל אנשי העיירה „אמא״.

ובאמת ראויה היתה לשם זה, כי „אם״, אם רחמניה, לכל עניי העיירה היתה. ולא רק לעניים, כי אם גם לחולים, ליולדות, ליתומים וגם בהכנסת כלה היתה מטפלת. ושום תקלה לא עצרה אותה ומנעתה ממעשיה. בגשם ובשלג, בחום הקיץ ובקור החורף ראוה בעבודתה. הקפטור על ראשה, כשקצה מטפחתה האחד על הכתף האחת, והקצה השני תחת זרועה השניה, היתה מחזרת על פתחי העשירים והאמידים למען העניים והאביונים. אם היה הצורך לנענע בעריסה יתום או יתומה חולה, היתה הדס׳קה יושבת ומנענעת; אם היה מן הצורך להשיג לתינוק יתום, שהמות גזל ממנו את אמו, מינקת, היתה הדס׳קה מבקשת מינקת; את הכל עשתה הדס׳קה, אמה של העיירה. ומי שלא ראה אותה בבחינת־אם או מחותנת, מובילה מתחת לחופה יתומה עניה, מרקדת ומוחאת כף לפני הכלה, לא ראה איש מאושר מימיו.

כשהורע המצב הכלכלי וקשה היה לאסוף כסף בעיירה, היתה הדס׳קה נוסעת לווארשה, ללודז, ואפילו למוסקבה הרחוקה, ואוספת שם כסף ובגדים בעד עניי עיירתה. שמה הטוב הלך תמיד לפניה.

כשהיא לעצמה היתה אשה יראת שמים, אבל ביחס לאחרים היתה סובלנית גדולה. היא לא הטיפה מוסר לשום איש ולא דרשה, שיהיה ירא שמים. רק פעם אחת — זכורני — לא יכלה עצור ברוחה ותאמר לי:

— מחויבת אני להודות על האמת, כי קל מאד להשיג מידך נדבה, ותמיד נדבה הגונה, אבל חסרה לך קצת יראת שמים... אל תדמה, שאני חס וחלילה דורשת ממך הרבה. לא, רק: התפלל שלש פעמים בכל יום, נטול את ידיך קודם המזון, וברך את ברכת המזון, ומלא כל מה שנאמר ב„שלחן ערוך״... אבל ברור לי, שדברים אלה אמרה לא מתוך קנאות נפרזת, אלא מתוך טוב לב דברה. אני הייתי אדם קרוב לה, ולבה כאב עליה, בראותה, שהנני מאבד ממש בידים את חלקי בעולם הבא, ולא יכלה לראות בצרתי. היא ריחמה עלי...

כאשר שבתי לעיירתי אחרי עבור שנים רבות, נוכחתי, כי הדס׳קה כמעט שלא נשתנתה. יוכל היות, שנתעמקו יותר הקמטים על מצחה, ועיניה נשקעו יותר בחוריהן. יתכן, שגם גבה נכפף מעט יותר; אבל הדס׳קה הקטנה והרזה עדיין נשארה אותה הלקקנית בנוגע ל„ברכו״ ול„קדושות״, עדיין צמה כל ימות השבוע, ורק אחרי צאת הכוכבים היתה אוכלת בולבוסין אחדים ומעט פת קיבר, וכל הימים היתה רצה בשוקים וברחובות לאסוף כסף ובגדים, ולחלקם בין העניים ובין היתומים והאלמנות.

— מה שלומך, הדס׳קה — שאלתיה — מה מצב בריאותך?

— מה שלומי? תודות לה׳, לא רע. ובאמת, אין לי פנאי להיות חולה. רק רגלי, לא עליך, מעט נחלשו. — ותרץ הלאה לעבודתה.

בסופו של דבר כרע גופה הקטן והרזה תחת משא עבודתה הקשה. כרע — וישבר. הימים היו ימי ערב פסח. בערב כבשה עוד כרוב בשביל העניים, ותלך לישון, ולפנות בוקר נתעוררה משנתה ותאמר, כי „לא טוב לה״, ומקצה מחצית

השעה נסגרו עיניה לנצח. כמו מלאך מן השמים ירד, וישח, וישק לה על שפתותיה, ובנשקו מצץ בחשאי את נשמתה הטהורה מגופה ובנשיקה זו מתה. בלי מכאובים, בלי יסורים ובלי ענויי הגסיסה הלכה לעולמה. ככל חסידי עולם מתה מיתת נשיקה.

הבוקר אור, ומה גדול הבכי ומה גדלה היללה בכל חוצות העיירה. העניים הרגישו, כי במות הדס׳קה נתדלדלו עוד יותר; האלמנות והיתומים — נתאלמנו ונתיתמו שנית; וכל בני העיירה חשו עמוק בלבבם כאב צורב. כלם התחילו מרגישים את עצמם יתומים".

י. ל. מינץ

(„היום" הורשאי, שנה א׳ 1925 (תרפ"ה) מס׳ ו׳)

חבל על דאבדין ולא משתכחין

רשימה על פטירתה של דמות מופלאה זו מובאת ב„הצפירה" 1901 (61) ושם נאמר, שהספיד אותה האב"ד דפה רוז׳ינוי, ר׳ שבתאי וואלאך. כמו כן הספידה ר׳ ירוחם פישל פינס, שאמר בין השאר:

„הנפטרת היתה אשה קדושה וטהורה, צדקנית ובעלת מעשים טובים במלוא מובן המלה. מן הטפוסים המצוינים, שבהם יתגאה ישראל. מה שהיה הצדיק ר׳ נחום שמש בגרודנה * בעולם האנשים, היתה הנפטרת ז"ל בעולם הנשים. מיתתה היא אבידה לכל הדור. על טפוסים כאלה אני קורא: „כלה בציר, אוסף בלי יבוא".

לזכרה, שהיה יקר לכל בני העיירה, נקראו כל התינוקות, שנולדו אותה שנה, בשם הדסה.

ליב ואש ** ובני משפחת פינס אחרים

בספרו של ליטוין מסופר עליו לא מעט. מספרים עליו עוד, שעל יד ביתו נמצא מחסן ובו עצי הסקה לחורף. המחסן היה רעוע ובו פרצות. בני הבית הרגישו, שכמות העצים הולכת ופוחתת בשל גנבות. עמד אחד מבניו ותיקן את הפרצות. נכנס הנער הביתה והודיע לאביו בשמחה: „מעתה לא יגנבו עוד עצי ההסקה שלנו, סתמתי את הפרצות במחסן".



רייזה פינס

„רע המעשה שעשית" — נזף בו אביו ואמר — „וכי אינך מבין, שהגונבים הם עניים מרודים, הרועדים בביתם מקור החורף, הם ובני ביתם, יען כי אין ידם משגת לקנות את עצי ההסקה הדרושים. יתכן, שהם גם מתביישים לתנות את צרותיהם, ועל כן הם לוקחים מעט עצים בסתר. לך וסתור את הפרצות שוב".

אביו של אבא לויתן *** היה חולה אנוש. הגיע יום הכפורים. הופיע ליב ואש, ושאל את אשת החולה:

* ראה בספר „נשמות בישראל" של א. ליטוין.
** אחיו של יחיאל מיכל פינס.
*** מפי א. לויתן.

— במה את מזינה את החולה?

— במרק שהכנתי לו אתמול — היתה תשובתה. על כך התריס ליב ואש, שחולה מסוכן זקוק למאכל טרי. עמד וחטב עצים, העלה אש ובישל לו מרק טרי וחם.

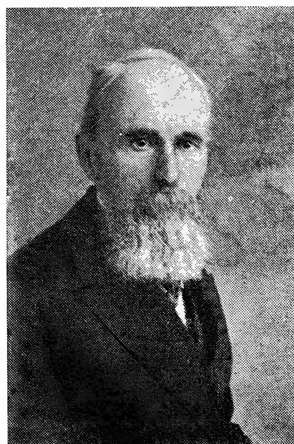
אמנם, לא כל בני משחת פינס היו אנשי צדקה כמוהו, אך הוא, ליב, זכה, שאשתו רייזע תהיה עזר כנגדו במעשיו אלה, ובביתה סדרה גם בית־כנסת.

גיסו שמואל

גם גיסו שמואל *, שגר בקוסובה הסמוכה, הלך בעקבותיו. הוא היה יוצא מדי שנה בשנה לאחר שמחת תורה בלוית נגר, זגג ובנאי, עובר מבית־אלמנה אחד למשנהו, בודק את החלונות, ובמקום שלא מצא חלונות כפולים לקראת החורף הקר הממשמש ובא, ציוה להתקין. רומז לזגג להכניס שמשות במסגרות הריקות, מצווה על הבנאי לתקן את התנור בבית, ולבנותו מחדש, אם מצאו רעוע עד כדי כך, שלא יצלח עוד. כן היה מספק תפוחי אדמה וכו׳ לעניים מרודים. וכן יעשה מימים ימימה.

נח פינס

מעשה אבות סימן לבנים. אכן ליב ואש היה דומה לאביו נח פינס, שהיה גם כן בעל צדקה גדול. כשבנה נח פינס בית חרושת בעיירה קוסובה, אמרו עליו שלא יכול לגמור את בנינו מפאת מחסור בכסף, שהוצא על ידו למטרות אחרות לגמרי. ואלו הן המטרות? בא לפניו יהודי, ותינה את צרותיו בגלל בתו, שהגיעה לפרקה, וצריך להשיאה, וכסף לנדוניה אין. הוציא נח מיד סכום הגון ונתן לו. בא שני ואמר, שהחורף עומד אחר הכותל וגג אין לביתו. פתח נח את ארנקו, והושיט לו כסף כדי צורך תיקון הגג וכו׳. אמרו עליו, שבמקום להקים בית חרושת בקוסובה, בנה את העיר עצמה. ברוב הבתים היה לו חלק.



יעקב שמואל פינס



ואשתו ציפה־מיניה

* מפי אבא לויתן.

ליב ראשון

ונח פינס ירש תכונה זו מאביו ליב פינס, שנקרא גם ליב ראשון, כי הוא הראשון ממשפחה זו, שהגיע לרוז'ינוי בראשית המאה התשע עשרה לגור בה, ותודות למעשיו הטובים זכה להיות נמנה עם נכבדי המקום. הוא הקים ברוז'ינוי בית־חרושת לאריגה, וע"י כך נתן אפשרות קיום לחלק חשוב מתושבי המקום, שעבדו בו כפועלים. הפריץ הפולני ספיהה העריך אותו מאד וקרבהו אליו. עם ברוץ מרד הפולנים בשנת 1831 נוכח הפריץ לדעת, שהמערכה אבודה, ואז פנה לליב פינס בבקשה, שיקנה את ארמונו ואת כל אשר מסביבו במחיר לא גבוה ביותר, כדי שיוכל להתקיים בנכר, כלומר, בצרפת, אשר לשם הוא שם את פעמיו. וכן היה. מאז נתעשר ליב עוד יותר, אך כסף זה ניצל לא רק לטובת ביתו, כי אם גם לטובת צרכי ציבור. הוא תמך בישיבה ברוז'ינוי, ונתן לבחורים רבים לומדי תורה לסעוד על שלחנו. קול התורה נשמע ברוז'ינוי. מהבוקר השכם עד מאוחר בערב ישבו בחורי הישיבה ולמדו תורה. וביום החמישי עוד הגדילו, והיו ערים כל הלילה, למען יהיו מוכנים לקראת בואו של ליב ראשון, שהיה למדן מופלג, והיה רגיל לבוא כל שבת, לבחון אותם ולעמוד על הצלחתם בתורה במשך השבוע שעבר.

זכורה לטוב גם ציפה־מיניה אמנו, שהיתה נותנת צדקה ביד רחבה והצטינה במתן בסתר לאלה הזקוקים אך מתביישים לקבל בפרהסיה.

מפי סוניה ורוזה פינס

יונה הסנדלר

הוא גר ברחוב קליבאנער בחדר ד' על ד', שהתקרה בו נמוכה כמוטלת על הראש. פינת החדר היתה חדר עבודתו. בפינה זו עמד שולחן הסנדלרים שלו על מכשיריו הדלים ועל התוספות המעטות הדרושות סביבו. אך פינה זו היתה עזובה במשך כל היום. לא מפני שעצלן היה האיש. בלילות היה עובד, ואילו היום היה קודש למלאכה אחרת. כל שעות היום היה מחזר על הפתחים, אוסף תרומות של כסף, חלות לחם ועוד. ולא בשבילו חס וחלילה. הוא יכול להתפרנס מיגיע כפיו. לא קבצן הנהו. הוא אוסף את המעות ואת המזון בשביל הבחורים, המקדישים את יומם, את ערבם ואחדים אף את רוב לילם ללימוד התורה בפני עצמם בבנין ה„אגודה" * ברוז'ינוי.

יונה מגיע הביתה לאחר תפלת מעריב, אך לא בגפו הוא חוזר, כי תמיד מלווים אותו עניים, שהוא רגיל להזמין ערב־ערב אל ביתו. את פתו הוא מחלק אתם, ואת מטתו הוא מוסר להם. והוא עצמו ישכב על ערמת קש על הרצפה. בחדר ישנים עתה בני משפחתו — חמש נפשות — והעניים האורחים. אין מעבר לאיש בחדר. יושב לו יונה בפינה ומטליא את הנעלים שהובאו לתיקון. הוא אוכל לחם צר ושותה מים לחץ, מתהלך הוא בלבוש קרוע ובלוא, אך שמח הוא בחלקו. מה לו לאדם, כי ישים לב לעצמו ולצרכיו? עליו לתמוך בידי אלה, הרוצים לטבול בימה של תורה ולשחות בה מתוך שכחת הכל. אך לא רק הם בלבד נהנים מעזרתו. הוא דואג לכל דל ואביון, חולה ושח. לכל יולדת נצרכת הוא מביא את הדרוש לה.

בערב שבת מתרוצץ הוא יותר מאשר בכל יום. עליו למצוא ביום זה מקומות אכילה בשביל כל העניים, השוהים בעירו. הוא דואג, שכל עדת ישראל בעיירה

* הבית הזה נבנה ע"י אברהם יצחק חבויניק ז"ל.

תקבל את השבת הקדושה מתוך נשמה יתירה על יד שלחן ערוך, מתוך אמונה בגאולה השלמה שבוא תבוא. לפי נפתלי קנטרוביץ ואחרים

יעקב לימון

יעקב לימון היה בעל חנות גדולה לעורות ולשעוניות, אך אשתו היתה תמיד מתאוננת, שאין לה פרנסה. בעלה היה תמיד מוציא מן החנות מכל הבא ביד ומוסר לנצרכים. והכל בסתר, כדי שאשתו לא תרגיש בהם.

פעם קרא לי יעקב, בהיות אשתו נוכחת בחנות, והציע לי לקנות שעונית חדשה, מתאימה לצרכי עבודתי. נכנסתי לחנות. הוא הורידני למרתף, בו נמצאת השעונית לפי דבריו. שם מילא את כיסי: באחד שם בקבוק יין, בשני סוכר ועוד דברים. הוא העלני והוציאני מן החנות, בהבריחו בדרך זו את המצרכים הנתונים בכיסי. ואחרי רגעים יצא אף הוא מהחנות ומיהר יחד אתי אל החולה פנחס „דער געלער" (עגלון, שהיה מעביר את בני רוז'ינוי לרכבת באוז'רניצה, ומביא בחזרה את הבאים בה, ופעם, כשהזיע בדרך, שתה מים, וחלה בשחפת), למסור לו את היין והסוכר וכו'.

בדרך זו החיש פעם אחרת עזרה לחולה אחר — משה דריפוס החיט. וכך היה מנהגו תמיד. מפי א. לויתן

ניאמעלע הקצב בולגאץ'

יהודי פשוט, בעל אטליז, כפי שמעיד שמו. אוהב לעתים כוסית יי"ש, ועל כן אפו אדום תמיד. לא היה בו דבר, שיציין אותו כלפי חוץ. יהודי ככל יהודי המקום. אך פעם היה מקרה וגדל האיש בעיני. הייתי מכין שעורים עם חברי משה ברמן, שביתו היה סמוך לבית ניאמעלע הקצב. בבית דלקה עששית ולאורה כתבנו. והנה כבתה המנורה. נשארנו בחושך וגפרור אין בבית. החלטנו להכנס לשכן, לניאמעלע הקצב, ולבקש מאשתו טשרנה גפרור.

עברנו את סף ביתו וקפאנו מתמהון. ניאמעלע ואשתו שכבו כבר לישון בקיתון הסמוך, ובחדרם הגדול נמצאו ששה עניים. אחד ישן על השלחן, שני על הספסל, שני אחרים סבאו חמיצת סלק במטבח, ועוד שנים פרסו מככר לחם בתיאבון. בחדר היה מחנק. ריח זיעת האנשים, המחזרים כל היום על הפתחים, וגרביהם המעלים ריח רע, מילא את האויר. נחירת הישנים הרעישה עולמות. שאלנו את עצמנו: היתכן למצוא בין בני אומות העולם איש, שיפקיר את ביתו לעוברי אורח עניים, שיעשו בתוכו כאוות נפשם, והוא עצמו יתכווץ באיזה פינה נדחת? לא ולא. הדבר יתכן רק אצלנו היהודים. מה גדל בעיני אותה שעה איש פשוט זה ואשתו הצדקנית. ומה מאד שמחתי, שאף אני שייך לעם, שאנשים כאלה יצאו ממנו.

שבתאי שעפעס מפבלובה

רוחה של העיירה רוז'ינוי דבקה בבנותיה — המושבות היהודיות שעל ידה. בכפר פבלובה גר שבתאי שעפעס, אשר בכל יום ששי בא בעגלתו הרתומה לסוס לבית המרחץ שבעיירה. לאחר רחיצה כדת היה שבתאי מסייר בכל בתי־המדרש שבעיירה, מחפש שמה עניים הזקוקים לסעודת שבת, מזמינם לעלות לעגלתו, ומסיעם לביתו כאורחים לשבת. וכן מדי שבת בשתו. מפי בוליה חבויניק

עיירתנו רוז׳ינוי

עיירתנו רוז׳ינוי נשארה בזכרונותי שלמה, בלתי מעורערת, ועד היום עומדת היא מול עיני חיה ותוססת, כפי שהשארתיה בצאתי א תה. אין להעלות כלל על הדעת, כי העיירה שלנו, שגידלה קהילה שלמה של יהודים, טיפחה דורות רבים, הוציאה מתוכה מאות ואלפים בנים ובנות, שלחה חלק מהם לארצות שונות והפיצתם על פני שבעה ימים, בהשאירה רבים מהם במקום, נחרבה פתאום כליל, נמחתה מעל פני האדמה ונשארה אך כבחלום בלב יודעיה מאז.

הנוף היפה

רוז׳ינוי היתה ביפי נופה לשם דבר בכל הסביבה. כבר עם התקרבותו אליה, נתרשם האורח מהגבעה הסלונימאית. על גבעה זו התפתל כביש בין גבעת בית־הקברות הנוצרי, שהתבלט בעצי הלבנה שלו מצד אחד, ובין העמק הירוק של רחוב קליבנר מצד אחר. הרחוב הרהיב את עין המשקיף עליו מן הכביש מלמעלה. הבתים הנמוכים שבו טבלו בירק גנים עמוסי פירות ובגינות ירק לרוב, כשהם מרימים ראש למעלה בדמות ארובות מסוידות בצבע לבן. מעל לכל התנשא במרחק מה ממול על גבעה — הארמון השרוף, שהוסיף למראה הכללי חשיבות יתר.

בהמשיכו את דרכו הלאה במורד הגבעה הסלונימאית, מצא המבקר את עצמו מיד במרכז העיירה. הוא ראה לפניו שוק רחב ידים על חנויותיו הרבות, העומדות בשורות ישרות כחיילים בעת התרגול. משני צדדיו משקיפות על ככר זו שתי הכנסיות: הקטולית והפרבוסלבית על שני מגדליהן וצלביהן הנישאים.

כרחוב ראשי של העיירה נחשב ה„שלאס־גאס״. חשיבותו הכללית היתה בזה, שדרכו נמשך הכביש, המקשר את ברנוביץ עם בריסק, דרך סלונים—רוז׳ינוי—פרוז׳ני, והמטיילים בו יכלו להמשיך את טיולם גם בכבישים. רחוב זה היה בעל חשיבות יתרה תודות לבתיו היפים ביותר וביחוד תודות לבתי־החרושת לבדים, שהתרכזו פעם בסביבת רחוב זה. גם לאחר שנעלמו בתי־החרושת האלה מן האופק בשעת השרפה בשנת 1915, נשמר לרחוב זה חסד נעוריו ויחוסו הקודם. ובמוצאי שבת, כשיצאו האנשים לשוח לרוח הערב, המה הרחוב, וביחוד הקטע הנמשך מהכביש הסלונימאי עד בית „מכבי־האש״ ועד הגשר שעל ה„קאנאל־טייכל״, מהמון המטיילים בו.

חן מיוחד הוסיף לרחוב זה הנחל הקטן — ה„קאנאל־טייכל״, שהתפתל בשקט בלב העיירה. נחל זה חצה את ה„שלאס־גאס״ ואת ה„מילנער־גאס״ ואחז את דרכו בנחת דרך הכרים הירוקים של סמטת „עבר־הנהר״ עד שנשפך לתוך הנהר הזלבאי.

הרחוב השני לפי חשיבותו בעיר היה רחוב „מילנער־גאס״ הרחב והארוך.



מגדל נפוליאון על הרי ליסקובה ליד רוז׳ינוי

עד סמטת „עבר־הנהר״ התנוססו בו בתי חומה ומעבר לסמטה זו — בתי עץ. העובר את כל הרחוב לארכו מגיע אל הנהר הזלבאי הזורם בקצהו. נהר זה היה מקום רחצה לבני העיירה בימי הקיץ החמים. בעברך בגשר העץ המתוח על הנהר אתה מגיע להרי ליסקובה (היו אלה גבעות לא גבוהות ביותר, שזכו להקרא בשם הרים בגלל חוסר הרים בסביבה). על אחת הגבעות האלו התנוססו שרידי מגדל, שנקרא בשם מגדל נפוליון. מסורת עממית מספרת, שנפוליון הקים מגדל זה לשם תצפית בשנת 1812, בעברו את העיירה בדרכו לרוסיה. יתכן, שקרבות התנהלו אז בסביבת רוז׳ינוי.

הפונה שמאלה מהרי ליסקובה אלה מגיע למושבה היהודית קונסטנטינובה, אחת משתי המושבות היהודיות, שקמו על יד רוז׳ינוי.

משוק העיירה צפונה הוליך לחוץ לעיר רחוב ארוך ורחב, שמשני צדדיו עמדו בתים מוקפים עצים. בהמשך הרחוב היתה דרך רחבה עטורה שדות תבואה. ההולך בדרך זו מגיע ליער הבליזנואי הגדול, ומכאן שם הרחוב „בליזנויער־גאס״. יער זה משך אליו בקיץ לא מעט מבריאים, אשר התאכסנו בבנין, שהוקם בקרבת ה„סמולניע״ (מקום הפקת הטרפנטין משרף עצי היער).

מהצטלבות רחוב „שלאס־גאס״ והכביש הפרוז׳ינאי ומזרחה לה, פתח את אפקיו רחוב ה„גושצ׳יניעץ״ הרחב והקצר. מן הרחוב הזה מגיעים לדרך רחבה, המוליכה למושבה היהודית האחרת, פבלובה. מושבה זו נמצאה במרחק שני קילומטרים מהעיירה.

כמעט בכל רחוב מרחובות העיירה, כגון: ב„גושצ׳ינעץ״, ב„מילנער־גאַס״, ב„קליבאנער־גאס״ ב„קאנאל״ היה בית־כנסת, אך רוב בתי התפילה של עיירתנו

היו מרוכזים ברחבת בתי־הכנסת — ה„שול־הויף״. משם נישאו קולות המתפללים ב„תלמוד־תורה״, ב„מויער־בית־מדרש״, ב„אגודה״, ב„תהילים״ (לפני השרפה משנת 1895 נמצאו באותה רחבה גם בתי הכנסת של „החיטים״ ו„שבעה קרואים). במרכזם של בתי תפילה אלה שעל רחבת ה„שול־הויף״ — התנשא בכל הדרו בית־הכנסת הגדול של העיירה.

מפי יוסף אברמוביץ׳ בשעת אזכרה לקדושי רוז׳ינוי

בתי כנסת ברוז׳ינוי

בתי כנסת — בתי מקדש מעט — היו, כידוע לנו כבר, במספר ניכר בעיירתנו. כראש וראשון בהם התנוסס לתפארה על ה„שול־הויף״ בית־הכנסת הגדול. הוא הוקם מחדש לאחר השרפה הראשונה בשנת 1875 ונבנה באותו מקום, בו התנשא קודם לכן בית־הכנסת הגדול, שנוסד לזכר שני הקדושים משנת 1657.

בביה״כ הגדול שימשו בזמן האחרון כגבאים: אביגדור מיכל גולדברג, משה זיסקינד הצורף („דער יובעלירער״) ויבדל לחיים אבא לויתן. שם היה עובר לפני התיבה בשבתות מיוחדות, בחגים וכו׳ החזן גרשון קפלן. ובשבתות היה עובר על פרשת השבוע בעל קריאה נפלא ושמו אייזנשטיין.

בקרבת ביה״כ הגדול נמצא בי״כ שני, ה„מויער־בית־מדרש״, שלא ננעל אף פעם. ביום שימש מקום תפילה לרבים מבני העדה, ובתוכם הרב והדיין, וגם מקום לימוד לחברת ש״ס, ובלילות — מקום מקלט לכל אורח נוטה ללון. מאיר גובר ונטע ליסוביצקי היו בו הגבאים. שמשו „ליזר דער שמש״ היה אחד מארבעת ה„ליזרים״ שבעיירה. שלשת האחרים היו ליזר ליבושיצקי, יהודי בר־אוריין, ליזר גולדין וליזר חאצ׳אנסקי. כולם האריכו ימים. הלץ הגדול ביותר שבהם היה ליזר ליבושיצקי. הוא היה אומר: „עד שבעים שנה האדם חי ולאחר מכן הוא נולד מחדש. בן 75, אם כן, כבן 5 הוא״. עוד מרגלא היה בפיו: „השלחן עומד על ארבע רגלים והעולם — על ארבעת הליזרים״. כשליזר השמש נטה למות, התלוצץ ליזר ליבושיצקי ואמר: „השלחן מתנדנד — העולם מזדעזע״.

על ה„שול־הויף״ נמצא גם ביה״כ „תהילים״, בו התפללו בעיקר בעלי מלאכה, וליב הנגר („דער סטאליער״) היה בו זמן מה מראשי המדברים.

בבנין ה„תלמוד־תורה״ הקרוב שימש גם בית־תפילה וגם מוסד חינוכי. חוץ מחדרי הלימוד המרווחים, פחות או יותר, היה בבנין זה חדר קטן, ובו גר אהרן יעקב פיטקובסקי, שהיה גם שמש בית־התפילה וגם מורה הכיתה המתחילה של מוסד הוראה זה. הוא היה מסור לשני התפקידים גם יחד.

על ה„שול־הויף״ נמצא עוד בי״כ „אגודה״ בן הקומתים, שבעד חלונות קומתו השניה בקע תמיד קול הבחורים, המשננים בפני עצמם את השעור בגמרא. בקומתו הראשונה של בנין זה שוכנה „הכנסת אורחים״, שהעברה מה„מויער־בית־מדרש״ על ידי הנשים הצדקניות: ליפשה, אשת שמעון השוחט ויענטה רושקין. בקומה זו היה גם מעין מושב זקנים.

מבתי הכנסת האחרים נמצא בסמטת „עבר־הנהר״ בי״כ, ששמו היה כשם הרחוב ובורסים רבים, שגרו בסביבה זו — סביבת בית־החרושת לעורות של



ה„מאיער בית־מדרש" מצדו הדרומי



ממול — בית הכנסת הגדול מצדו הצפוני
מן הצד — ה„מאיער בית־מדרש מצדו המזרחי

חבוויניק — התפללו בו. גבאי בי״כ זה היו: אבא חבוויניק וליזר סגל.

ברחוב קליבאנער נמצא בי״כ „גרשונוביץ״ — על שם אחד מצאצאי קדושי רוז׳ינוי. — ובו התפללו מלבד ה„מתנגדים״ הרבים גם „חברים״ מעטים. גבאי בי״כ זה היו: הירשל קצין ויהושע סורוקה.

על ה„גושצינעץ״ התנוסס בי״כ על שם „חייקין״, בו התפללו דיירי רחוב זה, שהיה רחוק ממרכז העיר. גבאו היה גרשון ליפבסקי. בביה״כ „האחים״ שעל הקאנאל היתה גם „ישיבה״ של מובחרים. כגבאים שימשו בו האחים פולק ומכאן שמו. בעיירה היו גם כעשרה חסידים ומנינם היה מתאסף לתפילה בביתו של אחד מהם. כך מלאה העיירה קולות תפילה מקצה אל קצה.

מפי זאב רושקין

החיים הצבוריים ברוז׳ינוי
במחצית הראשונה של היובל האחרון מלפני השואה

עד כחמשים שנה לפני השואה לא היה מקובל, שעסקני הציבור יבחרו. הם היו באים מבין שכבות העשירים, שנטלו את הגדולה ואת השלטון לעצמם. כי מי ינהל את עניני הציבור, אם לא הם? אמנם היו ביניהם כאלה, שעסקו בצרכי ציבור באמונה, אך לא חסרו אחרים, שעשו כטוב בעיניהם.

במשך חמשים השנים האחרונות התקדמו החיים הציבוריים בעיירה בצעדי ענק. בחיי הקהילה חלו תמורות רבות. הגבאים מבני העשירים פינו את מקומם לעסקנים צעירים, שעמדו מאז בראש המוסדות הציבוריים ופעלו במסירות רבה להתפתחותם. צעירים אלה היו כבר בני שכבות שונות ונבחרו ע״י ההמונים, המפלגות והארגונים השונים שהיו קיימים בעיירה.

ברצוני לציין, שכבר לפני חמשים שנה היתה עיירתנו פעילה מאד בשדה העסקנות הציבורית, ונוסדו בה בהתאם לצורך הזמן מוסדות ציבוריים, תרבותיים ואף הגנה עצמית. הכל הוקם בכוחות עצמיים בלי עזרה ובלי הוראות מבחוץ. בכל זאת התקיימו והתפתחו המוסדות יפה ושימשו דוגמה לאחרים.

כאמור: ראשי הקהל ועסקניה היו עוסקים ברובם בצרכי ציבור באמונה, ולא נרשם אף מקרה ברוז׳ינוי, שמישהו מעסקני הציבור ימעל בתפקידו וינצלו להנאה אישית.

רבנים ודיינים

בדברנו על קהילת רוז׳ינוי ועסקניה מלפני יובל שנים עלינו להזכיר לשבח את התקופה, בה עמדו בראש הקהילה הרב הגאון ר׳ שבתאי וואלאך ז״ל עם שני הדיינים: ר׳ הירש ז״ל ור׳ מאיר אידל ז״ל. עליהם אפשר להגיד, שבמעשיהם הישרים היו פאר הקהילה.

שוחטים וחזנים

בין כלי הקודש של הקהלה נחשבו השוחטים ר׳ שבתאי ור׳ שמעון וגם החזנים זיסל נישויזינסקי וגרשון קפלן ואחרים.

החזן זיסל נישויזינסקי היה מפורסם כבעל קול נעים, ולו מקהלה מאורגנת היטב.

הוא היה אביהם של מנהל התיאטרון האידי בניו־יורק, ושל מר אבי־לאה, הפרופסור למוסיקה בישראל.

שנים לא מעטות הנעים לבני העיירה בזמירותיו בחגים ובימים הנוראים החזן גרשון קפלן, אביו של שלמה קפלן, שהוא כיום המנצח על מקהלות מפורסמות בישראל.

נכבדי עדה אחרים

בין חשובי העדה נמנו:

א) מייצג הקהילה לפני השלטון ונותן הפספורטים ר׳ לייזר ליבושיצקי — יהודי חכם, בר־אורין ומפורסם בהשכלתו הכללית. הוא היה אביו של המורה והסופר אהרן ליבושיצקי, שפעל אחר כך בעיר הגדולה לודז׳.

ב) הרב מטעם, אליהו נטע, אף הוא בעל מדות תרומיות, בעל השכלה והשפעה בעיר.

להלכה, כלפי השלטונות, היה על הקהילה לספק רק את הצרכים הדתיים של האוכלוסיה, אבל למעשה היו חיי הקהילה עשירים ומגוונים הרבה יותר, יען כי הקימה והחזיקה כמה וכמה מוסדות ציבוריים חשובים.

ומנין השיגה את הכסף הדרוש לכך? המקור העיקרי היה מס הבשר, המכונה „טאקסע״.

מפי א. לויתן

ה„טאקסע״ (מס־הבשר, „קורובקע״)

כידוע לא היה קיים בימי שלטון הצאר ועד קהילה יהודי רשמי, אשר יהיה בכוחו להטיל מסים מיוחדים על האוכלוסיה, כדי לקיים בהם את המוסדות הציבוריים הקיימים של הקהילה. השלטון הכיר באופן רשמי רק במעמדו של רב העיירה ובגבאי בית הכנסת, אשר להם ניתנה הרשות לאסוף תרומות למטרות דתיות. הרב הדתי ושאר כלי הקודש היו מקבלים את שכרם מה„טאקסע״.

למס זה לא היה בדרך כלל שם טוב בקהילות היהודיות. אצל רבים היתה המלה „טאקסע״ מלה נרדפת לתקיפות גבאית, לזכויות אישיות ולרווחים קלים בשביל „בעלי־הבתים״ העשירים. המס הזה היה מסמל שלטון עריץ, המנצל את העניים, אבל אני יכול לקבוע בודאות גמורה, שבעיירתנו, על כל פנים בזמן שהותי בתוכה, לא קרה שום מקרה, שהצדיק דעה זו.

מה טיבו של מס בשר זה? השלטונות של הימים ההם הרשו להטיל מס ידוע על השחיטה היהודית ולמסור חלק מהכנסותיו לקהילה למטרותיה הדתיות.

לפי ההסדר של הימים ההם היה השלטון בעיר הפלך מחכיר את מס הבשר לכל איש, שהרבה במחירו. החוכר הרשמי, שנשלח מטעם הקהל, היה מחכיר אח״כ מס זה לאחר, ששילם סכום גבוה יותר. תחת זאת היתה לחוכר השני הרשות להטיל, מתוך הסכם עם ראשי הקהל וגבאי בית הכנסת, מס שתהיה בו תוספת רווח גם לעצמו. כמובן, בקביעת המס הזה היו מתחשבים עם עניי המקום, שלא יכביד מס זה עליהם ביותר. ההפרש בין מחירי שני החוכרים היווה את הכנסת הקהילה, שהיתה מחזיקה בזה את המוסדות הציבוריים: „בקור־חולים״, „בית־

חולים", „תלמוד־תורה" ו„בתי־מדרש". מהכנסה זו ניתן גם תשלום חדשי (מעין דמי לא יחרץ) לפריסטב (קצין המשטרה) ולשוטר המפקח, שלא יגרמו סבל ליהודים על ידי צו סגירת החנויות ביום ראשון של השבוע, וכן בכדי למנוע עריכת רפורטים בשל אי נקיון אמתי או מדומה, או סגירת בתי מרזח על מכירת יין בלי רשיון וכו'.

ברוז'ינוי היה מסתדר ענין חכירת מס הבשר מהרשות בדרך זו. בתאריך שנקבע מטעם השלטונות היה נשלח לעיר הפלך גרודנה האיש המיועד על ידי ראשי הקהל לקבלת המס, והוא באין לו מתחרה היה חוכר את המס הנ"ל בסכום מוסכם עם ראשי הקהל מראש (אלפים רובל).

הקונה הקבוע של מס זה במשך שנים רבות היה שמש בית־הדין והוא גם שמש ראשי של בית־הכנסת, חיים ליב שיפרין, יהודי שקט, ירא שמים ובר־אורין, שהיה ידוע בעיירה כאיש המסתפק במועט. תמיד היה במצב רוח מרומם, תמיד מלא בטחון ומנחם כל איש באמרתו: „אם ירצה השם, יהיה טוב".

מפי א. לויתן

מימי ילדותי ברוז'ינוי

(מתוך הספר „לצאצאי")

„נולדתי ברוז'ינוי אשר בפלך גרודנו ביום י"ז כסלו תרכ"ט להורי ר' יחיאל מיכל לבית פינס וחיה צפורה בת הגביר המפורסם ר' שמריה לבית לוריא, שני בתי אצילי התורה, החכמה, גמילות חסדים, הכנסת אורחים ועוד מעלות טובות כאלה וכאלה. עוד היום עוברים לנגד עיני חיי ביתנו בעיירה הקטנה והשקטה הזאת.

הבית, הסכה וימי החגים

מימי ילדותי הנני זוכרת את ביתנו המרווח והיפה, את המגרש הגדול, אשר בו שיחקנו אנחנו ארבע אחיות ובני דודינו. זכורה לי יפה גם סכתנו שעמדה בחצרנו, ושגם אנכי עזרתי לקשט אותה יפה־יפה יחד עם הגדולים. לא אשכח לעולם את ישיבתנו בה יחד עם זקנתנו החכמה והאצילה, ועם הורי, אחיותי, דודים ודודות רבים.

זוכרת אני ביחוד את חג הפסח עם השלחן הארוך ורחב הידים, שהיה מקושט בפרחים, בכלי כסף ובחרסינה מהטובה ביותר. בתקרה למעלה תלויה מנורה נהדרה, שהפיצה אור על פני כל החדר. הנשים מלובשות בגדי משי וקטיפה, וראשן וידיהן וחזיהן ענודים עדיים עדינים, שהלמו אותן מאד והוסיפו חן ואצילות לפניהן. כמה יפה היה וכמה נהדר! והגברים לבושים קיטל לבן של פשתה טובה ביותר, ולראשם כיפות מאותו האריג, ונראו כמלאכים בעיני ובעיני כל המסובים.

לילות חנכה

מה יפים היו ערבי חנכה ובכלל כל החגים הלאומיים שלנו. צורת החגים היתה אז אחרת לגמרי מאשר היום. כל משפחה חגגה את החג בביתה פנימה, בין מכירים וידידים. את החגים לא הוציאו החוצה, כפי שנוהגים בזמן הזה, כשכל ההדר והחן המשפחתי חסר, בלי כל קדושה ומסורת. זוכרת הנני ליל חנכה אחד. אבי שב

אותו ערב מבריסק והביא אתו אורחים אחדים, אשר הכניסם אל הטרקלין, בו נמצאו כל בני משפחתנו. הם באו לנשף הלביבות ולמשחק בקלפים. ברור כי גם מתנות הביאו לביתנו...

חתונת דודי

זוכרת אני את חתונת דודי אבא. רואה אנכי עוד את החדרים המרווחים והפתחים הפתוחים, שבהם היו נכנסים מחדר לחדר. החדרים היו מסודרים לאורך הבית. ולכל האורך תלויות בתקרה מנורות בדולח, אשר בכל אחת מהן כעשרים נרות שעוה. כל הבית נראה אז כשקוע באור חשמל (אז לא היה עדיין חשמל בעיירתנו). המחותנים באו מוורשה, ממוהילוב, מגרודנו ומקובנו. כלם התאכסנו בחדרים, אשר כל אחת מהמשפחות הקרובות הכינה בביתה לקבלת פניהם. את החתונה חגגו שבעה ימים ושבעה לילות, וכל העיירה היתה כמרקחה.

המשפחה

לזקני נח פינס היו ארבעה אחים ולכלם בנים ובנות ועושר רב. הם היו בעלי בתי־החרושת לשמיכות ולאריגי צמר, אשר הכינו לרוב לצבא ממשלת רוסיה. (בית ה„תלמוד־תורה", בית־החולים ויתר מפעלי התורה והצדקה התנהלו על ידי משפחת פינס, ששלטה אז בעיר ובסביבה, בחינת מלוכה בתוך מלוכה). לזקני נח ז"ל היו ששה בנים ושלש בנות, וכלם התחתנו במשפחות המיוחסות והעשירות ביותר בזמן ההוא. זאב יעבץ, ברל פרידלנסקי וליבוש דוידזון היו חתניו... גם לבניו מצא נשים מיוחסות ועשירות ממשפחת שמריה לוריא ועוד. שלשה מהבנים התחתנו בתוך משפחת פינס עצמה, כי שמרו על כבוד השושלת של משפחה זו, ולא חפצו להתערב יותר מדי במשפחות אחרות, כפי שהיה נהוג אז אצל המשפחות האצילות.



הכניסה לארמון ברוז'ינוי

הארמון

זוכרת הנני את הארמון, שקראו לו בשם „פלץ". הרוסים שרפו אותו במלחמה האחרונה *. אל ארמון זה, אשר בו גרו רבים מבני משפחתנו פינס ומינץ, היינו הולכים מדי שבת בשבת לבקר את הדודים והדודות. סביב, סביב היו בנינים בנויים כמבצר ודירות נהדרות".

א י ט ה י ל י ן

* הכונה — למלחמת העולם הראשונה.

השרפות

מכת השרפות

רובם של הבתים ברחובותיה הראשיים של העיירה היו בתי אבן, ומעוטם — בתי עץ וגגם עשו גבים או רעפים. העיר נראתה בדרך כלל כחדשה ובתים ישנים ורעועים, שגגותיהם עשויים קש, כדוגמת עיירות פולסיה אחרות, היו מעטים בה. שלש שרפות גרמו לרעננות זו של הבתים: האחת בשנת 1875, השניה ב־1895 והשלישית ב־1915. לאחר כל שרפה הוכרחה העיר לחדש את פניה.

השרפה משנת 1875

על השרפה משנת 1875 מסופר ב„הלבנון" שנה י"ב, 1875 (8) כדברים האלה:

„ביום א׳, י"ב אלול תרל"ה, יצאה אש מבית אופה וכמלאך משחית שטפה, עברה מבלי מעצור לרוחה כחמש שעות, ורוז׳ינוי הפכה לגיא צלמות. בתי מקדש מעט, בית־הכנסת הגדול הבנוי לתלפיות והמתנוסס בהודו זה שלש מאות שנה, עלה על מוקדו. בית־החולים, בית התלמוד תורה, בית המטבחים ושאר טובי הבתים היו לאפר. גם בטרם בוא האסון לא היה נעים גורלה של רוז׳ינוי, ויושביה לא התענגו על אוצרות זהב, כי כל מקור מחיתם היו אך בתי המזיגה, המסחר הקטן והעבודה בבתי בגדי הצמר ומעמל ידיהם מצאו מחיתם. ולולא בתי החסד, שהקלו מעט עמל העניות מעליה, כי עתה גוועה בעניה.

„כמאתים ילד מצאו מחסה בבית התלמוד־תורה, אשר ממנו יצאה תורה וחכמה תחת השגחת האיש המצוין במעשיו הרבים כמר ר׳ דוד הגדול. כל איש מר, נגוע ומעונה מצא מפלט בבית־החולים. ושמה נתנו צרי ומזור לכל חולה וכל מחסורו עד קומו ממשכבו. ומחזיקי בית זה הלא הם שתי שבלי הזיתים המתנוססים כאבני נזר, האחים הגבירים המשכילים, לדור ודור יהיה שמם לתפארה, האחד כמר הרה"ג ר׳ יחיאל מיכל והשני אחיו הצעיר העוזר על ידו מוה"ר ירוחם פישל פינס. גם הבית הזה חרב ושמם, ומי יחמול עתה על החולים לאספם בית ולחבוש מזורם?

הבת רוז׳ינוי, רב שברך! מצבך נורא מאד. פה זעקת שבר יעוררו, ושם מקול מר צורח תחרש אוזן שומע. הרבה מאות איש יתעו כצאן מבלי מקום ללון, והרבה אשר ימצאו — הנה הבית צר מהכילם וישבו צפופים איש על יד רעהו. ואם אמנם האחים פינס מרבים לשאת במשא העניים, אך בכל זאת לא יוכלו להקל מכאוב מכל נפש נענה די מכסת האנשים השוכבים תחת רקיע השמים.

אקוה, כי גם המעט אשר כתבתי די לעורר רחמי אחינו בני ישראל. חושו, אל תעמודו, בואו לעזרת הנדכאים, קבצו על יד מכל אשר ידבנו לבו ושלחו לפה על שם הרב הגאון ר׳ מרדכי גימפל יפה אב"ד דפה.

המיצר בצרת עמו: ד. ב. סטארעוואלסקי."

על שרפה נוספת לא כל כך גדולה בממדיה אנו קוראים ב„המליץ”, 1886 (27):

„מרוז'ינוי פלך גרודנה מודיע ה' יו"ט אפשטיין, כי בליל ד' תזריע פרצה אש בעיר ותאכל כעשרים בתים, וכל יושביהם התמלטו אך בעור שיניהם ולא הצילו מרכושם מאומה”.

השרפה משנת 1895

אך בשנת 1895 פרצה שרפה גדולה שניה. בתי העיירה היו עוד בתי עץ קטנים, שגגותיהם עשויים קש. הבתים עמדו צפופים ודחוקים זה לזה. היה אז קיץ יבש וחם. ופתאם פרצה להבה בבית־חרושת לאריגה, ב„קאנאל־פאבריק”. האש אחזה חיש בבתים הסמוכים. לאחר דקות ספורות עמדה כל העיירה בלהבות, וכעבור שעה קלה נשארו כמעט כל אנשי רוז'ינוי בלי קורת גג מעל לראשיהם. אי אפשר היה להציל משהו מתוך הלהבות, והאנשים איבדו את כל הונם ורכושם ונשארו בעירום ובחוסר כל, כשאך כסותם לעורם. לפליטה נשארה להם — עם מנוסתם — אך נפשם.

בשעת שרפה זו היה גם קרבן אדם — אשה משותקת נשרפה חיה. האש אחזה בבית מכל העברים ולא היה סיפק בידי האנשים להוציאה.

ב„המליץ” משנת 1895 (106) פונים בני העיירה בזעקת עזרה:

„רוז'ינוי, פלך גרודנה. קול צעקת אומללים: אנשים, נשים וטף, קול בכי ויללה יעלה עד לשמים על האסון הנורא שקרה לעירנו, כי ביום ו' עש"ק כ"ג אייר בשעה התשיעית בבוקר שולחה אש ממרום, וכמעט כל עירנו עלתה על המוקד. מבית־חרושת המעשה של הגיסים פינס יצאה האש ומשם התפשטה על כל העיר. כל בתי הכנסיות ובתי המדרש, כל בתי החסד והחנינה, אשר בהם יתפאר ישראל מעולם, ואשר עדתנו הצטינה בהם על יתר אחיותיה הקטנות והגדולות, היו למאכולת אש. גם אשה אחת, אם רחמניה, אשה משותקת לא יכלה להמלט מפני חרון אף ה' וכעולה וכקרבן נשרפה באש. מכל בתי עירנו, אשר מספרם עלה ליותר משלש מאות וביניהם גם בית־חרושת המעשה לעורות של ה' וואלאפיאנסקי ובית־חרושת המעשה לשיכר עם כל החנויות ובתי המסחר, נשארו רק כששים בתים שלמים, והשאר עיי מפלה, זכר לחורבן. אנשים למאות יתגוללו בחוצות בעירום ובחוסר כל, בלי מחסה מזרם וממטר. על דא צעורי קא נצטער (על כך אנו מצטערים צער רב), בראותנו אנשים נכבדים, ראשי הקהלה, אנשי צדקה וחסד, פושטים את ידם לבקש אוכל להשיב נפשם ונפש בני ביתם.

„ברם זכורות לטוב וברוכות תהיינה הערים הקרובות לעירנו: פרוז'אני, וולקוביסק, סלונים, בוטען, בערעזע, שערשעוו וביחוד העיר קוסובה על אשר השיבו את נפשותינו בלחם ובמזון. ותודה יאתה גם להאדונים, חסידי אומות העולם, ה' דזשיקאנסקי, ה' איוואַנוב וביחוד לה' שיהען על שהשתתפו בצערנו, ויושיעו לנו ככל אשר מצאה ידם. אך אין הקומץ משביע את הארי ואין הבור מתמלא מחוליתו. לכן אחינו, בני ישראל, המתפארים בשם „רחמנים בני רחמנים” בכל מקומות מושבותיהם, חוסו על אחיכם, בני עמכם, תושבי עירנו, הפושטים לכם את ידם מרחוק. שלחו איש איש כמתנת ידו ע"ש „ועד הצדקה להנשרפים”, בגדים או כסף, כי כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול, וברכת הנושעים והנעזרים על ידיכם עליכם תבוא.

„מאיר איסר ברי"ש פינס. אריה ליב פינס.

„הדברים הנאמרים הם נכונים ואבקש מאד מאת בית המערכת „המליץ" לתת להם מקום במכ"ע הנכבד, כי אין לשער את גודל הלחץ. והדברים אשר כתבו ה"ה פינס הנ"ל המה אמת, והיה מעשה הצדקה שלום, ובזכות זו יתן ה' ברכה, שלוה והשקט. ולראיה באתי על החתום יום ב' כ"ו אייר תרנ"ה, פה רוז'ינוי.
שבתי וואללאך החונה פק"ק הנ"ל".

העזרה בוששה לבוא

אך העזרה בוששה לבוא, ובני העיירה הסובלים כותבים ב„המליץ" 1895 (122):

„רוז'ינוי 31 במאי. (אחר האש — רעב כבד!). זה שלשה שבועות עברו וחלפו מיום נשפטה עיר רוז'ינוי באש, ותעל כולה בלהב השמימה, ואוכל נכרת מפי אלפי אנשים, נשים וטף. וכל העם נעים ונדים, מתגוללים בחוצות עיר, ואין דורש ואין שואל לשלומה. אם כי ת"ל העיירות הסמוכות לעירנו החישו בראשונה לשלוח לה לחם ושאר מיני מכולת, להשיב הנפשות העטופות ברעב, כן שלחו גם מעט בגדים וכתנות, חריטים ושמלות. אך במה נחשב זה? הן כל העם העייף והרעב עולה למספר שלשת אלפים נפש אדם. ומה תוכלנה להועיל להם הערים הסמוכות כמו פרוז'ני, וולקוביסק, סלונים, קוסובה ומלטש? הן אין ביכולת הערים האלה לנהל את כל העם הרעב בלחם. תודה לאל, עד שבוע שעבר לא היה חוסר לחם ומזון, אך כעת אפסה כל תקוה, כי אין הקומץ משביע את הארי, דללו וחרבו מעינות המחיה והכלכלה, כל העם רעב ללחם! אלפי נפשות מתמוגגות ברעב, נפוחי כפן. ואם לא יתעוררו אחינו הרחמנים בכל מקום מושבותיהם, גם הרחוקים, אז מי יודע מה תהי אחרית נשרפי רוז'ינוי. אחים יקרים, העם רעב ללחם!

באמרי רעב, בל תדמו, כי זאת היא מלה היוצאת מן השפה ולחוץ. דעו נא, כי כל העם גווע ברעב, כל העם, כשפחה כגברתה, עשיר ורש, עולל ויונק, מבקשים להשיב נפשם, מבקשים דבר פשוט, — לחם — ואין! מבקשים כתונת לכסות מערומיהם, מבקשים רוח חיים! אנא, נדיבי עם! חוסו נא וחמלו על עיר רוז'ינוי, כי גדול שברה, איום ונורא מאד. בוכיה היא ומקוננת על חורבן בתי מדרשיה, ת"ת, גמ"ח, ועוד ועוד. מיללת ומפרשת כפיה ומבקשת רחמים להשיב את נפשותיה במזון ובמחיה, תאנח בשברון לב ונפש רעבה, שימלאו עליה רחמים להחיותה, להחזיקה ולרפאותה..."

העזרה מתחילה להגיע

לאט לאט נתעוררו אחים והחלו לשלוח עזרה כפי שנאמר ב„המליץ" 1895 (199):

„רוז'ינוי ג' אב תרנ"ה. כב' עורך מ"ע „המליץ". מכתבם היקר בצרוף הכסף בסך מאתים שלשים וששה רו"כ קבלתי לנכון. ורוב תודה לכבודם הרם בזה, ויתן ה' לכל המתנדבים בדבר מצוה נפלאה כזו רוב טוב והצלחת נצח. אבקש מכבודם הרם ליתן בעדי תודה להגבאי דביה"כ אנ"ח ברוסטוב על שנדבו בעד הנשרפים דפה רוז'ינוי סך מאה רו"כ, ששלח כבודם שי', כי לא אוכל לתאר לפני כבודם את המראה האיום אשר להעיר, כי רק שממון וחורבן גדול נראה בה, והלחץ והדוחק עולה על כלנה, כי ממש מגיע לפקוח נפשות.

שבתי וואלאך החונה פק"ק".

בני העיר ניגשו לשקם אותה. אך חדשים ושנים נמשך הדבר. כעבור שלש שנים אנו שומעים על המשך שיקומה. ב„המליץ" משנת 1898 (158) אנו קוראים:

„קהל עדת עיר רוז'ינוי מביעים תודה וברכה להנדיב ושוע הרה"ג משה אריה ליב נ"י לבית פרידלאנד על רוחו הנדיבה, בשלחו להם אחרי השרפה סך מסוים במזומן לטובת הנשרפים. כעת הוסיף לשלוח להם מאות אחדות של טפסים מהספר דעת קדושים, שהוציא על חשבונו לאור, מהמחבר הר"ר ישראל טובי' ז"ל אייזנשטאט, מחיר הספר מקדש לגמר בנין בית־המדרש של המנוח הג"ר גרשון זקהיים ז"ל. בית־המדרש הנ"ל נחוץ מאד לבני העיר הנ"ל, באשר עוד יחסר לה חמשה בתי מדרשים, שלא נבנו אחרי חורבנם בשרפה ומוכרחים הם להתפלל דחוקים וצפופים במנינם".

(לפי מקורות שונים).

מאיר סוקולובסקי

ליב יחיד

רבות פעל בשטח שיקומה של העיירה העסקן ר' ליב יחיד פינס. כנויו זה — יחיד — בא לו בגלל שהיה בן יחיד להוריו ולו רק אחיות. הוא הלך ערירי. ליב יחיד, אחינו של ליב ואש, עמד הרבה שנים בראש הקהילה הרוז'ינואית, פעל רבות למענה וקנה לו בזה את עולמו. לאחר שמתה עליו אמו בנה לזכרה את ה„תלמוד תורה", בו למדו קריאה ותורה ילדיה הרכים של רוז'ינוי.



לייב „יחיד"

במיוחד התעלה לאחר השרפה הגדולה בשנת 1895. רוב יהודי רוז'ינוי נשארו אז כידוע לנו בעירום ובחוסר כל וללא קורת גג מעל לראשם. מעטים, שביטחו את בתיהם, קיבלו את דמי הביטוח וניגשו לקוממם. אבל מה יעשו השאר? והם מהווים דוקא 80% מכל הנשרפים, ופרוטה אין להם לפרטה לצרכי יום יום, לא כל שכן שאין להם במה לבנות את ביתם מחדש. מה עשה ליב יחיד? קם ונחלץ לעזרתם. הוא בעצמו תרם סכומים הגונים, אבל מכיון שאין הקומץ משביע את הארי, שיגר ליב יחיד מכתבים אל כל מכיריו וידידיו, אנשי עסק ובעלי תעשיה ידועים ברוסיה, וביקש תמיכה לנשרפים. כמובן, כל אלה שידעוהו, ורבים היו כאלה, הבינו את הצורך ותמכו איש־איש לפי יכלתו, אחד המרבה ואחד הממעיט, ובתי רוז'ינוי הוקמו על תלם בזה אחר זה. משפחות לעשרות על אנשיהם ונשיהם, זקניהם וטפם נכנסו לבתיהם החדשים. והכל הודות לאיש יקר זה. גם את בתי המדרש התאמץ להקים מחדש. ואת בית הכנסת הגדול שחרב ברובו תיקן.

מפי א. לויתן

כיצד הוקם ארגון גדוד מכבי אש מתנדבים ברוז'ינוי?

השרפות בעיירה כילו חמתן לא פעם בבתי העץ על גגות הקש שלהם ואין מושיע. הדבר הזה לא נתן מנוח ודרש מוצא.

זוכרני בשנת 1901, לאחר שובי מהצבא, ואני מתרחץ בנהר ונהנה מהרחצה במימי עיירתי, והנה שוד ושבר. אש עולה ומתפשטת ותמרות עשן כבדים מתרוממים ומשחירים את פני הרקיע. יצאתי חיש מהמים, לבשתי בחפזון את בגדי ומהרתי בדרך הקצרה ביותר העולה למקום התבערה. באתי, ראיתי ונוצחתי. האש עוברת מהר מבית לבית, והקש מתלקח כקש ואין עוצר. עמדתי באפס מעשה, וכן עמדו אחרים, כי כלי כיבוי לא היו לנו, ומעט המים לא יושיעו כאן. אפשר לתאר את מצב רוחנו, בעמדנו חסרי אונים מול אויב משתולל זה בדמות אש לוהטת ומכלה. אך הנה התעוררנו מקפאוננו. האש הגיעה לגן ובו כמה שורות עצים. אם נעצור אותה כאן יש תקוה, שהבתים שמעבר לגן לא ידלקו ולא ישרפו. נרתמתי לעבודה. האנשים הגישו לי מים בכל כלי הבא ביד, ואני זרקתים על האש המאיימת. שעות נמשך הכיבוי בצורה עלובה זו. בסופו של דבר השתלטנו על הלהבות, אך אני לא עצרתי כוח והתעלפתי. מעולף נשאוני האנשים על ידיהם והשכיבוני על אחד הספסלים בחוץ. הביאו לי משהו לשתות ולהחיות את נפשי. לאט־לאט יצא העשן מריאותי ומאפי. פקחתי את עיני וחזרתי להכרתי, שנתערפלה מלהט האש וממחנק העשן.

למחרת קבלתי מהמועצה העירונית של רוז'ינוי פרס של 25 רובל. מאנתי לקבלם והודעתי, שאני תורם את הסך הנ"ל למען הקמת גדוד מכבי אש בעיירה. הדבר נשא חן בעיני כל אנשי העיר ונבחריה. מועצת העיר אספה את נכבדיה, בעלי בתי החרושת שבה, סוחריה האמידים וכו', ומביניהם התארגנו שוחרי גדוד מכבי אש מתנדבים ברוז'ינוי. כל אחד מהם תרם שלשה רובלים ונאסף סך שלש מאות רובל. עליהם נוספו עשרים וחמשה רובלים הנ"ל. וקם הגדוד המקווה. והחלה פעולה ראשונית חשובה זו, שתוצאות רבות לה בתולדות העיירה.

נבחרתי אז לראש הגדוד ושמרתי אמונים לתפקיד זה עד יום צאתי את העיר עם עלותי ארצה.

מפי א. לויתן

גדוד מכבי אש מתנדבים ברוז'ינוי

בבטאנו היום את המלים „מכבי־אש", אנו רואים לפנינו את המכונית האדומה, העוברת ביעף ובקול תרועה גדולה מרעישה את רחובות העיר, כשהיא ממהרת להחיש עזרה ולכבות שרפה. על המכונית עומדים אנשים בעלי נסיון, היודעים לפעול במכשירי הכיבוי המשוכללים שברשותם ולעצור את השטן המשחית.

אין דמיון בין מושג זה היום לבין מה שנקרא אז בשם „גדוד מכבי־אש מתנדבים" בעיירה, אבל תחת זאת היו לגדוד הנ"ל ברוז'ינוי תפקידים רבים, ולא כולם היו ידועים לבני העיירה. להלכה צריך היה הגדוד לשמש את העיירה רק במקרה של שריפה, אך למעשה הוא נתן את האפשרות לצעירי העיירה היהודית להתארגן כחטיבה המגינה על כבודם העצמי בכל מקרה.



ארגון „מכבי אש מתנדבים ברוז'ינוי" בראשיתו

בשורה שלמטה יושבים מימין לשמאל: אברהם יצחק חבויניק, קמנצקי, פישל פינס, —, —, —, מרדכי פינס.
בשורה שלפניה: —, —, —, —, משקה קפלינסקי, שיקה, יעקב שמשונוביץ', אבא לויתן (ראש מכבי האש), אריה ליב פינס, פישל חבויניק, ליזר חצנסקי, —.

גדוד זה היה להלכה מקבל כחברים את כל דכפין: יהודים ונוצרים, אך למעשה היו חבריו רובם ככולם יהודים. כמובן, שהגדוד הוכר כארגון רשמי ע"י השלטונות ומשום כך, כשביקר שר הפלך בעיירה היה הגדוד זה שקיבל את פניו.

גדוד זה יכל לרשום לזכותו לא רק מעשי גבורה בשעת כיבוי שרפות, כי אם גם מקרים רבים של עזרה עצמית והגנה עצמית — כיבוי שרפות מסוג אחר.

שלוש פעמים עם חילופי השלטון במדינה, כשהעיירה נשארה כצאן בלי רועה, היו חברי גדוד זה שומרי החוק היחידים במקום ומנעו אי־סדר, התפרעויות ושוד.

ובכל פעם כשעברו צעירי הגדוד בסך, כשהם חבושים קסקדי הנחושת המבריקים ולבושים בגדי השרד היפים, היו תושבי העיירה היהודים זוקפים את קומתם ומרגישים מתוך גאוה מוצדקת בטחון יתר בבחינת „הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל".

מפי א. לויתן

מצעדי גדוד מכבי-האש

בהשמע קול החצוצרה, מעין אות האזעקה לגדוד מכבי האש, היו ילדי העיירה, ואף אני ילד בין הילדים, אץ־רץ אל מועדונם. תענוג מיוחד היה לי לראות את הגדוד המסתדר, ללוותו בתרגיליו ובאמוניו במצעדיו הרשמיים. כלי הנשיפה של חברי התזמורת מבין מכבי האש היו מנצנצים בידיהם ומבריקים לאור השמש.



ארגון „מכבי־אש מתנדבים ברוז׳ינוי״, אחרי מלחמת העולם הראשונה

שורה שלישית מלמטה: עומדים מימין לשמאל: —, —, —, צבי אפשטין, —, העשל גבוה, שקלירביץ, —, —, —, —, סלוטיצקי.
שורה שניה מלמטה. יושבים מימין לשמאל: אלתר אפשטין, —, —, קצמן, —, אבר ליברנט, יירשל ניומצ׳עס, —, —.

הצועדים היו משמיעים שירי לכת מרנינים. לא שבעו עינינו מראות את הצעידה היפה בסך של צעירינו אלה, ואזנינו — משמוע את תרועת החצוצרות העליזה והמעודדת. שירי הלכת של תזמורת מכבי האש לקול הצעידה החזקה של חבריה מילאו את הלב גאוה ועוז. ונתעוררו בי אז זכרונות העבר, עת חיינו על אדמתנו ועת צעדו חיילינו בקומה זקופה בחוצות ציון וירושלים, ובלב פעמה תקוה: עוד נחדש ימינו כקדם. רצינו, שהמצעד ימשך זמן רב, ובצער על שחלפו רגעי חויה נעימה פנינו לעבר בתינו עם גמר כל מצעד.

מאיר סוקולובסקי

חשש פרעות בעיירה בשנת 1904

רוחות חדשות החלו מנשבות ברוסיה. הפועלים שעבודתם היתה קודם לכן דומה לעבודת פרך: שעות ללא מספר, תשלום זעום, החלו להתארגן. פרצו שביתות. הועלו דרישות. הרוסים חששו מפני התעוררות זו והחליטו להפנות את זעם ההמונים הסובלים נגד היהודים. שיסוי בלתי פוסק זה פעל את פעולתו בין תושבי העיירות, הגויים, והם התכוננו לשלול שלל ולבוז בז ולרצוח נפשות מבין שכניהם היהודים. ריח פרעות ביהודים נישא באויר ועלה גם באפם של שכנינו, תושבי הכפרים הסמוכים, ואף הם היו מוכנים לעלות על יהודי העיירה.

אירגנתי את חברי מכבי־האש היהודים (והם היו רוב החברים) כהגנה עצמית. אמנם הנשק היה מועט: כשנים עשר אקדחים בכל העיירה וכשלשה נוספים בבית מכבי האש — בסך הכל חמשה עשר אקדחים. חיפשנו דרכים יעילות להגנה. חיפשת ומצאת תאמין. החלטנו, שבמקרה של פורענות, נצית את אחד מאסמי התבואה באחד הכפרים השכנים, הידוע באנשיו הפורעים, וממילא כשיצטרכו למהר לכבות את האש בכפרם הם, יעזבו את העיירה.


אבא לויתן

דרשנו כוח משטרתי, שיגן על יהודי העיירה בפני הפורעים המוסתים. הגיע פריסטב (קצין משטרה) חדש בליווי כמה שוטרים נועזים. יחסו של קצין משטרה זה אלי היה עוין, כי אמרו לו, שאיני מרשה לתת לו בכל פעם סכום הגון של שוחד. באחד הימים נקראתי אליו. בבואי, קבלני בחדרו, כשהוא יושב וכותב ואיננו שם לב אלי. אני עומד כל הזמן ומחכה, כי לא ישב אדם בפני קצין גבוה טרם יתבקש על כך. והוא ממשיך בכתיבתו. נשענתי על שלחן הכתיבה שלו. הוא הרים את ראשו וקרא בכעס:

— אין זה שלחן הנגרים שלך! (הנני נגר).

— שלחן הנגרים שלי חשוב בעיני כשלחן הכתיבה שלך — עניתי.

הוא זקף את ראשו והסתכל בי — במתחצף — בכעס.

— מי אתה? — שאלני.

— תושב העיר רוז׳ינוי, ראש ארגון מכבי אש מתנדבים וגבאי ביה״כ הגדול.

הוא הנמיך את קול דבורו:

— למה באת?

— כי קראת לי.

הוא קרא למזכירו ושאלו:

— למה הזמנת אותו?

— כי רצית לדבר אתו — ענה המזכיר.

— אה, כן. רציתי לדבר אתך, ואם אתה כאן, נשוחח: למה אתם מסדרים את השביתות?

— לא פנית הפעם לפי הכתובת הנכונה — עניתי — מה לי ולמארגני השביתות?

— אתה יודע, ששביתות אלו גורמות למהומות והאכרים מתפרעים (השלטון עצמו היה בין המסיתים).

— אולי יש ברצונך, שנהיה לעזר לשוטרים המעטים שלך?

— אין לנו צורך בעזרה. אנו יכולים לשמור על הסדר בעצמנו — היתה תשובתו. בזאת נגמרה שיחתנו.

התארגנו והיינו מוכנים. ביום בהיר אחד כשראינו, שהענינים אינם כשורה, והאכרים מתכוננים לפעולה ממשית נגדנו, שלחנו את אחד הבחורים, שהצית אסם תבואה בכפר „וּוליה״. כשפרצו להבות האש, שנראו יפה בעיירה, השליכו האכרים את כלי המשחית המוכנים בידיהם ורצו לכבות את השרפה בכפרם הם, בביתם שלהם, וכמובן, התפזרו לכל עבר.

תכסיסנו הצליח. ומאז לא העזו עוד הגוים, שכני רוז׳ינוי, לחלום על פרעות, כי ידעו, שבחורי ישראל ישלמו להם מידה כנגד מידה.

מפי א. לויתן

חושו, אַחִים, חושו

חושו, אַחִים חושו
נָרִימָה פְּעָמֵינוּ
טושו, אַחִים, טושו
לְאֶרֶץ הוֹרָתֵנוּ.

לֹא לָנוּ הַמְּנוּחָה,
לֹא לָנוּ הַמַּרְגּוֹעַ
בְּאֶרֶץ הַקְּרוּחָה
מִשִּׁלְטוֹן הָאֶזְרוֹעַ.
חושו, אַחִים, חושו...

רֵעַי בִּי יְהַתֵּלוּ:
מַה לָּךְ אֶרֶץ מוֹרָשָׁה?
שָׁם אִיִּים יְיֵלִילוּ
תּוּר לְךָ אֶרֶץ חֲדָשָׁה.
חושו, אַחִים, חושו...

אַל נָא, פְּתָאִים, תִּתְלוֹצֵצוּ,
אַל נָא, בָּנִים, שׁוֹכְחֵי אֵם!
פֶּן בָּכֶם אָז יִפְרוֹצוּ
צוֹרְרֵינוּ, צוֹרְרֵי שֵׁם...
חושו, אַחִים, חושו...

יחיאל מיכל פינס

נצני הציונות ברוז׳ינוי

רוח אחרת היתה מסביב. תנועת חיבת־ציון הופיעה על במת ההיסטוריה שלנו. הד קולה של תנועה זאת הגיע גם לרוז׳ינוי. בין הראשונים שנתעוררו להד זה, היו אחדים ממשפחת פינס. האריות בשטח זה מבין בני משפחה זו היו שני אחיו של ליב ואש: יחיאל מיכל פינס ופישל פינס.

פישל פינס

פישל פינס היה אחד משלשים וחמשה צירי ועידת חובבי־ציון בקטוביץ בתרמ״ה (1844). כך זכתה רוז׳ינוי הקטנה להכנס לרשימה בין הערים הגדולות כוארשה, ביאליסטוק, אודסה, ריגה ודומיהן, ששלחו צירים לועידה זו.

עם שובו הביתה, היה פישל פינס דורש מדי שבת בשבתו בבית־הכנסת על ציון וירושלים. ובימות החול פעיל היה בהעברת מגביות לחיבת־ציון ותורם לא מעט בעצמו. את פישל פינס אנו מוצאים אח״כ שוב בין צירי הועידה השניה של ציוני רוסיה, שנתקיימה במינסק בב׳—ח׳ אלול תרס״ב (1902).

הוא התמיד בפעילותו הציונית עד שנותקו הקשרים עם העולם בפרוץ מלחמת העולם הראשונה. בזמן מלחמה זו, בשנת תרע״ח, נפטר פישל פינס. רוז׳ינוי היתה אז תחת הכיבוש הגרמני זה שלש שנים וחצי. על מותו מוסרת רשימה ב„הצפירה״ (שהופיעה אז בווארשה כשבועון) מספר 23, כדברים האלה:

„ברוז׳ינוי נפטר לעולמו ר׳ פישל פינס — אחי החכם ר׳ יחיאל מיכל פינס בירושלים. ר׳ פישל פינס היה אחד מחובבי ציון הראשונים והנאמנים לרעיון תחית העם. בדרשותיו המחוכמות היה רוכש נפשות רבות לרעיון הציוני. הוא היה תלמיד חכם מבית המדרש הישן, בעל ידיעות עמוקות בתלמוד ובמדרשים וקורא הרבה בספרות כללית. כל ימיו היה אמיד וחי בהרוחה, אולם המלחמה לקחה ממנו הכל וגם הרחיקה אותו מבניו היושבים ברוסיה. גלמוד ובודד חי האיש המצויין הזה בשנה האחרונה בעיר מולדתו זו. תנצב״ה״.

דוד נח פינס

בנו של ר׳ פישל הלך בדרכי אביו והיה ציוני נלהב. הוא היה אוסף את אנשי העיירה בבית־הכנסת ונואם לפניהם על ישוב הארץ ופיו חוצב להבות.

יחיאל מיכל פינס

אחיו של פישל החליט להגשים את חיבת ציון הלכה למעשה, עלה ארצה בשנת תרל״ח והיה מראשוני בוני הישוב החדש. עליו בפרק הבא.

מפי א. לויתן

יחיאל מיכל פינס

יחיאל מיכל פינס נולד בכ״ג בתשרי תר״ד (1843) בעיירתנו רוז׳ינוי, פלך גרודנו, והתפרסם בתקופתו בעולם הציוני כאיש מרכזי בגולה ואח״כ בארץ. הוא קיבל חינוך יהודי וכללי, וכבר בילדותו הצטיין בכשרונותיו המצוינים. גם בחדר, גם בישיבה היה בין המעולים. רבו, ר׳ מרדכי גימפל יפה, ניבא לו עתידות. ואכן

לא נתבדה, כי כידוע נתפרסם אח"כ יחיאל כאיש תורה ומשכיל כאחד וכחובב ציון נלהב, מחונן בסגנון עברי מעולה ובכשרון פובליציסטי. במאמריו ב„הכרמל" וב„הלבנון" נלחם נגד תביעות המשכילים לתיקונים בדת ונגד המתבוללים ואנשי הרפורמה. מאמריו השנונים, הספוגים אהבת ישראל והערצת הערכים הנצחיים של הדת והמסורת היהודית, כונסו בספר בן שני חלקים בשם „ילדי רוחי". שהופיע בשנת תרל"ב (1872).



יחיאל מיכל פינס

עליתו ארצה

שמו הטוב הלך לפניו, וכשנוסדה בלונדון בשנת 1874, במלאת 90 שנה למשה מונטיפיורי, הקרן „מזכרת משה", כדי לסייע לביסוס הישוב העברי בארץ ישראל ע"י עבודה חקלאית, מלאכה וחרושת, נבחר י. מ. פינס לבא־כוח החברה בארץ ישראל. ובי"ח באלול תרל"ח (1878) עלה ארצה ונכנס לתפקידו. הוא בנה בירושלים את השכונות „מזכרת משה", „אהל משה", „ימין משה" ו„זכרון משה". הוא היה ממיסדי המושבה מוצא והקים שם בית־חרושת לרעפים, לשם העסקתם של אנשי ירושלים הרוצים להתפרנס מיגיע כפיהם. קנאי ירושלים רדפוהו והחרימוהו, אך הוא בשלו. יחד עם אליעזר בן יהודה וד"ר זאב הרצברג ייסד בירושלים את החברה „תחית ישראל", שהטיפה להחיאת הלשון העברית בפי העם. הוא היה ממייסדי הספריה הלאומית. בימי טיומקין עבד בפקידות אצל „חובבי ציון", וזמן רב שימש כמורה לבית־המדרש למורים של „חברת העזרה". הוא שחיבר את השיר: „חושו, אחים, חושו".

י. מ. פינס עזר לרכישת חלק מאדמת פתח־תקוה. סכנת ביטול הקניה נמנעה הודות לכסף, שקיבל על ידי מכירת תכשיטי אשתו, והביא לחידוש הישוב בה, לאחר שנחרב, וסייע בידי המתישבים להניח את הנדבכים הראשונים של החקלאות העברית. הוא עמד בראש הועד „חלוצי יסוד־המעלה" ופעל לטובת מתנחליה. והוא, הוא שיסד, טיפח ושיכלל את גדרה — מושבת הביל"ויים, גולת הכותרת במעשיו למען ישוב ארץ־ישראל.

וכיצד?

לעזרת הבילויים

הבילויים עמדו על סף היאוש. יסורי העבודה הקשה במקוה ישראל תחת עולו של הירש — גברו והלכו; התקוה, שעוד מעט ישיגו נציגיהם בקושטה את שטח האדמה המקווה להקמת מושבתם למופת — נתבדתה; האור החדש,

שבקע מתוך האפלה עם הופעתו של קרל נטר, שחשב להיטיב עם חלוצי העם, כבה עם מותו הפתאומי. והירש הציע למתיאשים רק דבר אחד: „קחו לכם להוצאות הדרך וסעו לאמריקה". אחדים יצאו את הארץ והקול יצא: „אבדה אגודת ביל"ו ללא קום".

ומי יודע עד היכן היו הדברים מגיעים, לולא האיר להם בשעה הנכונה כוכבו של פינס. הוא חגר את מתניו, ויצא חוצץ להלחם לבני בילו, ולהעמידם על הקרקע. והסערה שהקים פינס בקיץ תרמ"ד נשאה פרי. נתקבלו תרומות הגונות. פינס מיהר לקנות שטח אדמה גדול בכפר הערבי קטרה. חיש אסף פינס את נדחי בילו, וביום שני של חנוכה שנת תרמ"ה יצאה שיירה של תשעה בילויים, שאחרי שנתים וחצי של הבטחות ואכזבות, תקוה ויאוש, זכו סוף סוף להדליק ברגשות סוערים את נר הגאולה של המכבים על אדמתם הם, ויקראו לנחלתם בשם „גדרה". לאשרם של הבילויים ושל י. מ. פינס לא היה גבול.

חבל על דאבדין

עם מותו בשנת תרע"ג כתב יעקב רבינוביץ ב„הפועל הצעיר" תרע"ג (24) ב„רשימות" דברים כדלקמן:

„...וכליליגבלום היה אף הוא (י. מ. פינס) מעמיד את המעשה בראש הכל. כששאלתי אותו פעם: „אדם שכמותך עם ידיעות מרובות כל כך בתורה ובמדע, עם כוח של יצירה לשונית כזו, עם כשרון, עם סגנון ועם כתיבה כזו, שכל מלה היא סלע — אדם שכמותך, מה לך אצל מוסדי ירושלים? כמה ספרים טובים היית יכול לתת לנו? קפץ הוא אז ממקומו: „וכי מי אמר לך, שצריך לכתוב ספרים ולא ליצור מוסדים? וכי אין יצירת „גדרה" יותר חשובה מהספר היותר טוב? ישנם אצלנו עשרים אלף סופרים, שיצרו גדולים וטובים ממנו, ואם יתוספו עוד אחדים של מיכל פינס, מה יועילו אלה? אבל מושבה, מוסד — כמה ישנם אצלנו? וכי חסרים לך ספרים? מושבות יצרו — זה אני מבין."

וב„הפועל הצעיר" תרע"ג (25) כותב יהושע ברזלי:

„לפני 70 שנה בעיירה נדחה בליטה, במקום ובזמן, שלא חלמו כלל על יסוד ישוב בריא בארץ האבות יכול להיוולד בקרבנו מחולל דעות וכביר רוח כפינס, שהעמיד מגדלי אור ופנסים בצורת מושבות ומוסדים קולטוריים (מוסדות תרבותיים) בארץ ישראל. הרי כ"ש וכ"ש שבתוך הערים, הפרברים, המושבות והחוות, במקומות שאוירה ושמשה של ארץ ישראל מגבירים את הגוף ומזככים את הנפש יוולדו — או אולי כבר נולדו — פינסים כאלה, שיהיו לא רק פנסים, כי אם עמודי אור, אשר יאירו ויסללו את הדרך העולה ציונה".

זכתה רוז'ינוי, שעל שם אחד מבניה יקרא כפר בישראל ויקראו רחובות בערי ישראל.

מ א י ר ס ו ק ו ל ו ב ס ק י

ועוד על פעולותיו של יחיאל מיכל פינס

בעתון „דבר" מיום 25.5.56, ט"ו בסיון תשט"ז, בעמוד 6 מובאים דברים כדלהלן:

„60 שנות מלחמה נגד המיסיון בארץ.

„לפני ששים שנה נתארגנה בירושלים בידי יחיאל מיכל פינס וי. ד. פרומקין חברה, שהעמידה לה למטרה המלחמה נגד המיסיון. פעולת המיסיון בארץ החלה לפני מאה שנה, ועוד ב־1856 נתארגנה בירושלים כעין „עדה יהודית־נוצרית", ובה כ־130 משומדים מבין 7500 יהודי ירושלים.

„המיסיונרים מוסיפים לפעול בישראל גם אחרי קום המדינה, והם מסתמכים על פרק ב' מהחלטת או"מ מנובמבר 1947, ש„אין להפריע לפעולתם של מוסדות דת או צדקה של כל דת שהיא".

קטעים מ„ילדי רוחי"

אנשי הרפורמה

על אודות אנשי הרפורמה אומר י. מ. פינס, שה„מתקנים" נוהגים לחפות על קלון עבדותם הטמיעתית בתורת התעודה הישראלית הנשגבה עד מאד. ופינס מסביר להם, שדוקא מילוי התעודה הזאת כופה עלינו את ההויה הלאומית ואת האדיקות בתורתנו... הוא מודה שה' בחר ב„אומה זו להיות נושאת דגל תיקון העולם ומלכות שדי", אך „מעולם לא שולחה כציר בגויים להעמיס עליהם את הלימודים הצרופים בחלקת לשון וכפיית חרב", והיא פועלת את פעולתה על העמים בעקיפין ולא במישרין... דומה האומה בנידון זה לשמש:

„השמש יקר הולכת ואל מקומה שואפת־זורחת, מבלי דעת, כי קרניה יפיצו ברכה וחיים, כן תלתה ההשגחה את האומה הישראלית כגלגל חמה בגובה הרקיע להפיץ נהרה לכל עברים, ועמים רבים ילכו לאורה בדרך חיים ותוכחת מוסר, מבלי אשר האחת תתגאה בפעולתה, והאחרונים יכירו לה טובה".

השפעתנו לא במכוון, אלא בעקיפין, כי רק הדוגמא „תעורר את הכוח הפנימי לפעול מאליו", ולפיכך צריכה האומה העברית להתקיים כ„חברה מיוחדת, אשר ספר התורה הוא פנקסה, המצוות הן תקנותיה, ובסיסי חייה — הנהגה ישרה וחוקים צדיקים, ואסור לגעת בחברה זו לרעה, כי היא במציאותה לבד ממלאה את תעודתה בעולם".

תביעות המשכילים מוכיחים חוסר הבנה

המשכילים התובעים תקונים בדת מוכיחים את חוסר ההבנה, כי המצוות נובעות מ„צורך לב האדם לאהבה, להכרת טובה, לגמול טוב, להתקשרות עם הנעלה והנשגב, להתנשאות הנפש בקדושה וטהרת הרוח, לדבקות באלהים".

נגד המתבוללים

פינס קובע, שאין היהודים כיתה דתית, אלא לאום ועל כן „מן הנמנע הוא לאיש מישראל הנאמן עם תורתו ודתו להמיר לאום בלאום, כי דת ישראל היא כתורת מדינה משולבה בחיים... ואם כי גלה ישראל מארצו ואין לו אלא ד' אמות של תורתו, מכל מקום כל כלי יוצר עליו לא יצלח להתיר אגודתנו, כי מקום ארבע אמותיו, שישראל עומד בהן, הוא מועט המחזיק את המרובה, ויהי לו למפלט ומחסה מרוח סועה וסער, עד כי יעבור זעם ויזרח לו השמש מבין העבים".

י. מ. פינס

איטה ילין

נולדה ברוז׳ינוי בשנת 1868 לאביה ר׳ י. מ. פינס ולאמה חיה צפורה לבית ר׳ שמריה לוריא. קיבלה חינוך יהודי ב„חדר״ לבנות וחינוך לאומי וכללי — בבית הוריה.

כשנתים לאחר עליתו של י. מ. פינס, עלו ארצה אשתו ובנותיו, וביניהן איטה, יחד עם עולי „קבוצת הביליסטוקאים״, שבאו להתנחל בפתח תקוה ולחדש בה את הישוב. ר׳ יחיאל ואשתו עזרו להם בכך, כפי שידוע לנו.

בשנת תרמ״ה נישאה איטה לדוד ילין, היתה לו לעזר כנגדו ואיפשרה לבעלה להתמסר לעבודתו החינוכית ולפעולותיו הציבוריות, הספרותיות והמדעיות.

משיסדה אמה את אגודת „עזרת נשים״ וקיבלה לידה בשנת תרנ״ד את בית המחסה לחולי רוח, עזרה לה איטה בעבודתה. ומשנת תרע״ב ואילך טיפלה בעיקר איטה במוסד והעלתה אותו במשך 25 שנה למדרגה גבוהה מבחינה רפואית. היא עמדה על משמר קיומו בשנים הקשות ביותר, כשחברותיה בהנהלה כמעט נתיאשו מחמת חוסר כספים להחזקתו וכרעו תחת עול החובות. היא היתה נוסעת לערים ולמושבות, הגדילה את מספר החברות והתומכים ואף לארצות הברית הגיעה ויסדה חברת־בת ל„עזרת־נשים״ הירושלמית. וכאשר אמרו השלטונות הטורכיים בימי מלחמת העולם הראשונה להחרים גם את בנין בית המחסה לחולי רוח — בין שאר בניני הציבור שהחרימו — לצרכי בית חולים צבאי, זרקה איטה בפני מנהל מחלקת הבריאות את מפתחות המוסד, שהוא עצמו יוציא את החולים אל הרחוב, ובתגובה אמיצה זו הצילה את המוסד מנישול ומחורבן.

כן שקדה להקל את הסבל של תושבי ירושלים, טיפלה בחולים במגפת טיפוס הבהרות, שפרצה עקב הרעב והמחסור ולא נרתעה מפני סכנת ההתדבקות. ביחוד שקדד להמציא מזון ותרופות למשפחות התימנים הרעבים והחולים בשכונת „משכנות״.

כמו כן השתתפה איטה ביסודו ובהנהגתו של המעון ובית־המלאכה לבנות ישראל בירושלים, פעלה בחברת גמילות חסד, לשכת בנות ברית בת־ציון, „בית העולים״ מיסודם של „בני ברית״ ו„בנות ברית״.

לאות הוקרה לפעולותיה כיבדה אותה הלשכה הגדולה של „בני ברית״ לארץ ישראל בתואר „נשיאת כבוד״ וממשלת בריטניה העניקה לה — בהמלצת ממשלת פלשתינה (א״י) — את התואר M.B.E. חבר האימפריה הבריטית. אך היא החזירה כאות מחאה את התואר לממשלה עם פרוץ מאורעות 1936—1939 וכן עשה בעלה ר׳ דוד.

בתקופת המהומות הנ״ל נרצח בנה אבינועם, הממונה על בתי הספר בארץ מטעם הממשלה. באותה שנה חיברה ספר זכרונות „לצאצאי״. בתש״א סיימה את החלק השני. התחילה לכתוב שלישי, אך לא הספיקה לסיימו.

בין בניה אביעזר ילין, שעמד בראש הסתדרות המורים בארץ שנים רבות.

לפי דוד תדהר

הרב זאב וולף שחור

נולד ברוז׳ינוי בשנת 1869. עלה ארצה בגיל „החדר״ בשנת תרל״א עם הוריו, אשר התישבו בירושלים. כאן המשיך הנער זאב וולף את לימודיו ב„חדרים״

וב„ישיבות". בבגרותו עסק במסחר רפואות והנהיג בירושלים את שיטות הריפוי המדעיות על ידי רופאים מוסמכים ותרופות בתי מרקחת במקום השיטה הישנה של שימוש ברופאים בלתי מוסמכים ובתרופות הסבתות.

בתרס"ד יסד עם קרובו יצחק איזרסקי ביפו עסק בשם שחור ושותפיו, שקיבל סוכנויות להפצת זבלים חימיים — ראשון בענף זה לעזרת החקלאות בארץ. כן היה ראשון ליצוא חמרי גלם לתעשיות זבלים ושמנים ריחניים.

הוא המשיך לנהל את עסקו בירושלים ועם כל טרדותיו הרבות בעסקים ובצרכי ציבור היה קובע עתים לתורה בביתו או בבית המדרש שבשכונת ימין משה, בה דר קרוב לחמשים שנה. ואף בשנות המהומות, כשרוב „בעלי הבתים" המכובדים יצאו ממנה, נשאר הוא בשכונה זו, המוקפת ישוב ערבי. את דבר השארותו בסביבה זו נימק: בל תגרום יציאתו לעזיבה המונית ועל ידי כך תתרוקן עמדת חלוץ יהודית. בגלל מדותיו התרומיות היה מכובד על כל התושבים בלי הבדל דת וגזע.

הוא ניצל את קשריו הטובים עם הערבים לגאולת קרקעות בארץ. בעזרתו נגאלו שטחים רבים בסביבת פתח תקוה. על ידיו נגאלו קרקעות בקרבת שכונת תלפיות, שעל חלק מהם נבנה הקבוץ „רמת־רחל" ועוד.

הרבה הקדיש מזמנו לצרכי ציבור. היה מגבאי גמילות־חסד הכללי וישיבת „תורת־חיים", אחד הגבאים האחראים בהנהלת „תלמוד־תורה" וישיבת „עץ חיים", שהעברה אחר כך לבנינים שנבנו בהשתדלותו על שטח „מחנה יהודה".

בשנות המצוקה של מלחמת העולם הראשונה היה יחד עם ז. הופין, דוד ילין ואלברט ענתבי ואחרים, מהנושאים בעול האחריות להצלת הישוב בירושלים. ייסד „בית־לחם־ותה", שהיה נותן מזון כלשהו לאלפי רעבים. יום יום היה בא שמה לשתות תה ביחד עם הרב י. מ. טיקוצינסקי, כדי שרבים מהאמידים, שנשארו בחוסר כול, לא יבושו לבוא גם הם לאכול ולשתות שם.

לפי ד ו ד ת ד ה ר

יסוד עקרון

בין מקימי הישובים הראשונים ידועים מייסדי עקרון, שמוצאם מהכפר היהודי פבלובה על יד רוז'ינוי. והנה כיצד נתגלגלה לאחדים מאכרי פבלובה הזכות להיות בין בוני הארץ הראשונים!

הגיעו הימים הנוראים והאפלים של שנות תרמ"א ותרמ"ב. גל של פרעות עבר את רוסיה לארכה ולרחבה. ויהודים בהמוניהם פנו לכל עבר וחיפשו מיפלט להם. רבים שמו את פעמיהם לעבר אמריקה. רק אנשי חיבת ציון ניסו לכוון את זרם היציאה לעבר ארץ ישראל.

הרב מוהלובר

באחד הימים ההם נזדמן הרב מוהלובר לפאריס. הוא היה מחזר על פתחי נדיבים מתוך דאגה מתמדת לרעיון יישוב ארץ ישראל. בפגישתו עם הברון רוטשילד סיפר לו מוהלובר על תנועת חיבת ציון והצליח להטותו לרעיון של הקמת ישוב בארץ על פי תכניתו של יחיאל ברי"ל, עורך הלבנון, האומרת ליישב אכרים יהודים מרוסיה על אדמה, שתקנה בשבילם בארץ. הברון הסכים לתמוך במתישבים כאלה רק לכשיווכח לדעת, כי הם אנשים אוהבי עבודת אדמה ומוכשרים לכך.

הרב מוהלובר התחיל מחזר אחרי יהודים עובדי אדמה ברוסיה, כדי לנצל את

נכונותו של הברון, וכאלה מצא בכפר פבלובה סמוך לעיר רוז׳ינוי. יחיאל ברי״ל נסע לרוז׳ינוי ובעזרת הרב מרדכי גימפל יפה בחר אחת עשרה משפחות, שהן מאה ועשר נפש, כמיועדות לעליה. אך כסף להוצאות הדרך מנין ימצא להם? — לא אלמן ישראל. הרב מרדכי גימפל יפה והעסקן הידוע של חובבי ציון מר ירוחם פישל פינס מרוז׳ינוי השיגו בשבילם את האמצעים הדרושים.

ההכנות לעליה

ימי ההכנות לעליה היו להם ימי חג ושמחה כפולים ומכופלים משתי סיבות: הראשונה שמחת העליה הקרובה והשניה — שמחת החתונות הרבות במושבה. על שום מה באו אלו לפני העליה? על כך באה התשובה ב„המגיד" 1884 (35), בו כותב אברהם קסטין:

„רוז׳ינוי ר״ח אלול תרמ״ד. בשבוע שעבר נסעו ארבעה בתי אבות, אשר מכסת הנפשות תעלה יותר מארבעים נפש... ובקרוב יעשו דרכם ז׳ המשפחות הנשארות. כעשרה ימים קודם נסיעתם היו להם רק ימי חג ושמחה בגלל התקשרותם בברית ה„תנאים", אשר החישו לעשות קודם נסיעתם. הרבה נערות, אשר קשה היה להן למצוא בן זוג מסיבות שונות, וגם מפני עניותן, באו עתה בברית הנשואין עם אנשים צעירים לימים, יודעי מלאכה ומטיבי לכת, ואחד מהם ש״ץ ושו״ב, אשר לקחו אותן בלי נדוניא, למען יוכלו לבוא על ידן לארץ הקדושה ולעבוד אדמתה".

ובשעה טובה יצאו אחרי ארבע המשפחות עוד שבע, ס״ה אחת עשרה משפחות, את הגולה והגיעו ארצה. ואלה שמותיהן: 1) יעקב ארקין, 2) ברוך ארקין, 3) ברוך צבי בערנשטיין, 4) אברהם יעקב גלמן, 5) יחזקאל לוין, 6) יעקב לסקובסקי, 7) משה מלר, 8) משה חיים פרס, 9) דב רודאבסקי, 10) יהושע רובינשטיין, 11) אפרים שקולניק.

הזמן הראשון בארץ

כעת שומה היה עליהם להוכיח, כי יסכנו לעבודה חקלאית בארץ. כשנה עבדו במקוה ישראל במשטרו של מר הירש, מנהל מקוה ישראל מטעם חברת „כל ישראל חברים". בהיותם חסונים ומלומדי עבודה וסבל מנעוריהם, עמדו במבחן והוכיחו, שמלבד עבודת אדמה יודעים הם ברובם גם מלאכה.

„כולם עובדי אדמה מנעוריהם ומלבד ידיעתם בעבודת השדה יש בהם שמונה, שגם מלאכה בידם: שלשה מהם בוני בתים, אחד חרש עץ, שנים מנסרי נסרים ושנים אורגים בצמר. (יחיאל ברי״ל „יסוד־העמלה").

הא׳ הירש, אשר יחסו עד כה לפועלים מעולי רוסיה היה עוין, היה מרוצה מהעובדים האלה והמליץ עליהם לפני הברון:

„אני מרוצה מהם. אנשים אלה נראים לי שקטים. הם מוסיפים לעבוד אצלנו, ומאז בואם לכאן לא גרמו לי שום מורת רוח. מילאתי את ידי כמה אנשים נאמנים לבקש בשבילם שטחי אדמה (ממכתבו של ש. הירש, מנהל מקוה ישראל אל כי״ח — ש. יבנאלי. ספר הציונות ב׳).

הוצעה לאכרים האלה אדמת פרדס בואדי־אל־חנין וסרבו באמרם: כי „לחם לאכול ובגד ללבוש ביקשנו" ולא פירות שבת (תפוחי־זהב...), זו היתה השקפתם של האכרים התמימים האלה. לאחר הצעות שונות בחר הא׳ הירש למענם 2700

דונם מאדמת הכפר הערבי עקר. הנדיב הידוע עמד בהבטחתו, קנה את שטח האדמה, הושיב עליו את כל המשפחות, שבאו מרוז׳ינוי והבטיח לדאוג לכל צרכיהם.

העקרונים על אדמתם

העסקן מויאל, שבעזרתו נקנתה האדמה, הביאם אל הנחלה. הדריכם בראשית דרכם, הפנה את תשומת לבם לתנאי המקום, רכש להם בהמות וכלי עבודה וכו׳.

המתישבים קראו למקומם בשם הכפר הערבי עקרון, אך הנדיב קרא לה „מזכרת בתיה" על שם אמו, שנטעה בו אהבה לתרבות ישראל.

האדמה היתה טובה למזרע פלחה, והאכרים היו עובדי אדמה חרוצים השמחים בחלקם, כמו שמעיד עליהם י. מ. פינס בדבריו ב„המליץ", גליון 1884 (18) :

„הנם שמחים וטובי לב, עושים עבודתם בחריצות ובמתינות, בזריזות ובסבלנות, כראוי והגון לעובדי אדמה גמורים, אשר גדלו מנוער על ברכי העבודה".

במושבה זו עבדו עבודת אכרים ממש וחרשו בשוורים. הכל הודו, כי זו מושבה חקלאית גמורה לכל פרטיה. „רק אדם, שהוא חקלאי" — כותב הבילוי חיים חיסין — „יכול להבין, מה התענגו למראה גבעולי החטה הצפופים... ושבליהם המלאות" בשדות אכרי עקרון.

לא זכתה המושבה הקטנה, שיכתב עליה הרבה בקורות הישוב, כי שכנותיה — גדרה מדרום ורחובות מצפון — האפילו עליה, ועל מתישביה החקלאים הצנועים, אם כי שבנאמנותם לצורת החיים הכפריים על עבודת האדמה כפשוטה (בניגוד למשק המטעים הקל) — חרישה, זריעה וקציר — היו למופת. כלפי הפקידות, הרוצה לכפות עליהם את חסד הנטיעות, גילו מרדנות עקשנית, והדברים הגיעו לידי דין־תורה. ורק פסק הדין, כי „בעניני עבודה צריכים האכרים להשמע לפקידים", גרם לכניעתם.

המושבה גדלה והלכה. בשנת 1930 מוצא בה מנשה מאירוביץ בית־ספר ל־50 ילד וילדה, חברת משניות, חברת לינה וקופת מלווה. התמיכה, אשר חיו עליה האכרים, לא העבירה אותם על דעתם, והם המשיכו לגלות את חריצותם בעבודת המזרע הפרימיטיבית, אשר בה חשקה נפשם.

נחלת עקרון, „השוכנת בצד", גדלה והגיעה עד לשטח של למעלה מ־10.000 דונם. מספר נפשותיה כ־500 נפש. ובימי מלחמת השחרור שימשה עקרון מקום מעבר לתחבורה, בכביש הזמני, מתל־אביב לירושלים הבירה.

מ א י ר ס ו ק ו ל ו ב ס ק י

כסופי גאולה

לאחר עליתן של אחת עשרה המשפחות מפבלובה נשארו שאר המשפחות במושבה והמשיכו בחייהן במקומן, ואם כי נתעוררו גם משפחות נוספות ורצו לעלות, לא השיגו את מבוקשם. וכך מסופר ב„המליץ" 1891 (78) :

„פבלובה. — כחמשים משפחות מאחב"י נמצאות במושבתנו זו, העובדות אדמתן בחריצות וחיבה ומוציאות זרע מכליות הארץ, אשר הקיסר המנוח ניקולאי נ"ע נתן לנו ברוב רחמיו בחפצו לעשותנו לאזרחים מועילים, לאנשים בעלי עבודה ומעשה, המביאים ברכה להם ולעולם. ואף אם ראשית המושבה היתה מצער, כי רבים היו אשר קשתה עליהם פרידתם מחיי הרוח, ולא יכלו על נקלה להטות

שכמם ולסבול עול העבודה, ואחדים עזבו את בתיהם ואת שדותיהם וילכו לבקש להם חית ידם באשר ימצאו; אבל אחריתה תשגא מאד, כי מאז החלו לפרוע פרעות בישראל, נתחבבה על אחינו עבודת השדה, וחיי האכר, חיים של חילוץ עצמות בעבודה ותנועה, לקחו לב רבים מאחינו רב יתר מחיי המסחר הבוגד. ותחת אשר מלפנים מאסו בשדותיהם ויתנו אותם לכל הבא לקחתם וגם בצע כסף לא לקחו, עלה כעת מחיר כל חלקה לאלף כסף ויותר, לו רק חפצו למכרם, וגם אמנם כל אכרי המושבה פבלובה חרוצים המה במלאכתם מאד. ישנם אנשים אשר למדו אל דרכי האכרים האזרחים בכל פרטיהם ודקדוקיהם ועושים כל דבר כקטן כגדול בעצמם. וכאשר תכלה מלאכתם בשדה, יובילו משאות מסוחרי העיר רוז'ינוי הסמוכה לנו כשתי ווערסט* אל תחנות מסלת הברזל** או מביאים עגלות טעונות עצים אל העיר למכור ולולא שמה המאדע*** הארורה משטרה גם בין בנות האכרים ותאוות המותרות לא קיננה בלבותן, כי אז מאושרים היו כל אכרינו.

גם מצבנו המוסרי אינו נופל בערכו, כי רבים מהאכרים שולחים עוליהם**** להישיבות הגדולות אשר ברוז'ינוי ללמוד גפ"ת עם מפרשים. ושתי חברות „משניות" נמצאו, אשר האכרים יבואו בכל שבת ושבת ללמוד איזה פרקים משניות, ותודה יאתה להרב המשכיל ה' יוסף סטארעוואלסקי, המאסף בכל שבת בצהרים גם את הנערים השובבים ומלמדם תנ"ך עם באור, אשר בלשונו הדוברת צחות וכיד ידיעתו הטובה עליו, לוקח הוא את לבות הנערים ללמוד בשום שכל בכתבי הקודש, לבל ישתובבו משובה נצחת.

אך דא עקא, כי שדותינו כבר נתמעטו ע"י חלוקת היורשים, וצעירים רבים אשר כבר בנו להם בית ויש להם לדאוג לנשותיהם ולבניהם, ושדות אבותיהם אינם מספיקים להשביע לחם רק להם ולא לבניהם ולבני בניהם אחריהם — הצעירים האלה נושאים כעת עיניהם אל הרי ציון וירושלים, בתקותם להשיב לתחיה שדות ירושלים הנשמים בחריצותם ובתבונת כפיהם, וגם אנשים ממין זה דרושים מאד להישוב; אבל אך כוונתם רצויה ולהוציאה מכוח אל הפועל אין לאל ידם, כי אין להם הכסף הדרוש לקנות שם אחוזה, וזה לא כבר פנו אחדים מצעירינו, וגם כותב הטורים האלה בתוכם, בבקשה אל אחד מגדולי חו"צ בארצנו, כי יעמוד לימיננו לספחנו אל החברה הנכבדה דשם, אבל אחרנו מן המועד.

ועתה אמרתי: אציע הדבר במכ"ע „המליץ" לפני נדיבינו, חובבי ציון יחיו, אולי יתנדב לב אחד מהם לקנות בעבורנו אחוזת נחלה, ואנחנו נשיב לו את הקרן עם פ"צ (רבית) במשך עשר שנים, ותקותנו חזקה, כי במשך שנים אחדות תתנוסס נדבתו לתפארה וראה ופניו ינהרו מטוב לב. גם זאת לדעת, כי ע"י אכרי פבלובה כבר נוסדה מושבה אחת גדולה באה"ק, העולה כפורחת בין יתר אחיותיה המושבות...

ודעו נא, כי לא דבר ריק הוא מכם, אם ימצאו בין יתר החברים אנשים בעלי נסיון בעבודת האדמה, כי ידענו היטב, אם יתאספו אנשים, אשר אינם יודעים, מה העבודה הזאת להם, יפול לבם עליהם וידיהם תרפינה מעשות תושיה; לא כן אם ימצאו בתוכם בעלי נסיון, אשר יהיו למופת למו בכל מקצועות העבודה. גם יחזקו ידים רפות ואיש לאחיו יאמר חזק, אז המושבה תעלה".

אחד מצעירי האכרים ז י מ מ ע ל ל ע ו ו י ן

---

* קילומטר בערך. ** רכבת. *** האפנה. **** צעיריהם.

שנת 1905 — המפלגות

ימי התסיסה בין הפועלים בראשית מאת העשרים לא רק שלא פסחו על עיירתנו, אלא התסיסו אותה מאד. ברוז׳ינוי, אם כי בין העיירות נמנתה, היו בתי חרושת אחדים, ובהם עבדו כמה אלפים פועלים.


יעקב שמשוני

הייתי אז בן תשע, והייתי רץ מדי פעם בפעם לאספות („סוודקות") של הפועלים. מקומות האספות היו הכבישים הפרז׳נאי והסלונימאי, וביחוד זה האחרון, ולא הכבישים עצמם, כי אם השוחות, שמי הגשמים חותרים ויוצרים בין השדות. שם, בין שיחי האגוז ושיחי סרק אחרים, היו נערכות האספות. וממרכזי המפלגות בביא־ליסטוק וגם מהעיר הסמוכה סלונים היו מגיעים נציגים של מפלגות שונות: סוציאליסטים־רבולוציונרים, סוציאל־דמוקרטים, פועלי־ציון, וביחוד רבו הנציגים האורחים, האנרכיסטים. הכל באו להשמיע את דברם לפועלי רוז׳ינוי. ואלה האחרונים היו הולכים ל„בעלי הבתים" של העיירה ודורשים כסף בשביל מפלגתם, וזאת אפילו בכוח הזרוע. גובי המפלגות האלה היו מעריכים את רכושו של כל אחד ונוקבים את הסכום, שעל כל איש ואיש להכניס לקופת מפלגתם, אם גם איננו חבר בה, ואף מתנגד לה. מפעם לפעם היו עורכים גם התנפלויות של שוד, והכל למען מפלגתם. פעם התנפלו על הדואר בכפר זלזין, אך נתאכזבו, כשמצאו בקופה רק שלשים ושבעה רובל במזומנים. הדוור, שעליו התנפלו, והעגלון, שהובילם למקום ההתנפלות הכירו את האנשים, שביצעו מעשה זה, ומשום כך היו מוכרחים להסתתר זמן מה עד שעקרו לאמריקה.

מפי יעקב שמשוני

שנת 1905 — המאבק ל־12 שעות עבודה ליום

מאטשע (מרדכי) פינס היה בעל מטויות לצמר ברוז׳ינוי. הוא חתם על חוזה והתחייב להמציא מספר ניכר של שמיכות. והנה באו הפועלים ודרשו ממנו להקטין את מספר שעות העבודה ליום ל־12 או להוסיף על שכרם. סרב מאטשע להסכים אף לאחת מהדרישות הנ"ל. התסיסה בין הפועלים גברה והלכה. סגר מאטשע את

בית־החרושת ואמר, שהוא עוזב את העיר. עם האנשים, שכלפיהם התחייב לספק את השמיכות ולא יוכל כעת לעמוד בדבורו, יסתדר איך שהוא. ישב מאטשע בעגלה ונסע לו. אירגנו הפועלים, ובראשם בניהם של ליב אפשטיין הרופא ושל יצחק יעקב הסנדלר, משמרות בדרכים ותפסוהו, בהיותו בדרך לברזה. החזירוהו לרוז׳ינוי בשעות הלילה.

ובעיירה סובבו פרשים צ׳רקסים, השומרים על העיר מפני המורדים. החוטפים את מאטשע נסעו בעגלתם מול המשמר ובפחדם פן יצעק, השכיבוהו בעגלה, התישבו עליו ובהחזיקם אקדח מול פניו איימו עליו, שאם יוציא הגה, יהרג. שתק מאטשע כל הדרך עד שהביאוהו למרתפו של חיים ליב האופה (בתו של האופה היתה „לוחמת״ — „קעמפערקע״ בלע״ז). החזיקוהו שם עד הערב.

אולם מאטשע המשיך להתעקש וגם בהיותו בשבי סרב לחתום על שינוי בתנאי העבודה. לא ידעו הבחורים מה לעשות בו. העלוהו לעגלה והובילוהו לפרוז׳ני. עברו ביער ונכנסו לבית שומר היער. היה זה לפנות בוקר ומאטשע עמד להתפלל. הבחורים סעדו את לבם. בחור אחד שיחק באקדח, נפלט כדור ופגע והרג את השומר. נבהלו הבחורים, לקחו אתם את מאטשע וברחו. בדרך הערים עליהם מאטשע ויעץ להם לנסוע בדרך צדדית, כי בודאי דולקים כבר אחריהם. הבחורים המבוהלים הסכימו, והדרך הצדדית, שהראה להם מאטשע, קרבה אותם לרוז׳ינוי.

הגיעו לכפר אחד. מאטשע ביקש לצאת לצרכיו, ובינתים נכנס לביתו של גוי אחד, מאלה העובדים בבית החרושת שלו (היהודים היו האורגים והגוים הטווים), והרים קול צעקה. הגוי ושכניו החרו החזיקו אחריו. ברחו הבחורים על נפשם. אז הודיע מאטשע לרוז׳ינוי, ומשם באו ולקחו אותו הביתה. הבחורים התחבאו זמן מה עד שעקרו לאמריקה.

מפי יעקב שמשוני

השביתה הגדולה בשנת 1910

תנאי העבודה של הפועלים השכירים בבתי החרושת לאריגה ברוז׳ינוי היו ירודים מאד וללא שום הגנה פרופסיונלית, כי הפועלים, שהתחילו אמנם להתארגן, לא עשו מלאכה זו כהלכה. מצב זה נוצל על ידי בעלי בתי החרושת, והם לא רק שלא העלו את שכר העבודה, אלא רצו להנמיכו. רצונם זה גרם להתמרמרות רבה בין האורגים, שהתאספו ב„מאיער־בית־מדרש״, והחליטו להכריז שביתה ולדרוש לא רק קיום השכר הקודם, כי אם גם העלאתו. מאטשע פינס הודיע בצורה מוחלטת, שהוא עומד לסגור את בית־החרושת ולהעבירו לביאליסטוק, ואז יגוועו האורגים ברוז׳ינוי מרעב. באולטימטום, שמסר לאורגים אמר, שאם לא יחזרו לעבודה תוך שלשה ימים, יקיים את החלטתו הנ״ל. אולם השובתים לא נבהלו ועמדו במרים. מה עשה מאטשע? תחת להעביר את בית־החרושת הביא מפירי שביתה מן החוץ. וביום בהיר אחד הגיעו לעיירה כמה עגלות מלאות אנשים מן החוץ, והעבודה בבתי־החרושת חודשה.

אז קרה דבר שלא יאמן. סוחרי העיירה סגרו את בתי העסק שלהם, בעלי המלאכה נעלו את בתי המלאכה, הרוכלים עזבו את דוכניהם, וכלם נהרו לרחוב

„שלאס־גאס" אל בית־החרושת לאריגה. לא סולידריות עם הפועל פעלה כאן את פעולתה, כי אם החשש של הסוחרים ובעלי המלאכה לקיומם הם, יען כי על הפועלים פרנסתם. רק התערבותו של הפריסטב (ראש המשטרה) עם כל האוריאדניקים (השוטרים) הצילה את בית־החרושת מזעם ההמון. כשמפירי השביתה שמעו על הנעשה בעיירה, פחדו לצאת מבית־החרושת ונשארו שם ללינת לילה. למחרת היום שלחו משלחת אל השובתים והודיעו להם, שהוטעו על ידי בעל בית־החרושת, ששכר אותם לעבודה, באמרו, כי בגלל חוסר ידים עובדות ברוז'ינוי הוא מזמינם. לכן הם חוזרים בהם מהסכמתם לעבוד כאן ועוזבים את בית החרושת. כשראה בעל בית החרושת, שתחבולתו לא הועילה, נאלץ להכנס למשא ומתן עם השובתים, והמערכה נסתיימה בנצחונם המלא של הפועלים.

אחרי המקרה הזה לא אמרו בכל זאת בעלי בתי החרושת נואש והלכו בדרך של „הבה נתחכמה". הכניסו את שיטת העבודה הקבלנית. וזאת המצאתם: הם בחרו אחדים מהפועלים לעובדים עצמאיים („ליינקעטערס"), כביכול, ולמעשה הביאו על ידיהם להורדת השכר. ה„ליינקעטערס" היו מעסיקים ילדים בני עשר—שתים־עשרה וגרמו על ידי כך לא רק לידי ביטול ההישגים הקודמים, אלא גם לחוסר עבודה ממש בין הפועלים הותיקים. הפועלים המבוטלים ניסו אמנם להסביר ל„ליינקעטערס", שעליהם לדרוש העלאת המחיר, כדי שיוכלו להחזיר לעבודה את הפועלים הקודמים במקום הילדים ולא הצליחו. אז נאחזו העובדים הבטלים באמצעי החבלה ברכוש ה„ליינקעטערס", וזה הכריח את בעלי בתי־החרושת להחזיר את המצב לקדמותו. מקרים אלה של חבלה הביאו להלשנות בעלי בתי־החרושת על הפעילים מבין הפועלים. המשטרה החלה לאסור פועלים, בעיקר את הפעילים שבהם. רבים מבין הפועלים עקרו אז מן העיירה ונמלטו לארצות הברית.

לפי מכתבו של יצחק שלמה מילר (מרוצניק)
מארצות הברית

אישים ודמויות

שִׁיר עֶרֶשׂ

שְׁכַב, הֵרָדֵם בֵּן לִי יַקִּיר,
שְׁמַע אֲדַבֵּר שִׁיר:
בִּימֵי־קֶדֶם, בַּמֶּרְחַקִּים,
הָיֹה הָיְתָה עִיר.
אֲבוֹתֶיךָ הַקַּדְמוֹנִים
לְפָנִים גָּרוּ שָׁם;
אֲזַי חָיוּ חַיֵּי־אשֶׁר,
אֲזַי הָיוּ עָם.
עָם שֶׁאַרְצוֹ תַּחַת רַגְלָיו
זָבָה חָלָב, דְּבַשׁ;
עָם שֶׁלְּעִתִּים מְאֹד רְחוֹקוֹת.
נִמְצָא בּוֹ אִישׁ רָשׁ.
אַךְ הָאָבוֹת מֵרֹב טוֹבָה
עָזְבוּ תּוֹרַת אֵל;
וַעֲלֵי שֶׁמֶשׁ הַצְלָחָתָם
עָלוּ עָבֵי־צֵל.
וּבְהִתְקַצֵּף אֵל עֲלֵיהֶם
גֵּרְשָׁם מִן הָעִיר...
שְׁכַב, הֵרָדֵם, בֵּן לִי יַקִּיר,
שְׁמַע אֲדַבֵּר שִׁיר:
בַּהֵיכָלִים הַנֶּהְדָּרִים
עַם הִתְיַשֵּׁב זָר;
וַאֲבוֹתֶיךָ נָדִים, נָעִים,
נְתוּנִים בִּידֵי צָר.

הַרְבֵּה מֵאוֹת שָׁנִים נָדִים
הֵם גַּם פֹּה, גַּם שָׁם;
אַךְ הֵם מְקַוִּים, כִּי יוֹם יָבוֹא
וְשָׁבוּ לִהְיוֹת עָם.
כִּי כֵן אוֹתָם אֵל הִבְטִיחַ
בְּיוֹם־הָאַף הַלָּז
כִּי יוֹם יָבוֹא וְשָׁבוּ כֻלָּם
לִהְיוֹת עוֹד עַם עָז.
כִּי יוֹם יָבוֹא–וְקָם מִקִּרְבָּם
כַּאֲרִי נוֹהֵם אִישׁ,
שֶׁקּוֹל יִתֵּן–וְהִתְקַבְּצוּ,
אֵלָיו כֻּלָּם חִישׁ;
אָז תִּשָּׁמַע שַׁאֲגַת־אַרְיֵה:
מִי לָעָם – אֵלָי!
אָז יָרִיעוּ כֻּלָּם, כֻּלָּם:
„הַמָּשִׁיחַ חָי!”
אָז יָעוּפוּ חִישׁ כַּבְּרָקִים
דֶּרֶךְ מֶרְחַב־ ם
אֶל הָעִיר הַהִיא הַיָּפָה,
שֶׁגֹּרְשׁוּ מִשָּׁם;
וּבִרְצוֹן הָאֵל יָבוֹאוּ
כֻּלָּם אֶל הָעִיר...
עַתָּה שְׁכַב וִישַׁן בֵּן יַקִּיר
שְׁמַע אֲדַבֵּר שִׁיר...

אהרן לִיבושיצקי

אהרן ליבושיצקי

אהרן ליבושיצקי נולד בשנת תרל״ד ברוז׳ינוי. אביו אליעזר („ליזר״) היה יהודי בר־אוריין ומנכבדי העיירה. בבגרותו שימש אהרן כמנהל בית־הספר התיכון „תרבות״ בוולקוביסק ואח״כ שימש באותו תפקיד בלודז׳. היה משורר וסופר עברי. בספר כנור ציון — מבחר שירי ציון בשפת עבר מימי כתבי הקודש ועד ימינו אלה — שהופיע בהוצאת תושיה, ורשה תר״ס 1900, נתפרסמו בין שאר השירים הנבחרים של משוררי ציון גם שני שירים של אהרן ליבושיצקי. ו„שיר ערש״ המובא לעיל הוא אחד מהם. אהרן כתב גם ספורי ילדים. ערך שבועון הכוכב ובן־כוכב (ורשה ולודז׳, תרפ״ד־ה).

נוסף על כך תרגם לעברית וערך קצור דברי ימי עם עולם של דובנוב כספר לימוד דברי הימים בבתי הספר העבריים בפולין ובשאר הארצות בהן היו קימים בתי ספר עבריים.

נספה כפי הנראה בגיטו לודז׳. יהי זכרו ברוך.

מאיר קרינסקי

בהושענא רבה תרע״ז (1916) ערכה ורשה היהודית לויה נהדרה למורה ולסופר יעקב מאיר קרינסקי בן העיירה רוז׳ינוי. כיצד הגיע האיש לגדולה?

מ. קרינסקי נולד לאביו ר׳ בנימין יוסף, שהתיחס על גזע קדושי רוז׳ינוי. עד גיל י״א למד בחדרים ובישיבות עיירת מולדתו רוז׳ינוי ובעיר הסמוכה סלונים. בזו האחרונה למד בהשגחת דודו הרב יצחק דנציג (אח״כ רב בפטרבורג). בגיל ט״ו—יט״ למד בפינסק בהשגחת בן דודו הרב משה זקהים (אח״כ אב״ד קובל). באותה תקופה התחיל להתמשכל. עם בואו לקיוב מתודע הוא לחוג הסופרים העברים, ביניהם יצחק יעקב וינברג, שהיה קרובו. הוא התחיל להתפרנס שם על הוראת העברית. גם בביאליסטוק, בה גר אח״כ, המשיך להורות.

אך הוא שאף להגדיל לעשות למען הרחבת דעתם של בני עמו ולמען הפצת השכלה בתוכם. בשנת 1891 בא ללודז׳ ופתח בה את ביה״ס לילדים. בשנת 1908 פתח בורשה, אליה עבר לגור, את ביה״ס היהודי הראשון למסחר, שהיה ימים רבים בית־ספר תיכון יהודי בממלכת רוסיה כולה. תכנית רחבה של לימוד השפה העברית, סכרותה ודברי ימי ישראל היתה נהוגה בבי״ס זה. גם בי״ס לנערות פתח. לבתי ספר אלה יצאו מוניטין בכל רחבי תחום המושב, ונמשכו אליהם תלמידים מרובים מערי השדה הקרובות והרחוקות.

טוב לב היה האיש ואוהב את היופי שבכל דבר. עם תלמידי בתי הספר שלו התנהג כאב רחמן. לא הרחיק שום תלמיד מבית־ספרו בגלל חוסר היכולת לשלם שכר לימוד. ולא עוד, אלא שלכתחילה הכניס אל בתי־הספר שלו כמה וכמה תלמידים ותלמידות ללא שום תשלום מהם. את הטעם האסתטי השתדל להשכין בבתי־הספר, וגם הצליח בזאת.

האהבה לצד האסתטי שבכל דבר נתבלטה לא רק בבתי־הספר, כי אם גם בספריו. מורה וסופר היה האיש, וכדרכו בהוראה כך דרכו בכתביו. הוא השתדל, שכל הספרים והעתונים, שהוציא לאור יהיו יפים גם בתכנם, וגם בחיצוניותם.

פורה היה האיש, וידיו רב לו בשתי השפות, ובשתיהן קנה זכות אזרח נכבד לעצמו. מ. קרינסקי כתב ספרי לימוד שונים לעברית, החל מספרי יסוד ללמוד הקריאה העברית וכלה באנתולוגיה של הספרות העברית והתלמוד. ראשית דרכו כמחבר היתה בהוצאת ספר לימוד ראשון „ראשית דעת" בדפוס יפה, מאיר עינים ועל ניר משובח עם ציורים. הספר זכה למעלה ממאה מהדורות. הוא ייסד את הוצאת „האור" והוציא ספרים עברים רבים: ספר למוד „דת ישראל", „הדבור העברי" בשלשה חלקים, „שיחות טבעיות", „תורה לתינוקות", „הסגנון העברי" — כריסטו־מתיה גדולה לספרות העברית בשני חלקים. הוא הוציא שבועונים עבריים לבני הנעורים ולילדים בשם „השחר" ו„בן־השחר".

גם את ה„יידיש" לא זנח. הוא ייסד את ההוצאות ביידיש: „ביכער פאר אלע", את השבועון המצויר הראשון ביידיש „ראמאן־צייטונג". הוא הוציא ספרי מדע פופולרי, כגון „דער יידישער דאקטאר". ערך „די יידישע ליטעראטור וויסנשאפט" ועוד. פרסם יחד עם מ. אוסיפוב אוסף של „יידישע וויצן און אנעקדאטן" (בשנת 1909). מ. קרינסקי היה ממייסדי העתון היומי „דער מאמענט" ועזר לו בביסוסו.

אם כי מ. קרינסקי הפיץ השכלה ודעת בשתי השפות, היה מאוהדי שיטת עברית בעברית, והביע את דעתו בשיחותיו בכמה מאמרים פדגוגיים, כי רק השפה הזאת יכולה להיות שפת ההוראה בבתי־הספר של העם.

גם את השטח החברתי לא זנח איש פעיל זה. הוא היה חבר פעיל באגודת חובבי שפת עבר, באגודת העתונאים והסופרים ובחברות פילנטרופיות שונות.

לא פלא אם כן, אם יהודי ורשה, בירת פולין ומרכז היהדות בה, ליוו בהמוניהם למקום מנוחתו את המורה והסופר רב הפעלים.

(לפי מקורות שונים)

מאיר סוקולובסקי

זעליג שער (שערעשעווסקי)

בשנת 1909 נאלץ זעליג שער לעזוב את עיר מולדתו רוז'ינוי, בה נולד, גדל ובילה את עשרים שנותיו הראשונות. עד גיל חמש עשרה למד בישיבות רוז'ינוי, סלונים ורמיילעס בוילנה. הוא למד בוילנה גם את מלאכת האריגה ובהיותו אורג, התמסר לתנועת הס. ס. (סיוניסטים סוציאליסטים). פעמים אחדות ישב בבתי הסוהר בסלונים ובביאליסטוק.

בשנת 1909 היגר לאמריקה והחל בחיים חדשים בה, חיי עבודה וכתיבה. עבד בבית־חרושת להלבשה ופירסם באידיש רשימות וספורים בעתונות היומית והשבועית שבארצות הברית.

בימי המלחמה העולמית הראשונה נלחם כחיל הצבא האמריקאי בחזית הצרפתית ונפצע פעמים אחדות. חזר לניו־יורק ופירסם ב„פארווערטס" ספורי מלחמה שונים. זמן מה היה חבר מערכת העתון היומי של פועלי־ציון „די צייט". הדפיס גם ב„פרייהייט" וב„טאג". משנת 1926 הנהו עוזר קבוע ב„פארווערטס", בו הוא כותב עד היום פעיל הוא בתנועת הסוציאליסטים באמריקה ובמפלגת הסוציאליסטים הטריטוריאליסטים דשם. במשך שנתים היה גם מזכיר מחלקת התרבות של ה„ארבייטער רינג" שבאמריקה.

(לכסיקון של זלמן רייזן, כרך רביעי, 1929)

מלך אפשטיין

שנה לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה עזב מלך אפשטיין את עיר מולדתו רוז׳ינוי ואת ארץ מולדתו והיגר לארצות הברית של אמריקה לאחר פעילות רבת ממדים בעיר ובארץ הנ״ל.

הוא היה בנו של שמואל חיים עפלטרעגער, שהיה מלמד ב„תלמוד־תורה״ ברוז׳ינוי. מלך אפשטיין קיבל את חינוכו התורני ב„תלמוד־תורה״ וב„ישיבה״ המקומיים. עברית ורוסית למד אצל מורה פרטי. בהיותו בן שלש עשרה הוא יושב כבר בביאליסטוק. משתלם שם בספרות העברית והרוסית ומתעניין בשאלות חברתיות ומדיניות. היה פעיל בתנועת הס. ס. (סיוניסטים סוציאליסטים) ובתנועת הפועלים בוורשה, לודז׳, ביאליסטוק וטעם טעם מאסר בכל המקומות האלה. זמן מה פעל גם בקיוב.

הוא היה בין מייסדי האירגון המוסיקאלי־דרמטי של הפועלים „די הארפע״ בלודז׳. זמן מה היה מזכיר ה„יידישער ליטעראַרישער געזעלשאַפט״ בנשיאותו של י. ל. פרץ בוורשה ונאסר משום כך. אז עקר לאמריקה.

בבואו לארצות הברית נתמנה כמורה בבית־ספר אידישאי. עם הווסדו של ה„טאג״ עבר לעבוד בו. זמן מה עבד ב„צייט״ של פועלי ציון ואחר כך — כאחד מעורכי העתון היהודי „פרייהייט״. (לכסיקון של זלמן רייזן, כרך רביעי, 1929)

דב שפאק לובזובסקי

דב שפאק לובזובסקי, שנולד ברוז׳ינוי בשנת 1861, עלה ארצה בשנת 1911 והתעלה בה. הוא קנה לו את משק בארסקי בגדרה ושיפר אותו. בגלל אסון במשפחה עזב את גדרה והתישב בתל־אביב.

הוא העלה ארצה רבים מקרוביו ומקרובי אשתו ועזר לביסוסם הכלכלי.

בהיותו סוחר קרקעות נגאלו באמצעותו שטחי אדמה להתישבות עירונית וחקלאית. הוא קנה את הקרקעות, שעליהם נוסדו אחר כך שכונות שפאק (רח׳ בילו והסביבה) ומונטיפיורי בת״א, שכונת עובדים (ליד שדרות קק״ל) ועוד; אדמות גן מאיר וגן הדסה ועוד; 2800 דונם מקרקעות הכפר שיך־מוניס ועוד. הוא גאל שטחים חקלאיים בכרכור, באבן־יהודה, בהרצליה, בכפר קבב (נפת רמלה), אדמת ג׳וארה (קבוץ עין השופט), אדמה מכפר טייבה (כעת עין־ורד ותל־מונד) ברוחמה ובקרבת גבול מצרים — 43.000 דונם. התקשר בקניות בקלאנסאוה ובטייבה, אולם משום מה לא יצאו לפועל. בעסקים אלה „השתחרר״ מחלק גדול מהונו, אך זכה לראות בשכר עמלו את התרחבות הישוב בארץ.

לפי דוד תדהר

אביגדור מיכל גולדברג

מורה ותיק ובר אורין היה. בבואי לרוז׳ינוי בשנת 1922 הכרתיו כבר כמנהל המוסד החינוכי „תלמוד־תורה״, בו למדו ילדים רבים, שברובם היו בני הורים מחוסרי יכולת. לשם החזקת בית אולפנא דתי זה היה צורך לחפש מקורות הכנסה. אביגדור מיכל היה מתכתב עם תלמידיו שהיגרו לאמריקה והיה משיג מהם חלק

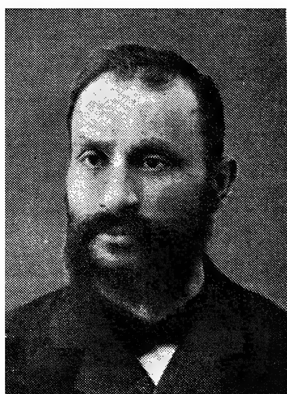
מן הכספים הדרושים למטרה הנ״ל. יומם ולילה היו מעיניו ב„תלמוד־תורה" זה — ילד טיפוחיו. הילדים העריכוהו ואהבוהו.

גם על משפחתו היה אהוב מאד. אלמן היה כבר האיש בבואי לרוז׳ינוי. אך לא בודד היה. בחדרו ביקרו תמיד בנותיו ונכדיו, שאהבו את אביהם וסבם.

בשנותיו האחרונות היה ידוע חולי. הוא עבר גם ניתוח בעין. אך גם בשכבו על ערש דויו המשיך לנהל את ה„תלמוד־תורה". המורים ישבו באחת משעות הפנאי שלהם על יד מיטתו, שמעו ורשמו את הערותיו בעניני בית האולפנא. ככה ניהל את המוסד עד הרגע האחרון.

אך עם כל מסירותו למוסדו זה, מצא זמן לפעול יחד עם שמעון השוחט ב„טאז", להתרים אנשים למען קרן היסוד ועוד.

עם מותו הלך ממני ידיד. הספדתיו בבית־הכנסת. יהי זכרו ברוך.



אביגדור מיכל גולדברג

מפי ד״ר יתום

ד״ר מאיר פינס

משפחת פינס הענפה לא חסכה אף פעם כסף על השכלת בניה, ומהם יצאו רופאים מפורסמים כרופא העינים ד״ר לייב פינס, שעבד במקצועו זה ב„עיר ואם" ביאליסטוק ואחרים. ד״ר מאיר פינס למד אף הוא ורכש ידיעות רבות והצטיין בהשכלתו הרחבה ובידיעותיו העמוקות בתחומי הספרות האידית. ספרו „תולדות הספרות האידית" נתקבל באהדה בחוגי הסופרים בימינו. הוא התפרסם גם כעסקן ציבורי והיה מועמד ל„דומה" הרוסית.

בהיותו בגרמניה טיפל לאחר עלית הנאצים לשלטון בעלית הנוער. הוא היה מעביר קבוצה אחר קבוצה למעבר הגבול הגרמני וחוזר לגר־מניה להמשיך במעשי ההצלה. הציעו לפניו להציל את עצמו, אך הוא סרב מתוך נימוק, שמתפקידו להמשיך במעשי ההצלה כל עוד ישנה אפשרות לכך בגרמניה המנואצת. בשטח זה פעל גם לאחר שפרצה מלחמת העולם השניה. הגרמנים לא נגעו בו לרעה הואיל והיה נתין רוסי. אך עם פרוץ מלחמת גרמניה—רוסיה העבר לרוסיה עם חלופי הנתינים ושם נעלמו עקבותיו.



ד״ר מאיר פינס

מפי רוזה וסוניה פינס

משה לימון

משה לימון נולד בשנת 1891. הוא נשאר בן יחיד (ולו היתה רק אחות בכירה ינטה ז״ל) להוריו ששכלו עשרה ילדים ומשום כך קראו לאמו: „הבכיינית״, כי היא היתה מבכה תמיד את ילדיה שמתו בילדותם.

עוד בילדותו הצטיין משה בכשרונותיו ובשקידתו. אביו ר׳ יעקב לימון לא חסך עמל ונתן לבנו חינוך עברי וכללי. הוא נשלח לורשה ללמוד בבית־ספר תיכון.

בורשה התידד משה עם טובי הסופרים והמשכילים הצעירים והתחיל גם לשלוח את ידו בספרות.

כבר בגיל צעיר התחיל לפרסם שירים בעתון לילדים „עולם קטן״. ספוריו לילדים הופיעו אחר כך בקובץ מיוחד בשם „מאגדות זקנתי״.

בגלל מותו של אביו ר׳ יעקב ז״ל ועם פרוץ מלחמת העולם הראשונה, הוכרח משה לוותר על שאיפותיו להמשיך בלימודים.

לרגל הגיוס הכללי ברח מרוז׳ינוי והגיע לחרקוב. שם נשה לו אשה, את לאה בת חייקל רטנר החרשתן.

הרבה תלאות עברו עליו בשנות המלחמה ובפרט בימי מלחמת האזרחים בין „הלבנים״ לבין האדומים. בימי הצ׳קה הידועה היו חייו פעמים רבות בסכנה, אולם תמיד ניצל.

ואף על פי כן מצא לו תמיד פנאי להתמסר לעסקנות ציבורית. הוא משתתף בועדי עזרה וסעד שונים, כי יש להגיש עזרה לנפגעי המלחמה והפוגרומים.

ביתו בחרקוב היה פתוח לכל בני רוז׳ינוי שנתגלגלו לשם. הם מצאו אצלו תמיכה ועזר.

אולם פעילותו היתה רבה בעיקר בשדה הציונות והתרבות.

הוא השתתף בכל ועידה ציונית ועברית. ביזמתו הוקמו בחרקוב הקורסים הפדגוגיים בהנהלתו של ד״ר צ׳רנו ז״ל. מקורסים אלה יצאו הרבה מורים ועסקנים.

בגלל השתתפותו בועידת „תרבות״ נאסר ונידון לגירוש סיביר, אולם הצליח להמלט משם ולהגיע בשנת 1924 לפולין.

בעזרת ידידיו הרבים השתקע בלודז׳. כאן מצא לו כר נרחב לעסקנותו הציונית והתרבותית. הרבה עמל הוא משקיע בחידוש העתון העברי היחידי בגולה „הצפירה״. הוא מארגן בעיר ועדים למען העתון. ומבין עשירי לודז׳ הוא רוכש תודות להשפעתו הרבה וקסמו האישי „מצנטים״ לתכלית זו. מה רב היה צערו, כשהעתון לא החזיק מעמד.

בהשקפותיו הציוניות היה משה ממעריצי גרינבוים, אולם בגלל התנגדותו למפלגתיות צרה לא הצטרף לשום מפלגה ונשאר ציוני כללי במלוא מובן המלה. מנהיגי ארץ ישראל העובדת בגולה ובארץ היו מידידיו הטובים ביותר. אחד מחבריו הטובים, אברהם לוינסון ז״ל, אמר עליו בערב האזכרה: „הלואי והיינו כלנו ציונים כלליים כמוהו״.

הודות לכשרונו הרטורי ובשל יכלתו לכבוש לבות המונים בכוח דיבורו הוא נשלח מדי פעם בפעם לשאת את דברו מטעם הקרנות הלאומיות בעצרות עם שונות.



חיים נחמן ביאליק ומשקה לימון

משה לימון נבחר לחבר הסוכנות היהודית שנוסדה בקונגרס הציוני הי"ז.

כל גדולי האומה שביקרו בלודז׳, כגון: נחום סוקולוב, ח. נ. ביאליק ועוד היו מבאי ביתו.

בשנת 1934 מבקר משה בארץ ומנסה לקשור בה את עתידו. בינתים נרשם לשיכון ומשאיר הוא את בנו, כדי שילמד בארץ. אולם, כנראה, לא כך רצה הגורל. משה חוזר לפולין. בגלל המשבר הקשה שהשתרר בפולין מתמוטטים עסקיו.

הוא דוחה את עליתו ארצה משנה לשנה. אין ברצונו לנצל את עסקנותו הציונית, הנעשית שלא על מנת לקבל פרס, למען סידורו בארץ. וזאת על אף הפצרותיהם של ידידיו: גרינבוים, זברסקי ועוד. ולבסוף אחר את המועד.

פורצת מלחמת העולם השניה. בנו הבכור, שלמד בשויץ וחזר הביתה לימי החופש, נהרג עם ההפצצה הראשונה. האסון הזה והשואה הכללית של יהדות פולין, שברו אותו לגמרי.

הוא עבר לורשה ונשאר בגיטו, בו חי חיי לחץ ועוני. בעירום ובחוסר כל בילה את שארית ימיו ובנובמבר 1941 נפח את נשמתו. לא זכה האיש להשתקע בארץ, שלה הקדיש את כל מרצו ואונו. גם אשתו ובניו נספו אחר כך בשואה.

המענין בכל פרשת חייו של משה לימון ז"ל הוא זה, שאף על פי שלא קיבל חינוך מסרתי ובהיותו עוד צעיר התחבר לנערים חפשים בדעות, כמו יעקב קפלן ואחרים ברוז׳ינוי ובערים אחרות, בכל זאת נשאר בהכרה דתית והיה שומר מסורת כל ימי חייו. הוא לא החסיר אף יום ויהא המצב כאשר יהיה מלהניח תפילין ואין להוסיף, כי נזהר מחילול שבת כיהודי אדוק. ת. נ.צ.ב.ה.

מלחמת העולם הראשונה

ימי מלחמת העולם הראשונה

באחד מימי קיץ 1914 עסקו הילדים בפיוח זכוכיות, כדי לראות בעדן את לקוי החמה, עליו הודיעה העתונות. אנשים אמרו, שזהו אות לרעה. אמנם, אין לקוי חמה משפיע על מאורעות העולם, אך עובדה היא, כי ימים מעטים אחרי כן פרצה מלחמת העולם הראשונה.

הכרז גיוס, וגם מרוז׳ינוי יצאו בנים לצבא הרוסי. ימים קשים התרגשו ובאו. קדורנית התהלכו נשים ואמהות אשר חיכו וציפו לידיעה מיקיריהם בחזית המלחמה. רבים מהיוצאים לא חזרו עוד לעולם. במקומם הגיעו הודעות, שלאחריהן נשמעו צעקות קורעות לב של אמהות שכולות.

המסחר שבת. העזרה מהקרובים, שהיגרו לאמריקה, פסקה מלהגיע. שלטון הקוזקים הרוסים הכביד את עולו, והיהודים סבלו קשות. בשעת נסיגתם הגבירו הקוזקים את השוד. חנויות נפרצו ורוקנו. דלתות בתים נעולות על בריחים נשברו, והקוזקים לקחו מכל הבא ביד.

ובחודש אלול, בימים של תקיעת שופר ואמירת סליחות, עת רועדת הנפש היהודית מאימת יום הדין הממשמש ובא בכלל ובשנת מלחמה ופורענות בפרט, הגיעו הגרמנים לעיירה. עם בואם השתרר אמנם שקט ופסקה האנדרלמוסיה שעד אז, אך הגיע ובא אתם אויב מחריד שבעתיים — הרעב. הגרמנים הכניסו אמנם שנויים לטובה בחיי העיירה: בני רוז׳ינוי הכירו זו הפעם הראשונה את אור החשמל, שבא מעתה במקום מנורות הנפט; הגיע הראאינוע, שהראה לצופי רוז׳ינוי המשתוממים את פלאי הטכניקה, כשהם מלווים צלילי כנורו הנפלאים של צדוק, ה„כלי־זמר״ הרוז׳ינואי; ברחוב ה„שלאס־גאס״ הופיעה מדרכה מעץ. החידושים האלה שימחו, אך הרעב הציק. אכרי הסביבה — „הרוסים הלבנים״ — השמידו את היבול, ורק חלק ממנו טמנו באדמה וברחו לרוסיה. אכן, מעט מ„האוצרות הגנוזים״ האלה נתגלה, אבל אין הקומץ משביע את הארי, ובאין זורע וקוצר — אין לחם.

המסחר פסק. גם החנויות, שלא נפרצו ולא נשדדו עם נסיגת הקוזקים, נתרוקנו מבר ולא היה במה למלאותן. הסוחרים התהלכו בטלים מכל. בתי החרושת שבתו גם הם וננעלו על מנעול. מלאי התוצרת, שנשאר לפליטה לאחר שוד הקוזקים, הוחרם על ידי הכובשים. הפועלים איבדו את מקומות עבודתם ומקורות מחיתם. בעלי המלאכה התהלכו כמעט באפס מעשה.

שרפה גדולה פרצה בעיירה. אף שהיה בה גדוד מכבי אש מתנדבים עוד מאז, והוא מאורגן יפה, בכל זאת לא עלה בידו לעצור בעד השרפה, שהתפשטה על ידי הפגזים המתפוצצים ועפים לכל צד ממחסן הנשק, אשר נדלק וגרם לתבערה הגדולה.

אולם אם בשטח החמרי השתרר מצב של ירידה וניוון, עלתה וגברה בתקופה ההיא הפעולה הרוחנית. אור זרח באפלה, אור העזרה ההדדית בעת צרה, כפי שזה

נתבטא בפעולה למען בית־הספר „קינדערהיים", שנתן לילדי העיירה תורה וקמח כרוכים יחד. קמה להקה דרמטית „הזמיר". גם מקהלה בעלת משקל הנעימה בזמירותיה את הרגעים הקשים לבני העיירה. על כל פנים בשעות הספורות, שישבו האנשים והאזינו לקול הרינה והנגינה, שכחו את מצוקת הרעב. כמו כן נתפרסם נסיונו של פפירמכר לקיים את האגודה השיתופית החקלאית הראשונה, שהוקמה אז ברוז'ינוי בשם: „קאנסוס־פאריין".

מ א י ר ס ו ק ו ל ו ב ס ק י

שלטון הכיבוש הגרמני בראשיתו

א. ימי הכיבוש הראשונים

יום־יומים לפני ראש השנה נכנסו הגרמנים הכובשים לעיירה. הגרמנים נגשו מיד לניקוי הרחובות. גויסו לעבודה זו כמעט כל יהודי המקום. העיר המתה מאנשים. והרוסים, שהיו בקרבת מקום והשקיפו ממארבם על העיר, חשבו, כי אנשים אלה הם גרמנים והצליפו אש עליהם. היתה סברה, כי הגרמנים עשו זאת בכוונת הסואה והטעיה למען יחשבו הרוסים את היהודים לאנשי צבא גרמני. צליפות הרוסים גרמו לקרבנות בין המנקים. נהרגו אז בנו של משה זיסקינד וכן שלמה קוזק מסמטת „עבר הנהר".



ימי מלחמת העולם הראשונה. מפקד בימי הכבוש הגרמני

ב. המפקדים ושילוח הצעירים למחנה

עם כניסתם הכניסו הגרמנים סדר משלהם. כל יהודי רוסי נחשב כשבוי מלחמה, ובתור שכזה קיבל כל אחד מהם, מבן שתים עשרה ומעלה, פספורט. פעמים ביום, בוקר וצהרים, צריכים היו הגברים בגיל הצבא להתייצב. הפלפבל הגרמני היה פוקד את המתיצבים ושולח להביא כל נעדר. הסדר הזה נמשך זמן מה. לאחר המפקד חזר כל איש לביתו. והנה בבוקר בהיר אחד, בהתייצב הבחורים, לא ניתנה להם רשות לשוב. הם הובלו למחנה עבודה „לנדסדורף" בגרמניה. שם עבדו קשות, אכלו את השיירים ממזונות הגרמנים, ורבים מהם חזרו אח"כ, כשהם חולי שחפת.

ג. רעב

רעב היה בעיר. פנו היהודים לבית החרושת לעורות שבעיר, פתחו את החביות, בהן היה סירופ למריחת עורות, חילקוהו בין בני העיירה והיה זה למריחת הלחם באם הושג.

מפי בוליה חבויניק

מימי הכיבוש הגרמני

א. עבודת כפיה

עבודה לא היתה, אך עבודת כפיה היתה קיימת. לשם כך לקחו הגרמנים כל יהודי בגיל 14—60 בערך לעבודת כפיה למשך יומים בשבוע. היתה זאת עבודה בגני ירק גדולים, שטופחו על ידי הגרמנים. שטחים עזובים עלו בזמן קצר כפורחים. היהודים הביטו בעין רעה על עבודה זו, שנמשכה משעה שבע בבוקר עד ארבע אחר הצהרים. עוד יותר התרעמו, כשהוטל עליהם לאסוף סרפד, שמסיביו יצרו הגרמנים בגדים בבתי החרושת שלהם. הסרפד הנאסף נערם על גבעת הארמון השרוף. כיון שעבודה זו נעשתה מתוך אי רצון, התחכמו הגרמנים ומסרוה כעבודה קבלנית. כל אחד צריך היה להביא משקל מסוים של סרפד, שנקטף על ידו במשך יום. היו כאלה, ששכרו אחרים למלא את המכסה.

ב. המסחר המסוכן

המסחר שבת. היהודים חיפשו מזון ומחיה ועסקו בהברחה בין הגבולות המלאכותיים, שהקים השלטון הגרמני, בחלקו את השטח הכבוש על ידו לאזורים שונים. רוז'ינוי היתה אזור אחד, וולקוביסק — אזור אחר, קוסובה — אזור שלישי. ובכל אזור היה מחנה צבא גרמני מיוחד ומפקד משלו. אין מפקד אחד רשאי לשגת את גבולות חברו ויכול להעביר מצרכים ממחוז אחד למשנהו. והואיל ולא כל אזור סבל ממחסור במצרכים, נוצר מצב משונה, שבמחוז אחד היה לחם לשובע ובאחר — רעב משווע. יהודים הבריחו מצרכים ממחוז אחד למשנהו — מסחר בסתר תוך סכנת נפשות.

ג. תעשיה מיוחדת במינה

בתי החרושת שבתו. והנה עלה בדעתם של כמה יהודים מרוז'ינוי, שהואיל והספירט ששפכו הרוסים בשעת נסיגתם מבתי החרושת השונים לי"ש שבסביבה חדר למעמקי האדמה, אפשר להעלותו מבטן האדמה על ידי חפירת באר. המים



משפחת שרשבסקי

המהולים ישאבו ויזקקו לספירט לחוד ולמים לחוד. חשבו ועשו. הם ביקשו את ראש העיר היהודי זאב (וועלוול) שערעשעווסקי והוא השיג עבורם מהקומנדנט הגרמני את הרשיון הדרוש להעלאת המים המהולים. חפרו היהודים באר, שאבו את המים המהולים והביאום אל הרוקח מוגילנסקי. האחרון זיקק אותם והנה ספירט.

נתארגנה מיד קבוצה לניצול הרשיון, ופרנסתם של חבריה היתה כבר מובטחת. הזדרזו יהודי רוז׳ינוי אחרים, ייסדו קבוצות נוספות לניצול מים מבורכים כאלה בשטחי בתי חרושת אחרים לספירט, שהיו בסביבה, וזה הקל על המצב הכלכלי של חלק מבני העיר.

כמו כן למדו היהודים לנצל את זרעי הפשתן ולהוציא מהם בלחץ כלי ברזל שונים, שנשארו בבתי החרושת השרופים, את שמנם.

מפי יוסף אברמוביץ׳

אנשי יערות

רעב שרר בעיירה, חילקו הגרמנים את שטחי האדמה ב„קאנאל״ שבעיירה ושטחים נוספים בסביבותיה לעיבוד ולהוצאת מזון מן האדמה. תפוחי אדמה חולקו ונזרעו.

אך לא על תפוחי אדמה לבדם יחיה האדם. והנה נמצא לנו מקור נוסף למזונות, והוא היער. אל היער יצאנו פעמים־שלש בשבוע בעונת הקיץ. בין אילנות רמי מעלה טיילנו וסלים בידינו. יפה הוא היער ומלא הוד ורעננות. כאדם הקדמון, שוכן האילנות ומתמזג אתם לחטיבת טבע אחת, היינו גם אנו. בעולם חדש וירק, גא

ונישא ומלא רחשים זה התהלכנו. האילנות לחשו לנו דברי חיבה, כאילו קיבלונו בסבר פנים יפות מתוך בקשה להתכבד במטעמים, שהכינו לנו. ואכן, שפע פירות מתוקים אספנו בסלים ובקופסות שהיו בידינו. ליקטנו אוכמניות ותותים. בעינים שחורות רמזו לנו האוכמניות מבין השיחים הירוקים, הנמוכים והרבים, ובפנים מחייכות בנמשיהם הרבים הביטו עלינו התותים האדומים. הריקונו שיחים אלה ממלאי התנובה שלהם, והעמקנו ביער למצוא מקור שיחים נוסף חבוי בו. השמש שהציצה אלינו מבין ענפי האילנות הגבוהים הראתה לנו את הדרך בחזרה.

אך לא תמיד עמדה שמש טובה זו מוכנה לשמשנו ולהדריכנו. יש והסתירה את פניה מאתנו. יותר נכון, העננים כסוה והסתירוה, ואנו היינו אובדי דרך ושביל ביער הרועש המאיים עלינו. הרוחות גברו, וחששנו לגשם שירד ברגעים הקרובים, והיכן נמצא מסתור מזעם מטר סוחף אם יבוא. יש למצוא חיש את דרך העפר המוליכה העירה. במקרים אלה הייתי אני, בן 7־8, המדריך. נהירים היו לי כבר שבילי היער. בתוקף הרגשתי מצאתי את הדרך בה נלך, כדי לצאת מן הסבך. גם לפי מראם הלבן של עננים אחדים, שהיה רב יותר משל אחרים, הכרתי את מקומה של השמש המסתתרת, וידעתי את רוחות השמים ואת הדרך, שתוציאנו מאפלה לאורה. אנשי יער כמוני היו אז לא מעטים בעיירה, אשר נתקשרו אז לעץ היער ולתמורותיו.

ובבית נחנו מעמל היום. מרק פטריות אכלנו. אוכמניות בלענו עם פרוסת לחם או בלעדיה. אויר היערות הרענן עודדנו ומאכלי היער חיזקונו. חכינו לסיומן של שנות המלחמה הרזות, כדי שנבריא ממש עם בוא השלום. בינתים הסתפקנו במעט האוכל, שהיה בבית, במנה הזעומה, שהבאנו מן היער ובתוספת המזון, שקיבלתי ב„קינדערהיים".

מאיר סוקולובסקי

השרפה הגדולה

הקרב על העיירה נמשך כמה ימים. האנשים שכנו אז במרתפים, ופגזי הרוסים התפוצצו בזה אחר זה ברחובות העיירה. אזרחים אחדים נפלו חללים. לבסוף נפסק קרב הפגזים. הרוסים נגפו ונסוגו לסלונים, ובעיירה השתרר שקט, שקט שלאחר סערה. האנשים החלו לצאת ממחבואיהם ולהופיע ברחובות.

ופתאום רעם ביום בהיר. קול נפץ עז נשמע מסביבת הכביש הפרוז׳נאי, ואחריו גלים של קולות נפץ בלתי פוסקים. האנשים חשבו תחילה, שהקרב על רוז׳ינוי התחדש ורצו להתחבא במרתפים. אך הנה ראו להבות מתפשטות במהירות הבזק ותמרות עשן כבדים מתנשאים. הגרמנים החלו לברוח מן העיירה, כשהם נושאים אתם רק מטלטלים קלי משקל. בעקבותיהם נסו כל התושבים. הבהלה היתה גדולה. אבות איבדו את ילדיהם וילדים — את הוריהם. המנוסה היתה בכיוון הרי ליסקובה ובכיוון בית־הקברות, הרחק מן הלהבות.

הרעמים נתרבו ונתחזקו וכעבור שעה קלה עמד רוב רובו של הרחוב „שלאס־גאס" בלהבות. לפנות ערב פסקו הרעמים. השרפה שככה לאטה, והתושבים החלו לשוב על עקבותיהם. רבים נוכחו לדעת, שנשארו ללא קורת גג מעל לראשם. ביחוד

סבל רחוב שלאס־גאס מהכביש הפרוז׳נאי עד הגשר מעל ל„קאנאל־טייכל״, בו לא נשאר אף בית אחד עומד על תלו.

השרפה, כפי שנודע אח״כ נגרמה ע״י התנהגות חסרת אחריות של כמה חילים גרמנים, שערכו מדורה לשם בישול קפה על אחד המגרשים הסמוכים למחסן הנשק שלהם, והאחרון נדלק ועלה באש.

עברו כמה שנים. המרץ היהודי וזריזותו עשו את שלהם. העיירה נבנתה מחדש והקהילה היהודית הוסיפה לטוות את חוטי חייה.

מאיר סוקולובסקי

ה„קינדערהיים״

הגרמנים באו, ובעקבותיהם באו גם חוסר העבודה והרעב. האכרים ברחו מכפריהם ואתם יצאו מזון ומחיה מן העיירה. בבית רב העצב. המזוה ריק. אין בגד ואין נעלים. אפלה בחדרי הבית.

קבוצת מורים: י. מושקובסקי, ב. א. רייזקין, צ. אינקר, ד. רייזקין, ב. חבויניק, פ. שפירא, י. א. בולגאטש, ה. שרשבסקי, מ. ברמן, ל. קרבצ׳יק וקבוצת עסקניות: הגברות אפשטיין, גולדין, מוגילנסקי, יוז׳עלעווסקי, קרליצקי, נחמה שרשבסקי,



בית־הספר ה„קינדערהיים״

שורה ראשונה — עומדים (מימין לשמאל): פשקה וולנסקי, סוניה לויתן, פרומה טרץ, פשקה לרמן, אהובה לויתן, סוניה בשין, סוניה ריזקין, דבורה איצקוביץ, חסיה אט, הינדה דיטקובסקי.
שורה שניה — יושבים: בן המלמד הבריסקאי (מורה), חיים אליהו ריזקין, משה ברמן, צבי אינקר, יקותיאל מושקובסקי, בוליה חבויניק, ישראל אהרן בולגץ׳.
שורה שלישית — יושבים: הדסה רוזין, רוטשטיין, ברוידה, איטקה סלמן, חיה־רשה שיפיאצקי, שמחה רוזנשין, —, חנה לוין, פרומה דיטקובסקי.

חנה קרבצ׳יק, דובה חבויניק, רחל חבויניק ועוד התארגנו ופתחו בית־ספר „קינדער־היים״ („בית־ילדים״). וכשמו כן היה. בית הספר הזה הפך להיות בית לילדי ישראל הירודים והרעבים ברוז׳ינוי. באפלת הזמן ההוא מצאו הילדים בבית־ספר זה אורה ותורה, שמחה וגיל בתוך העצבות המחלחלת בלב, זמר ורקוד במקום התרוצצות ללא תכלית, אוכל כל שהוא לרעבים ללחם.

הילדים באו ברובם לבית הספר כשהם לבושים קרעים. כמה מהם קיבלו בבית הספר חולצה עשויה מבד חקי, שנתקבל כמתנה מהגרמני. אך אין הקומץ משביע את הארי, והרוב התהלך עטוף סחבות רבות, כדי לשמור על הגוף מפני צינת החורף. אך אם אפשר עוד לוותר על בגד שלם, אין כל אפשרות ללכת בשלג ובכפור יחף או בנעלים מרופטות יתר על המדה, כשאצבעות הרגלים יוצאות החוצה. פנו הממונים על ה„קינדערהיים״ לסנדר הרצען בשאלה מה לעשות. לאחר שקול החלט לפעול למען הסדרת ענין ההנעלה.

בבית החרושת של חבויניק היו עורות רבים, אך הם החרמו על ידי שלטון הכיבוש ועמדו רק לרשותו. הוצאו אם כן עורות בחשכת הלילה. הושבו שלשה סנדלרים. הרצענים גזרו את העורות והסנדלרים הכינו נעלים בשביל כל שלש מאות הילדים שב„קינדערהיים״. והמלאכה נעשתה במלוא הקצב ומתוך מסירות רבה.

בבית הספר למדו אידיש וגרמנית. נערכו נשפים באידיש, בהם הוקראו קטעים מכתבי שלום עליכם, י. ל. פרץ ואחרים. היתה גם מקהלה, שהנעימה בשיריה בכיתות ובנשפים. מזמן לזמן היו תלמידי המוסד עורכים הצגות וחגיגות וכו׳. בחג היו מקבלים דברי מתיקה — דברים, שעינם לא ראתה זה מזמן, ושהוריהם לא יכלו להמציא להם בימים ההם. לחגיגות הוזמנו הגרמנים, שהגישו לא פעם כמתנה לבית־הספר שק סוכר או גריסין, וזה הקל לזמן מה את המצב בענין האספקה.

ידי ההורים לא השיגו לתת לילדים אפילו מזון רגיל, ובית הספר נתן להם את הארוחה העיקרית, שהיתה אמנם מרכבת רק ממרק ולחם. לעתים גם ריבה למריחת הלחם. ארוחה זו הוכנה במטבח בית הספר מקום שם הרגש חום נעים במשמעותה הכפולה של המלה. בחורות, שהתנדבו למלאכת קודש זו. חנם אין כסף כמורי המוסד, בישלו והכינו, סידרו והגישו יחד עם המורים את האוכל לילדים. המורים והמבשלות, הרצענים והסנדלרים וכן האחרים העוזרים על ידם פעלו מתוך רצון טוב מבלי לחשוב כלל, שהם מביאים בזה איזה קרבן. רוח טובה של מסירות ועזרה פעמה בלב כל.

מפי בוליה חבויניק

המקהלה

המצוקה היתה רבה בימי הגרמנים, אך הזמר לא פסק ונשמע ברבים. מקהלה גדולה אורגנה על ידי לייבל קסלר, שהקדיש למפעלו זה את כל זמנו. הופעות המקהלה עמדו על רמה גבוהה. בין חבריה היו זמרים טובים כשלמה שיפיאצקי, משקה סוקולובסקי *, ביילקה אוגולניק **, יענטל פיינמן ועוד. כל החברים כמארגנה

* דודי, כיום באמריקה — העורך.
** בת אסתר ריבה ומשקה אוגולניק, כיום בקנדה — העורך.

הקדישו למקהלה הרבה מזמנם. חיים בס, למשל, שנקרא בשם זה על קול הבס שלו, התמסר למקהלה על אף היותו יהודי חיט עמוס דאגות פרנסה, כדי לקיים את משפחתו רבת הילדים.

מפי בוליה חבויניק

„הזמיר" ו„הרצליה"

לחם חסר היה בימי הגרמנים, אבל תחת זאת פרחו החיים התרבותיים. בעיירה התארגנה אז להקה דרמטית של צעירים וצעירות בשם „הזמיר", שגילתה פעילות רבה. הלהקה הציגה באידיש „דער ווילנער בעל־הבית׳ל" ומחזות אחרים. ביחוד רבו ההצגות מיצירותיו של שלום עליכם כמו „שווער צו זיין א ייד" ועוד. השחקנים הראשיים היו יהושע שיביץ, ראש המדברים בלהקה, בערעלע־לייבע דעם רופא׳ס, לייבל שיביץ׳, אחותו ואשתו של יעקב קפלן, טוביה ליברנט, משקה שקלירביץ׳ יענטל פפירמכר, אברהם לימון, יוזלבסקי, בילקה אוגולניק, אשתו של מוטקה שקלירביץ׳ ואחרים.

חברי „הזמיר" אירגנו גם ספריה שקמה ע"י איסוף ספרים באידיש, עברית, רוסית וגרמנית — ספרים, שנתרמו על ידי בני העיירה.

אחרי המלחמה היגר חלק מחברי „הזמיר" למרחקים, והלהקה התפרקה. צעירי העיירה ייסדו במקום ה„אגודה" לאמנות ולתרבות — הזמיר" את ה„זעלבסט בילדונגס פאריין". בראשו עמד ברוך, בנו של המורה משה סולץ. האגודה החדשה המשיכה בפעולתו של „הזמיר" לשעבר, קיימה את הספריה ואת החוג הדרמטי, שהתנהל בהדרכתו של יעקב קפלן. בין השחקנים הצעירים המצטיינים היו יקותיאל שרמן, אשתו פשקה לרמן, העשל גבזה ואחרים. כשחזר מרוסיה נח פינס, בעלה של רוזה, תרם הנ"ל הרבה מכשרונו להצלחתה של הלהקה. הציגו את מחזותיו של גולדפדן, של פרץ הירשבין ואחרים. החוג הדרמטי המשיך בהצגותיו גם בשינוי שם כ„חוג על יד בית הספר האידישאי".

אגודת „הנוער הציוני — הרצליה"

אולם ה„אגודה לאמנות ולתרבות — הזמיר" לא האריכה ימים בגלל התסיסה הפוליטית שהתחילה. מארגנה ברוך סולץ היה בעל השקפות קומוניסטיות, והוא יחד עם משקה דוברוביצקי ניסו להטות את האגודה לפסים אנטי־ציוניים. השפעתם של השנים היתה ניכרת למדי. אך רוב הנוער, שהשתייך לאגודה זו היה בעל השקפות ציוניות, ולכן היה הפילוג באגודה דבר בלתי נמנע, ואלה האחרונים הקימו „אגודת הנוער הציוני — הרצליה". מארגני האגודה החדשה היו האחים וועלוועל (הוא ובני משפחתו נספו בגיטו ביאליסטוק) וליבל זיסקינד (נפטר בארץ), פישל חבויניק (נפטר בארץ) ושמואל גרבר־בורסי (נפטר בארץ) ויבדלו לחיים ארוכים: סוניה לויתן־מושקוביץ ויוסף אברמוביץ׳ (שניהם בארץ) ומאיר אפשטין (בארצות־הברית).

מפי יוסף אברמוביץ׳



חברי הזמיר

שורה ראשונה — מימין לשמאל עומדים: רחל קסלר, בת מרדכי שרשבר, חיה לוינב, ליבל שיביץ׳, —, משקה ווישניסבקי, דוד־נח אוגולניק, משקה שיפיאצקי,—.

שורה שניה : חיה אוגולניק, עטל קסלר, —, —, רשקה לימון, —, משקה שקלירביץ׳.

שורה שלישית : —, אברהם לימון, יקותיאל חבויניק, שמיט, לייטשע גולדעס, צירל חבויניק, זיידל, ברל אפשטין.

שורה רביעית: אבר ליברנט, בער־ליב פיטקובסקי, משקה פריפשטין, שיה שיביץ, יענטל פפירמכר, ליב קסלר, בוליה חבויניק, שיפיאצקי, טוביה ליברנט.

שורה חמישית : חוה קסלר, חנה־שרה ברמן, יוז׳לבסקי, מרישקה שטין, בילקה אוגולניק, חנה גולדין, שרה־דבורה שיפיאצקי.



אגודה לאמנות ולתרבות — הזמיר

'ה ראשונה — מימין לשמאל עומדים: ליבע לויתן, בילקה אוגולניק, יענקל קפל
מיליע קפלן, פייגל שפירא, הניה שרשבסקי (ברוט).
'ה שניה: יצחק שוקלניק, דוד־נח אוגולניק, משקה שקליארביץ', בת מרדכי שרשבו
חברה מפולונסק, משקה וישניבסקי, לייבל רטנר, —.
שורה שלישית: לייבל שיביץ', משקה קפלן, צירל שקלירביץ, בוליה חבויניק,
בשקה קמנצקי, משקה שיפיאצקי.



אגודת הנוער הציוני — הרצליה, טבת התרפ"א

שורה ראשונה — מימין לשמאל עומדים: מוליע גרבר (בורסי), לייבל זיסקינד,
יוסף אברמוביץ', זאב זיסקינד.
שורה שניה: פישל חבויניק, סוניה לויתן, אפרים אפשטין.



הוג על יד בית־הספר האידישאי
שורה ראשונה — מימין לשמאל עומדים: יוסלביץ, בת ראובן דעם אייזנקרעמערס, העשל גבזה, טאדזשע אפשטין (בן לייביטשקה הפלדשר), זידל אפשטין.
שורה שניה: דוד גולדיס, סוניה בשין, המורה ירוזלימסקי, מיליע קפלן, יעקב קפלן.
שוכבים: שמחה רוזנשין, יקותיאל שרמן.

ואז גם הספריה חולקה לשנים. חלק אחד היווה יסוד לספריה על שם י. ל. פרץ ברוז'ינוי, והחלק השני — לספריה עברית שעל יד „תרבות".

האגודה החדשה השתדלה להציל את הנוער מצפרני הקומוניזם והצליחה בזאת לא מעט. מתוך שורותיה יצאו אחר כך חברי השומר הצעיר, החלוץ, ביתר וכו'.

ה„קאנסום פאריין"

מפעל יחיד במינו היתה האגודה החקלאית צרכנית, ה„קאָנסום פאריין". רופא השנים פפירמכר אסף סביבו כמה מצעירי העיירה, כגון: דוד נח אוגולניק, לייבל חבויניק ואחרים והקים אתם את האגודה הזאת, שמטרתה היתה עיבוד שטחי קרקע בכפר העזוב ברז'ניצה, למען אספקה עצמית של מצרכים חקלאיים לעצמם ולתושבי העיירה. היה בזה משום הגשמת רעיונו של פפירמכר, בו היה הוגה ולו הטיף. חברי האגודה, שהוקמה על יסודות קואופרטיביים, ניגשו לעבודה בהתלהבות, רכשו את האינונטר הדרוש ועשו חיל בעבודתם. האגודה הזאת התקיימה כשלש שנים והתפרקה, כשהמחסור במזונות חלף, והאכרים החלו לחזור לנחלותיהם.

מפי יוסף אברמוביץ

בין שלטון לשלטון

כך חלפו תוך מצוקה חמרית והתפתחות רוחנית שנות שלטון הגרמנים שנמשכו עד התפוררותו של הצבא הכובש הגרמני. התפוררות זו באה בעקבות המהפכה ברוסיה ולאחריה גם בגרמניה. כשהדי המהפכה ברוסיה הגיעו לרוז׳ינוי, התחילה פעילות רבה בשורות מצדדי רוסיה הסוביטית בעיירה ובכפרי הגויים שבסביבה. הקומוניסטים העירוניים יחד עם חבריהם הכפריים יצרו את הרבקום (ועד המהפכה), ובאספת עם גדולה בככר השוק, בה נאמו מרדכי קרפלביץ ובנו של שמואל חיים אפלטרגר המלמד וכן נואמים מבין הגוים, הכריזו הקומוניסטים המקומיים על הצטרפותם לרוסיה הסוביטית. תסיסה דומה התחילה גם בערים הסמוכות כגון סלונים, אשר לשם הגיע כבר הצבא האדום.

בחיי העיירה לא הביא השלטון החדש כל שינוי. היתה זו תקופת „בין־הזמנים", כששלטון אחד התפורר, ואחר טרם הצליח להתבסס ולפרוש את שלטונו. השלטון המקומי פעל לרוב על דעת עצמו, מבלי לקבל הוראות ברורות מהשלטון המרכזי. גם המיליציה המקומית היתה זמנית ומתנדבי מכבי האש של העיירה היוו אותה. לשבחם יש להגיד, שהשפעתם היתה רבה על תושבי העיירה, יהודים וגויים כאחד, והסדר לא הופרע.

פרק מעציב ליהודי העיירה בתקופה ההיא הוא מעשה הפרעות של הלגיונרים הפולנים בפיקודו של זמברובסקי. יחידת צבא פולני זו, שהיתה בדרך מאוקראינה לפולין, כדי להצטרף לצבא הפולני, עברה דרך רוז׳ינוי. היה זה ליל חורף, כשנשמעו פתאום יריות מצד הכביש הסלונימאי. המשמר הקטן של הצבא האדום, שחנה בעיירתנו ושמנה כמה עשרות חילים, ניסה לעצור את הפורצים הפולנים, אולם לא יכול לעמוד בפני כוח העולה עליו במספרו. הפולנים השתלטו במהרה על העיירה ושהו בה שעות מעטות, בהן חוללו פרעות קשות ביהודים.

שלטון הסוביטים הורגש יותר בתקופת מלחמת רוסיה־פולין. הצבא האדום המתקדם לעבר ורשה מילא את העיירה בהמוניו, אשר תנועתם דרך העיר היתה בלתי פוסקת. היתה זו תקופה קשה לעיירה, כי הצבא הזה, שהיה מחוסר ציוד ואספקה, ניזון מכל מה שמצא בדרך. משום כך גזל מהתושבים את מנתם הדלה, שהיתה זעומה גם בלאו הכי.

עם נסיגתו של הצבא האדום, שהתקדמותו נעצרה וגם נהדפה על ידי הצבא הפולני, ועם כריתת ברית השלום בריגה בשנת 1921, נכללה רוז׳ינוי במדינת פולין, שקמה לתחיה, שלש שנים קודם לכן, ואז תמו השנים של שלטונות מתחלפים.

מפי יוסף אברמוביץ

הפרעות ברוז׳ינוי

א. פרעות בעיירה

שנת 1919. הרוסים הבולשביקים התקדמו. הפולנים אירגנו קבוצות לוחמים בפיקודו של זמברובסקי, שנלחמו ברוסים. אחת הקבוצות הגיעה גם לרוז׳ינוי, בעברה מדרצין דרך עיירתנו לעבר פרוז׳נה ופינסק. לפנות ערב פרצו לעיירה ועם שחר תפסו יהודים, שהלכו לבית התפילה, כשטליותיהם תחת בית־שחים. שנים עשר במספר נתפסו, העמדו ליד הקיר ונורו כיהודים קומוניסטים. פוגרום

לאור השחר! רצח אנשים חפים מפשע! ששה מהם נפלו הרוגים. היו אלה: אשר פיטקובסקי, חיים בס, קמנצקי, שרציק, בנו של חיים האורג ואהרן יוסף סוקולובסקי. ששת האחרים נפצעו ונפלו מתחת להרוגים והעמידו פנים כמתים. לעת הצהרים עזבו הפורעים את העיירה. הגויות היו מוטלות בשוק במקום הרצח ואין קובר אותן מפחד האויב.

אך הנה התלקטו יחד כמה צעירים והעיזו לצאת החוצה, להוכח, אם הפורעים אינם עוד בעיר ואם יש אפשרות לחלוק את הכבוד האחרון לקדושים. העלינו את הגויות בעגלה ויצאנו אבלים ומדוכאים, כדי ללוותם בדרכם האחרונה לבית הקברות. פתאם ראינו מרחוק פרשים אצים אלינו. האם כנופית הרוצחים הפולנים חוזרת? כמה מאתנו הסתתרו. אני וחברי נשארנו על יד העגלה. הפרשים התקרבו. נוכחנו, שהם קוזקים רוסים. הם שאלו על הדרך, בה הסתלקו הפולנים. הראינו להם את הכיוון, והם נעלמו מהר באופק העבר ההוא. הבאנו את קדושינו לקבר אחים. רצוצים ושבורים חזרנו הביתה.

לא מעטים הגיסים שקרו באותו יום. ממני דרשו הפורעים להיות להם למורה דרך. אך קודם כל בקשו תבן לסוסים, ואשתי הלכה אתם להראות להם את מקום התבן. בינתים התחמקתי ויצאתי דרך הפתח האחורי. בשובם חיפשוני, אך לשוא. ובאופן כזה ניצלתי, ויתכן, ממות בטוח.

(מפי אבא לויתן)

ב. יום הפרעות

הפורעים פרצו לחצרנו ולקחו מאתנו את סוסנו. אמי רצתה לרדוף אחריהם להשיב את הגזילה, ואני ואחי אחריה. אחד הפולנים דחף אותנו לחצר וצעק לאמי: „קחי אותם ואל תתני להם לצאת", וסגר את שלשתנו בחצר. נשמעו היריות ונפלו הקרבנות. אנו, שנסגרנו בעל כרחנו בחצרנו, ניצלנו.

(מפי זאב רושקין)

ג. פרעות ברוז'ינוי

על הפרעות ברוז'ינוי מסופר ב„העברי" 1919 (י"ר) כדברים האלה:

„גם בליטה ערכו הלגיונרים הפולנים פרעות בהרבה עיירות, כגון: זלוה, אז'רניצה, דרטשין, פרוז'ני ורוז'ינוי. הפרעות היותר נוראים היו ברוז'ינוי. הלגיונרים הפולנים, 1500 במספרם, נכנסו אל העיירה לפנות בוקר להלחם בבולשביקים. כששאלו את כומר העיירה: „מי הם הבולשביקים?" — ענה להם בקצרה: „כל היהודים הצעירים". שנים עשר יהודים, שהלכו להתפלל ותיקי־טלית תחת בית־שחים, נתפסו והוכו מכות אכזריות. אחר כך הוליכו אותם הלגיונרים אל בית המסגד הפולני, העמידו אותם בארבע שורות, שלשה־שלשה בשורה, וירו בהם. ששה נפלו חללים, שלשה נפצעו קשה ושלשה נשארו שלמים. אחד מן הנהרגים התעטף בטליתו, בטרם ירו בו הלגיונרים, וכך נפל חלל. אחרי שהלגיונרים כילו את חמתם ביהודים הנתפסים, החלו לבוז את בתי היהודים. הפרעות ארכו כל היום, ומלבד הלגיונרים השתתפו בהם גם אזרחי העיירה הנוצרים.

„העברי" 1919 (י"ד)

הספריות ברוז׳ינוי

א.

מפיץ הספרות והתרבות בעיירה היה אליהו איצקוביץ הכורך („אליהו דער איינבינדער״), בעל הספריה הראשונה של העיירה. היו לו ספרים מכל הסוגים: מספרי שמ״ר, שמהם נהנו בחורות העיירה, ועד ספרי ההשכלה הרציניים של סמולנסקין ואחרים. בעד חמש קופיקות יכולת לקרא חודש שלם. ואם רק ספר בודד רצית, שלמת קופיקה אחת וקבלתו. לכשיצא אליהו את העיר וחזר עם מטען ספרים חדשים היתה רבה ההתעוררות בין צעירי העיירה, שמיהרו לחטוף את הספרים הבלתי מכורכים עדיין „כבכורה בטרם קיץ״. ורק לאחר שהספרים עברו ידים רבות, ודפיהם נתרפטו ונתפזרו, נכרכו בצורה כלשהי והוסיפו לקיים את תפקידם הנכבד של הפצת השכלה בעיר. ספריה ראשונה זו כללה הרבה ספרים ברוסית: כ־1500 למבוגרים וכ־500 לנוער. כמו כן היו בה כ־200 ספרים עבריים מתקופת ההשכלה.

(מפי בוליה חבויניק)

ב.

בפרקים הקודמים נאמר כבר, שבימי מלחמת העולם הראשונה אירגנו חברי „הזמיר״ ספריה ברוז׳ינוי אשר כללה ספרים בעברית, באידיש, ברוסית, בגרמנית וכו׳, ועם פילוג האגודה חולקה גם הספריה. חלק אחד היווה יסוד לספריה הציבורית על שם י. ל. פרץ, והפך לספריה אידית, שרוב קוראיה היו בונדאים והקרובים להם ברוחם. בקרן זוית של ספריה זו נמצאו אמנם גם ספרים עבריים מעטים של הוצאת שטיבל. חלק שני של ספרית „הזמיר״ הניח יסוד לספריה העברית, ששוכנה בביה״ס העברי „תרבות״ ושימשה מרכז לספרות הלאומית. רוב קוראיה היו ציונים פעילים ואוהדיהם.

ג.

גם הנוער הרוז׳ינואי לא טמן ידו בצלחת וביזמתם של כמה מהם כישעיהו קפלן, משה׳ל אייזנשטיין, ישראל יוסף לויתן וזאב רושקין הוקמה ספריה בחדרו הקטן של ישעיה קפלן, שסיפקה ספרים לכמה עשרות צעירים במשך זמן מה.

מפי זאב רושקין

הספריה בפבלובה

גם המושבה פבלובה הלכה בדרכי בני רוז׳ינוי וייסדה ספריה משלה. היא הוקמה בשנת 1925. וגם לייסודה יש היסטוריה משלה. נקראה אספה כללית ב„עזרת הנשים״ של בית המדרש המקומי, נבחרה הנהלה, אשר בהרכבה היו



הספריה בפבלובה

מימין לשמאל: לייבל רובינשטין, מוליע מאלער, אברהמ'ל ליסובסקי (עומד), יום־טוב אפשטין, חיים ברקוביץ, זידל קרליץ, יוסף קפלן (עומד).

חברים מתקדמים כחיט יום טוב אפשטיין ואחרים. הפעולה החלה. הוטל מס חד־פעמי על כל החברים ונקבעו גם מסי חברים, סודרו הגרלות, נערכו הצגות בגרנו של דב סבולסקי ובמשך זמן קצר נאסף סכום מסוים, אשר בו נרכשו כ־130 הספרים הראשונים באידיש שהוזמנו בוורשה הבירה.

בביתנו היתה ספריה פרטית ובה הרבה ספרים באידיש ובעברית. מסרתים לספריה הכללית, שעתה זה נוסדה ועל ידי כך גדל מספר הספרים בספריה עד ל־350. נבחרתי כמזכיר הספריה והתמסרתי לתפקיד זה. מדי ערב בערבו במשך שעתים־שלש החלפתי ספרים לכל דורשיהם. הספריה החזיקה מעמד שנים אחדות ושימשה מוסד תרבותי חשוב במושבה.

רפאל קרליץ

זכרונות מימי הילדות

סימפונית ערב שבת

קולות שובים לבבות נישאים מה„תלמוד־תורה" המקומי. עוברים על ה„סדרה", כלומר, על פרשת השבוע. היום ערב שבת. קולות הילדים אינם כבכל הימים. מורגשת בהם נעימה של שמחה, של חופש. גם קולות הרביים שונים תכלית שינוי. מלמדים הם את טעמי ההפטרה מתוך נגון של התרוממות נפש וגיל, של מנוחה

נעימה ושל עונג שבת מתקרב. הקולות הם של המלמדים: אהרן יעקב, המלמד „עברי", המסור לתלמוד־תורה (משמח הוא בכל חתונה שבעיירה את החתן והכלה ואוסף בינתים תרומות בשביל המוסד החינוכי הזקוק לכך, הואיל ורוב תלמידיו הם מבני עניים); המלמד השני הוא ברון החלוש והחיור, המלמד חומש ורש"י; אחריהם מחרה־מחזיק חיים זרח רוטשטיין נמוך־הקומה, המחליק את זקנו הארוך ומתנדנד כמתפלל בשעה, שהוא מלמד תנ"ך וגמרא; גם הרבי שמואל חיים אפלטרגר רחב הכתפים, השוחה עם תלמידיו בים התלמוד, מנעים בקולו. ועל כולם מנצח אביגדור מיכל גולדברג, בעל הדרת פנים, שהוא מנהל המוסד ומסור לתפקידו הקדוש. ביום ששי שופע הוא נחת שבעתים, כאילו שמח בשמחת הילדים והמלמדים גם יחד, ונהנה מן השבת הקדושה המתקרבת והמזכירה את הגאולה השלמה, שבוא תבוא.

געגועים על ציון

ואכן, אמונה זו מפעמת בלבו. בשבת אחר הצהרים היה אוסף אותנו באחד מחדרי ה„תלמוד־תורה" הפנויים ביום זה ושר אתנו משירי ציון: „על אם הדרך שמה מתגוללת שושנה..." ו„שם במקום ארזים" ועוד. זרעי הציונות הראשונים האלה נפלו על תלמי לבי, לב ילד רך, שקלט אותם ובבוא היום וצמחו פרי הילולים. הילד, שגדל לנער והיה לאיש, לא מצא מנוח בגולה עד בוא יום עליתו, בו התקיימו דברי השיר אותם דיקלם שם באחד מימי שבת אחר הצהרים באזני חבריו הקטנים כמוהו:

יְהוּדִי קָטָן אֲנִי,
אַךְ מָלֵא עֹז וָאֱיָל.
וּגְדוֹלָה אַהֲבָתִי,
אֶל עַמִּי זֶה הַדָּל,
אֶל עַמִּי, גַּם אֶל אַרְצִי,
שֶׁבַּמֶּרְחַקִּים שָׁם.
שָׁם, תַּחַת שְׁמֵי הַתְּכֵלֶת,
מֵעֵבֶר לַיָּם.
עוֹד שָׁנָה, עוֹד שְׁנָתַיִם.
הֵן תַּחֲלוֹף חִישׁ הָעֵת.
שָׁמָּה אֶסַּע אַף אָכִינָה לִי:
סוּס, מַחֲרֵשָׁה, אֵת.
אָז אֶעֱבוֹד אַדְמָתִי,
וִיהִי לִי יְבוּל לָרֹב,
גַּם כֶּרֶם לִי אֶטַּע,
הַנּוֹתֵן יַיִן טוֹב.

צהרי יום ששי

אך נשוב אל היום הששי. בשעות הצהרים משחרר אותנו הרבי, ואני כמעט שאינני דורך על אבני הרחוב המרוצף, כי אם טס ומגיע כעבור דקה לביתי, הנמצא לא הרחק מה„תלמוד־תורה". אמי שואלת על החפזון המופלג ומגישה לי מרק ריחני, שריח בשר ועצמות נודף ממנו, בצרוף פרוסת חלה לבנה טריה שנאפתה בידיה, ואלה השנים נעלמים כהרף עין בפי.

שעות אחדות חפשי אני לנפשי, כי אמי עסוקה בהכנותיה לשבת. אח, מה נעים הוא החופש. אני „הופך עולמות" עד שנקרא אני הביתה. אמי מתפלאה על הלכלוך, שדבק בי ושמחה, שהלבישתני בגדים ישנים עם שובי מהחדר. כמובן היא דנה אותי ב„רותחין", ההופכים אותי לנקי ולטהור, סורקת את שערותי הרטובות ומלבישה אותי בגדי שבת.

השמש שוקעת. יוצא אני עם אבא. הס! המלך עם הנסיך הולכים לקבל את פני המלכה. מכוונים אנו את צעדינו אל בית הכנסת הגדול. הולכים אנו ואֲנחנו גדלים בעינינו בראותנו, שאנו בנים לעם רב, הנוהר אתנו יחד מה„שלאָס־קאָס" ומה„קאַנאַל" לעבר המקום הקדוש. ולא זרם אנשים קטן הננו. מרחובות בליזנויער וקליבנר באים המונים נוספים דרך השוק לבית התפילה. מבין ביתו של שמעון השוחט וביה"כ „אגודה" מופיעים „בעלי־בתים" רבים מרחובות „חזיר־גאס", „מילנער־גאס" ועוד. והנה נראה הרב גבה־הקומה, בעל הדרת־השיבה, היוצא מביתו שעל יד ביה"כ „תהלים", והוא מתקרב לביה"כ הגדול הסמוך לביתו, כשהקהל מפנה לו דרך ומכבדו ב„שלום עליך, רבנו".

בבית הכנסת

נכנס אני לתוך בית־התפלה הנישא. בהיותי קטן דמיתיו לארמון הדור, גבוה, הנשען על ארבעת עמודי התוך הענקיים, המתרוממים עד התקרה, ושביניהם נתונה הבמה הגבוהה, עליה שמים את ספר התורה בשעת קריאה בו. (כשגדלתי דמיתיו למבצר ענק, בו מתאספים היהודים בעת צרה, ולכן חלונותיו כה גבוהים ודלת נוספת לו ליציאה בשעת הדחק. אכן ספורי האימים, שעברו עלינו בגולה ושלמדתי עליהם בביה"ס הם־הם שגרמו לשינוי זה).

נגשים אנו למקומנו בביה"כ. לאבי „מקום" בשורה השניה לאחר ה„מזרח", על יד במתו של החזן. מקום מצוין הוא. ממנו רואים את החזן גרשון קפלן ואת משורריו הקטנים עם הגדולים. זמן מה הייתי אחד מהם.

פותחים בקבלת שבת. קולותיו של החזן ומשורריו מצלצלים באזנינו, ומרעיפים נוחם על לבותינו. אנו מצטרפים אליהם ויוצאים בזמר עליז „לכה דודי לקראת כלה, פני שבת נקבלה" ומקבילים את פני שבת המלכה, הממלאה בכבודה את בית־הכנסת כולו.

בבית

מרגישים אנו בנוכחותה גם בעת שובנו לאחר התפילה הביתה. הרחוב מואר בפסי אור בהירים, הבוקעים דרך כל חלונות הבתים.

נכנסים אנו לביתנו המוצף אור, השופע ממנורת הלוקס התלויה על התקרה,

שהודלקה לכבוד הערב הקדוש; מעיניה של אמא המקבלת את פנינו באהבה; מבקבוק היין המאדים על השלחן והמחכה לקידושו של אבא; מהמפית הצחורה המכסה את החלות, המונחות על מפה לבנה כשלג. והנה נישאות מלות הקודש המכניסות אותנו תחת כנפי השכינה, שממלאה את החדר והופכת אותו למקדש מעט.

המאכלים הטעימים, הזמירות המרחיבות את הדעת והמשמחות את הלב בנעימתן הנאצלת, דברי התורה הנשמעים על יד השלחן מפרשת השבת ומתוך הספק הילדים במשך השבוע — חוברים יחד לשלחן שוכן מרומים.

סימפונית השבת נמשכת

נגמרת הסעודה. אבא ואמא פותחים בשירים ביידיש על היהודי־בן־המלך השמח בחלקו — בשבתו, על אם המחכה למכתב מבנה, שנדד למרחקים, על יציאת מצרים וכו׳. שירי שבת, שירי געגועים על בן נודד, שירי גאולה ממלאים את לבותינו עצבות ושמחה חליפות.

נגוניך, אבי, ושיריך, אמי, נוזלים בעורקי ומתנגנים מאליהם עד היום.

אט אט שוקעים שירי הורי. הם פונים לחדרם ועולים על מטותיהם. גם אנו שוכבים תוך הרגשה של ליל מנוחה. ללא הגבלה הן שעות השינה בו. אך בחוץ ,ברחוב „שלאָס־גאס״ הסמוך, מטייל לו הנוער המבוגר, משוחח בעירנות ומתוכח בקול ושר.

תרדמה יורדת עלינו, כשסימפונית השבת עוד נמשכת בחוץ.

מאיר סוקולובסקי

געגועים על הארץ

שהיתי בארץ כתייר ושבתי הביתה. החלטתי היתה — לחסל את עסקי בגולה ולעלות ארצה. שכרתי בסלונים כרכרה (אוטו טרם היה) ונסעתי לאט־לאט לרוז׳ינוי, כי הסוסים לא שמו לב לכך, שאני ממהר לשוב למשפחתי. עברתי כבר את רוב הדרך, ויצאתי מהיער הסלונימאי, הנמצא במרחק כארבעה קילומטרים מרוז׳ינוי. היתה שעת חצות לילה. פתאם הרגשתי באדם המתהלך בחשכת הלילה. מי זה יכול להיות? האם לא לסטים? והנה הרים אדם זה יד, כמבקש אותנו לעצור את הכרכרה. נענינו לתנועה זו, הסתכלנו בהלך והכרנוהו: הלא זה נאטה ליסוביצקי. שאלתיו למעשיו בשעה כזאת במרחק די ניכר מן העיר ותשובתו היתה, כי רצה להיות היהודי הראשון המברך בשלום את חברו השב מארץ ישראל. אמרתי לו: „הלא יהודים רבים בסלונים כבר לחצו את ידי לשלום״, והוא ענה, שמיהודי רוז׳ינוי הוא רוצה להיות הראשון.

הבאתי אתי כעשר חפיסות סיגריות ארץ־ישראליות. שתי חפיסות נתתי לקרובי לייב לרמן הנגר. הוא הדליק סיגריה וסגר את החלון. שאלתיו לפשר מעשהו זה ותשובתו לא בוששה לבוא, כי אינו רוצה, שעשן הסיגריה הארץ־ישראלית יתפזר לכל רוח. חילקתי את שאר הסיגריות בין מכרי בתתי סיגריה אחת לכל אחד מהם, ותודתם היתה רבה.

צאו וראו, כמה גדולים היו געגועיו של יהודי מרוז׳ינוי לארץ ישראל.

מפי צבי לרמן

מעות חטים

חלף, עבר חג הפורים וחג הפסח ממשמש ובא. יש להכין את כל הדרוש למועד זה, וצרכי ישראל לחג הלא מרובים הם. אולם יש כאלה, שאין ביכלתם לקבל את פני החג כראוי — אין ידם משגת! עמדו ותיקנו „מעות חטים", מפעל, שבא לתקן את אשר עיוות הגורל. ומנין הכסף בקופת „מעות חטים"? כל תושב רוז'ינוי תורם בעין יפה למר ליב צדיק (מרוצ'ניק), היושב בחדר הצדדי הקטן של ביה"כ הגדול, ונותן קבלה על סך הכסף, שקיבל מידי כל איש ואיש.

אך קרו גם מקרים יוצאי דופן. לשנים מהם הייתי עד ראיה. ואותם אספר כאן: יושב אני על יד ליב צדיק לאחר שהבאתי לו את חלקי ב„מעות חטים", והנה נכנס לוי האורג. לאחר אמירת שלום שואל הוא:

— כמה עלי לתת לקופת מעות חטים?

— כדאשתקד.

— וכמה נתתי אז?

— שלשים קופיקות.

— לכם קל לרשום סכומים. לא אוכל לתת כל כך הרבה. אתן רק עשרים וחמש קופיקות.

ידעתי, כי מצבו לא רע. והסכום שקבעו לו היה לפי מצבו קטן למדי, אך לבו לא נתנו לתת כפי שהטילו עליו ועמד על המקח להקטינו. התביישתי וחשבתי: לא מאלה יוושעו עניי בני עמי.

אך כבר אמרתי, שהרוב הביא את חלקו במעות חטים בעין יפה ואפילו למעלה מזה. והנה המקרה השני:

נכנס ירוחם מרמינסקי. „יורד" בזמן האחרון. הוא הנהו אורג עצמאי, לא בעל בית־חרושת הנהו, אך מכונות נול אחדות יש לו משלו. משום כך הכניסו אותו לרשימת אמידי העיירה. מדי שנה בשנה היה מביא תרומה הגונה למדי בלב שלם. אך גלגל חוזר בעולם. שנה שחונה היתה השנה ההיא בשבילו. הבד למדים שהוכן לא נמכר. ההזמנות הקודמות בוטלו וחדשות לא הגיעו. המכונות שלו שבתו. מלאי הבדים שהוכן נשאר מונח כאבן, שאין לה הופכין, והפרוטה אזלה מכיסו. בראותי אותו נכנס, רציתי לצאת, כדי שלא לראותו במצוקתו ושלא לבישו. בטוח הייתי, כי השנה לא יוכל להביא את תרומתו, ולהפך, עליו אולי לקבל הפעם. אך הנה הוא מוציא רובל כסף ומוסר אותו למעות חטים כמימים ימימה. ידעתי נאמנה, שאין לו בעצמו במה להכניס את צרכי הפסח. אכן צדקו חכמינו באמרם: „רחמנא לבא בעי" — לא הכיס תורם, אלא הלב!

מפי א. לויתן

ערב פסח בעיירתנו

ריחו הטוב של חג הפסח נישא כבר באויר. אבא הכין קמח סלת, משופרא דשופרא לשם אפית המצות. לבנו רחב וצהל למראה ההכנות לחג. צפינו בכליון עינים ליום הגדול הממשמש ובא — יום אפית המצות. מי יתאר תענוג גדול מזה? וכמונו כל בני העיירה. ההתעוררות רבה.

בתי מאפה למצות היו אחדים בעיירה. הבתים נוקו והוכשרו לכך במיוחד. ומשפחות העיר אפו בהם את מצותיהן לפי תור. ובהגיע תורנו — מי ידמה לנו?

אבא מעביר בעגלה את שק הקמח למאפיה. הסוסים מושכים את העגלה מביתנו לאורך ה„קאנאל" עד הגשר הסמוך לבית־המרחץ. הכבודה עוברת את הגשר שעל ה„קאנאל־טייכל", ואנו מגיעים אל המאפיה. אמא ואנחנו — הילדים — מלווים את העגלה.

אפית המַצות

נכנסים אנו למאפיה והיא מלאה נערות ובחורים, נשים וגברים. אשה אחת לשה את הבצק בתוך אגן נחושת מבהיק, ושני נערים עומדים עליה ומגישים לה קמח במדה ומים במשורה, שלא תפסיק את הלישה ולא תחמיץ את הבצק. אשה אחרת מחלקת מנות עיסה לנשים המרקעות את המנות למצות. מהן עוברות המצות לשלחן מצופה פח נקי, עליו מנקבים אותן כמה בחורים בגלגלי נקיבה.

הנערות מגלגלות בשעת העבודה שיחות, מתובלות ברכילות מקומית. צחוק ממלא את החדרים. צחוק וחריצות כפים. המצות הנקובות מעברות לידי האופה, שמכניסן בעזרת מרדה לתוך התנור ומוציאן כעבור רגע והן אפויות. רובן לבנות ומעוטן חומות הואיל ונתלהטו קצת. אנו מקבלים מאלו ומאלו לאכילה. חמות הן, חמימותן מתפשטת בכל האברים. רוב היום בילינו במאפיה. וכשנגמרה המלאכה הצטערנו על כי חלף יום גיל זה.

הכנת ה„מעד"

אך נכונו לנו עוד ימים כאלה וכאלה טרם יגיע מועד החג. אחד מהם הוא יום הכנת ה„מעד".

יום הכנת ה„מעד", יום טוב הוא לנו. אמא מבשלת את הדבש וטועמת מדי פעם בפעם, אם טוב הוא כבר המשקה וראוי כבר לעלות על שלחן מלכים. אנו, הילדים, איננו טומנים את ידינו בצלחת, מקיפים את אמא, כשגביעים בידינו ומבקשים לתת לנו לטעום מן הנוזל המהביל. שותים אנו ומהללים את המשקה, כי טוב הוא. לא כן דעתה של אמנו, והיא מוסיפה לבשל ולטעום, ואנו ממשיכים לבקש ולקבל מנות נוספות מן המתוק, המתוק הזה.

סיוד הבית

ימי גיל נוספים הם ימי נקוי הבית. ובהגיעם משתנים סדרי עולם. כל מה שמילא עד כה את חדרי ביתנו הוצא החוצה. רק קירות ותקרה נראים, והרִצפה היכן היא? היא מכוסה קש, שלא תתלכלך יתר על המדה בזמן הסיוד.

והנה הופיעו המלאכים הצחורים — הם הסיידים — שמלבושם לבן מסיד, שדבק בהם. והמלאכה החלה. חדרינו הריקים, שגדלו ורחבו בעינינו עם הוצאת החפצים, אורם כעת גדל והולך עם סיודם מחדש ועם לבנם המבהיק. נכנסים אנו לחדרים ומשרבבים צואר לראות במלאכת הסיוד. אך אנו מגורשים משם על ידי הגדולים, הדורשים מאתנו, שלא נתרוצץ בין רגליהם ושלא נתלכלך מטפות הסיד, הנתזות על ימין ועל שמאל. בורחים אנו החוצה ומשתובבים בין החפצים

המוטלים שם ומשחקים במחבואים. אוכל מגישים לנו לא בזמן קבוע. אוכלים אנו פעם בישיבה על ארגז ופעם בעמידה על יד שלחן, והכל בחוץ. ולאחר הסעודה החטופה חפשיים אנו לנפשנו. ומה דרוש לנו עוד? מה טוב לנו? מה שפר עלינו חלקנו.

הדור, נאה זיו העולם

והחופש הוא מלא. חודש ניסן הוא חודש „בין הזמנים". חסד עשה הקב"ה עם תינוקות של בית רבן, ועול הלימודים נפרק מעליהם. אין אנו יושבים עוד מן הבוקר עד הערב ב„חדר" הסגור. אנו יכולים ליהנות מזיוו של העולם. ומה רבים הדברים המענינים והשובים לב.

היום מתיפה משעה לשעה. הבט למעלה. ענני החורף נעלמו. השמש, שהסתירה פניה שבועות וחדשים, הופיעה. מאירה היא ומזהירה, מחממת ומלטפת. הסתכל למטה. המעטה הלבן נמס והאדמה נתגלתה. שלוליות נקוות עליה והן מזהירות בשלל צבעי השמש. מראות רבים מפוזרים על פני האדמה. ריחות טובים עולים ממנה ומבשמים את האויר.

מה גבהו השמים! שמי השמים! כחולים הם! ים תכלת מעליך. וים גם לרגליך. זהו הנחל הקטן העובר לא רחוק מביתנו, ה„קאַנאַל טייכל" הפך את עורו והיה לנהר אדיר. דל מים הוא כל השנה, ועתה עלה על כל גדותיו. והפכפוך השקט שלו הפך לזרם אדיר, רועש וסוחף.

אורחים לחג

אתה מרים שוב את ראשך, והנה משפחת החסידות הגיעה, והיא עוברת ביעף מתוך שלוות המלכות שלה. היא הגיעה זה עתה, ועמה בא חודש ניסן, חודש האביב. זוג חסידות מקנן בארובה גבוהה המתרוממת מבין הריסות בית חרושת שרוף שברחוב ה„שלאָס־גאס" ומבשר לנו את בוא האביב.

אך הן אינן היחידות שהופיעו. צפרים רבות מכל המינים ממלאות את האויר ציוץ עליז, שירה חדשה. ורבות הן כל כך! מי הודיע להן על התחדשות עולמנו? מי סיפר להן על שיבתו לתחיה? ומנין הופיעו? אכן מארצות הדרום הגיעו הלום לחג האביב והתחיה, עת עיירתנו מתמלאת שירה ורננים (של אופי המצות, מסיידי הבתים, ילדי החופש, ששפע הזוהר בעיניהם וצלילי השירה באזניהם וכיסופי גאולה בלבותיהם). הן, הצפרים, מספרות לי על ארצנו ומולדתנו, ממנה באו. והלב נצבט מגעגועים. אם כה רבה שמחת הפסח כאן, מה רב יהיה אשרנו בחגוגנו אותו שם, בארץ מולדתנו.

הלואי ובמהרה!

בבית הכנסת

הגיע ערב פסח. לאחר רחיצה אנו לובשים בגדים חדשים ונועלים נעלים חדשות. השמש נוטה לערוב. אנו צועדים עם אבא מתונות לעבר בית־הכנסת כבני מלכים עם מלכם. מכל צד נוהרים לבית התפילה. ובית הכנסת הגדול מתמלא שמחה ואור. אלפי נרות מאירים את הבית הקדוש הזה. אלפי עינים מזהירות

משמחה ומאושר בחג הדרור. ביה"כ מלא רינה ושירה. החזן קפלן עם המקהלה מגבירים לעשות. צלילי החרות יוצאים מגרונם מתוך רחבות לב וזחיחות דעת.

התפילה כלתה והמונים־המונים נוהרים היהודים לבתיהם לערוך את הסדר ולספר ביציאת מצרים. המולה נעימה ברחוב. אור זרוע לאורך כל הדרך, והוא בוקע בעד חלונות הבתים המוארים באור משנה.

בבית

אנו מגיעים לביתנו, שאינו רחוק מבית הכנסת. הבית מלא אור וגיל. ה„קערה" ערוכה. הכוסות מוכנות וכוסו של אליהו מתנשאת מביניהן. היין לארבע הכוסות על השלחן. אבא לבוש קיטל לבן וכמראה מלאך מראהו. הוא מסב אל הכר כמלך. אמא מקושטת כמלכה. פני אבי ואמי זוהרים. מביטים הם עלינו, הילדים, בנחת רוח, בשמחה ובמאור עינים. וטוב לנו, וחם בלבנו. בקול חגיגי שואל צעיר הבנים את הקושיות, ובחשיבות רבה קורא אבא את התשובה ואנו אחריו. קול אחיד, משותף, רם וחגיגי, קול רווי בטחון, חרות שבאה ושתבוא, נשמע עד שעה מאוחרת בלילה; קול רווי אהבה, ששיר השירים נשמע מתוכו כטבעי.

מאיר סוקולובסקי

המצב הכלכלי

המצב הכלכלי אחרי מלחמת העולם הראשונה

חלפה המלחמה העלמית הראשונה. פולין קמה לתחיה. בתי החרושת לאריגה ברוז׳ינוי נשרפו בזמן המלחמה, ואלה שלא נשרפו עמדו גם כן באפס מעשה, הואיל והשוק הרוסי לבדים ירד מעל הפרק. בתי החרושת לעורות המשיכו בעבודתם, אך לא באלה מצאו את מחיתם רוב פועלי רוז׳ינוי לפני המלחמה העולמית, כי אם בבתי החרושת לאריגה, ששבתו ממלאכתם.

המסחר והמלאכה היו ענפי הכלכלה כמעט היחידים בעיירה, אך המשטר הפולני התנקש בעמדות כלכלה אלו של היהודים במדינה. על ידי מסים כבדים ועל ידי מתן אפשרויות לגוים לקבל את המסחר והמלאכה בידיהם דחקו את רגלי היהודים, שגם בלאו הכי נתדלדלו. אפשרויות שיווק סחורותיהם של היהודים נתמעטו ושטח שיווקם נצטמצם. רק סוחרים מעטים מצאו בעבודתם די מחיתם, והשאר חיו מן היד אל הפה על אף מאמציהם הגדולים, כשרונותיהם המסחריים וחריצותם הרבה.

בניהם ובנותיהם התהלכו בטלים ברחובות העיירה, בטלים מעבודה וריקים מתורה, הואיל ולבתי הספר התיכוניים והגבוהים נתקבלו רק יחידים, וגם זה בקושי רב. המסחר בגד כבר בהוריהם, ואין להם תקוה להבנות בשטח זה. המלאכה — כושר קליטתה גם הוא היה מועט. והמסים הכבדים המרוששים את הוריהם תבעו מהם למצוא קיום עצמאי ואין. מעגל קסמים אכזרי, שאין ממנו מוצא, ולכן חיפשו דרכי הגירה. ועד ששערי העולם הנעולים נפתחו לפני מעטים מהם, הסתובבו בני הנוער ברחובות העיירה בטלים ומתבטלים.

גם אכרי המושבות פבלובה וקונסטנטינובה ירדו מגדולתם, כפי שאנו נוכחים לדעת זאת ממכתבו של דוד פינסקי, שליח החלוץ, חבר גבת, שביקר בשנת 1930 ברוז׳ינוי ובמושבותיה.

מאיר סוקולובסקי

ברוז׳ני

שלום חברים!

— — — בימים אלה נעשה לי כאן קשה ביותר. הנדודים והטלטולים נמאסו עלי כבר. ועכשיו, כשאני עובר בדרכים, אני מסתכל בשדות: אכרים חורשים, זורעים, מובילים זבל. ומרגיש אני אז צביטה בלב. מסתובב אני עכשו כאן כ„משולח״. בעונת העבודה הבוערת בחקלאות. קשה לי גם להסתכל בעוני ובדוחק, שאני מוצא בכל עיר ועיירה ועוד יותר קשה לי להסתכל בבחורים ובבחורות הולכי בטל, המסתובבים בחוצות מאפס מעשה. בכל מקום הנני שומע את אותו הפזמון: משבר, אין עבודה. אין קץ לים הצרות.

באתי ביום ששי לרוז'ני. חברי „החלוץ" מחכים לאשורם להכשרה בינתים מסתובבים הם בעיר ומתבטלים. העיירה מתנוונת ומתה. בשוק באמצע היום דומית מות. הנוער עוזב את העיר ומחפש לו מקומות הגירה.

שמעתי ברוז'ני, שישנן שתי מושבות חקלאיות יהודיות על יד העיר. ששתי לקראת זה. בקשתי את החברים, שיוליכו אותי לשם. רציתי לראות שדות של יהודים, עובד חקלאי יהודי. הלכתי לשם ובדרכי למושבה ראיתי אכרים מובילים זבל, חורשים וזורעים תפוחי אדמה, ואף עובד יהודי לא נפגש בדרך. נכנסתי לכפר. המושבה נוסדה לפני כמאה שנה, בימי ניקולי הראשון. בתים רעועים, מטים לנפול. בית תפלה רעוע באמצע המושבה. ניגשתי ליהודי אחד, שעמד על יד בור ריק של תפוחי אדמה וכיסה אותו. פקיד של יק"א עבר בעגלה. שאלתי את היהודי, אם יק"א עוזרת להם דבר מה. — „כאין וכאפס עזרתם" — היתה התשובה. והאכר התחיל להתאונן: האדמה דלה, זבורית, והיבולים זעומים. המחירים ירודים, אי אפשר להתקיים. מסתכל אני בחצרות. פועלים גויים מובילים זבל, מוציאים תפוחי אדמה, מבררים — ממלאים את כל העבודה. היהודי אינו עובד. מחפש לו רווחים צדדיים. לפנים עסקו קצת במסחר, עכשו, בצוק העתים, ימי משבר — מצפים לכסף מאמריקה. העיבוד פרימיטיבי מאד. אין דאגה לגיוון המשק. פשתה אינם זורעים, כי צריך להשקיע בה הרבה עבודת ידים, והואיל ובני המשפחה אינם עובדים בשדה וצריך לשכור פועלים, אין חשבון לעשות את זה. „החקלאות אינה בשביל יהודים" — מסכם אכר אחד. „זה הוא ענין לגוי. הוא נולד אכר והוא יכול להתקיים על זה". — „והלא גם אתה נולדת אכר" — שאלתיו. — „כן, אולם צרכינו יותר מרובים, והחקלאות אינה בשבילנו".

נזכרתי במושבות הישנות שלנו בגליל. מה רב הדמיון ביניהן. גם פה הנוער עוזב את המושבה. גם פה עבודה זרה, יאוש וחוסר אמונה. לא שבעתי נחת מביקורי במושבות. שבתי העירה מדוכא ומאוכזב...

הרשל פינסקי

(„גבת, מקורות וקורות" — הוצא ע"י הקבוצה,
אחד ממכתביו של ה. פינסקי, סלונים 2.5.1930)

הבנק ברוז'ינוי

בראשית היתה קופת גמילות־חסדים. כל נצרך יכול היה לקבל הלואה בלי רבית נגד ערבון ולפעמים גם בלעדיו.

אחר כך אורגן הבנק. מראשוני מייסדיו היה פפירמכר. שליח מיוחד מטעם מרכז הבנקים בוורשה היה עובר בעיירות השונות ומקים בהן סניפי בנק. הוא ביקר גם ברוז'ינוי ואישר את הסניף החדש. אחיו של פפירמכר, ראוב'קה, היה מנהל חשבונות הבנק. כעוזרו שימש שלמקה „סטירעס". הבנק נפתח בסמטת השול־הויף בבית פינקל האופה („דער פיאקער"). כשראובקה יצא את רוז'ינוי נתמנה כגזבר יעקב קפלן, שנבחר גם כחבר ההנהלה. כמנהל חשבונות שימש מאז שמחה רוזנשטין, כעוזרו — יעקב אשר רבינוביץ וכשליח הבנק — יצחק בן אליהו רודצקי הפחח.



ועד הבנק דרוז׳ינוי

שורה ראשונה — מימין לשמאל עומדים: יעקב־אשר רבינוביץ, שמואל הירש שטין, יעקב קפלן, —, יעקב מיכל לב הסנדלר, זליג רודצקי, יום טוב לויתן, —, —, יצחק אפשטין, שמחה רוזנשין.
שורה שניה: יצחק וולנסקי, יואל אפשטין, משקה קפלן, מאיר גובר, נחום פינמן, אברהם קצמן, צבי לרמן, משקה גולדין.

בין מייסדי הבנק האחרים יש להזכיר את מרדכי קרפלס, ברל חבויניק, משקה מיכלס, אהר׳קה גמרמן, יעקב מיכל לב הסנדלר והירשל לרמן. אחר־כך צורף גם חתנו של שרשבסקי — קצמן.

ערך רב היה לבנק בשביל אוכלוסית רוז׳ינוי הדלה, אם כי בשנים הראשונות היה יכול לתת אך הלוואות קטנות. לאחר מלחמת העולם הראשונה הלך הבנק והתפתח עד שהגיע במרוצת הימים לדרגה חשובה למדי. בשפל הכלכלי, שבא על בני רוז׳ינוי לאחר קום מדינת פולין, עזר הבנק לא מעט לכמה מן הסוחרים ומנע מהם פשיטת רגל.

מפי צבי לרמן

תנועות ציוניות

תנועת החלוץ ברוז׳ינוי

הדי קריאת „החלוץ״ עם סיום מלחמת העולם הראשונה לצעירי עמנו לקום, לעלות ולבנות את ארץ האבות החלו להגיע לעיירה. וכבר בשנת 1920 היה ברוז׳ינוי חוג „החלוץ״, שמצא לו קרת גג ברחוב בליזנויער אצל יודל המדפיס („דער דרוקער״). בחדר הנ״ל נפתחו קורסים לעברית וללימוד הציונות, אבל לכדי עליה לא הגיע הדבר, והפעולה נשתתקה.

סניף „החלוץ״ הממשי ברוז׳ינוי עבר שלבים שונים של התפתחות. לראשונה הוקם בשנת 1924. נערי „השומר הצעיר״ שבעיירה היו לב:גרי התנועה והרגישו, ששעת ההגשמה הגיעה. בימים ההם התקיימה ועידת הקרן הקימת בורשה, ויוסף אברמוביץ השתתף בה כציר „השומר הצעיר״ מרוז׳ינוי. בכנס זה נשמעה מפי מר בן־דרור הקריאה להקים סניפי „חלוץ״ במקומות, שבהם הם עוד אינם קיימים. חזר יוסף מן הכינוס וייסד יחד עם לייבל זיסקינד, יעקב קלצקי, יהודית סוקולובסקי ופרומה דיטקובסקי את סניף „החלוץ״ ברוז׳ינוי.

חוות הכשרה טרם היו בסביבתנו, אולם שתי מארגנות „החלוץ״ הנ״ל ורבקה



קבוצת תופרות של „החלוץ״ ברוז׳ינוי
מימין לשמאל עומדות: רבקה שפירא, פרומה דיטקובסקי, פיטקובסקי, סוניה ריזקין, הודל רבינוביץ, יהודית סוקולובסקי.
יושבות: גישה רודצקי, בילקה ברזובסקי.



קבוץ הכשרה „תל־חי" במיכלין

שורה ראשונה — מימין לשמאל עומדים: אהרן אוגולניק, —, חיים איסר אברמוביץ׳, העשל גבזה, סוניה קפלינסקי, אפרים גוסטובסקי, —, —, —.
שורה שניה: יוסף רושקין, —, רבקה קלצקי, איצל חבויניק, —, —, —, —, —, יוסף אברמוביץ, יוסף קפלן.
שורה שלישית: —, —, בילקה ברזובסקי, —, פרומה גוסטובסקי, —.

שפירא ארגנו קבוצה חלוצית של תופרות, שהכריזה בעיירה על קבלת עבודות תפירה שונות — דבר, שעשה רושם רב ברוז׳ינוי.

לועידה המחוזית של החלוץ בפולסיה, שהתקיימה כעבור זמן מה בבריסק דליטה, נסע חבר הועד, המועמד גם לעליה, יעקב קלצקי, אך כשנתקבלו אחר כך שלשה סרטיפיקטים לא יכול היה לא הוא ולא הבחורים האחרים לנסוע, הואיל וגילם כחייבי גיוס מנע מהם השגת דרכונים ליציאה. במקומם יצאו יהודית סוקולובסקי, פרומה דיטקובסקי וגישה רודצקי (נמצאת בעפולה, אחותה בכפר יחזקאל. בעלה זקהים מרוז׳ינוי).

אחרי עליתן של אלו קם קבוץ הכשרה „תל־חי" בכפר מיכלין. חברי הקבוץ התנסו שם בכל מיני עבודות קשות, כדי להכשיר את עצמם לעבודה קשה בארץ.

לא ארך הזמן וקבוצה חדשה של בנות עלתה ארצה והן: דבורה איצקוביץ (חברת גבת), רבקה קלצקי, רעיה קפלינסקי (במושב משמר השבעה) ורבקה שפירא.

השפעתן של עליות אלו הטביעה את חותמן על הנוער וגרמו ליציאה מוגברת להכשרה, אך משבר העליה הרביעית קיצץ במקצת את כנפי ההתלהבות בין אלה, ששאפו להגשמה, והפעולה בסניף רפתה שוב.

אבל התסיסה בין תלמידי בית־הספר העברי „תרבות" וחברי תנועות הנוער הציוניות, אשר רוח העליה והבנין נספגה כבר בדמם, לא פסקה. קשישי „השומר הצעיר" חידשו בחורף 1929 את פעולתם ב„החלוץ". חברי הועד החדש היו:



ועד סניף „החלוץ" ברוז'ינוי, 1929
מימין לשמאל עומדים: מוטל כץ, מרים אפשטין, אלקה רובינוביץ,
הינקה גרבולסקי, יודל סוקולובסקי.
יושבים: המורה יצחק ניבורסקי, יונה אפשטין.

יונה אפשטיין, יודל סוקולובסקי, אלקה רובינוביץ, חיענקה גרבולסקי, מרים אפשטיין ומוטל כץ. עזר להם הרבה המורה ניבורסקי. פעילים היו אחר כך גם נחום אלפרשטיין וגדליה אפשטיין ז"ל, ויבדלו לחיים ארוכים זאב רושקין ורבקה בשין.

חיים תוססים שוקקו אז ב„החלוץ". הויכוחים הערים, השיר העברי הארץ־ישראלי חיזקו בחברים את געגועיהם על המולדת ואת שאיפתם להגשמה. הזמנו אורחים מרצים ושתינו בצמא את דבריהם. ביקרו אתנו הרשל פינסקי ואחרים. ערכנו הרצאות, נשפים וימי זכרון. לדוגמה נ כיר את נשף טרומפלדור, שנערך ביום י"א באדר 1931, בו נאמו יהושע ושניצר ובן־פורת מחוות ההכשרה באיבצביץ. היו אלה שעות של התעוררות פנימית ועלית נשמה. רבים מבין חברי החלוץ יצאו אז להכשרה לאיבצביץ, לינובה ולשחריה והגשימו את שאיפתם לא בדיבורים, כי אם במעשים והסמיכו את עליתם להכשרתם. עלו אז ארצה זאב רושקין, רבקה בשין, ביילקה שיפיאצקי, דוד פיטקובסקי, דוד נח גבורין, ולהבדיל בין חיים למתים נחום אלפרשטיין ז"ל, שנפטר לפני שנתים ושמואל רובינוביץ ז"ל, שנפל במלחמת השחרור בשנת 1948 ברמת הכובש.

בין העולים אחריהם היו יוסף אוגולניק, פרומה גוסטובסקי, אלקה רובינוביץ, יוסף אברמוביץ ומאיר סוקולובסקי. רובם עלו כתיירים במחשבה תחילה להשאר בארץ ולא לעזבה. מאיר סוקולובסקי עלה כתלמיד האוניברסיטה העברית, שהמציאה סרטיפיקטים מיוחדים לתלמידים, ואלה לא נכללו במכסה הזעומה הכללית ששמה בשפת המנדט „שדיול".

מפי י. אברמוביץ, א. רובינוביץ, ז. רושקין



הסתדרות „החלוץ" בפולסיה — סניף רוז'נה־גרודנאית, 1931

שורה ראשונה — מימין לשמאל עומדים: אסתר שמס, יודל סוקולובסקי, שמעון סדלניצקי, נחום אלפרשטין, שיינדל אט, רוזה אוגולניק, הינדה קליבנסקי, חסיה אט. שורה שניה: יעקב פיטקובסקי, ליבע צמח גדליה אפשטין, סוניה לוינב, מוטל בויער, ברל אט, חיים ספיר, נח גבורין, הרשל קולודני, מאיר יידל איצוקיבץ, גשלביץ. שורה שלישית: טייבל אלפרשטין, דוד פיטקובסקי, פייגל פריפשטין, זאב רושקין, המורה יצחק ניבורסקי, מוליע רובינוביץ, משה ליסוביצקי, דוד זקהים, יונה אפשטין. שורה רביעית: קריינע זקהים, בריינע בורובסקי, שלמה פיטקובסקי, צדוק שקולניק, מרים אפשטין,, פרומה גוסטובסקי, שיינדל יוסלביץ, דבורה פיטקובסקי.

הפעולות למען הקרן הקימת לישראל

הפעולה למען הקרן הקימת התרחבה משנת 1924 ואילך, אף כי גם קודם לכן היתה קימת, אבל בממדים מצומצמים. הקופסה הכחולה הוכנסה אז לרוב בתי העיירה. ההרקה נעשתה מדי חדש בחדשו. גם פרס ניתן כל פעם לבעל הקופסה המלאה ביותר. אורגנו ימי סרט ומכירת בולים.

הרוח החיה בפעולות הקרן הקימת היה יעקב אשר רבינוביץ. פעילים היו יעקב אשר אפשטיין, יוסף קפלן, גדליה אפשטיין, מאיר גובר („מזרחי"), שמרקוביץ („רביזיונים") ולהבדיל בין המתים והחיים שמואל מוגילנסקי־מגלי, זאב רושקין, יוסף אוגולניק, אפרים גמרמן, יודל סוקולובסקי („השומר הצעיר"), אלקה רובינוביץ („השומר הצעיר") ועוד. פעילים היו גם כן מורי בית־הספר העברי „תרבות": ניבורסקי ויבדל לחיים ארוכים קלקאי. האחרון שימש במשך כמה שנים כמרכז גדוד הקהק"ל בכלל והפעילות הציונית בעיר בפרט והיה עורך נשפי ספרות, שאלות ותשובות על נושאים ציוניים כלליים, שהיו מלאי תוכן. התחרות יפה התנהלה בין נוער „השומר הצעיר" לבין הנוער הרביזיוני. ולמען האמת יש לציין, כי בהתחרות זו בעבודה למען הקהק"ל היתה יד הראשונים על העליונה. גם בני העיירה, שנעדרו ממנה כל השנה כתלמידי הסמינריונים ובתי ספר אחרים בורשה, וילנה וכו', נרתמו במשנה מרץ לעבודה למען הקהק"ל עם שובם לעיירה בימי החופש הגדול. בין אלה הפעילים העונתיים היו האחים דוד־נח ז"ל ולהבדיל



ועד הקרן הקימת לישראל ברוז'ינוי
שורה ראשונה — מימין לשמאל עומדים: שמרקוביץ, —, —, —, נוחם אלפרשטין, יודל סוקולובסקי, גדליה אפשטין.
יושבים: יוסף קפלן, רוזה קפלינסקי, המורה יצחק ניבורסקי, שמואל מוגילנסקי, גולדיס, זאב רושקין, יונה אפשטין.



גדוד הקרן הקימת לישראל ברוז'ינוי

השנים העומדים למעלה: יונה אפשטין, בשקה לוינב.

שורה ראשונה — מימין לשמאל עומדים: נחום אלפרשטין, משה ליסוביצקי, דוד אלפרשטין, ישראל בלקין, — שפרה זז ויער, חינקה גרבולסקי, אריה פיטקובסקי, נחמה בשין, —, חבולע זקהים, יוסף קפלן, רחל חבויניק, טודל סלוצקי, בתיה אט (רינר), סוניה קפלינסקי, יצחק ניבורסקי, דובקע הלפרן. שורה שניה: דוד פודרויסקי, עטל ויגודסקי, איסר קליבנסקי, רבקה וינצקי, מלכה סגל, אבנר זיסקינד, רחל ליסוביצקי, הינדה דיטקובסקי, מלכה סוקולובסקי, חינקה חבויניק, פרומה גוסטובסקי, סוניה ריזקין, רבקה שפירא, איטקה קפלן, יענטל פודרויסקי. שורה שלישית: הינדה קליבנסקי, יוסף אוגולניק, דובה חבויניק, זאב רושקין, יעקב אשר רבינוביץ, המורה קלקאי, יעקב־אשר אפשטין, ביולופולסקי, רחל ברזובסקי, דבורה שקלירביץ, יודל דיטקובסקי, גדליה אפשטין, ליבע חומסקי, חנטשע בילאוס. שורה רביעית: לייבל שקולניק, סוניה קולודני, סוניה איצקוביץ', אהרן, רבקה פיטקובסקי, ליבקע חבויניק, זלטה ברוידה, חיים איסר אברמוביץ', לייבל רייזקין. השתיים השוכבות: סוניה לוינבוק, רוזה אוגולניק.

בין המתים והחיים מאיר סוקולובסקי, שהיו תלמידי הסמינריון קדם לכן ושימשו אחר כך כמורים.

גם קרן היסוד לא הוזנחה בעירנו. הרוח החיה בה היה מיכל אוגולניק. סייע לו בעבודתו יודל סלוטיצקי (יודל זיידקעס), שהיה מפשוטי העם, בעל מלאכה עסוק וטרוד אך מסור בלב ונפש לרעיון הציוני ולקרן היסוד. פעילים היו גם כן שלמה יעזערניצקי. רבות פעלו בשטח זה ד״ר יתום, שמואל מגלי ועוד.

אך נשוב לקרן הגואלת. ציינו כבר למעלה את יעקב אשר רבינוביץ כאחד הפעילים ביותר למען קרן זו. הוא לא פעל כאיש מפלגה מסוימת, כי אם כעסקן בלתי תלוי וכציוני סתם, כאיש מקובל על כולם. הוא היה מבקר גם בחתונות של אדוקים, גם של אלה, אשר לפי השקפותיהם היו רחוקים מהציונות, והיה אוסף כסף למען הקהק״ל בשעת השמחה הנ״ל. גם לבתי כנסת בהם רבו המתנגדים לציונות היה בא ועל אף הכל היה מעמיד שם את ה„קערה״ בערב יום הכפורים. כי מי הם אלה, אשר יוכלו לעכב בעדו מלהמצא שמה ולאסוף תרומות למען המטרה הקדושה לו?

השוק למען הקרן הקימת לישראל

רבים הם המעשים שנעשו על ידי בני רוז׳ינוי לטובת הקרן, אך יש לציין מעשה אחד, שעלה על כולם, והוא השוק („הבזר״), שנערך לטובת קרננו. כחצי שנה טיפלו בהכנותיו. כל נשי העיירה נרתמו לפעולה זו ותרמו סודרים, מפות שלחן וכו׳. בין הנשים הפעילות הצטינה גב׳ לאה לרמן ז״ל, שהיתה פעילה ומפעילה.

בהתקרב מועד השוק הכינו הנשים עוגות רבות. השוק סודר באולם הגדול של הקולנוע. הוקמו בו תאים־תאים ובכל תא סוג אחר של חפצים למכירה. התאים קושטו בשטיחים ובהדורים אחרים.

לפתיחה הוזמנה גם האינטליגנציה הפולנית. היא הופיעה, ובראשה, ראש העיר הפולני, שברך בדברים חמים את המטרה, שלמענה אורגן השוק.

השוק היה פתוח חמשה ימים, עד שכל האוכלוסיה של רוז׳ינוי ושל שתי המושבות החקלאיות הסמוכות לה ביקרו בו. הגיעו אלינו גם תושבים רבים מן הערים הסמוכות: מסלונים, מקוסובה ועוד. אספנו אלף זהובים פולניים, שהיה סכום גדול לפי קנה המדה של אותו זמן. העברנו את הכסף בצרוף בקשה לרשום בזה את מר יצחק גרינבאום בספר הזהב של הקרן הקימת.

השוק נתן לא רק סכום כסף גדול, כי אם גם מזון רוחני. כל יום מחמשת ימי השוק עד הצהרים היה קודש לשיחות ולהרצאות בפני ילדי החדרים הפרטיים, בפני ילדי התלמוד תורה״, שבאו על מלמדיהם ועל מנהלם, אביגדור מיכל גולדברג ובפני ילדי ביה״ס העברי „תרבות״ על מוריו ומנהלו. כל ערב מחמשת הערבים היה קודש להסברה על ארץ ישראל בפני האנשים המבוגרים.

ההכנות אל השוק והשוק עצמו חישלו את רצון החברים לעבודה נוספת למען הקהק״ל, ואף הירבו את צבא העובדים למענה.

מפי שמואל מגלי

ההסתדרות הציונית הכללית

ההסתדרות הציונית הכללית שבעיר מנתה בעיקר חברים של „על המשמר" מיסודו של יצחק גרינבוים. היא היתה בבחינת פטרון רוחני וארגוני לכל אגודות הנוער הציוניות שבעיירה ותמכה בפעולותיהן. חבריה הפעילים מיכל אוגולניק, מוגילנסקי וד"ר יתום ואחרים ערכו יחד עם מאיר גובאר מ„המזרחי" ערבי „עונג שבת" באולם הנמצא בביתו של יעקב אשר אפשטיין. ערבים אלה משכו אליהם המונים מבני העיירה במשך חדשי החורף של שנות 1924—1925.

ההסתדרות הציונית הכללית אירגנה פעולות הסברה רחבות למען מפעלי הקרנות הלאומיות. בשנת 1928 נערך ע"י גדוד הקהק"ל ביקורו של מר הרצפלד — ביקור, שהפך לחג בעיירה. קבלת פנים נלהבת נערכה לאורח ע"י באי כוח כל הארגונים: הציונים הכלליים, גדוד הקהק"ל, „השומר הצעיר" ו„החלוץ". בשבת נאם האורח בבית־הכנסת הגדול. במוצאי שבת נערך בנקט לכבודו ולאות הוקרה נרשם בספר הזהב.

הציונים הכלליים היו פעילים בשטח העבודה הציונית, העסקנות הציבורית והעבודה למען התרבות העברית. בשטח הציבוריות היתה ידם רבה בעיקר בעת



פרידה ממשפחת מגלי העולה ארצה

מימין לשמאל עומדים: יוסף קפלן, —, —, יונה אפשטין, אפרים גמרמן, —, ברל אט, —, יעקב אשר רבינוביץ.

עומדות: רוזה קפלינסקי, נחה פוקסמן, מרישקה שקלירביץ׳, —, סוניה לימון.

יושבים: פניה שקלירביץ׳, שמואל מגלי, אשתו, משה׳ל שקלירביץ (עומד), ד"ר יתום.



שורה ראשונה — מימין לשמאל עומדים: אוסקה קגן, חצ״ה ברמן, איסר קליבנסקי.
שורה שניה: זאב רושקין, טודל סלוצקי, דוד לוינב, נחום אלפרשטין, אברהם קרפלביץ,לייבל שקולניק, זאב ברזטיצקי, אליהו לויתן, יירשל אפשטין, —, משה קמנמוסטקי (גשרי).
שורה שלישית: ראשי קבוצות: יוסף לויתן, משה׳ל איזינשטין, יוסף אברמוביץ (ראש הגד״ד), שסה פינס (סגנו), יוסף אוגולניק, זיידל לרמן.
שורה רביעית: ליזר קפיץ, אשר קולישבסקי, איצל לימון, ליבל ריזקין, משה ליב שיפיאצקי, חיים פינס, משה ליסוביצקי, דוד אלפרשטין, מנדל סלוצקי.
שורה חמישית: ליבל קרשינסקי, גדליה אפשטין, אהרן פיטקובסקי, משה׳ל איצקוביץ.

הבחירות לסימים הפולניים ולקונגרסים הציוניים. כמובן, לא תמיד היתה דרכם סוגה בשושנים ולפעמים אף נחלו אכזבה ומפח נפש תחת תגרת יד האויב המציק. הנה למשל בשנת 1926 בעת הבחירות לסים ברוז׳ינוי ספג מר מוגילנסקי יחד עם יתר חברי ועדת הבחירות מכות מידי חבר אחר ממפלגת הסנציה (מסיעתו של פילסודסקי), אשר השתלט על הקלפי והחליף את כל הפתקאות, שהיו בה, בפתקאות של מפלגתו.

אך גולת הכותרת של פעילותם של הציונים הכלליים היתה עבודתם התרבותית, והיא התבטאה בהקמת ביה״ס העברי מיסודה של „תרבות״, אשר התקיים בתמיכתם, והם־הם, שהיו לו למשען איתן.

מפי שמואל מגלי

תנועת „השומר הצעיר״ ברוז׳ינוי

תנועת „השומר הצעיר״, שהיתה בתחילתה תנועה צופית־ציונית בלתי מפלגתית, קמה לאחר מלחמת העולם הראשונה בגליציה והתפשטה על כל פולין ועד לעיירות פולסיה הגיעה.

ברוז׳ינוי נוסד „השומר הצעיר״ על ידי יוסף אברמוביץ שלמד את תורת הצופיות מראשי הקן הסלונימאי — מהאחים יעקב ואליעזר שפירא.

הנוער הרוז׳ינאי קיבל את התנועה הצופית הזו בהתלהבות, רבים הצטרפו אליה וקיימו את כל המצוות שהיא הטילה עליהם באהבה ובמסירות. ואכן היה בתנועה זו חידוש רב, היה בה מיזוג של כמיהה ציונית והרגשת העצמאות היהודית בהתגשמותה.



השומר הצעיר במחנה בהנהלתו של יוסף אברמוביץ׳
רוז׳נה, שנת תרפ״ד.

מה גאה לבי בקרבי בימים ההם. ראיית את עצמי כאחד החילים הצעירים של העם העברי המתעורר לתחיה. הצעידה בשורות מסודרות, הפקודות הניתנות בעברית, תרגילי ההתעמלות, מנוי ראשי קבוצות, פלוגות וגדוד, פקודת עמידת דם, הניתנת על ידי הסגן לייבל זיסקינד, עם הופעת המפקד יוסף אברמוביץ למסדר, עוררו אותנו וקראו לנו לחיים חדשים.

בגדי החקי שיוו לנו צורת שומרי הגליל, ששמם הלך אז לפניהם. הדי הספורים והאגדות, שנרקמו מסביב ל„השומר" בארץ, הגיעו אלינו והרנינו את לבותינו והאירו את נפשותינו בפנות הגולה האפלות. הם שבו את לבותינו ונסכו בנו בטחון. ידענו, כי עוד נכונו לנו ימים במולדת, בהם נלך בדרכי החורשים את אדמת מולדתם ועוד מחכים לנו לילות בארץ, בהם נרכב בשבילי השומר המהוללים.

תמיד אזכור את הימים בהם עברו גדודי הקן בצעדם האיתן, הבוטח והמלא תקוות את חוצות העיירה, בדרכם היערה בל"ג בעומר או ביום מפקד אחר. לא אשכח לעולם את אותם הערבים, כשעם רדת החשכה ישבנו מכונסים מסביב למדורה ושרנו בקול אינטימי, רווי געגועים:

„בלעדיך הגליל, מה לי ומי לי? הגליל, הגליל, אך אתה יחידי".

אז היינו מתרוממים על כנפי הדמיון ועוברים לארץ האבות, יושבים כאילו מסביב למדורה בגליל, ערש „השומר", ומשתתפים בבנין המולדת ובשמירתה. רגעי אושר היו אלה, שלא גזו עם כיבוי המדורה והשיבה הביתה, כי אם נגנזו בלב למשמרת, ולא פסקו מללחוש את התקוה עד שנתמלאה, ועליתי ארצה לבנותה ולשמרה.

מ א י ר ס ו ק ו ל ו ב ס ק י

„השומר הצעיר" מחדש את פעילותו

לפעילות מחודשת עוררנו את „השומר הצעיר" בשנת 1926. המעוררים היו יודל סוקולובסקי, אלקה רובינוביץ, יונה אפשטיין, חיים ספיר ומרדכי כץ. במשך שנות פעולתי זכיתי לעלות בדרגה מחברה פשוטה לראש קבוצה, פלוגה, גדוד ואף להנהלת הקן הגעתי. פעילותנו היתה רבה וענפה מאד. היינו מתאספים לפעולות פעמים בשבוע בימות החול וגם בליל שבת ובשבת. אבל גם בשאר ימי השבוע היה ה„קן" פתוח, ובכל שעות הפנאי היו החברים רגילים לבוא למועדון של „השומר הצעיר", פשוט לשם פגישה חברית.

עשינו גדולות. לימדנו עברית, הסתוריה עברית, ציונות, ידיעת הארץ וגם כלכלה פוליטית. על המעמדות ומלחמתם הרצינו לפי ספרו של זקס, על תולדות האשה והסוציאליזם לפי בבל. גם עתוני „השומר הצעיר" נתנו לנו חומר לימודי רב, אם כי אלה היו בעלי סגנון קשה להבנה. הייתי מבלה שעות על גבי שעות על קריאת מאמרי העתון „השומר הצעיר", כשמלונים עברי ולועזי נפתחים ונסגרים על ידי חליפות, כדי לדלות מהם את פרוש המלים „הנשגבות" והבלתי מובנות. השתתפתי גם בכינוסים, שנתנו לנו חומר להדרכה, כגון: הכינוס החינוכי על שטת פרויד, שניהל זוהר ועוד.

מההנהגה הראשית היו מגיעים אלינו שליחים, שריעננו את רוחנו. היה זה



„השומר הצעיר" — קבוצה

שורה ראשונה — מימין לשמאל עומדים: יוכבד וולנסקי,
אסתר אפשטין, דובה שקלירביץ'.
שורה שניה: סוניה מיכנובסקי־סוקולובסקי, הינדה קליבנסקי,
אסתר חבויניק, פניה שטין.
שורה שלישית: שיינדל אפשטין, עטל סוקולובסקי, רוזה מיכנובסקי.

יחיאל גרינברג, שאם כי לא היה בארץ, היה אומר, שהוא מכיר אותה כאת חמש אצבעותיו. וזה לא רק מתוך התפארות גרידא, כי חקר אותה לכל פרטיה, כשם שכולנו היינו שקועים בחתירה לקראת הכרת הארץ ע"י ספרים ולפי דברי שליחים מהארץ עד שנדמה היה לנו, כאילו ראינוה בעינינו, אותה ואת כל המתרחש בה. השקפנו בדמיוננו על נופיה השונים והרגשנו בכל תמורותיה. גם פיבל גבזה נמוך הקומה, שכוחו בפיו, היה מבקרנו לעתים תכופות. גם ממנו למדנו לא מעט.

אך לא אלה נחשבו בעינינו כמבקרים העיקריים. קשר נפשי חזק יותר היה לנו עם הקן של העיר השכנה שלנו, סלונים. משם היו באים אלינו שליחים, מבקרים פשוטים ולבביים. רוח חסידית פעמה בהם והיתה נאצלת מהם גם עלינו.



„השומר הצעיר" — גדוד

שורה ראשונה — מימין לשמאל עומדים: שלמה דובקין, טוכמן, —, יהודית אפשטין, —,
שפרה פוקסמן, יעקב רבינוביץ׳, חיה איצקוביץ׳, —.
שורה שניה: משה בביץ׳, היגדה, נחמה קפלן, —, דינה פומרנץ, יענטע זלטנר, קרפלביץ׳.
שורה שלישית: —, קימרמן, זוול טוכמן, שיינדל אפשטין, —, —.
שורה רביעית: רוזה מיכנובסקי, פישל גרבולסקי, טייבל ברמן, ישראל פוקסמן,
עטל סוקולובסקי, —, הינדה בביץ׳.



„השומר הצעיר" — עדת הבוגרים „בית־אלפא"

שורה ראשונה — מימין לשמאל עומדים: —, אפשטין, —, יוסף אפשטין, רודצקי,
שמעון סוקולובסקי, —.
שורה שניה: שפרה פוקסמן, איטשע גמרמן, נעמי פיטקובסקי, זוול טוכמן, סוניה איון, —, —
שורה שלישית: מיה פינס, ויכנה שמעס, יעקב רבינוביץ, דינה פומרנץ.



קן „השומר הצעיר" ברוז'ינוי, ג' חשון תר"ץ

עומדים על יד הקיר למעלה בשורה הראשונה: —, זוול טוכמן, אסתר אפשטין, —, —. עומדים על יד הקיר למעלה בשורה נוספת: יעקב רובינוביץ', איטשע גמרמן, רודצקי, אלפרשטין, —. עומדים על יד הקיר למעלה בשורה נוספת יותר נמוכה: שיינדל יוסלביץ', פיטקובסקי, שרה גמרמן, פייטשע לב, שיינדל אט. בשורה הארוכה עומדים מימין לשמאל: —, —, —, —, דוד פיטקובסקי, אסתר שמעס, פיטקובסקי, —, —, דוד רובינוביץ', —, —, פייגל פריפשטין, ליבע צמח, —, ברל אט, צדוק שקולניק, —, רבקה פיטקובסקי. בשורה הארוכה יושבים: נח גבורין, שלמקה גסלביץ', יונה אפשטין, אפרים גמרמן, יצחק ניבורסקי, —, —, יודל סוקולובסקי, אלקה רובינוביץ', —,—, בשורה למטה יושבים: זרח חבויניק, חנה אפשטין, רחל אוגולניק, —, —, שרה פוקסמן, פינקה צרביטיצקי, — בת שלמקה סוקולובסקי, דינה פומרנץ.

רוח צופית היתה רוחם וגם רוחנו. כמונו כמוהם. לא כן אנשי „השומר הצעיר" מוורשה, שהנימה הפוליטית החלה להוציא את הרוח ממפרשי הגישה הצופית שלהם. לעומת זאת היה חביב עלינו ועל הסלונימאים עתון „הצופה" של השומר הצעיר, שבשערו היתה תמונת צופה תוקע בחצוצרה, כשאוהל מוקם מצויר על ידו. תכנו היה צופי, ולשונו וסגנונו פשוטים ומובנים.

ולא הסתפקנו באוהל מצויר בשער „הצופה", כי אם הקימונו אהלים ממש במחנות קיץ משותפים לנו ולחברינו הסלונימאים, שזכרם הנעים נחרת יפה בלבותינו.

רבות עשינו למען צעירי העיירה. ריכזנו אותם מסביב לענין הארץ ישראלי. הרחקנו אותם מהתבוללות של ה„קלובים", שנפתחו בבתי הספר הפולניים למענם. קרבנו את השכבות השונות של בני העיירה ובנותיה זו לזו. ילדי רחוב וילדים יהודיים הלומדים בבית הספר הפולני וילדי ביה"ס העברי „תרבות" נתמזגו על ידינו והיו לאגודה אחת, בני עם אחד. רוח של הגשמה אידיאלית שררה בתוכנו. הפעילות בשטחים שונים היתה רבה. עשינו לא מעט בשטח התיאטרלי ולא פעם הצגנו בפני הגדולים בהצלחה וקצרנו שבחים. את הערבים היינו רגילים לבלות בשיחות על נושאים שונים. הויכוחים, הסיפורים העבירו אותנו לארץ ההולכת ונבנית, ובתום השיחה היו החברים פוצחים ברנה, והשירה היתה עולה מעלה, מעלה ובוקעת שחקים.

הרבה עזר לנו מורה בית־הספר העברי „תרבות" ניבורסקי, שהיה מקדיש כל יום כמה שעות להדרכה. המורה הנ"ל היה גם משתף את עצמו בפעילותנו ב„החלוץ", אשר בוגרינו היו נמנים עמו, כדי לצאת באמצעותו להכשרה ולעליה ולהיות בין בוני הארץ ומקימיה. אספנו תרומות רבות כחברי גדוד הקהק"ל בעיירה. פעלנו מתוך התלהבות, כדי להכשיר את הקרקע, שתוכל לקבלנו בבוא עתנו לעלות ולהתישב עליה.

מפי א ל ק ה ר ו ב י נ ו ב י ץ ־ א י נ ס

ב י ת " ר

בשנת 1928 הוקם אירגון בית"ר ברוז'ינוי, שכוחו אמנם היה קטן מכוחו של אירגון הנוער הציוני „השומר הצעיר". בין מארגני הבית"ר בעיירה היה יצחק יזרניצקי („שמיר"). בעתון היומי „מאָמענט" מספר 245 שנת 1934 כותב ראש בית"ר ברוז'ינוי דברים המספרים לנו על המועצה העירונית ברוז'ינוי ועל אירגון הנוער הציוני בית"ר כאחד:

„כאן נערכה ישיבת היסוד של המגיסטרט (המועצה העירונית). כראש־העיר נבחר ה' פ' קראהעלסקי (גוי), סגן ראש־העיר — אברהם לימון (יהודי), צירים: הכמר ספרטנסקי ויעקב קפלן (יהודי).

הבית"ר המקומי מתכונן לחוג בקרוב את מלאת 6 שנים לקיומו. בתכנית: כינוס, תהלוכה וכו'.

הואיל ועל פעילותו של בית"ר לא נמסר לנו, על אף פניותינו, יותר פרטים ע"י מישהו מחברי האירגון, מוכרחים אנו להסתפק במועט שבכתבה הנ"ל.

עיירת מולדתי

דמותה של עיירת מולדתי היקרה רוז׳ינוי מצטיירת תמיד בזכרוני ועומדת כחיה לנגד עיני. אין אמנם ביכלתי לתת תאור מלא לחיים, שזרמו בעיירתי השקטה והחביבה, אשר בה עמדה ערש ילדותי. אולם אנסה נא להעלות מתהום הנשיה כמה פרטים מחיי הנוער בעיירה בשנות 1929—1933.

ה„בונד"

במדה שזכרוני עומד לי היתה חזקה בקרב הנוער השאיפה לפעילות חברתית ופוליטית. מבין המפלגות הפוליטיות רבה היתה בזמן הראשון השפעתו של ה„בונד". מועדון או אולם לכינוסים ולפעולות לא עמד לרשותם. אספותיהם נתקיימו עפ״י רוב בספריה „די יידישע ביבליאָטעק" על שם י. ל. פרץ, שנמצאה בביתה של רבקה רבינוביץ בקומה השניה, או שהם היו מתכנסים תחת כיפת השמים על הכביש המוליך לסלונים לא רחוק מבית הקברות של הנוצרים.

הקומוניסטים

השפעה על בני הנוער שבעיירה היתה גם לכמה צעירים קומוניסטיים וסטודנטים, שבאו מן החוץ. לעתים התעורר פולמוס חריף, והתנהלו ויכוחים ערים על השקפות עולם שונות וחלומות על עתיד יותר טוב. רבים מבני הנוער הלכו שולל אחרי תעמלנים ונלכדו ברשת הפרובוקציות. הדבר קרה באוגוסט 1934. ביום בהיר אחד נכבלו אחדים מהם בשלשלאות והוטלו לבית־הכלא.

החלוץ

פעילות ציונית וחברתית רבה היתה בשורות בני הנוער, חברי „החלוץ" ו„השומר הצעיר". החלוץ היה בעיירה אירגון חזק. לרשותו עמד עד שנת 1929 מועדון ברחוב בליזנוי בביתה של שיינה פיטקובסקי ומשם עבר לביתו של יונה אפשטיין. תמיד היה המועדון שוקק מחברים. תמיד המה כמרקחה ותמיד נישאו בחללו של הבית ויכוחים סוערים. לעתים קרובות היה „החלוץ" עורך נשפים בבית־הספר „תרבות", וההכנסות היו קודש לקרן הקימת לישראל.

השומר הצעיר

את חלק הארי בפעילות הציונית לקחו חברי „השומר הצעיר". זה היה האירגון החזק ביותר בעיירה, אשר נשא אופי של אירגון צופי. את עבודת „השומר הצעיר" ברוז׳ינוי ניהל אז ראש הקן יודל סוקולובסקי וכן גם אלקה רובינוביץ. שניהם נמצאים כעת בארץ ישראל. גם חלקם של חיים ספיר, דוד רבינוביץ ודינה׳לה פומרנץ היה רב בעבודת הקן. שלשתם נספו בשואה הגדולה — יהי זכרם ברוך לעד.

חשיבותו של „השומר הצעיר" בעיירה היתה רבה. חניכי תנועת „השומר הצעיר", שהיו עוברים את כל דרגות החינוך מן הכפירים ועד הבוגרים, היו יוצאים להכשרה, כשהם ספוגי מסירות לרעיון הלאומי וחדורי רוח חלוצית ציונית אמתית. העבודה למען הקהק״ל — גבית התרומות החדשיות ע״י הקופסה הכחולה — היתה אחד התפקידים המיוחדים, ש„השומר הצעיר" שם לו למטרה.

עשרות שנים כבר עברו מאז, וזה למעלה מעשר שנים חלפו מאז השואה הגדולה עת עלה הכורת על עיירת מולדתי היקרה, אולם אני לא שכחתיה. לעד תשאר בזכרוני דמותה היקרה טבולה בירק על רקע נוף אביבי.

רבקה זילברברג (פיטקובסקי)

מוסדות חינוך בעיירה

רוחות חדשות החלו מנשבות בעיירה לפני מלחמת העולם הראשונה. ה„חדר" פינה את מקומו באופן חלקי ל„חדר מתוקן", וזה האחרון — לבתי־ספר מסודרים.

גורודסקויה־אוצ'ילישיצ'ה (בי"ס עירוני)

הראשון שבהם היה בית־הספר העירוני — „גורודסקויה־אוצ'ילישיצ'ה", שהיה מיועד תחילה רק לילדי הגויים, אבל ביקרו בו גם הרבה ילדים יהודים. אמנם בבית־ספר זה לא רכש התלמיד ידיעות רבות, כי תכנית לימודיו היתה בס"ה בתחום של שתי כתות בית־ספר תיכון בערך, אבל ערכו היה רב בזה, שנוער רוז'ינואי מצא בו מקור של ידיעות כלליות ותודות לו קמה בעיירה שכבת נוער של משכילים לפי מושגי הזמן ההוא.

ה„קינדערהיים"

שני במעלה היה בית־הספר היסודי ה„קינדערהיים", שנפתח בימי מלחמת העולם הראשונה, בימי הכיבוש הגרמני. מוריו היו מושקובסקי, רייזקין ואחרים *. שפת הלימוד היתה כפולה: אידיש וגרמנית. ערכו של בית־ספר זה היה רב, כי מלבד ידיעות קיבלו בו הילדים גם ארוחת־צהרים, שלה היו זקוקים מאד־מאד בעת ההיא, והיה בזה משום תמיכה רבה ברעבים, מעין קמח ותורה במקום אחד.

„פרוגימנסיה"

בימים הראשונים של תקופת המעבר משלטון הכיבוש הגרמני לשלטון פולני נוסד ברוז'ינוי בית־ספר בשם „פרוגימנסיה". מוריו הראשונים היו האחים ביזר והאחים ברמן. בית־ספר זה החזיק מעמד בסך הכל שנה אחת ונסגר על ידי השלטונות הפולניים בשל שפת ההוראה הרוסית, שהיתה נהוגה בו.

ה„פובשכנה"

בימים ההם התחילה תקופה של החדרת השפה הפולנית בין התושבים. השלטונות פתחו אז את בית־הספר הפולני „פובשכנה". לבית־ספר זה נרשמו גם ילדי יהודים, אך מספרם היה זעום על אף התנאים הטובים של המוסד כגון בנין טוב, לימוד חנם ועוד.

בית־הספר האידישאי

החוגים האידישאים יסדו בעיירה בתקופה זו את בית־הספר האידישאי „אידישע וועלטליכע שול". שפת ההוראה בו היתה אידיש. עברית נלמדה רק כשפה בלבד. כדאי לציין, שבית־הספר האידישאי הזה לא היה אנטי־ציוני, אף שרוב חברי הועד היו בונדאים, הואיל ואחד התומכים הנלהבים במוסד זה היה איש מ„פועלי־ציון", בעל השפעה רבה, ותודות לו נמנעו מבית־ספר זה מגמות אנטי ציוניות. המוסד החינוכי הזה נוסד בשנת 1920. בראשו עמדה הנהלה מסורה, שהשיגה במאמצים

* ראה לעיל ה„קינדערהיים".

לא מעטים את האמצעים הדרושים להחזקתו. בשנים הראשונות לקיומו ניהל אותו יעקב קפלן, שנחשב לאחד המורים הטובים. זכורים יפה לתלמידיו שעודיו בספרות, עת הקריא קטע מכתבי שלום עליכם או של סופר אחר והיה מחיה אותו ממש באמרי פיו. בהיותו שחקן מטבעו, היה משרה בכתה אוירה מתאימה לקטע הנקרא על ידו.

ביה"ס של משפחת רובינוביץ'

זכויות מיוחדות להקמת בי"ס עברי מתקדם היו למשפחת רובינוביץ', שהקימה בי"ס עברי בן ארבע כתות למתחילים והנהיגה בו את שיטת הלימוד המודרנית בליווי המחשה ושירה. המורה בילה, שהיתה „עזר כנגדו" לבעלה המחנך אליעזר, הצטיינה לא רק במסירותה לתפקידה המחנך, כי אם גם בקולה הנעים. בעד חלונות בי"ס זה בקעו קולות תורה וזמרה גם יחד.

בית־הספר העברי „תרבות"

אך מקום כבוד בעיירה רכש לו בית־הספר העברי „תרבות", שנוסד בשנת 1922. בי"ס זה היה למקור של ההשראה הציונית ברוז'ינוי. בו ביקרו על פי רוב בני עשירים ואמידים, ומשום כך היה מבוסס יותר משאר בתי הספר במקום. עליו יספר אחד מאלה הצעירים, שביקרו במוסד זה. מפי א. לויתן

בית הספר „תרבות" ברוז'ינוי

גולת הכותרת של היצירה החינוכית בעיירה היה בית־הספר העברי מיסודה של תרבות, שהוקם ברוז'ינוי בשנת הלמודים 1922/23. הרבה תלמידים מבית־הספר העממי האידישאי, מה„תלמוד־תורה" ומה„חדרים" נהרו ועברו לבית־הספר העברי מיד עם הקמתו. מסביב לו התרכזו הורים ובנים נאמנים לרעיון הציוני, המתכוננים לקראת שעת העליה וההגשמה המלאה. בעלי ההכרה ציונית, שבין תושבי העיירה, מצאו בחינוך העברי הציוני מקור נחמה בהוה ופתח תקוה לעתיד. הורי הילדים, שגורלם גזר עליהם לחיות בגולה במשטר עוין ונוגש ולעמוד במלחמת קיום קשה, קיוו כי בניהם יצליחו לצאת למרחב ולדרור ולבנות חייהם בארץ ישראל. כמובן, הורים אלה קיוו, שאם המזל יאיר להם פנים, יצטרפו גם הם בעתיד אל ילדיהם וישתרשו בעזרתם בארץ. הורים אלה שמרו אמונים למוסד חינוכי זה כל השנים ונאבקו על קיומו בשנות שפל וירידה כלכלית, ובית־הספר העברי החזיק מעמד עד פרוץ מלחמת העולם השניה.

נאמני בית־הספר

בין מייסדיו של בית־הספר ותומכיו העיקריים היו מיכל אוגולניק, יעקב פיטקובסקי, אנשל קרולינסקי, שלמה יעזערניצקי, ברל חבויניק, שמרקוביץ, שמואל מוגילנסקי, ד"ר יתום ואחרים. מנהלו הראשון של המוסד היה דוד נויר, שנשלח מטעם מרכז „תרבות" בוורשה.

בין הנאמנים והמסורים לבית־הספר נמנו גם מוריו: רבינוביץ, בלוך, קומרובסקי, שיינה מירל שקולניק, מורה בחסד עליון, שהיתה אגב ילידת עיירתנו. במסירותם למוסד מנעו מורים אלה זעזועים ממנו, ואף אם משכורתם בוששה לבוא, עמדו על משמר קיומו של המוסד הלאומי היקר להם.



בית־הספר העברי „תרבות" ברוז'ינוי

בשורה התחתונה יושבים מימין לשמאל: יעקב ברקוביץ', חיים אפשטין, שמעון טרן, זיידל לרמן, זאב רושקין, מזכיר ביה"ס, זאב ברזטיצקי, דוד־נח סוקולובסקי, רבקה בשין, משה וישניבסקי, עקיבא פיטקובסקי. בשורה שלפני התחתונה יושבים: נחמה בשין, אשר קולישבסקי, לייבל רזקין, לייבל שקולניק, אברהם איצקוביץ', חינקה גרבולסקי, נחום אלפרשטין, המנהל דוד נויר, רוזה אוגולניק, מלכה סגל, המורה שיינע־מירל שקולניק, סוניה לוינבוק, יוסף אוגולניק, מאיר סוקולובסקי, דבורה שקלירביץ', מערקע אזרניצקי. בשורה שלפניה יושבים: המורה שורץ, מנדל סלוצקי, שמואל רובינוביץ', גדליה אפשטין, צבי זקהים, פשקה אברמוביץ', משה קמנמוסטקי (גשרי), יצחק לימון, אפרים רובינס, רוזה קפלינסקי, סוניה איצקוביץ', קיילע ליצקי, פרידע פינס, בת עיירה סמוכה, דוד פיטקובסקי.

מסורים עד מאד היו חלק מהתלמידים, שידי הוריהם לא תמיד השיגו לשלם את שכר הלימוד בעד בניהם. אלה האחרונים הכניסו את שכר לימודם בחלקו או כולו על ידי מתן שעורים פרטיים וביצוע עבודות שונות, אף שבו בזמן היה עליהם להכין גם את שעוריהם הם.

הפרעות השלטונות

אך לא רק חיפושי המקורות הכספיים להחזקת מוסד פרטי לאומי זה הכבידו על מהלכה התקין של העבודה בו, כי אם גם השלטונות הפולניים, שהביטו בכלל על מוסד חינוכי עברי בעין רעה, ניסו לדחוק את רגליו, ודרכים לכך לא קשה היה למצוא. פעם לא אישרו השלטונות את המנהל, שהוצע על ידי המוסד באמתלה, כי תעודת הסמיכות שלו אינה נראית להם. פעם אחרת מצאו, שהבנין המיועד לבית־הספר הנהו רעוע, וסכנה נשקפת לתלמידיו. אך על כל פשעים תכסה אהבת העסקנים למוסד. הם הגישו לשלטונות הפולניים את תעודות הסמיכות הכשרות של אחת ממורות המוסד, והיא אושרה להלכה כמנהלת, אם כי למעשה שימש כמנהל — איש, שהועד לכך על ידי מרכז „תרבות". כן נמצאה דרך להעביר את רוע הגזירה של בנין רעוע.

ביה"ס העברי „תרבות" ברוז'ינוי היה בית־ספר תיכון. אך השלטונות הפולניים אישרוהו, מטעמים מסוימים, רק כבי"ס יסודי. כל פעם, כשהיו מודיעים על הופעתו של מפקח מטעם הרשות, היתה קמה בהלה במוסד. חיש מהר היו מועלים לעלית הגג ספרי הלימוד של השפה הלטינית, אשר בהם היו רואים השלטונות גנבת דעת והוכחה, כי ביה"ס מקנה ידיעות של בית־אולפנא תיכון על אף אי הכרה רשמית בו כמוסד כזה. כמובן, כל הזמן, שהמפקח ביקר במוסד, התנהלו הלימודים כשל בי"ס יסודי, ואך יצא יצא איש הרשות, והסדר הושב על כנו. העבודה נמשכה כסדרה, כלומר, כנהוג בבי"ס תיכון.

הישגי החנוך העברי

המאמץ של החינוך העברי החדש לא היה לשוא. הוא הקנה את ידיעת הלשון העברית וספרותה המתחדשת למאות תלמידיו, וכאשר עלה בן העיירה לארץ היה בה כבן בית, המכיר מכבר את שפתה ודרכי חייה.

ביה"ס העברי החדיר ללבות בני הדור הצעיר את האהבה לארץ ישראל, שהיתה להם למקור נחמה ברגעים הקשים ביותר של חייהם והשריש בהם את אהבתם העזה לאדמת מולדתם בוזה, שהביאו בדחילו ורחימו את תרומותיהם לקרן הגואלת את אדמת מולדתם. לא פעם מסרו הילדים לקהק"ל את פרוטותיהם המעטות שניתנו להם כדי לקנות בהן ארוחת בוקר שניה. זוכרני, כיצד קרנו פני אחותי עטל בבשרה לי, שהצליחה להיות הראשונה מבין ילדי כתתה במלוי מחברת הבולים של הקהק"ל.

הצגותיו של בית־הספר

בית־הספר העברי נתן צביון לאומי לחיי העיירה בהופעות העבריות שלו בימי גבורה לאומית כי"א באדר ובימי חגים לאומיים כחנוכה ואחרים. הצגותיו של בית־הספר „תרבות" היו לשם דבר בעיירה. חדשים לא מעטים היו קודש להכנותיה של



בית־הספר „תרבות" ברוז'ינוי — כתה

שורה ראשונה — מיימן לשמאל עומדים: המורים צפורה פיגין, סטופניצקי (אחות ניצקין), יצחק ניבורסקי, סקובלסקי.
שורה שניה: —, איצל אינשטין, עטל סוקולובסקי, רובינשטין, המורה דיקר, משה'ל ברמן, אלקה, מרדכי גינדזבורג, המנהל רוזין.
שורה שלישית: פשה בלוביצקי, איצל קרולינסקי, סוניה מיכניבסקי־סוקולובסקי, דובה שקלירביץ', משה'ל בביץ', אסתר חבויניק.
שורה רביעית: קלין נוביק מליסקובה, שיינדל אפשטין ,אפשטין.

כל הצגה. כוחות לא מעטים הושקעו בחזרות ובהכנת תלבשות. המורים התמסרו מתוך התנדבות לעבודה זאת, לאחר מתן השעורים הרגילים בבית־הספר. החזרות נערכו בביתו של המורה, ורק האחרונות שבהן מצאו את מקומן בבית־הספר. ההצגה עצמה נערכה באולם הגדול של הקולנוע, שהיה מלא מפה אל פה. וכיון שהאולם לא יכול היה להכיל את כל המתדפקים על דלתותיו, חזרו ונשנו אותן ההצגות, שהיו לשיחה בפי כל שבועות וחדשים גם לאחריהן. ההצגות היו שונות: מהן תנ"כיות כ„דוד וגלית" ואחרות, מהן כלליות כגון „הבובות", שגם אשתי השתתפה בה, והצגות אחרות. ההתרשמות היתה כה חזקה שלאחר ההצגה היא נישאה על כפים אל הוריה, אליהם רצתה לגשת. והיא לא היתה היחידה, שהצלחתה היתה רבה. הכנסות ההצגות האלו לא היו מעטות וכיסו את גרעון קופת בית־הספר בחלקו וכן רוממו את קרנו של בית־אולפנא זה בעיני כל.

יוצאי בית־ספר זה

רוב התלמידים של בית־הספר השתייכו לתנועות נוער ציוניות ולאחר הלימודים בילו חלק מערבי השבוע בשיחות ובויכוחים על חיי העתיד שלהם בארץ. הדי השירה העברית וקצב הרקודים נישאו באויר העיירה. מורי המוסד עודדו את השיתוף בין בית־הספר ובין אירגוני הנוער ויש מהם שמסרו גם מזמנם ומכוחם לאירגונים אלה.

בסכומו של דבר: הצגות בית־הספר, הפגנות ארגוני הנוער, עצרות עם להתיחדות עם רעיון שיבת ציון הכניסו תוכן עברי ציוני לחיי העיירה ושיוו הוד

דותני ולאומי לחגים ולמועדים. הדבור העברי, השירה הלאומית הידהדו לא רק בין כתלי המוסד החינוכי ובמעונות תנועות הנוער, כי אם גם ברחובות העיירה והחזון הלאומי והשאיפה להגשמה פעמו בלבבות.

רבים מחניכי בית־הספר „תרבות" מילאו אחר כך תפקידים שונים בחיים וביצעו אותם על הצד הטוב ביותר. אחדים מחניכים אלה, וגם אני בתוכם, פנו לשטח החינוך העברי. יצאנו מבית־ספר זה לסמינריונים בורשה, בוילנה ובגרודנה והתמסרנו עם גמר חוק לימודינו לחינוך הדור החדש בגולה ואחר כך בארץ (אלה מתוכנו שזכו לעלות). כמורים וכמחנכים הקנינו ומקנים אנו לתלמידינו את אותם הערכים החיוביים, שרכשנו לנו באוירתה של עיירתנו, עיירת הקדושים ובאוירתו של בית־הספר העברי הלאומי שבה. מסירות נפש על קניני עמנו, רוח תורה, עבודה וגמילות חסדים ועל הכל שאיפות הגשמה לאומיות פעמו בימינו ברוז׳ינוי כאחת והם נר לרגלינו בדרכנו בחיים.

מאיר סוקולובסקי

המוסד „תלמוד תורה" ברוז׳ינוי

(בשנים האחרונות לפני מלחמת העולם השניה)

העולים הגיעו ארצה, והנשארים ברוז׳ינוי המשיכו לחיות במחשכי הגלות. שאיפת הרבים לעליה לא יכלה להתגשם בשל השערים הנעולים. מאין ברירה המשיכו לטוות את חייהם העבריים והלאומיים במדת יכלתם בעיירתם הם. אמנם הזמנים השתנו יותר ויותר לרעה. בין שאר מוסדות התרבות שבעיירה סבל במיוחד ממשבר זה המוסד „תלמוד־תורה", שרוב תלמידיו היו מבני העניים. וכה כותבת מועצת מורי המוסד החינוכי הזה, בן שש המחלקות, באגרתה מיום י"ד לחדש אדר תרצ"ה:

„לכב׳ בן עירנו הנכבד והיקר כמר אבא לויתן שלום רב.

„נשתנו העתים. זמנים אחרים הגיעו. עד עתה היתה אמריקה מפרנסת אותנו, וכיום עלינו לפנות אליכם, בני רוז׳ינוי בארץ־ישראל. בודאי ידוע לכם מצבם הכלכלי האיום של בני העיירה, שרובם ככולם הם מחוסרי פרנסה, ועל אחת כמה וכמה רע ומר מצבו של המוסד החינוכי „תלמוד־תורה", בו לומדים כמאה וששים ילדי ישראל, שהנם ילדי העניים והדלים ביותר מבין בני העיירה. גבאנו הנכבד מר אלתר ברזניצקי, שעלה ארצה יכול לתאר לכם במו פיו את מצבנו הקשה. שמענו, שאתם מעבירים מגבית תמיכה למעננו. השתדלו שתצליח, ולא — יסגר מוסדנו. זכותם של תינוקות דבית רבן תעמוד לכל אלה העוסקים בפעולת הגשת עזרה זו וייהנו מחיים ארוכים, בריאות ופרנסה. יהי רצון ונזכה כולנו להתראות בלב שמח על אדמת ארצנו הקדושה בקרוב בימינו, אמן.

בברכת ציון
מועצת המורים של „תלמוד־תורה" ברוז׳ינוי:
אליעזר חיים קרליץ, זליג רייזקין, חיים זרח רוטשטיין, אהרן יעקב פיטקובסקי.
בשם הגבאים: מאיר גובר.

המגבית העברה ונשלח סכום ידוע, שבחלקו צריך היה לשמש כתמיכה ב„תלמוד־תורה" ובחלקו כתוספת לקופת מעות חטין.

מכתבי תודה על הכספים שנשלחו מדי פעם בפעם מהארץ לרוז׳ינוי נתקבלו בשנות תרצ"ה, תרצ"ו ותרצ"ז. במכתב האחרון נאמר:

„הסכום שנתקבל מאמריקה, מארץ־ישראל ומפה (ז. א. מאנשי רוז׳ינוי עצמם) חולק (כמעות חטין) בין 197 משפחות נצרכות, שמספר נפשותיהן 692.

והננו חותמים ברגשי כבוד וברכה, כי תשמענה אזנינו ותחזינה עיניכם ועינינו בשפע אושר ועושר, מנוחת שלום, בנין והתרחבות ארצנו הקדושה ולא ישמע עוד פרץ וצוחה בחצרות קדשנו כעתירת ידידיכם בכלל כל ישראל:

מאיר גובר, זאב שרשרבסקי, יעקב מאיר אפשטיין."

דוד מילר

דוד מילר למד בילדותו ב„תלמוד־תורה" ברוז׳ינוי וב„ישיבה" שבה. כדרך בחורי הישיבות בזמן ההוא אכל „ימים" אצל בעלי הבתים, ואת „ימיו" אלה זכר תמיד. מאז התעשר באמריקה (באדמתו נמצא נפט) היה תורם סכומים גדולים להזנת תלמידי הישיבות. בצואתו השאיר אחוז ידוע מהכנסותיו השנתיות בשביל ה„תלמוד־תורה" ברוז׳ינוי. יהי זכרו ברוך.

מוסדות צדקה וחסד

מוסדות צדקה ברוז'ינוי במאה ה־XIX

בית חולים

גם בשטח העסקנות הציבורית בעניני מוסדות צדקה היתה רוז'ינוי צועדת בראש כל העיירות שבסביבה. כבר בשנת 1875 היה קיים בה בית־חולים, אשר כפי שמסופר ב„הלבנון" 1875 (8), נשרף גם הוא בין השאר בשעת השרפה הגדולה שפרצה בשנה הנ"ל. וכך כתוב שם:

„וכל איש מר, נגוע ומעונה מצא מפלט בבית־החולים, ושמה נתנו לו צרי ומזור וכל מחסורו עד קומו ממשכבו. ומחזיקי בית זה, הלא הם שתי שבלי הזיתים, המתנוססים כאבני־נזר — האחים הגבירים המשכילים, אשר לדור ודור יהיה שמם לתפארה. האחד כמר הרה"ג ר' יחיאל מיכל והשני — אחיו הצעיר העוזר על ידו מוה"ר ירוחם פישל פינס — גם הבית הזה חרב ושמם. ומי יחמול עתה על החולים לאספם בית ולחבוש מזורם?"

מתי הוקם מחדש בית־החולים ברוז'ינוי אין אנו יודעים. אך הדאגה לחולה ולמעונה לא פסקה בעיירה, ובשנת 1883 נוסדה בה חברת „לינת הצדק", כפי שמסופר ב„המליץ" חוברת 20 מאותה שנה:

לינת הצדק

„מרוז'ינוי פלך גרודנה מספר ה' א"י וואלאך בשבח אנשי עירו, שייסדו חברת „לינת הצדק", ללון בבית כל חולה ר"ל שנים־שנים חליפות בכל לילה. בתוכה נמנו גם עשירי העיר, וכלם ישמרו משמרתם בשוה. התקנה נכבדה מאד וראויה להווסד בכל קהלות הקודש".

בית החולים הוקם שוב על תלו

וב„המליץ" 1893 (43) כותב יצחק מאיר גרבר על בית־החולים הקיים שוב ברוז'ינוי והמשמש גם מרפאה:

„בית־החולים שבעיר בנוי לתלפיות בקצה העיר בבית גדול ורחב־ידים, דלתותיו וחלונותיו ואף הרצפות משוחות בששר ובדונג להיות להם ברק תפארה. שני רופאים: אחד עברי ואחד נוצרי יבקרו את הבית הזה מדי יום ביומו, כל איש חדשו. ואיש אחד יסמוך את החולה ויהפכו על ערש דויו. הוא יביא את סמי המרפא מבית הרוקח ויאכילהו וישקהו. ועניי העיר, אשר לא תשיג ידם להביא רופא לביתם, יבואו שמה וידרשו בעצת הרופאים חינם אין כסף. גם יתנו להם בלא מחיר סמי הרפואות די צרכם. בחצר הבית הזה נטוע גן נותן ריח יפה בעד החלונות פנימה, להשיב נפשות החולים, והמחלימים יתהלכו שמה לרוח היום לשאוף רוח צח מבין העפאים..."

על מצב בית־החולים כעבור שמונה שנים כותב מ. שרשבסקר ב„הצפירה" 1901 (230) דברים כדלהלן:

„בין בתי החסד המעולים אשר בזה, יחשב המוסד בית־החולים המשוכלל והערוך בכל לטובת חולים נדכאים. חדרי הבית — שנים עשר במספרם — גדולים ומרווחים. בהם לשכה מיוחדת לכל מיני סמי תרופה והכנתם. גן עצים גדול מקיף את הבית מסביב, ורופאים מומחים קבועים מבקרים את החולים יום יום. המוסד מתכלכל מתרומות החברים הקבועים ומנדבות פרטיות. מי יתן והוסיפו נדיבי עדתנו לתרם מכספם לטובת המפעל נוסף על תרומותיהם הקבועות, למען היות היכולת בידי המנהלים למנוע את המגרעות הספורות, וכדי שיהיה המוסד לתהלה ולתפארת בעדתנו".

מוסדות צדקה ברוז'ינוי במאה ה־XX

על המצב הרפואי של העיירה בשנים הבאות סיפר לי מגלי שמואל כדברים האלה:

„באתי לרוז'ינוי בשנת 1911. בית־המרקחת היחידי שהיה בעיירה נמצא בידי נוצרי. שני רופאים, „פלדשרס" בלע"ז, היו בה: ליביטשקע ואייזיק. בתי מסחר אחדים לרפואות נמצאו בה: של אייזיק קפלינסקי, של נאטקע ושל משקה שמיט. כל בני העיירה ביקרו אצל הפלדשרס באין רופא וקנו בבתי המסחר לרפואות, כי בית־המרקחת נמצא בידי נוצרי, שהילך עליהם אימים.

בעיירה היה קיים אז ועד של ביקור חולים, שסיפק לחולה גם לחם, גם תרופה. בועד היה שמעון השוחט, שמואל ליב, ביילאוס ודוד־נח פינס. קראתי את הועד הנ"ל לישיבה בבית־המרקחת שקניתי מידי הנוצרי והחלטנו להביא רופא לעיירה. בבוטן היה רופא טוב ושמו ד"ר רוזנבליט. נסעתי והשפעתי עליו. הוא נאות להתיישב בעיירתנו. מה נהדר היה מראהו, בעברו את רחובותיה של העיירה במרכבה רתומה לסוס, במהרו לבקר חולים בבתיהם או בהחישו את צעדיו לעבר בית־החולים, כדי לטפל בשוכבים שמה. הוא שהה בעיירה כשלש שנים ועזבה. אחריו באו ד"ר בורשצבסקי, גורביץ. אך הנה פרצה מלחמת העולם הראשונה, והרופאים גויסו, ונשארנו ללא רופאים. אבל אז לא היה כל צורך בהם, כי לא היה מה לאכול, ואנשים הבריאו... ממילא ממיחושיהם".

פעילות רפואית אחרי מלחמת העולם הראשונה

אחרי מלחמת העולם הראשונה, בשנת 1922, הופיע ד"ר אריה אורן (חבויניק), איש רוז'ינוי, לאחר גמרו חוק לימודיו באוניברסיטה בג'נבה שבשוויץ כד"ר לרפואה. הוא שהה ברוז'ינוי כחצי שנה ועלה ארצה, אך במשך זמן קצר זה פעל בעיירה לא מעט. בימיו לא היה רופא אחר בעיירה חוץ מקמנצקי, שערכו כרופא לא היה רב.



ד"ר אהרן ארן (חבויניק)



יום סרט ל„מגן דוד אדום"
שורה ראשונה — מיימן לשמאל עומדים: אהרן לנצביצקי, לייבל זיסקינד, יוסף אברמוביץ׳, העשל גבזה, סוניה לויתן, זיידל רושקין, יושקה שיפיאצקי, חבויניק, משקה גולדיס.
שורה שניה: אהובה לויתן, אהובה חבויניק, זאב זיסקינד, שמחה רוזנשין, שיפיאצקי, דובה חבויניק־זיסקינד.

העזרה הרפואית ניתנה אז לחולים העניים שבמקום על ידי „מגן דוד אדום", שהתארגן במקום „לינת הצדק". בא ד"ר ארן וייסד את ה„טאָז", שהיה נותן רפואות של ממש לזקוקים להן. ביזמתו הובא רופא לעיירה ושמו ד"ר יתום. בית־החולים נפתח מחדש ופעולתו הברוכה נתחדשה.

הקיטנות לילדים

רבות פעלו אם כן בני רוז'ינוי בשטח הפעלת מוסדות רפואיים, אך גולת הכותרת של הפעולות הנ"ל היו הקיטנות לילדים, שסודרו בעיירה אחרי מלחמת העולם הראשונה בשביל כל ילד מילדי העיירה הזקוק להבראה אחרי מחלה, מסבת חולשה גופנית, בגלל חוסר משקל וכו׳. בקיטנה, שהתנהלה בבתים שכורים, הנמצאים בתוך היערות העוטרים את רוז'ינוי במרחק קילומטרים אחדים ממנה, בילו הילדים הזקוקים להבראה באויר צח, באכלם לחם לשובע ובבלותם את עתות הפנאי בנעימים. ערכו משחקי חברה שונים והכינו הצגות יפות וכו׳. כמובן, כל הזמן נמצאו תחת השגחה מעולה.

את הכסף הדרוש לכך המציאו ההורים האמידים, וכן דאגה לכיסוי חלק מן התקציב חברת „טאָז". יום סרט שנתי מיוחד לכך הכניס את תרומתו למטרה הנ"ל, ואחרון, אחרון — החוג הדרמטי היה מארגן נשפים, שהכנסתם היתה קודש לארגון הקיטנות, כדי שלא ימצא אף ילד מחוסר יכולת הזקוק להבראה ואינו נמצא בקיטנה. הקיטנות האלו היו נפתחות בעיקר בימות החופש הגדול בכל השנים עד שנת 1939, שנת פרוץ מלחמת העולם השניה. בשנים האחרונות שלפני המלחמה הנ"ל הוקם בית מיוחד לקיטנות האלו במקום הבתים השכורים, בהם השתמשו עד כה. בית חדש זה הוקם ביער הבליזנואי, והציוד בו היה חדיש וטוב ביותר. הבית הזה שימש לדוגמה והיה לשיחה בפי כל בני העיירות השכנות.



עסקני „בית־החולים״ ברוז׳ינוי
שורה ראשונה — מימין לשמאל עומדים: יעקב קפלן, טרן, —, פייגל שפירא, רוזה פינס, אשת יעקב אשר אפשטין.
שורה שניה: נעכע שמשנוביץ׳, אשת שמואל מוגילנסקי, —, אהרן גמרמן, לייבל חבויניק.
שורה שלישית: מרדכי קרפלביץ׳, שמעון השוחט, ד״ר יתום, ד״ר אריה חבויניק, אביגדור מיכל גולדברג, שמואל ליב הסנדלר.
שוכבים: אפשטין, שמחה רוזנשין

מוסדות אחרים

לא רק מוסדות רפאויים ספציאליים נוסדו והתנהלו ברוז׳ינוי, כי אם גם מוסדות צדקה ועזרה הדדית רבים אחרים היו קיימים בה. קופת גמילות חסדים, ועד ללחם עניים והבנק העממי הגדול, שרכש לו מקום נכבד במרכז הבנקים בוורשה, עזרו לבני העיירה לא מעט להחזיק מעמד בשנות שפל כלכלי והתנקשויות השלטונות במעמדם המסחרי וכו׳.

העוסקים בצרכי ציבור באמונה

„כל המוסדות הנ״ל — מוסר נפתלי קנטורוביץ — התנהלו על ידי אנשים, העוסקים בצרכי ציבור באמונה. ובין אנשי הציבור הנ״ל לא מעטים היו הפעילים מבין הפועלים ובעלי המלאכה. מסירותם של כמה מעסקני ציבור אלה עברה

במקרים לא מעטים כל גבול ומעשיהם נחרתו לזכרון עולם. ראוי להזכיר כאן לשבח לא רק את יונה הסנדלר, עליו כתבנו לעיל, כי אם עוד „ר' יוחנן סנדלר" אחר והוא יעקב מיכל לב, שהיה חבר פעיל בהנהלת רוב המוסדות. ורצוי לספר כאן על אחד ממעשיו, עליו היה חוזר מדי פעם בפעם:

„ימי החופש הגדול. הילדים מבריאים בקיטנה שביער. יעקב מיכל לב יושב לו על יד שלחן הסנדלרים שלו ועובד. אך הנה הוא רואה דרך חלון חדר עבודתו שהשמים מתקדרים. הוא מניח את כלי עבודתו, פושט את סינרו, יוצא חרש מביתו ושם את פעמיו לעבר הקיטנה. חמשה קילומטרים הולך האיש ברגל, כדי להיווכח, אם הילדים הוכנסו לבתים.

„עסקנים מסורים כאלה היו לנו בעיירה, וכאלה עמדו בראש המוסדות הציבוריים והתרבותיים שלנו בביתנו הישן רוז'ינוי *. עסקנים אלה אינם כבר בחיים. השואה עברה עליהם והשמידתם. אבל רוחם נשארה חיה בתוכנו לעד. עלינו, על השרידים שנותרו, מוטלת החובה הקדושה לספר על עבודתם החשובה לילדינו הרכים, כדי יתחנכו לאור מעשיהם אלה. כבוד לזכרם".

מ א י ר   ס ו ק ו ל ו ב ס ק י

* עבודה ציבורית נאמנה זו השפיעה גם על הדור אצעיר, ורבות מבנות העיירה וביניהן גם אשתי — בת המקום — היו מחזרות כל יום ששי על הפתחים ואוספות חלות בשביל עניי העיר. כמובן, המנצח על הפעולה הזאת היה יעקב מיכל לב הסנדלר.

מלחמת העולם השניה והשואה

19 ימי מלחמת גרמניה־פולין וימי הרוסים ברוז׳ינוי

עם פרוץ מלחמת גרמניה־פולין נפל פחד השונא הנאצי המתקרב על היהודים. פחדם גבר והלך עם התקדמותם המהירה של הגרמנים. והנה נודע ברוז׳ינוי, שהאויב הגיע כבר לבריסק־דליטה. עוד לא נשמע כדבר הזה, שבזמן כה קצר יכבשו שטחים נרחבים כאלה. הכיצד — תמהו רבים — הצליחו הגרמנים לעבור תוך ימים אחדים מאות קילומטרים בשטח האויב? כיצד זה עלה בידם לחדור במחי יד אחת לעומקה של מדינה לוחמת? וכשהגיעה לאחר מכן הידיעה, שהגרמנים הגיעו בשלשה טנקים לעיר פרוז׳ני הסמוכה, ברחו בני הנוער הרוז׳ינואי לבוטן, בדרכם לרוסיה. לייבל באביץ׳ (אחיו של משה) בא אחרי הבורחים, כשהוא רוכב על אופנים והודיע להם, כי הגרמנים נסוגו, וכי רוסיה הלבנה עד בריסק (ורוז׳ינוי בתוכה) תהיה שייכת לרוסיה.

בני הנוער שבו על עקבותיהם. מיד הגיעו לרוז׳ינוי הגויים מכפר ברז׳ניצה, שהיו ידועים כקומוניסטים, וכלם מזוינים, ואירגנו את השמירה בעיר. הפולנים ברחו.

ב־17 בספטמבר ציפינו בכליון עינים לבוא הרוסים. יצאנו לקבל את פניהם עם פרחים בידים. מהעיר הסמוכה סלונים הודיעו לנו על התקרבותם של הרוסים. כשהגיע הטנק הראשון שלהם, היתה השמחה רבה מאד. איש ברך את רעהו בברכת „מזל־טוב״.

אך הנה התחיל המשטר החדש. המשטרה הרוסית והדואר שוכנו בביתו בן הקומתים של סובול. על ידם ניהלו את עניני העיירה הצעירים הקומוניסטים והם: דוד רבינוביץ׳, שהיה למנהל המנסרה וטחנת הקמח של פינס, וחיקל ויסוצקי (בן שמחה הכובען), שהפך למנהל בית־החרושת לעורות. יעקב מאיר מרוצ׳ניק, בורסי מסמטת „עבר־הנהר״, שלא היה ידוע קודם כעסקן קומוניסטי כלל וכלל, נתגלה עם בוא הרוסים כאחד הפעילים ביותר בתנועה הקומוניסטית מאז. ברור שכעת עם בוא המשטר הקומוניסטי נבחר על דעת השלטון כציר הסוביט במינסק.

בימים הראשונים לשלטונם של הרוסים ירדה מהלומה על העיר. כמה מעשירי העיר וסוחריה והם: נח פינס ומשפחתו, חיים טרן ובני ביתו, ויקותיאל שרמן הגלו לסיביר. ובעיר עצמה החלו חיים קשים. החנויות, שהיו פתוחות עוד זמן קצר, נסגרו. אך גם בעל מלאכה עצמאי לא יכול היה להחזיק מעמד והיה מוכרח להצטרף לאחת הקבוצות השיתופיות ולקבל שכר פועל. הפועלים על פי הרוב נשארו ללא עבודה. אני, למשל, עבדתי אצל חיים קימרמן החיט. והנה צרפו אותו לאגודה השיתופית של החיטים, כי היתה לו מכונה, ואותי, את הפועל, לא קיבלו מתוך נימוק, שאין לי מכונה, וכך נושלתי מעבודתי.

הייתי מוכרח לעבוד ביער. וכשלא היתה לי עבודה, חששתי פן יעבירוני

* בנו של יעקב מיכל לב.

מעיירתי למקום עבודה אחר. בכל רגע יכלה להפתח הדלת, ויכול היה להופיע בה אחד הצעירים הקומוניסטים הפעילים: דוד רבינוביץ׳, חיקל ויסוצקי, האחים קגנוביץ׳, שיינדל יוסלביץ׳ ולהודיע, שעלי לנסוע לעבודה למקום פלוני, הנמצא מחוץ לעיירתנו. וכך קרה. פעם נשלחתי לחפור תעלה על יד קוברין, שלשם דרשו הרוסים פועלים. הצעירים הפעילים שבעיירה מילאו את דרישתם כרגיל. שמחתי מאד לשובי הביתה, כי מזונותיו של האדם היו אז בטוחים יותר בביתו, בו אגר אותם קודם לכן.

השתדלתי, אם כן, להשיג עבודה כלשהי בעיר, כדי להשאר בה. עבדתי בחפירת חומר ובעבודות אחרות, ממש כמו שכתוב: „בחומר ובלבנים״, כדי לא להשלח מחוץ לתחום העיר.

השגת לחם עלתה בקושי. לשם כך צריך היה לקום בלילה ולהתייצב בתור, כדי להיות בין ראשוני המקבלים את ק״ג הלחם. שעות לא מעטות ביזבזו האנשים על עמידה זו בתור. והיו מהם, שהערימו ועמדו אח״כ פעם נוספת בתור, כדי לקבל ק״ג לחם נוסף, כי מה לא יעשה אדם למען קיום נפשו ונפשות בני ביתו? גם בגד קיבלו האנשים לאחר עמידה ממושכת בתור. ואף לשם קבלת יין שרף עמדו אנשים בתור, ואפילו אלה, שלא השתמשו בו לשם שתיה, כי אם למכירה. את ה„ודקה״ קיבלו בתור במחיר זול ומכרוה אחר כך במחירים מופקעים, וזה הקל כמובן על תקציבו של האדם.

ב־23 באפריל, חדשים לפני פרוץ מלחמת גרמניה־רוסיה, גייסו הרוסים את השנתונים 1918־1919. בין המגויסים ברוז׳ינוי היו אז: א) אני, יוסף לב, בן יעקב מיכל לב הסנדלר (כעת בארץ). ב) משה בביץ (כעת בארץ). ג) ישראל פוקסמן נכדו של חשה מלכה׳ס (כעת בארץ). ד) איטשע יאשע ברזובסקי בנו של רפאל ה„קוטליער״. הוא נהרג בפולין בתאונה בשעת רכיבה על אופנועו אחרי המלחמה. ה) יצחק גמרמן נעדר, כנראה נהרג בזמן המלחמה. ו) סלונימסקי יעקב נכדו של לייביטשקע הרופא (כעת באמריקה). אך לא את כל בני השנתונים הנ״ל גייסו הרוסים. אלה, שלא היו מהימנים עליהם, לא נקראו לשרות והיו „פטורים״. בין אלה היו משה קרלינסקי בן אנשל האמיד לשעבר ואחרים. כעבור זמן קצר גויסו גם: ז) משה ברמן בנו של שלמה סטירעס (כעת בלנינגרד). ח) ובוליה קרוליצקי בנו של שמחה ה„ברוקירער״.

עם גיוסי נותקתי מהעיירה ורחוק הייתי מכל מה שעבר ונגזר עליה מאז.

מפי משה לב (בנו של יעקב מיכל לב)

הדים בכתב

עם כניסת הרוסים החלו שבועות וחדשים של הסתגלות לתנאי החיים החדשים. הסוחרים, שחנויותיהם נתרוקנו ונסגרו, נשארו ללא משען לחם. בני עיירה רבים אחרים נמצאו גם הם במצב של חוסר פרנסה. אלה ואלה חיפשו עבודה, שתחייה את נפשם. עברו מעבודה לעבודה מפני שלא יכלו בשל גילם המבוגר להסתגל לתנאי עבודה קשים, או מפני שעבודה אחת בה החלו נסתיימה, והיה צורך לחפש

אחרת. השכר ברוב המקרים לא הספיק כדי מחיה, וכך כותבת רוזה מיכנובסקי*:

„אני משתכרת 180 רובל כמורה, וזה מספיק בקושי לצרכי מזון הדרושים לי. אבא עובד ומשתכר רק 150 רובל".

וכיצד הפכה פתאם רוזה למורה בימי הרוסים? את זאת ודברים רבים אחרים מהימים ההם אנו למדים לדעת ממכתביו של דוד־נח סוקולובסקי**. מכתבו מיום 14.5.1540 מוסר:



רוזה מיכנובסקי

„מנסיגת הצבא הפולני לא סבלנו. שמעון*** חזר מהצבא. אבא עובד. אנחנו בריאים, משתכרים ומרוצים. הגרמנים לא הגיעו אלינו. וכיום אנו מרגישים את עצמנו שקטים ובטוחים בחסותו של הצבא האדום והאדיר במולדתנו הגדול פסס"ר. אני מרכז את בית־הספר בעיירה. עטל ומיכלה**** עוברות קורס מקוצר, המכשירן להיות מורות. וגם רוזה אתן. הן מקבלות סטיפנדיות, המאפש־רות להן ללמוד ולסיים את הקורס".

ומכתבו מיום 9.9.1940 מספר:

„עטל ורוזה עובדות כבר כמורות בכפר קרופה ומיכלה — בכפר פולונסק".

אך לא ארך זמן שבתו של דוד־נח בעיירתו כפי שמודיע מכתבו מיום 22.9.1940:

„אינני מתגורר כבר בעיירה, כי אם בכפר בשם מילכוביץ' במרחק 14 קילומטר מרוז'ינוי ומגיע העירה פעם בשבוע ביום „היציאה" (כך קוראים ליום הראשון, שהנו יום מנוחה לכולנו בלי הבדל דת ועם).

ממכתב זה אנו למדים, כי יום השבת היהודי לא היה קיים בימי הרוסים כיום מנוחה ליהודים. אך לא רק השבת נעלמה מן האופק. עוד קודם לכן ירד מעל הפרק בית־הספר העברי „תרבות". על כך אנו קוראים במכתבו של דוד־נח מיום 2.11.1940:

„מרים***** התערבה, שתגמור את השנה בהצטינות. וזאת על אף התנאים הבלתי נורמליים. היא, הלומדת בכתה הששית של הגמנסיה, נאלצה להחליף את שפת לימודיה שלש פעמים במשך זמן קצר. בראשונה למדה בגמנסיה עברית „תרבות" ששפת ההוראה בה עברית. עם סגירתה של זו על ידי השלטונות הוכרחה לעבור לגמנסיה פולנית עם לשון המדינה כשפת ההוראה. ממנה — לבית־ספר תיכון בילורוסי עם בילורוסית כלשון הוראה.

והמכתב מיום 13.1.1941 מבשר, שאכן מרים'קה לא הכזיבה וסיימה כמצוינת במצטיינות.

ונדודי דוד־נח לא נסתיימו עדיין, ובמכתבו מיום 27.2.1941 הוא מודיע:

„אני לומד בפעד־אינסטיטוט בביאליסטוק ומשתלם בשפה הגרמנית, וכשאגמור בית־ספר גבוה זה, אוכל להורות גרמנית בבתי־הספר התיכוניים. כתבו אלי לפי

* אחותה של אשתי סוניה. ** אחי הבכור. *** אחי הצעיר. **** שתי אחיותי הגדולות.
***** אחותי הצעירה, בת הזקונים במשפחתנו.

הכתובת הרוז׳ינואית, כי שלי איננה קבועה, כפי שנוכחתם לדעת. זמן מה אני נמצא בעיירתי, ופתאם עובר אני לכפר, והנה אני ב„עיר ואם״ ביאליסטוק. ועד שתענו אולי כבר אמצא במקום אחר״.

במלים האחרונות האלו ובמשפט אחר, שבאחד ממכתביו האחרונים: „הלואי ונזכה לגמר המלחמה ונוכל להתראות או לכל הפחות לשמוע בשורות טובות איש מרעהו״, רואים אנו, שהלב חשש לבאות. ואכן יותר מאשר יגורו ויגורנו, והרבה יותר מאשר יכלו הם ויכולנו אנחנו לתאר, בא לפתע פתאם.

מ א י ר ס ו ק ו ל ו ב ס ק י

ברוז׳ינוי בימי הנאצים



העדה חנה קירשטין

ביולי 1941, כשבועים לאחר הסתערותם של הגרמנים וכניסתם למחוזות רוסיה הלבנה, הגענו אני, חנה קירשטיין, ילידת קליש, ובעלי, יוליאן קירשטיין, לרוז׳ינוי. מוולקוביסק באנו. עם פרוץ מלחמת העולם השניה בשנת 1939 ברחנו מקליש לווקוביסק וכעת עם כניסת הגרמנים עברנו לרוז׳ינוי.

בימים הראשונים למלחמת גרמניה־רוסיה הפציצו הגרמנים קשות את וולקוביסק. רוב בתי הרובע היהודי בה עלו באש, ולא היה לנו מקום להתגורר בו. לקח בעלי מפה ביד ואמר: „הואיל והעיירה רוז׳ינוי נמצאת במרחק של כחמשים ק״מ מוולקוביסק, ותחנת רכבת אין בה, יהיה שם יותר שקט. מלבד זאת נמצאים שם מיודעינו, בני משפחת מילר מקוטנה. ובעת צרה מוטב להיות יחד עם אנשים קרובים״. ארזנו את חפצינו המעטים ועברנו לרוז׳ינוי.

הקרבנות הראשונים

כעשרה ימים לאחר בואנו לעיירה נפלו הקרבנות הראשונים, וביניהם, בעלי והמורה דוד־נח סוקולובסקי, מיודעי עוד מקליש, בה עבד כעשר שנים כמורה. וכך קרה הדבר. בעלי ודוד־נח סוקולובסקי, מר מילר ואני היינו בביתו של מוטל ז׳ז׳ויער ועסקנו בעניני פוליטיקה. בין השאר דיברנו גם על הגיטו, שהגרמנים רוצים להקים בימים הקרובים בעיירה. היתה שעת בין השמשות. והנה שמענו לפתע פתאם רעש ברחוב. יצאנו, כדי להחיש את צעדינו הביתה. לפי גזירת השלטון הגרמני היה עלינו להסגר בבית לפני רדת החשיכה, שעה שאסור ליהודי להמצא ברחוב. ברחובות ראינו גרמנים, שציוו עלינו לרוץ לביה״כ הגדול. רציתי לרוץ יחד עם בעלי, אך הגרמנים לא נתנו וציוו עלי להכנס הביתה בהבטיחם, שבעלי יחזור מיד. הגרמנים אספו כאלף גברים ע״י ביה״כ. אכן, לא מכל הרחובות נאספו הגברים. ז׳ז׳ויער, למשל, שלא יצא החוצה נשאר בבית. העמידו הגרמנים את הגברים המוזעקים בשורות־שורות, כשפניהם מופנות לקיר בית־הכנסת,

ומכונות יריה מכוונות אליהם מאחריהם. האנשים חשבו, שקיצם בא. פחד מות נפל עליהם. הגרמנים ניגשו אל האנשים העומדים ושאלום למקצועם. מי שהצהיר, כי הוא חיט, אופה או בעל מלאכה אחר, הורשה להשאר במקומו. בעלי, שאמר, כי חשמלאי הנהו, דוד נח סוקולובסקי — כי מורה הנהו, יעקב קפלן — כי פקיד בנק הנהו, ועוד אנשי השכלה, שאת שמותיהם אינני יודעת, כחמשה עשר במספר, נצטוו לעלות על אוטו, שהסיע אותם לכוון בלתי ידוע. עם חשכה נלקחו. הלב ניבא רעות.



מימין לשמאל עומדים מיכלה, דוד־נח ועטל ויושבת מרים׳קה סוקולובסקי.

הגרמנים הודיעו ליודנרט, כי ישנה אפשרות לפדות את האסירים בסכום מסוים של כסף וזהב. הורדתי את טבעתי ומסרתי. חפצי זהב אחרים לא היו לי כלפליטה. יתר האנשים מסרו מכספם ומזהבם והמציאו לגרמנים למעלה מן הכמות הדרושה. אך את יקירינו לא ראינו עוד.

החלטתי ללכת ולחפש את בעלי בשדות, בכפרים וביערות ולמצאו חי או מת. המורות עטל ומיכלה סוקולובסקי, אחיותיו של דוד־נח, רצו להצטרף אלי, אך אמם לא נתנה להם באמרה, כי לבה אומר לה, שדוד נח, בנה היקר, איננו כבר בין החיים, ולמה תשכל גם אותן? יצאתי לבדי על אף סכנת הנפשות שבדרכים. הגעתי עד לפושצ׳ה בילוביסקה ועד עשרים ק״מ מעבר לסלונים חיפשתי, אך לשוא. הגויים סיפרו, שהגרמנים הוציאו את החמשה עשר מחוץ לעיירה, ירו בהם וקברום.

הפחד והדכאון

הפחד והדכאון גברו והלכו, אם כי גם קודם לכן שלטו ברחובנו. כמה ימים לפני הריגת בעלי ניגש גרמני אל ביתנו ושאל את אמי, שהציצה בעד החלון, אם יש כאן יהודי. אמי נבהלה ולא ידעה כיצד לנהוג. אם תגיד — לא — ויכנס וימצאנו, יהרגוהו ללא כל ספק. ענתה בגמגום: „כן... כן...״. ציוה הגרמני שיצא. בא בעלי לפני הגרמני, והלה לקחו לעבודה. כשחזר בעלי מן העבודה שלם ובריא, שמחנו מאד, כי הפקר היה היהודי, וחייו היו תלויים מנגד כל רגע.

אמרתי, כי אמי הציצה בחלון. לשם מה? כי מרוב דכאון ושברון לב חיכינו לנס מן השמים, אשר יביא את הסיוט הנאצי לידי קץ. בערבים, עת ישבנו כלואים בבתינו, מכונסים בפינותינו, מילאה את מוחותינו רק מחשבה אחת: הלואי ויחלוף הלילה ונקום עם שחר, כשפני העולם הנן כבר אחרות, וחלפה ועברה מן העולם

אימת הנאצים. היינו מזיזים קצת את הוילונות מעל פני החלונות ומציצים החוצה לראות מה נשמע ברחוב. בראותנו גרמני מתהלך ברחוב, והוא נראה עצוב, היינו מתנחמים, שהם נחלו כנראה מפלה, וישועתנו קרובה־קרובה.

גזירות שונות

אך הישועה היתה מאתנו והלאה, והדיכוי וההשפלה, שהתחילו עם רגע כניסתם של הגרמנים לעיירה, גברו והלכו. בשבועים הראשונים לשלטונם של הנאצים בעיירה נעדרתי ממנה, אך בני רוז׳ינוי סיפרו לי, שגזרות שונות ניתכו על היהודים מיד עם בואם של הגרמנים. קודם כל מחויב היה כל יהודי להדביק טלאי צהוב על בגדיו; אסור היה ליהודי ללכת על המדרכה, עליו לאחוז את דרכו באמצע הרחוב יחד עם הבהמות; כל יהודי צריך היה להסיר את כובעו בפני גרמני; ועוד גזירות מגזירות שונות.

יודנרט

מיד עם כניסתם מינו הגרמנים יודנרט מבין נכבדי העיירה. ביניהם היה גם שלמה יעזערניצקי ואחרים. אחדים מאנשי היודנרט שימשו כבני ערובה, שאם לא יקוימו צוי הגרמנים במלואם יענשו קשות. על יד היודנרט מונו שוטרים יהודים, שמתפקידם היה להוציא לפועל את פקודות השלטון הגרמני ודרישותיו מהיודנרט. מקום מושבו של היודנרט היה בבית־הכנסת הגדול.

עבודת כפיה

אחד מתפקידי היודנרט היה להמציא כל יום אנשים לעבודת כפיה, שבעדה קיבלו העובדים רק פרוסת לחם. הגברים עבדו בגננות, בסלילת כבישים וכדומה. הנשים ניקו את רצפות בתי הגרמנים וכיבסו את לבניהם. על אף העבודה הקשה הלכו האנשים לעבודת הכפיה ברצון, כי במקום העבודה קיבלו למצער פרוסת לחם.

התעללות

לאחר פרסום הצוים הראשונים האלה אספו הגרמנים את היהודים בשוק העיירה — כך סיפרו לי בני רוז׳ינוי — אנשים, נשים וטף עמדו בשורות. הגרמנים לעגו להם, שפכו מים על העומדים ועל כמה יהודים ציוו לרקוד לפניהם. הגויים עמדו מסביב וצחקו למשבתם של היהודים. רבים מן היהודים הוכו מכות רצח על לא עול בכפם. כך החל בימים הראשונים הדיכוי הפיסי והרוחני, שלא פסק אף לרגע. ה„חדרים" ובתי הספר נסגרו על ידי הגרמנים ברגע כניסתם. הדלדול הרוחני, שהביא גם לניוון גופני, החל מיד עם הופעתם.

כל זה קרה בשבועים הראשונים לפני בואי לרוז׳ינוי. עינויי יום־יום ושעה־שעה הטרידו את מנוחת היהודים. אך למעשי רצח טרם הגיעו. והנה כעשרה ימים לאחר בואנו לעיירה קרה הרצח המחריד של חמשה העשר מטובי העיירה והפליטים שבה. וטרם הגליד הפצע עם העלמם של אלה, ומכה אנושה חדשה הורדה על אוכלוסית העיירה. מספר יהודים נאסרו כקומוניסטים, כביכול, ביניהם

שרה גמרמן, שהיתה אמנם בימי הרוסים מזכירת הריקום (הועד המחוזי). שוב הוטל כסף עונשים, שבזכותו ישוחררו האסירים. שוב הומצא הסכום הדרוש, אך גם הפעם לא חזרו בעלינו, אחינו ובנינו. ולא חזרו לעולם. האבל והיגון גברו. ההרגשה, שאנו כלואים ללא מוצא, דיכאה עד בלי די.

הפחד היה כה גדול עד שביום הכפורים פחדנו ללכת לביה״כ, פן ינצלו הרוצחים את ההזדמנות, יקיפו את בית התפילה ויהרגונו. רק חלק קטן סיכן את נפשו וביקר בבית־התפילה על אף הכל. יתר האנשים יצאו לעבודה.

הגיטו

הקמת הגיטו, עליו שוחחו יקירינו ביום אסונם־אסוננו, בוצעה זמן קצר לאחר מותם. הוטלנו לגיטו צר, אשר מספר בתיו היה מועט. גבולותיו המזרחיים היו מביתה של משפחת טוכמן ועד ה„קאנאל טייכל״. לארכו של גבול זה היו רק בארבעה בתים. לצד מערב מקו גבול זה כלל הגיטו רק את ה„שול־הויף״. רוב בתי היהודים האחרים נמסרו לגויים ולגרמנים. שטח קטן זה של הגיטו צר היה מהכיל את אלפי יהודי העיירה על הפליטים שבה.

הצפיפות היתה איומה. בביתה של משפחת טוכמן, למשל, בו היו שני חדרים קטנים ומטבח אפל, שכנו ארבע משפחות: 1) משפחת טוכמן: האם ובתה גישה (משה, בנה של הגב׳ טוכמן, לא היה אתנו. הוא נלקח לעבודה באחוזה אחת ולא היה בעיירה בזמן הוצאתנו אח״כ מרוז׳ינוי), 2) אני ואמי, 3) משקה גולדין (הוא מת אח״כ בבונקרים בוולקוביסק), 4) מילר ואשתו.

על אף הצפיפות שמרנו על הנקיון. מים לנקוי שאבנו מן הבארות, אשר סיפקו לנו גם מי שתיה.

השגת מצרכי מזון

אך לא על המים לבדם יחיה האדם. גם מזונות דרושים היו. ומנין יוקחו, אם אסור לצאת מן הגיטו לקנותם? מה עשו? היו האנשים מתגנבים ויוצאים בחשאי לקנותם. גדר לא היתה מסביב לגיטו. אסור היה ליהודי לקנות בשר או חמאה. ראה גרמני ילד יהודי אוכל פרוסת לחם בחמאה, שאל את הילד למקום מגוריו. וכשהראה לו הילד לתומו את מבוקשו, נכנס הגרמני לבית הורי הילד, הכה קשות את ההורים, שברכו אחר כך ברכת הגומל, מאחר שהגרמני הסתפק אך במכות. לגוי מותר היה להביא מצרכי מזון למכירה מחוץ לתחומי הגיטו. אך הגויים התחכמו והכניסו בגניבה את המזונות לתוך הגיטו ומכרום. כמובן, קיבלו בעד כל מצרך טבין ותקילין, וכשתם הכסף בא במקומו שוה כסף, כגון: בגדים וחפצים שונים.

המושבות היהודיות שעל יד רוז׳ינוי נשארו קיימות, והן הקלו בהרבה על המצב. אני עבדתי זמן מה במושבה היהודית קונסטנטינובה. קיבלנו מאכרי מושבות אלו תפוחי אדמה ושאר ירקות.

השגתי גם עצים להסקה. וכיצד? הגויים היו מביאים עצים לרוב לגרמנים, והם נתנו חלק מהעצים לאידה קפלן, בת יעקב הנרצח. ובמה היתה זכותה של אידה זו? — כובסת היתה אצלם. חלק מהעצים שקיבלה הפרישה גם לי. על אף הכל אפשר היה להסתדר איך שהוא. אפשר היה באיזה אופן שהוא לעבוד

ולהשאר בחיים, לולא הוציאונו אח״כ הגרמנים מהעיירה לבונקרים בוולקוביסק ומשם לכבשן.

עבודה

כל אחד השיג עבודה כלשהי. גישה טוכמן היתה סורגת ומבצעת עבודות יפות מאד. עבודה היתה לה בשפע, אך התמורה היתה רק לחם ומרמלדה. האוכל הדל הזה לא הספיק כדי החזקת הגוף במצב בריאות תקין, ועל כן ירד קצב עבודתה.

לסנדלרים ולחיטים היתה עבודה רבה. הגרמנים תפרו והכינו לעצמם בגדים מבגדים שונים. לא פעם קרה, שגרמני אחד היה דורש מבעל מלאכה זה או אחר, שיבכר את ביצוע הזמנתו על פני הזמנת חברו הגרמני. ליעקב פיטקובסקי הרצען היתה עבודה בשפע. וכן לבעלי מלאכה אחרים. עור לעבודה המציאו הגרמנים מבית־החרושת לעורות שבעיירה, שאת החלק הארי מתוצרתו היו הגרמנים מוציאים מן העיירה ושולחים לגרמניה, אך חלק ידוע היה נשאר במקום לצרכיהם של הגרמנים שבעיירה.

חיי היהודים הנם הפקר

אך חיי היהודים היו הפקר. להתעללות ולהשפלה לא היה גבול. לבית שלמקה פיטקובסקי ואשתו עטל * נכנס פעם גרמני, ובראותו את בתם הבכירה היפה, חשקה נפשו בה וניסה לקחתה אתו. הוא איים, שאם לא תלך אתו, יהרוג את כל בני המשפחה. הבחורה הרימה קול זעקת שבר. הצעקות נשמעו בגיטו. חיל ורעדה אחז את כלם, אך להחיש ישועה לא יכלו. היינו חסרי אונים. קרה נס לבחורה, שהגרמני נבהל מפני הצעקה ועזב אותה לנפשה.

פליט יהודי חי בעיירה ועבד כמתורגמן אצל הגרמנים. הפליט הזה התרחק מן היהודים, ואף את הבן חינך לא כיהודי. והנה באחד הימים תלו הגרמנים את הפליט הזה באמצע השוק לעיני כל. כנראה, ידע מתורגמן זה יותר מדי. באופן כזה, לא הציל את המתנכר דבר התנכרותו לעמו.

מסי עונשין

הגרמנים היו מטילים מסי עונשין (קונטריבוציות) שונים על יהודי העיירה. הם דרשו מהיהודים להמציא להם מטות וכלי מטה, ארונות ובגדים, כלי מטבח וכלי שלחן. הגיע החורף והיודנרט קיבל צו להמציא שמיכות יפות ונקיות. שוטרי העזר היו נשלחים להביא את הנדרש, אך היהודים היו מתחמקים מלתת את המעט שנשאר להם, ע״י הפנית השוטרים ליהודי שכן, שהוא כביכול עשיר ממנו. על ידי כך באו לידי סכסוך עם השוטרים היהודיים מצד אחד ועם שכניהם מצד אחר. באופן כזה הכניסו הגרמנים ריב בין אחים וסיכסכו איש ברעהו מה שדיכא אותנו והשפילנו עוד יותר. בסופו של דבר מוכרחים היינו להמציא את הנדרש, כי אם לא תתמלאנה ע״י היודנרט דרישות הגרמנים, הרי חברי היודנרט, השוטרים היהודים והיהודים עצמם יהיו חייבים לתת את הדין.

* בת דודתי — העורך.

חוץ ממסי העונשין הרשמיים, לא מנעו הגרמנים את עצמם מדרוש מיהודי כסף נוסף, ומי יאמר לו מה תעשה? לא פעם הוציא גרמני את היהודי ממעונו, הביאהו לביתו וציוה עליו לבצע שם עבודות שונות מבלי לתת לו כלום תמורתן. להפך, עוד הוסיף ליהודי מכה הגונה, בליווי עלילה, כאילו היהודי אשם בקיום המלחמה, והוא, הוא, „היהודי הארור", הגורם העיקרי לנדודיו של הגרמני במרחקים.

פעם פגשני גרמני ברחוב וקרא לי לעבוד אצלו. הלכתי. וכי היתה לי ברירה? נתן לי הגרמני לנקות עוף שחוט. עשיתי את עבודתי והתנחמתי, שאקבל תמורתה למצער חתיכת בשר. כשהגשתי לגרמני את האוז המנוקה, דרש לנקותו עוד. עבדתי שוב. אז דרש ממני לנתחו, כי ברצונו לשלוח את האוז לבני משפחתו בגרמניה. עשיתי כמצותו, אך הוא התנפל עלי בצעקות: „יהודיה מטומטמת, ארורה ומלוכלכה. ניתחת יותר מדי. באיזו צורה זה יגיע לשם?" שמחתי, כשיצאתי בלי שכר, אבל שלמה ובריאה.

השוד בבתי העיירה

ופעם שוב גורשנו כלנו מן הבתים אל האחו („וויאן") שמאחורי בית־המרחץ. גם הגויים גורשו בפעם הזאת מבתיהם. צרת רבים זו היתה מעין חצי נחמה. אם מוציאים יחד, יהודים וגויים, אין הדבר נורא כל כך. וכשאלה ואלה עמדו כאן, עברו הגרמנים בבתי היהודים והגויים ושדדו מכל הבא ביד. בבתי היהודים לא מצאו כמעט ולא כלום. שדדו אם כן מבתי הגויים, בהם היה לא מעט מרכושם השדוד של היהודים. אך גם על כך נענשו שוב היהודים. הגויים האשימום, כי בגללם באה גם עליהם צרת השוד. לדוגמה: ביתו של הגוי בוטקביץ היה מלא מכל טוב, כי בתו היתה ידידתו של ראש־העיר („אמסט־קומיסר") הגרמני. כשחזר גוי זה מהאחו ונוכח, שאוצרותיו נשדדו, נטפל לאידה קפלן, בת יעקב הנרצח, והאשימה, שהיא גרמה לשוד בביתו. וכיצד? היא כיבסה אותו יום אצל גרמני, שעיכב בעדה מלצאת לאחו, והיא, כשכנתו של בוטקביץ, כיוונה לדבריו את הגרמנים לביתו, ועל כן איים עליה ועל בני משפחתה לרצחם נפש. האם על הילדים: אידה ואחיה בכו, נפלו לרגליו, התחננו, נשבעו, שאידה חפה מפשע. הגרמנים בעצמם יודעים כיצד להגיע לכל בית. המראה היה איום. חיי היהודים הלא היו הפקר מיום כניסת הגרמנים, וכל גוי יכול היה לרצחם נפש. ואלמלא קרה, שבוטקביץ זה קיבל בחזרה את כל הונו בעזרת בתו, שהיתה ידידתו של ראש־העיר הגרמני, מי יודע מה היה גורלם של בני משפחת קפלן.

נשים מכבסות

אידה קפלן זו, כפי שאמרנו, היתה מוצאת את פת לחמה מכביסת לבנים אצל הגרמנים. לעתים צרפה גם אותי לעבודה זו. פעם הלכנו לאחר העבודה למסור את הכבסים לביתו של הגרמני, וזה יצא בחפזון לקראתנו ובבהלה ציוה עלינו לברוח על נפשנו, כי בפנים הבית נמצא קצין אורח, והוא מתרגז ושואל: „הכיצד מסתובבים עוד כאן יהודים כה רבים? במינסק כבר חיסלנו את כלם". ברחנו, כמובן, בלי לקבל תמורת עבודתנו פת קיבר ומרמלדה. שמחנו שניצלנו ממות.

רצינו לצאת ליער

היה זה חדש אפריל 1942. שלושת רבעי שנה למשטר האימים של הנאצים. תור האביב הגיע, אך רוח המות ריחפה מעלינו. החלטתי אני וגישה טוכמן ושתי האחיות סוקולובסקי — עטל ומיכלה — ועוד בחורים ובחורות לצאת ולהצטרף לפרטיזנים ביערות. והנה רצה הגורל, שבאותו הזמן יגיעו אלינו שני בחורים צעירים, בני סלונים הסמוכה, כשהם מבוהלים מאד. הם סיפרו, כי ברחו מעירם, בה השמידו כבר הגרמנים את רוב היהודים, וכיוונו את פניהם ליערות, כדי להצטרף לפרטיזנים שבהם, אבל נוכחו, כי יצאו מן הפח אל הפחת. היער רוחש כלו חילים רוסים רעבים וערומים, והם אינם מסוכנים פחות מן הגרמנים עצמם. על כל אדם שנכנס לתוך היער מתנפלים הם ושודדים ממנו את הכל, מפשיטים את בגדיו ולוקחים גם את נפשו. וסכנה כפולה היא לנשים, כי גם מפני אונס אינם נרתעים. (לצאת את היערות ולהכנע לגרמנים אין חילים רוסים אלה יכולים, כי הגרמנים משמידים אותם למאותיהם ולאלפיהם.) שני הבחורים לא חזרו ליער ונשארו ברוז׳ינוי. וגם אנו נשארנו בבית. אמן של אחיות סוקולובסקי, שהיציאה אל היער לא היתה לרוחה בשל הסכנה הכרוכה בה, שמחה מאד, שזו בוטלה.

דברי אזהרה של גרמני

לא פעם היו מבקרים בביתנו גרמנים, שבאו לתקן את שעוניהם אצל משקה גולדין השען. יום ששי אחד, כשהאם טוכמן ואמי הדליקו נרות שבת בפינות החדר, כדי שלא יראו בחוץ, נכנס גרמני אחד, כשראשו מורד. התפלאנו למראהו והנה פתח את פיו ואמר: „היטלר, היטלר! עד היכן הגעת במעשיך הרעים? אחריות רבה רובצת עליך ועל מצפונך! דם יהודי סלונים, שהוצאת הבוקר בכתונות־הלילה שלהם ורצחתם, צועק עד לב השמים. ברחו לכם יהודים, הסתתרו במחבואים, הצילו את נפשותיכם". אמרנו, שהגרמנים נחלו, כנראה, מפלה ומכאן רוחו הרעה של המספר, והוא משמיע ספורי זועות אלה, כדי שלא נשמח.

אך בחורה רוז׳ינואית, שברחה מסלונים, ואנשים מעטים אחרים, שיצאו מהבורות, שלתוכם הושלכו לאחר היריות ובמקרה לא נפגעו ונמלטו לאחר לכתם של הגרמנים הרוצחים, אישרו את הזועות.

הכנו מקלט. במחסן העצים שבחצר סידרנו קיר כפול. זה יהיה מקום המחבוא שלנו בזמן ה„הוצאה להורג" (ה„אקציה"). אך לא היתה הזדמנות להשתמש בו, כי כאשר הכרז כעבור זמן מה, שכל היהודים מוצאים מן העיירה למחנות עבודה, לא היה טעם להשאר במקלט, להגלות וליהרג.

בקיץ 1942, לפני הוצאתנו מהעיירה, שרר שקט יחסי. לא ידענו, שזהו שקט לפני סערה. הגרמנים הרשו לנו אז לקנות צרכי מזון ולהכינם לחורף המשמש ובא, החורף השני תחת עול הנאצים. הכנתי תפוחי אדמה במרתף. גם חמאה בסיר עבור אמי. אף בשר היה לי. לא ידענו, שאנו מכינים את זאת בשביל הרוצחים.

יום הגרוש

הגיע היום הנורא, יום שני בנובמבר 1942. כל הלילה הקודם טירטרו הפעם בחשכת הלילה הדוממת כרגיל אופנועי הגרמנים. אנו, הסגורים בבתים כבכל לילה,

לא יכולנו לישון הפעם, כי לבנו ניבא לנו רעות. מסביב לעיירה המו גרמנים לרוב. שוטרים פולנים עזרו להם. עם דמדומי בוקר הודיע היודנרט, שעל כל היהודים להתאסף מיד על האחו („וויאן”) שמאחורי בית־המרחץ. כל אחד יקח אתו חבילת בגדים בלבד. כן יקח אתו כל איש את כספו, זהבו ותכשיטיו, אם נותרו לו כאלה, כי לא ישוב עוד אל ביתו, הואיל ויוצאים למחנה עבודה. את החבילות יש לשים בעגלות, שהאכרים המציאו לפי צו הגרמנים. בעגלות יוסעו גם הילדים. המבוגרים ילכו ברגל. רבים לא האמינו, שמחוז חפצם הוא מחנה עבודה ולא לקחו כלום. כל אחד חשב על בריחה. הצו אמר, שאם יחסר אחד ממשפחה — כלה תיירה. אנשים נהרו לעבר האחו. הם נפרדו בעינים מבוהלות מבתיהם, מעיר מולדתם, בה ראו אור עולם הם, הוריהם ודורות רבים קודמים. נשים צעקו. ילדים בכו. אחדים הלכו מכונסים בתוכם ושתקו. בדרכי למקום הרכוז רציתי לאבד את עצמי לדעת. גרמני אחד, שראני בכך, קרא אלי: „את מטורפת, הלא למחנה עבודה אתם יוצאים”.

עינינו הסתכלו בבתי התפילה, שעמדו דוממים. אך הנה ניגשה סוניה איון החיטת, שנישאה בימי שלטון הרוסים לפליט פוקס הקלישאי, אל בית־הכנסת הגדול, נכנסה לתוכו והשאירה בו את ילדה, בן שמונה השבועות, באמרה: „אולי יבוא מישהו, יקחנו ויחיה”. אמרתי לה לקחת את הילד אתה, אך היא סרבה.

בבוקר היה האחו מלא. הילדים נזרקו לתוך העגלות. גם התינוקות השלכו לתוכן. הפך הכל לערמה אחת. סכנת חנק היתה צפויה לילדים רבים. וכשאם אחת ניגשה להוציא את תינוקה מתוך הערמה ולהושיבו במקום יותר נוח, נורתה ונפלה מתה במקום.

בדרך

ניתנה הפקודה והשיירה זזה בדרך העפר הארוכה כחמשים קילומטרים המוליכה מרוז׳ינוי לוולקוביסק. מיד, עם הצעדים הראשונים, נורתה בחורה צולעת, שלא יכלה להתקדם במהירות הדרושה יחד עם כלם. הגרמנים החמושים רכבו על סוסים, והאנשים הוכרחו כמעט לרוץ. מי שנכשל בהליכתו המהירה נורה במקום.

היה זה יום חם ללא נשוא. האבק, הנישא בעקבות אלפי אנשים צועדים בדרך העפר, שם מחנק איום לגרון היבש. ליקקנו קדרות אלומיניום, כדי לקרר את השפתים הלוהטות. לא פלא, שילדים רבים וביחוד בני 8—7, בראותם נחל או אפילו מי־מדמנה כלשהם, קפצו מהעגלות וניסו להרטיב את שפתותיהם היבשות. במכונות יריה קצרו בהם הגרמנים. הגויים סיפרו, שהדרך היתה זרועה כלה גוויות. אמהות רבות, שהתקדמו בנפרד מילדיהם, לא ידעו כלל, שילדיהם נהרגו. הגרמנים התנהגו כחיות טרף. הם היו מרוגזים וירו ללא רחם בגלל החטא הקטן ביותר. והכל כדי להטיל את מוראם!

באמצע הדרך צעק שוטר פולני אלינו: „ברחו! מובילים אתכם לשחיטה!” לא האמנו לו. התקדמנו בגוש. יחד אולי יותר טוב ויותר בטוח. פחדנו לזוז צעד אחד הצדה. קשה לי להבין היום את הדבר. מי שלא נוסה בכך אינו יכול להבין זאת.

הפחד היה גדול מאד. האדם לא היה אדם. למראה כל בית חשב כל אחד: „לו יכולתי להשאר בבית זה”. על יד בור חשב כל איש: „לו יכולתי להעלם בו”. הנוער התנחם: „צעירים אנו, יקחונו לעבודה”.

לפנות ערב הגענו לפודרויסק. שם נעצרנו ללינת לילה ברחוב. נפגשנו עם אחים לצרה, בני ליסקובה. מדורות דלקו כל הלילה מסביבנו, כדי שלא נברח בחשכה. כאן נתנו פעם אחת ויחידה את האפשרות לאמהות להיניק את ילדיהן וחילקו פרוסת לחם לאיש.

למחרת המשכנו בדרך הזוועות עד שהגענו לוולקוביסק והוכנסנו לבונקרים. בדרך לבונקרים מצאה אם טוכמן נחמה בקריאת מכתבי בנה הנמצא בארץ.

בבונקרים בוולקוביסק

כשהוכנסנו לשטח מחנה הבונקרים החלה כל משפחה להתלקט. אמהות חיפשו את משה׳לה ואת שלמה׳לה שלה, את רבקה׳לה ואת מרים׳קה שלה. רק אז נוכחו לדעת כמה מהם אבדו בדרך. בכיות קורעות לב הרעידו את אויר העולם.

והנה בן רוז׳ינוי אחד ותינוק בזרועותיו — אשתו נהרגה במקום הריכוז על האחו כשניסתה ליישר את ישיבתו של תינוק זה — ניגש אל גרמני אחד וביקש ממנו לירות בתינוק, באמרו: „אמו נהרגה, ולי אין חלב בשבילו, ירה בו״. והגרמני „בעל הרחמים״ כביכול מילא את בקשת האב האומלל וירה בתינוק. עמדתי ובכיתי מרה. לעיני קרה הדבר. האב נשאר בחיים, כי עוד שלושה ילדים קטנים היו לו ואיך יעזבם לנפשם?

עבר היום החם. הגיע הערב. הקור גבר. על האדמה המכוסה טל כבד שכבנו כל הלילה.

למחרת הובאו באוטו מרוז׳ינוי בני משפחת קפלן יחד עם משפחה שניה. הם התחבאו מאחורי קיר כפול, שסידרו בביתם ולא יצאו את רוז׳ינוי אתנו יחד. הגרמנים גילום ואחרי שהכום מכות רצח, הביאום אלינו והעמידו את הגדולים והקטנים גם יחד על ברכיהם במשך כל שעות היום ללא אוכל. מראם היה נורא וסבלם לאין שעור.

הרעב נתן מיד את אותותיו. לגישה היה שעון זהב. אמה לא רצתה שתמכרנו, אך היא מכרה אותו בפרוסת לחם. גם לנו היא העניקה חלק מפרוסתה הדלה.

רק שני לילות הייתי עם הרוז׳ינואים. אחר עברתי לבונקרי הוולקוביסקאים, בהם נמצאה אחותי שנישאה לסלמן השען מוולקוביסק.

הגרמנים השלו אותנו בהבטחת שוא, שישאירו אותנו בחיים. בא רופא לבדוק, אם האנשים בריאים ומתאימים לעבודה. חשבו אחדים מאתנו, שיעבירונו לעבודה בבתי החרושת לנשק בגרמניה. כל חושינו שיוועו: לחיות, לחיות! בשארית כוחותינו נאחזנו בפתיל החיים.

הרעב

הרעב וענוייו היו איומים. העינים יצאו מחוריהן. הרגלים נפחו. ילדים לא שמו לב לאמהות ולאבות. אבות לא שמו לב לילדים. האמהות בחלקן גילו סימני דאגה לילדיהן. קשה לתאר את ענויי הרעב.

הביאו הגרמנים עגלה מלאה תפוחי אדמה למחנה הבונקרים. רבים הסתערו על העגלה, כדי לחטוף תפוח אדמה חי. הגרמנים ירו בהם וכל השטח מסביב לעגלה התכסה חללים. הביאו הגרמנים אותו יום עגלה שניה. ההסתערות והיריות

נשנו. ולמחרתו של יום — אותו המחזה. בכוונה הביאו הגרמנים עגלות אלו והשמידו רבים.

רבים הגיעו עד אפיסת כוחות. מעלינו שכב זקן אחד — הלא שכבנו בשלש דיוטות זו על גבי זו — שלא היה בו כוח לרדת, נתן כל הזמן את מימיו עלינו עד שגווע. שכב מת וריח רע עלה באפנו. אין סרט קולנועי, שיוכל לתאר את הזוועות, שעברו עלינו. בית השמוש היה מיועד לגברים ולנשים כאחד. במובן המוסרי דוכאנו עד עפר („מאָראליש — מיט דער בלאָטע צוגלייך״). פסקנו להיות בני אדם. בזאת דיכאו אותנו הרוצחים יותר מאשר ברציחותיהם.

ההוצאה לכבשן

באחד הלילות הוציאו הגרמנים את בני רוז׳ינוי מהבונקרים שלהם. באפלה הלכו צללים. בכיות מחרידות הגיעו אלינו. וכי כך מוליכים לגרמניה לעבודה?

כמעט מתנו מרעב. גברים יצאו לעבודה והביאו אתם בשובם סלק או פת לחם. היה האיש החוזר מקלף את הסלק, ומסביבו עומדים רבים לחטוף את הקלפות. קשה היה לחטוף. הרבה ידים התחרו בחטיפת קלפת סלק. לעבודה לא לקחו אותנו, את הנשים, כי אם רק את הגברים. הרעב הכבד מנשוא לא נתן לי מנוח. עלי לצאת מהמחנה ולהנצל ממות של רעב. עלי להביא משהו לאמי הרעבה. הורדתי מכנסים מגבר מת ולבושה כגבר יצאתי בתוך המון של אלף גברים היוצאים לעבודה. בדרך בצבצו שערותי מכובעי. הכירו הגברים, שאשה אני ויעצו לי לברוח, אחרת איירה מיד על ידי הגרמנים המלוים אותנו לעבודה. בדרכנו עברנו על יד סמטה. נדחפתי וחדרתי משורות הצועדים אל תוך הסמטה מבלי שירגישו בי הגרמנים. ניגשתי לבית גויה אחת, שקבלתני, ומאז הייתי כנוצריה.

חנה קירשטיין

עברתי את רוז׳ינוי בימי הנאצים

עזבתי את סלונים בסוף יולי 1942 בדרכי לסביבות וולקוביסק, ביאליסטוק וכו׳. שמענו, שבסביבות האלו עוד לא נגעו הגרמנים ביהודים לרעה. הסברנו לעצמנו את הדבר בזאת, כי השטחים הללו נכללו ב„דויטשעס רייך״ (גרמניה), ועל כן נמנע שם הרג כללי ביהודים. אחר היה המצב בסלונים, ברנוביץ׳ וכו׳, שהיו כלולים בשטח הכיבוש של רוסיה הלבנה („געביטס קאָמיסאַריאַט ווייס־רוטעניען״). בין שטח אחד למשנהו היה גבול עם שומרי מכס („צאָל־אַמט״).

בחדשים יולי—אוגוסט 1942 התחילה פרשת הברחת הגבול, שהתנהלה ע״י מורי דרך נוצריים, רובם גויים צעירים וצעירות. אלה היו באים לסלונים, ובמחיר 30—40 דולר לגולגולת, היו מעבירים תוך לילה אחד קבוצות קטנות בנות 3—4 יהודים מסלונים לרוז׳ינוי, העיירה הראשונה שמעבר לגבול. מרוז׳ינוי הופנו היהודים, שניצלו, כביכול, לעומק שטח הרייך, בכיוון וולקוביסק־ביאליסטוק. הדואגים הראשיים להעברתם בשלום היו אנשי היודנרט ברוז׳ינוי.

בדרך מסלונים לרוז׳ינוי

יצאתי בקבוצה של ארבעה אנשים בהדרכת גויה צעירה, שהלכה במרחק מה לפנינו. היתה שעת בין ערבים, כשעזבנו את סלונים. הורדנו את הטלאים הצהובים. הלכנו ארחות עקלקלות, דרך·שדות וגנים. חצינו את הכביש המוליך לרוז׳ינוי לאחר שנוכחנו, שאין נוסע בו, ואין סכנה נשקפת להולך בו שניות ספורות. שוב הלכנו בדרכים לא דרכים, ביערות, שדות ושבילים נסתרים. בחשכת הלילה עברנו את הגבול מבלי להרגיש בו ונמצאנו בשטח ה„רייך השלישי״.

לפנות בוקר הגענו לחותו של אכר, שנמנה עם קבוצת המבריחים. ישבנו כלואים בגרנו עד שעות הערב הבא. בחשכת הלילה השני המשכנו את דרכנו בעקבות הגויה, שהופיעה שוב והוליכתנו אל רוז׳ינוי.

לעיירה הגעתי בשעות הבוקר המוקדמות. גשם שוטף ירד, ממש מבול. נרטבנו עד לשד עצמותינו. זרמי מים ירדו מבגדינו. ברכנו את הגשם מתוך לב מלא שמחה, כי תודות לו לא פגשנו בדרכנו אף נפש חיה אחת, לא בדרך לעיירה ולא בה גופה. והלא בכך רצתה נפשנו! הגויה הביאתנו עד לבית יהודי, ועקבותיה נעלמו מיד.

דפקנו על דלתות הבית, אשר שוכניו ידעו מראש על בואנו. נחנו בבית זה עד שעות הבוקר. עם אור שחר פוזרנו והוכנסנו כל אחד לבית אחר.

יומיים בעיירה

שהיתי ברוז׳ינוי יומים, ובמשך זמן זה השלכנו יהבנו על אנשי היודנרט, אשר דאגו לאיכסוננו, למזונותינו ולעקר העקרים — להכנת תעודות ואמצעי תחבורה להעבירנו הלאה בכיוון וולקוביסק־ביאליסטוק. ואכן, תוך עשרים וארבע שעות הומצאו לנו תעודות אישיות, חתומות בידי מפקד העיר הגרמני. תעודות אלו אישרו שכל אחד מאתנו הנהו תושב ביאליסטוק, החוזר למקום מגוריו, ועל כן רשאי לנוע בדרכים בכוון הנ״ל. בשתי עגלות רתומות לסוסי אכרים מקומיים ולאור היום, כשאנו מצוידים בתעודות הנ״ל, עזבנו בראש גלוי לעיני כל את רוז׳ינוי. הגענו בשלום לוולקוביסק.

וכן נקלעתי למשך ארבעים ושמונה שעות תוך נדודי מנוסה בקיץ 1942 (למעשה נפלנו מן הפחת אל הפח, אם כי לא שערנו זאת מראש) לעיירה רוז׳ינוי. כמובן, לא הספקתי לראות בה הרבה, הואיל ולא הורשינו להתנועע באופן חפשי, כדי שלא נעורר חשד על נוכחותם של פליטים רבים במקום. אולם דבר מה נשאר בזכרוני מאותם היומים, ובראש ובראשונה נשאר חרות בלבי הרושם העמוק של עזרת האחים, שניתנה לפליטי חרב בצורה של שיתוף פעולה מלא מצד אנשי היודנרט. יש להוסיף ולציין, שהעזרה ניתנה תוך סיכון וחרוף נפש ובצורה יעילה ביותר. אכן, היתה זאת פעולה, שנעשתה תוך התרוממות הנפש למתן עזרה לאח נרדף ללא כל חשבון וללא כל סיג. ייזכר הדבר הזה להם לטובה. לא בצדק יצא הקצף על כל היודנרטים. הנה יודנרט זה פעל מתוך כנות ומסירות, שאין כדוגמתן. בעד תעודותי לא שילמתי אף פרוטה, כי זאת חסרה לי. ולא רק זאת, אלא אף זאת. את כל הדרוש לי קיבלתי חנם אין כסף, כאילו מגיע לי הדבר. ולפי מיטב ידיעותי התיחסו בני רוז׳ינוי כך לכל אח נרדף ולפעמים גם מתוך סיכון

עצמי רב. הדבר היה מאורגן יפה תוך שיתוף פעולה הדוק עם הציבור הרחב, שפתח את לבו וביתו לאח מעונה. לנתי בשני הלילות שביליתי שם בשני בתים. דבר זה נעשה, כדי להסתירני יפה ובמידה הרצויה מפני עינא בישא. הרגשתי כל הזמן היתה, שנתקבלתי בזרועות פתוחות ובלב יהודי חם.

משהו מחיי יהודי רוז׳ינוי בימי הגרמנים

היהודים הוכרחו ברוז׳ינוי להבדל בבתים מיוחדים, למען לא ימצאו תחת גג אחד עם נוצרים, אבל תנועתם החפשית לא נגזלה מהם.

היודנרט ברוז׳ינוי היה מארגן את יציאת הגברים לעבודה לפי מכסה יום־יומית בהתאם לדרישת לשכת העבודה של השלטונות הגורמנים. גם בעיר וגם ביערות עבדו היהודים את עבודת הפרך שלהם.

אנשי היודנרט היו ממלאים את כל דרישות הגרמנים ואף במסים ובכסף ענושים (קונטריבוציות) שהטילו עליהם. הם סיפקו לגרמנים רהיטים, בגדים, בדים, עורות וכל יתר הדברים, שעלו בדעתם של אנשי השלטון בעלי התאוות השונות והמשונות.

אולם עד העת ההיא לא פגעה יד ההשמדה לא ביהודי רוז׳ינוי ולא בשאר הערים שסופחו ל„דויטשעס רייך״. אבל ידיעות האימים ובשורות־איוב, שהביאו אתם פליטי סלונים והסביבה על השמדה כללית של כל יהודי „רוסיה הלבנה״ (ווייס־רוטעניען), הטילו את מוראם ופחדם על יהודי רוז׳ינוי, שהתכנסו והצטופפו בתוך בתיהם תוך פחד מתמיד לרעיון „מה ילד יום״. הסיוט הנורא של שחיטות היהודים מעבר לגבול הדריך את מנוחתם של יהודי רוז׳ינוי. אך המחשבה היחידה, שלא תעשה פעולה של טבח המוני ללא כל חוק ומשפט בשטחים הכלולים ב„דויטשעס רייך״ היא־היא, שהפיחה זיק של תקוה בלב ולא נתנה להם להתיאש כליל. סוף־סוף חשבו, כי העולם לא יחריש לשמע זועות אלו.

אך לא כן דימה האויב. צורות שונות שיוה השונא להשמדת היהודים. והנה הגיע גם התור לתושבי השטחים, שנספחו ל„דויטשעס רייך״. ושוב הופיעה צורה חדשה לגמרי של ביצוע התכנית השטנית של השמדת היהודים עד אחרון בהם.

הגרוש

עד שנים בנובמבר 1942 לא בישר שום אות על שינוי העומד להתחולל ביחס ליהודי הרייך. אך בתאריך הנ״ל בבוקר השכם הוצאו מבתיהם לפתע פתאם בעשרים אלף יהודים: אנשים. נשים וטף מהערים ומהעיירות וולקוביסק, רוז׳ינוי, מוסטי, פורזובה, פיעסק, סוויסלוץ׳, איזבלין ומכל שאר העיירות הסמוכות, ורוכזו בבונקרים באחד מפרברי וולקוביסק. וכיצד נעשה הדבר?

בשעות הבוקר המוקדמות של אותו יום מסרו השלטונות הגרמניים, שעל היהודים להתרכז במקום אחד בכל עיירה ועיירה, כדי שיועברו לוולקוביסק ומשם למחנות עבודה במקום אחר. ביצוע הדבר נמסר לאנשי השלטון של כל עיר ועיר. ואם רע ומר היה גורלם של יהודי כל העיירות של הסביבה, הן בזמן רכוזם בעיירתם והן בזמן הליכתם לוולקוביסק, הליכה בדרך הבלהות — רע ומר היה גורלם של יהודי רוז׳ינוי שבעתים. כבר מהרגע הראשון ירדו עליהם מהלומות

קשות. אנשי השלטון הגרמני התעללו בהם בזמן ריכוזם בעיירה והוסיפו להתעלל בהם בדרך הארוכה. המפגרים הוכו באכזריות וגם נורו. לא ניתן להם לא מזון ולא מים. ביחוד סבלו התינוקות. הם בכו מרעב ומצמאון, ולהורים לא ניתנה האפשרות להאכילם ולהשקותם.

בבונקרי וולקוביסק

יהודי רוז׳ינוי שתו את כוס התרעלה עד תומה. אלה מהם, שהצליחו לעבור את הדרך האיומה, שוכנו בבונקרים, שנקראו בשם „בונקרי רוז׳ינוי״. בונקרים אלה היו הקטנים ביותר, הצפופים ביותר והגרועים ביותר. אם כי הימים היו ימי סגריר וגשם, והלילות לילות קור וכפור של ראשית החורף, נאלצו מאות יהודים להשאר בחוץ תחת כפת השמים בבוץ, כי לא יכלו הבונקרים להכיל את כלם. למרבית הצרה היו משרדי מפקדת המחנה סמוכים לבונקרים של תושבי רוז׳ינוי, ועינם היתה תמיד פקוחה עליהם, וכמובן, שלא לטובה.

עשרים אלף איש הושלכו למבנים מתחת לפני האדמה, עד לחמש מאות איש בבונקר אחד. כאן, על שלש שכבות של קרשים, בהיותם מוטלים על צד אחד, מצאו להם מקום מנוחה ושינה. כמובן, גם בשכבם על צד אחד היתה הצפיפות איומה, והשינה לא היתה שינה, והמנוחה לא היתה מנוחה.

בתנאים של מחנק וזוהמה, רעב וצמא, כשפחד המות מרחף מול עיניהם, חיו היהודים: אנשים ונשים, זקנים וטף, נשים הרות ויונקי שדים, בריאים וחולים, חזקים וחלשים, נוער וילדים — כלם, כלם במערבולת אחת של ערמות גופים הנתונים לשבטם של מפקד המחנה וקלגסיו. צופים היו רגע־רגע לעבר הסוף המר והנמהר. מאות מצאו את מותם עוד בימים הראשונים לתנאי חיים אלה. ביחוד גדלה התמותה ב„בונקרי רוז׳ינוי״. היו ימים, שהתמותה בהם הגיעה עד לעשרים איש ביום אחד. בבונקרים אלה היה גם מספר החולים הגדול ביותר.

המשלוח הראשון של מזון — לחם ותפוחי אדמה — הובא רק אחרי שלשה ימים בעגלות. ההמון, הרעב עד לטרוף, התנפל על העגלות, כדי לזכות בכמה תפוחי אדמה מחוץ לתור. שומרי המחנה פתחו באש על המסתערים, ולמרות שכתוצאה מכך נפלו הרוגים ופצועים, חזרו ונשנו ההסתערויות האלו גם בימים הבאים. רבע ק״ג לחם וצלחת מרק היתה המנה היומית לנפש. ואף למנה זעומה זאת לא הכל זכו.

קשה מאד היתה גם שאלת ההסקה, הדרושה לחמום כלשהו, ורבים הוכו, אחדים אף נורו על כל נסיון של הסרת קרשים מהגדר.

מעת לעת בבונקרים

סבל שלא היה כדוגמתו עבר על שוכני הבונקרים רגע־רגע ושעה־שעה. וכי מי מאתנו יכל לתאר לעצמו 24 שעות בבונקרים? עוד חושך בחוץ, כשבפנים המחנה מתחיל כבר היום. הפועלים מתייצבים בשעה מוקדמת בשורות בתוך החצר. הנשים מחפשות אמצעים, כיצד לחמם קצת מים בשביל הילדים. תנועה גדולה מרגשת ליד המחראות. בית הכסא הפנימי בכל בונקר היה נועד לשמוש בשביל הזקנים והילדים בלבד, ולמי שיכל היה לצאת החוצה לא בא בחשבון

לשם שימוש. המצב בחוץ לא היה יותר טוב, בכל זאת היתה זאת אורוה גדולה עם מקומות בשביל עשרים איש. נוצרים שני תורים: אחד של גברים ואחד של נשים. אחרי כל קבוצת גברים נכנסות נשים וחוזר חלילה. בחורון מפליט מלים אל הנשים: „הכנסו, נשים, יחד עם הגברים, אל תתביישו, בין כך ובין כך ישליכו אותנו לתוך קבר אחד..."

בבונקרים עושה כל אחד סדר כלשהו לאחר שינת הלילה. אחרי זה מתפזרים, מי להביא מים, מי לעמוד בתור ללחם הקלוקל. באחד הבונקרים התלקטו עשרות אחדות של יהודים להתפלל בציבור: הרבנים גזרו תענית צבור; אומרים סליחות, מתפללים בחמימות ואומרים „אבינו מלכנו" פסות־פסוק. „הצמח לנו ישועה בקרוב" — בוכה שליח הציבור בקול, והכל עונים אחריו. כשמגיעים ל„עשה למען יונקי שדים" ול„למען תינוקות של בית־רבן" — בוקעים הקולות עד לב השמים. עומדים כך היהודים לחוצים וצפופים בתוך בוץ, בחושך למחצה, מי בטלית ותפלין — אם הוא רק דאג לקחתם אתו ברגע האחרון — ומי בלי זה, מכווץ בתוך עצמו, וממעמקים מתדפקים הם בכוחותיהם האחרונים על שערי הרחמים.

פעמים אחדות ביום מופיע צירקה בתוך הבונקרים. רוצח גרמני שקט, אטי, ערום וציני. מתענין הוא כאילו בחולים, בטיפולם, ומבטיח, שבמחנה החדש (שלשם ישלחו) יהיה המצב הרבה יותר טוב...

לפנות ערב שבים הפועלים מעבודתם. אחד נושא בול עץ, השני — כמה בצלים, שעלה בידו להביא או סלק ושלישי — פרוסת לחם, שהצליח להשיג אצל אכר. מיד עם חשכה נכנסים הכל לתוך הבונקרים. כל אחד מאיר לו את פנתו לפי יכלתו: אצל אחד בוער משחן, השני מתחכם ומשתמש בתמיסה נגד הכנים (מין מתקן של נפט) כחומר לבעירה. הכל זוחלים במאורות, ועובר זמן ממושך עד שכל אחד „מסתדר" למשך הלילה, בשכבו על הצד (ליותר מזה הלא אין מקום). יהודי בפינה אומר תהילים לאור קיסם בוער, שני קורא לו „שמע" בקול. יהודיה מדברת אל עצמה ללא הפסק. אשה צעירה מעונה מנענעת על ידה את תינוקה הרך והחולה — זה היום השלישי בלי הרף — כשהיא שרה באופן מזעזע וקורע לב: „אני רוצה הביתה"... אחרים עדיין לא גמרו את הציד על הכנים. חולה קצרת נושם בכבדות וקצרות, מתאנח ואינו יכל למצוא מקום לגופו החולה.

כשאני מתעורר באמצע הלילה, יש לי הרושם, שהתמונה לא נשתנתה במשהו. לא שינה שוררת בבונקר, כי אם מין התאבנות: עדין נשמעות אי שם קריאות ה„שמע"; היהודי ממשיך עוד לבלוע את פסוקי התהילים; אנחות היהודי החולה עודן נמשכות, והאם הצנומה, הצעירה והגבורה מנענעת עוד את הילד ומזמזמת לו את הנגון של אותו השיר: „אני רוצה הביתה..."

מהר מאד התפשטו המחלות הראשונות, מחלות הקיבה והמעים. הכנם הופיעה אח"כ, בשלב מאוחר יותר, וכתוצאה מכך באה המגפה של טיפוס הבהרות. אנשי רוז'ינוי לא הגיעו לכך, כי הוצאו עוד קודם לכן מהבונקרים שלהם להשמדה.

זכות בכורה, מעין זכות ראשונים, עמדה לאנשי רוז'ינוי עד הסוף. ראשונים במנה גדושה של סבל בדרך לוולקוביסק, ראשונים לעינויים בשעת ביצוע כל פעולה על ידי מנהלי המחנה נגד היהודים וראשונים לסוף המר. הוצאתם ממחנה

וולקוביסק בוצע באישון לילה. למחרת היום נוכחו יותר אנשי המחנה לדעת, כי אנשי רוז׳ינוי אינם עוד בתוכם. לאחר שלושה ימים דרשה מפקדת המחנה כמה עשרות פועלים לשם ניקוי הבונקרים שנתרוקנו, ואז נתגלה לעיניהם המחזה המחריד — ערבוביה של כלים וסמרטוטים, כלי מטה קרועים ובלואים, כלי מטבח שונים מפוזרים, שיירי אוכל, תשמישי קדושה, פה ספר, שם תמונה, פה ארנק, שם מכתב, ובין כל הערמות האלו פה ושם גופה של זקן, זקנה וחולה, שלא יכלו להשתתף בתהלוכה האחרונה ושהוציאו את נשמותיהם בגסיסה אטית, כי רק לאחר שהגרמנים היו בטוחים, שגם האחרון שבהם אינו עוד בחיים, ציוו על כמה עשרות צעירים לפתוח את הבונקרים ולנקותם. אין איש בחיים, שיכול היום לשמש עד ראיה להוצאתם של האנשים האלה, להובלתם ולהשמדתם. התמונה המזעזעת, שנתגלתה לעיני הפועלים, שעסקו בניקוי הבונקרים, נתנה רק ביטוי כלשהו לסבלם של הנדונים למות, שלשם ביצוע פסק הדין עליהם, צריכים היו עוד לעבור מרחקים ולהתנסות בעינויים נוספים וחדשים עד רגעם האחרון.

גורל אחד היה צפוי לכל תושבי המחנה בין אם הוצאו מהבונקרים בהקדם ובין אם הוצאו אחרי שבועות וחדשים. אולם הבונקרים הרוז׳ינויאים הפכו כבר אז למושג של זועה בבטויה המחריד ביותר, וכך היא גם תשאר בזכרונו של כל אחד, שראה את אנשי רוז׳ינוי בימיהם האחרונים במחנה וולקוביסק.

הסבל של הרוז׳ינויאים נחרת בזכרוני הרבה יותר מסבלם של אלה, שהוצאו בהמוניהם או בקבוצות להורג בערים אחרות. אלה ראו את סופם המר שעות אחדות לפני שירו בהם. לא כן האלפים האלה, שהוצאו מעיירותיהם לבונקרים בוולקוביסק, ושגסיסתם נמשכה שבועות וחדשים תוך ענויי רגע־רגע ושעה־שעה, יום־יום ולילה־לילה. אלה הרגישו במותם המתקרב תוך התעללות, השפלה, רעב, סבל קרובי המשפחה, שגורלם נחרץ ושכליונם קרוב. אתה רואה אותם בעינויי גסיסה נוראים וידך קצרה מלהושיע לעצמך ולהם. ביחוד גדלו עינויי ההורים למראה ילדיהם הרכים, שעוד יכלו לטוות את חוט חייהם הארוך לולא המחנק של הצורר, אשר סגר עליהם את כל שערי ההצלה.

ד״ר נח קפלינסקי

הדים

התמונה עומדת כמו חיה מול עיני ומרעידה את נפשי. כרעם ביום בהיר ירדה על בני רוז׳ינוי הודעת הנאצים. כי עליהם לעזוב את בתיהם ואת עיר מולדתם ולצאת לדרך, לדרך ארוכה. חמשים קילומטרים עליהם ללכת ברגל מרוז׳ינוי עד וולקוביסק. הם, נשיהם, זקניהם וילדיהם.

על האחו

קהל אנשים אבל וחפוי ראש עומד באחו של העיירה. קולות בכי קורעי לב של תינוקות נישאים באויר. הם אינם מבינים את הסיוט העובר עליהם. קולות יבבה של ילדים מקפיאים את הדם. ילדים אלה בגרו לפני הזמן ומבינים יפה מה גורל מר צפוי להם. בטרם ראו אור כבה אור העולם בשבילם. לבם של ההורים

מתפלץ. עיני רבים זולגות דמעות, ובעיני אחרים קפאה הדמעה. יודעים הם, כי גורלם נחרץ ולא אכפת להם, אם יחיו פחות בעולם טמא זה, אך את ילדיהם, שטרם חיו את חייהם, מי יציל מכליון חרוץ זה, שבא עליהם עם שחר חייהם? על כך דוה לבם. מבט עיניהם נישא מסביב, אך אין מנוס. עשרות, מאות חילים ושוטרים מזוינים מכף רגל ועד ראש מקיפים אותם. ומאחורי חומת פלדה זו עולם עוין.

והנה צו חדש. הילדים יוצאים לדרך לחוד והוריהם לחוד. ידי הילד נשמטות בחזקה מידי הוריו המחזיקים בהן כבמשען אחרון ומתרפקים עליהם. תינוק נלקח בכוח מזרועות האם מחבקתו ומושלך לתוך עגלה. עליו, על הרך, לצאת לבד בדרך אל התופת. בקשות ותחנונים ללא הועיל. לשוא זעקות והתעלפויות.

בדרך

ונשמע הצו והשיירה זזה. יום שלם נסחבו האנשים. מוחם נתערפל, ברכיהם פקו, רגליהם כשלו, אך אין מנוחה ואין מרגוע. כל הכושל אחת דתו למות. כדור שם קץ לחייו. ואין לקברו. כפגר מובס נשאר המת מוטל על אם הדרכים וניתן למאכל לעוף השמים ולבהמת היער. מפחד המות אוזרים אחרים את שארית כחותיהם שלא לפגר, אך זקנים וחלשים אינם יכולים להחזיק מעמד. על אף רצונם העז אוזלים כחותיהם. זעה קרה מכסה את כל גופם. הם מרגישים במר המות המתקרב. הם נופלים בידי המרצחים, ההולכים בעקבותיהם ככלבי ציד, שאין מנוס מהם. בקריאת „שמע ישראל" נופחים הם את נפשם הטהורה. הם סוגרים את עיניהם, כשהן מופנות כלפי מעלה בצעקה אלמת ובתביעה צודקת. הם תובעים למשפט את השמים: על מה ולמה מסרו את נפשות התמימים והישרים בידי פושעים, שעין השמש לא ראתה עוד כמותם מיום ברוא אלהים שמים וארץ.

התינוקות בכו מר. הם רצו להיות על יד אמותיהם. התינוקות צרחו בקולי קולות. הם רעבו. הם צמאו. והדרך ארוכה והשעות עוברות ועוד מעט וחלף היום. ואין נותנים להורים לגשת לילדיהם להאכילם ולהשקותם. אז מתפרצת קדימה לעבר הילדים אם צועקת. עומדת היא על סף היאוש והשגעון. גם אב רץ אל ילדו במללו מלות טרוף. מוכים הם לאחוריהם באכזריות חימה. פצועים וזבי דם מיללים הם ומשרכים דרכם הלאה מורחקים מילדיהם. ואלה מהם, שאינם מתפכחים ממכות רצח אלו ומנסים להתקרב לעגלות ילדיהם על אף הכל, מומתים ביריה. שיינדל אפשטיין בת אלתר הנפח רצה אל בנה הקטן, בן השנתים. כדור פוגע בה והורג אותה. והשמים אלמים והעולם כלו שותק.

עיני הקטנים רואות וכלות. וזעקות ואלם משמשים בערבוביה. ומי יתאר במלים את גודל הכאב? גם ילדים החשים להוריהם על אף הצו מומתים. תינוקות רעבים גוועים ואין מושיע.

שתי יממות ארכה תהלוכה זו, ובמשך כל הזמן ניתן רק פעם אחת ויחידה לאמהות לגשת לילדיהן ולהגיש להם אוכל כלשהו. שתי יממות שרכו את דרכם בני קהילת רוז׳ינוי וביניהם אבי ואמי, אחי ואחיותי, קדושים וטהורים ככל עדת בני רוז׳ינוי, שהלכו יחד בדרך עינויים זו. הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו. יהודים רבים, שפיגרו בהליכתם, נורו בדרך זו ונשארו מוטלים בשדות. מי יודע, אם גם מישהו ממשפחתי לא נפל חלל בדרך זו. טוב היה אולי לאלה שהומתו, מאשר לאלה שהמשיכו בדרך.

בבונקרים

רע ומר היה גורלם של הנשארים בחיים. בהגיעם לוולקוביסק הוכנסו שרידי העיירה רוז׳ינוי לשמונה בונקרים קטנים, הקיצוניים שבמחנה. בבונקרים אחרים שוכנו בני העיירות האחרות. אך אלפי היהודים, שבאו מרוז׳ינוי, לא יכלו בצפיפות הגדולה ביותר להדחק לתוך שמונה מאורות סדום אלו, שנועדו בשבילם. מאות מהם נאלצו פשוט להשאר בחוץ. והתחילו אז ימי שלג וכפור. ימים אלה נבחרו במיוחד על ידי האויב לדיכוי רוח הקרבנות ולהשמדתם.

מזון לא ניתן, והרעב נתן מיד את אותותיו. מים לרחיצה לא היו. הבארות האחדות שבמחנה הספיקו בקושי, כדי להשקיט את צמאונם של המון האנשים — עשרים אלף איש מוולקוביסק ומהעיירות השונות. הזוהמה פשתה. לאחר ימים מספר הורעו כל כך פניהם של האנשים עד שאיש לא הכיר את רעהו.

הרעב גבר והלך, ובהכנס לתוך המחנה קרון עם תפוחי אדמה תחת שמירה חזקה, נהרס הקרון על ידי האנשים, שניסו לחטוף תפוח אדמה חי. אנשי ס.ס. ירו בהם. אנשים נפלו חללים, ואחרים המשיכו לדרוך על גופות הממותים ולרוץ אל הקרון מבלי להתחשב בסכנה.

פרצו מחלות ובמחנה לא היו אמצעי ריפוי. מובן, שהתמותה רבתה מיום ליום. ביחוד גדלה התמותה בין אנשי רוז׳ינוי. מספר החולים גדל מיום ליום. האנשים נראו כצללים. מי יתנה את צער ההורים, בראותם את ילדיהם גוועים ברעב לעיניהם, והמחלות עושות בהם שמות ואין מושיע? מי יתנה את ענות לבם של ילדים, בראותם את הוריהם מתים ומשאירים אותם יתומים וגלמודים בעולם אפל זה?

ההשמדה

אך הנה הגיע צו, שבני העיירה: הם ונשיהם וטפם צריכים לארוז את חפציהם ולהתכונן לנסיעה למחנות עבודה בגרמניה. עוד הלילה עליהם להיות מוכנים. ועם עלות השחר בכפור של 20°— וסופת שלג חזקה הלכו אנשים, נשים וטף יחפים למחצה ולבושים בלויי סחבות. הבכיות והיבבות עלו עד לב השמים. הם גורשו מהבונקרים, כשמכות רצח באלות גומי ניתכות על ראשם וגופם. ניתנה להם האפשרות לקחת אתם רק חבילה קטנה בלבד. היה ברור, שנסיעה זאת ברכבת היא לא למחנות עבודה, כפי שהגרמנים השלום כל הזמן, כי אם למקום ממנו לא ישוב אדם חי... בני רוז׳ינוי היו ראשונים למסע השמדה זה. אחריהם בהפסקות של כמה ימים הובלו בני עיירות אחרות. כולם נספו בכבשני טרבלינקה.. ולא נשאר מבני רוז׳ינוי אף עד ראיה אחד לעינוייהם האחרונים במחנה המות, במחנה הכבשנים של טרבלינקה *.

---

* במאמר „הגיהנום, טרבלינקה" מאת וסילי גרוסמן, בכתב העת המוסקבאי „ספרות בינלאומית, דפים גרמניים" 1945 (5), מסופר רבות על מחנה השמדה זה.

כל שוכני הבונקרים בוולקוביסק הועברו משם ברכבות לטרבלינקה. נאמר להם, שהם נוסעים לתחנה הראשית, ממנה יובלו אל מחנות העבודה. לאחר כניסתם של האנשים לתוך תחום התחנה נוכחו לדעת שרומו. הרגשת אין אונים דיכאה אותם, הואיל וראו שהם הוכנסו לתוך שטח גדור גדרות תיל ובטון, ושרבות בה עמדות הנאצים על מכונות היריה, הפצצות וכו׳ שבהן. הם נאלצו להתפשט וערומים, תוך הרגשת אין אונים גוברת והולכת, הונסו האנשים ע״י מגלבי אנשי הס. ס. וקתות רוביהם וע״י כלבים מאומנים לכך, שנשכו את בשרם הערום וקרעו מהם אברים אברים, לתוך אולמות, שנסגרו לאחר כניסתם. שם מתו מיתת חנק בגזים, שהוזרמו לתוך האולמות.

במשך 13 חדש, במשך 396 ימים הגיעו רכבות מלאות יהודים מכל קצוי פולין, רוסיה הלבנה, גרמניה, צ׳כוסלובקיה, אוסטריה, בולגריה ובסרביה. כ־3 מיליונים יהודים מצאו שם מותם,

אני לא הייתי ביניהם, רק הדי עינוייהם של בני משפחתי, בני עיירתי, בני עיירות וקהילות קדושות בפולין ובארצות אירופה אחרות, הגיעו אלי. אינני יודע מי מֵהם נפל בדרך מכדור מרצחים, מי נספה מרעב וממגפות בבונקרים ומי נשרף חי בכבשנים. אני עזבתי את הגלות שנים עוד לפני כן. לא מצאתי מנוחה בצעדי על אדמת נכר. הצלחתי להערים על השלטון הבריטי, שפתח את שערי הארץ רק למעטים ועליתי ארצה. קויתי לראות במשך הזמן את בני משפחתי בינינו. כמה מהם ביקשו לעלות, כדי להעלות אח״כ את כל המשפחה ולא קיבלו רשות. השלטון הזר שמר על שערי הארץ, שיהיו כמעט נעולים. והם נשארו נעולים גם עם בוא השואה. עמי העולם עמדו מנגד. שרידים נפלו בדרכים באין להם מקום מקלט, כי ארצם נעולה ונתונה בידי זרים מתנכרים.

מאיר סוקולובסקי

כֹּל שֶׁיָּקַר לִי...

כֹּל שֶׁיָּקַר לִי כֹּה, אָפֵל
הוּבִיל קָרוֹן,
רַק הוּא נִשְׁאַר – מִשְׂחָק תָּפֵל –
הַזִּכָּרוֹן.

אֶכְלָא מַעְיָן נִרְפָּשׂ – ״הַנְּהִי.
אָדָם
מוּל דָּם
אֲנִי ..

שמואל רובינוביץ

בשבי הגרמני

זלמן רוניצקי בן איטשע נתן ונכדו של שמעון נתן מטחנת הקמח מספר:

„בזמן מלחמת העולם השניה ביום 20.9.1939 נפלתי בשבי הגרמנים ביערי קמפנוב על יד וורשה. נשלחתי יחד עם השבויים הפולנים ללנדסדורף ומשם לאֱמר על הגבול הצרפתי. במחנה זה הוחזקתי עד אוגוסט 1940, ואז ריכזו הגרמנים את כל השבויים היהודים, שמוצאם מפולין המזרחית־הרוסית, והביאו אותם לגרליץ, ומשם העברו בינואר 1941 ללובלין.

שם הקימו הגרמנים מוסך בשביל אנשי ס.ס. בלובלין נמצאו יחד אתי בני רוז׳ינוי אחדים: יעקב רובינוביץ (בנה של ביילקע), נטע רטנר (בנו של חוכר, שהתגורר בחצר בית־הכנסת), משה לוין (מהמושבה פבלובה), יצחק לוינבוק (מהמושבה קונסטנטינובה), ברל רודצקי (בנו של אליהו הפחח, שהתגורר בקרבת השוק), שלמה (חתנו של איינשטיין), רפאל מובשוביץ (נכדו של יהודה ליב הסנדלר, בן אחות פישל קרפלביץ), משה׳ל אדף (בנו של יעקב אשר ה„פישער״ מהגוש׳צ׳נעץ), מיכל פינטלביץ (בעלה של הינדה אוגולניק, מת אחר כך ממחלת טיפוס הבהרות בלובלין), אליעזר קנצפולסקי (חתנו של איזינשטין ה„בעל־קורא״, בעלה של גיטל).

במחנה ליפובה 7 בלובלין היינו אלפים חילים יהודים מהצבא הפולני, שמוצאם מגבולות פולין המזרחית־הרוסית. שיכנו אותנו באורוות סוסים, שהפכום למעין צריפים. סבלנו מאד במחנה זה. זמן קצר חיינו על חשבון היודנרט מלובלין. להתכסות לא היה במה. בכל היה מחסור. החבילות שהיו מגיעות מן הבית, מרוז׳ינוי, הצילונו.

מחודש יולי 1941 והלאה בנינו את מידנק. פעם בשעת הבניה נסעתי עם איש ס. ס., והוא התפאר לפני, שמחנה מידנק ישתרע על כל שטח היערות העצומים שמסביב, כי עליו לקלוט לתוכו את כל היהודים ואת כל האוכלוסיה של מוסקבה.

שלחו אותנו לעבוד למקומות שונים. רק אני נשארתי לעבוד במוסך. הלא הייתי מבוניו הראשונים. את המוסך סידרנו בתוך שדה תעופה.

תשעים אחוז מאנשי המחנה חלו בטיפוס הבהרות. החולים הועברו לבית־חולים שבלובלין, שסודר באחד מבתי הכנסת. גם אני הייתי בין החולים ובין שוכני בית־החולים. כשחזרתי אחרי המחלה למחנה, נערכה בו סלקציה. החלשים נשלחו למחנה מידנק, שהוקם על ידינו. אני הוצאתי מהמשלוח והחזרתי למקום עבודתי במרכז לובלין „טרופנווירטשאפטס לאַגער דער וואפן ס. ס. גארטן שטראסע". הייתי חלש מאד. כשהבראתי, הוציאו אותי הגרמנים לעבודה, והייתי היהודי היחידי המתהלך כמעט חפשי. היו לי קשרים עם המחנה הקודם. הייתי תומך באנשי המחנה. היו בו ששת אלפים יהודים, וביניהם אלפים נשים, שתפקידן היה למיין את בגדי היהודים, שנשלחו למידנק.

למחנה שעל יד שדה התעופה הביאו הגרמנים מגיטו ביאליסטוק כ־1500 יהודים, וביניהם בני רוז׳ינוי, שעברו לביאליסטוק: בצלאל פודרויסקי, אברהמ׳ל לימון, אבר ליברנט. את משפחותיהם של אלה האחרונים העבירו הגרמנים ישר לכבשני מידנק. בין אלפים הנשים העובדות במיון הבגדים נמצאה גם אשת זלמן בן דב לוינבוק, שהובאה גם כן מביאליסטוק.

את ששת האלפים הנ"ל החזיקו הגרמנים במחנה עד 2.11.1943. בשלושה בנובמבר לא נשאר אף יהודי אחד לא במחנה על יד שדה התעופה, לא במידנק ולא בלובלין. בכל שלשת המחנות השמידו הגרמנים באותם הימים 18.400 יהודים. על כך ישנה עדות של איש מהימן.

ביוני 1944 ברחתי ממקום עבודתי לשדות והתחבאתי. פחדתי מפני אנשים. לנתי בתוך קמה. השגתי אוכל מן האכרים באיומים. אחרי סבל רב שוחררתי על ידי הרוסים המתקדמים.

מלובלין נסעתי בחודש ינואר 1946 לקרקוב. ביוני אותה שנה עברתי יחד עם בני דודי: שמעון ונחום לפרנקפורט דמין שבגרמניה. משם עליתי ארצה, אליה הגעתי ב־30 באוגוסט 1949. חזרתי הביתה, למולדת.

מפי זלמן רזניצקי

מה שעבר עלי עם שובי הביתה

בשנת 1945, עם שחרורי מהצבא האדום, נסעתי הביתה לרוז׳ינוי. הייתי במצב רוח מתוח ועצבני. בהגיעי למרחק קילומטר מהעיירה, ירדתי מהמכונית והתקדמתי ברגל. היתה שעת בין השמשות. החל להחשיך כשהגעתי לכנסיה. כאן עיכבני אחד מהמשטרה האזרחית ושאלני: „מי אתה?". לאחר כמה רגעים של שתיקה בקשתיו

להביאני לפני מפקדו. בלכתי אתו נקרה המחשבה במוחי: במקום זה בו נולדו אביו של סבי, סבי, אבי ואני ובמקום זה, בו בליתי את שנות ילדותי, שואלים אותי: „מי אני ?!"

לאחר בדיקת תעודותי הביע ראש המשטרה האזרחית את השתתפותו בצערי, צערו של בן עיירה, שלא נשאר לו כל שריד ופליט מבני משפחתו ומבני עיירתו כולה, צערו של בן העם היהודי, ששיכל את אחיו באירופה כולה. יצאתי מבית המשטרה. לאן אלך? החשכה ירדה ובעיירה שררה דממת מות. אין רואים אדם. הכל הפך לעיי חרבות. פניתי לסמטאות הצדדיות של הגוים, בהם עמדו הבתים על תלם. דפקתי על דלתו של אחד הגוים, שכני לשעבר. בראותו אותי היתה תדהמתו רבה. הוא לא יכול היה לתאר לעצמו, שאי שם חי עוד יהודי מהעיירה שלנו. מפיו הוברר לי גורלם המר של משפחתי ושל כל אחי ואחיותי, שחיו בעיירתנו.

למחרת נודע לי, כי בעיירה חיים עוד שני יהודים, שניצלו מחיות הטרף הגרמניות. הם נלחמו בפלוגות הפרטיזניות ביערות רוז'ינוי. אחד חתנו של אהר'קע גמרמן, בורסי לשעבר, ושמו שמואל בליזננסקי. השני בנו של בערל שעפעס מהמושבה היהודית החדשה פבלובה ושמו חיים דוד.

בעיירה דממת מות. אין רואים בן אדם מהלך יחידי ברחובות השרופים שקשה להכירם. הלכתי ופחדתי מפני צלי שלי. עברתי על יד בתי הספר השרופים. והלא לפני זמן קצר הם עמדו על תלם, ומדי בוקר בבקרו נהרו אליהם ילדים יהודים רבים, פטפוט ער בפיהם ושירה עליזה על שפתותיהם הילדותיות. הרואות עיני נכוחה, ועל כל זה עבר כליון חרוץ? היתכן כדבר הזה? שומע אני, מתוך עיי המפולת המפוזרים, כאילו מתנשאים קולות ילדינו הרכים: נקמו נקמת דמנו השפוך — נקמה!

ניגשתי לרחבת בית־הכנסת, ה„שול־הויף". זוכר אני את תנועת הבוקר בעיירתי. יהודים וטליתותיהם תחת בית־שחים הולכים להתפלל. מה„תלמוד־תורה" נישא על פני כל רחבת בתי הכנסת ניגון הגמרא הנעים. וכעת שקט, דממת קבר. הכל הפך לחרבות, ורק בית־הכנסת הגדול נשאר עומד יחידי כמיותם, והוא כשקוע באבל כבד. הוא מבכה את מתפלליו שאינם. ומתוכו כאילו נשמעים ההדים: „אל נקמות ה', אל נקמות הופיע, הנשא שופט הארץ, השב גמול על גאים. איה אל הנקמות, אשר יקום את דמנו הטהור שנשפך?"

למחרת ביקרתי בבית הקברות את קבר הקדושים המחולל. רצוץ ושבור בגוף, מבויש ונכלם ברוח עזבתי את ביתי, בית מאות אחדות של שנים, את עיירתי רוז'ינוי.

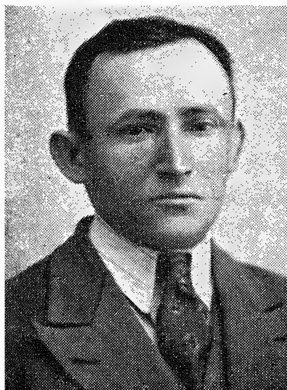
נפתלי קנטורוביץ

יעקב מאיר מרוצ'ניק

יעקב מאיר מרוצ'ניק הדהים את תושבי העיירה פעמים:

עם כניסתם לרוז'ינוי מינו הרוסים ועד לניהול עניני המקום, ובין הממונים היה גם יעקב מאיר. מה לו ולהם? — שאלו היהודים איש את רעהו — יתר חברי הועד ידועים כאנשי שלומם של הרוסים, אולם יעקב מאיר מרוצ'ניק, האיש המצניע לכת, שמעודו לא היה מעורב בעניני ציבור, מה ענינו לכאן?

לאחר זמן מה הפך יעקב מאיר שוב להיות לשיחה בפי הקהל הרוז׳ינואי — במודעות בראש חוצות התנוסס שמו של יעקב מאיר מרוצ׳ניק כציר האזור למועצה הארצית של רוסיה הלבנה. באסיפת עם בככר העיר (ברחבה שבין שורות החנויות) לכבוד הסיפוח של פולסיה לרוסיה הלבנה היה יעקב מאיר בין ראשי המדברים.



יעקב מאיר מרוצ׳ניק

תושבי העיירה ידעו מעט על האיש השקט הזה, שגר לו בסמטת „עבר־הנהר" המרוחקת. מעודו לא התבלט לא כאיש ציבור ולא כאיש חברה. שייך היה כל ימיו לאותם „האנשים הקט־נים", העושים את מלאכתם בצנעה ואינם מטרי־חים את הקהל בנוכחותם.

הבורסים שעבדו יחד עם יעקב מאיר בבית המלאכה לעיבוד עורות ידעו להעריך את יושר לבו, את חריצותו ואת נכונותו לבוא תמיד לעזרת חבר. בעצמו היה מסתפק במועט, אולם היה עומד תמיד על שלו בכל הענינים הנוגעים לזכויות האדם העובד, ומשום כך ראו חבריו בו את האיש הראוי להיות נציגם הנאמן בשאלות פרופסיונליות.

האנשים שנמצאו יותר בקרבתו הכירו אותו כאיש חביב, נעים הליכות, בעל חוש הומור מפותח. חולשה מיוחדת היתה לו לספרים, בהם היה הוגה תמיד. מובן, שהיה אוהב לרכוש לעצמו כל ספר, שמצא חן בעיניו, וספריתו הלכה וגדלה לתמהונם הרב של חבריו.

בענינים פוליטיים לא היה יעקב מאיר מתערב, רחוק היה מכל השתתפות בויכוחים מפלגתיים והיה מקובל כאיש, שאינו מעורב בענינים אלה. בשיחות רעים היתה תמיד דעתו שקולה, אולם אלה שהכירו אותו מקרוב אינם יודעים לספר, שהיה מביע דעות קומוניסטיות מובהקות. הוא היה אמנם חסיד הספרות המתקדמת והיה מזמן לזמן מספר על ספר רוסי מענין, אבל תמיד בצורה בלתי מחייבת ואף פעם לא בצורה פסקנית.

כשיעקב מאיר מרוצ׳ניק נתפרסם כאיש הנהלת העיר הממלא את תפקידו באמונה, כשליח ציבור מקובל על הבריות, התחילו הקומוניסטים שבעיירה להפיץ שמועות, שיעקב מאיר היה מאז ומתמיד איש המחתרת הקומוניסטית, ורק יחידי סגולה ידעו על כך והיו באים בקשר אתו.

אנשי רוז׳ינוי ראו בגרסה זו תעמולה קומוניסטית גרידא והתקשטות בנוצות זרות. רבים היו מספרים שידוע להם, שליעקב מאיר לא היתה כל זיקה לקומוניזם, אלא שהיה איש „עמך", הרואה בתפקידו החדש שליחות מסוימת לעזרת התושבים היהודים בעת צרה. מסרו גם, שיעקב מאיר ממשיך עדיין להתפלל כל בוקר.

יעקב מאיר מרוצ׳ניק לא דיבר על עצמו, ואין איש יודע מה הנכון בכל השמועות הללו. דבר אחד היה ידוע ללא כל ספק והוא, שהיתה לו אוזן קשבת לכל הפונים אליו, ותמיד השתדל לבוא לעזרת תושבי המקום.

כשהרוסים פינו את העיירה ברחו אתם הרבה עסקנים קומוניסטיים. יעקב מאיר מרוצ׳ניק נשאר במקומו. הוא מצא את מותו בטבח הראשון עם כניסתם של המרצחים הנאציים לעיירה.

מפי נפתלי קנטורוביץ

לזכרם של קדושי רוז׳ינוי

באתי לרוז׳ינוי לאחר הכיבוש הרוסי ולאחר שהם גרשו משם את הנאצים. מצאתי שם רק שני יהודים חיים. לאשרם הם נמלטו מידי הנאצים וחיו ביערות כפרטיזנים. אל עיירתם חזרו רק לאחר הכיבוש הרוסי והשתקעו בה. האחד סבולסקי חיים דוד בן דב, שברח מהבונקרים בוולקוביסק. הוא התכונן להבריח את הגבול ולהגיע ארצה, אח״כ נמלך בדעתו והחליט לצאת לאחותו הנמצאת ברוסיה. השני — בליזנסקי שמואל. הוא לא רצה לקבל אותי, והגויים העובדים אתו בצותא אמרו, שהוא מרגיש את עצמו לא בטוב. הוא, כנראה, שתה לשכרה, כדי להשכיח את יגון הזועות.

רוז׳ינוי היא העיירה היחידה, שלא נשאר ממנה אף איש, שיוכל לספר מה שעבר על יהודיה *. נאמנה עדותו של ד״ר נח קפלינסקי, שברח מסלונים, בה חוסלו היהודים, והגיע לוולקוביסק דרך רוז׳ינוי. הוא נתקבל על ידי יהודי רוז׳ינוי בסבר פנים יפות. בני רוז׳ינוי סידרו למענו נירות, כדי שיוכל להמשיך בדרכו. כעד ראיה במשך הימים ששהה בעיירה נוכח, שמצב היהודים בה טוב יותר מאשר במקומות אחרים. אולם לאחר שיצא משם לא שמע עוד עליהם עד שהובאו לוולקוביסק. ד״ר רזניק מוסר, שהגרוש לוולקוביסק חל ב־2 בנובמבר 1942. בדרך לוולקוביסק נפלו כ־500 יהודים — כך מספרים הגויים מפודרויסק — אך כנראה, שהם מגזימים. בוולקוביסק סודרו היהודים מרוז׳ינוי בבונקרים הגרועים ביותר וסבלו חרפת רעב שאין דוגמתה. הם הוצאו לטרבלינקה ביום 28 בנובמבר 1942, ובדרך הקצרה מן הבונקרים ועד הרכבת נפלו חללים רבים.

התפלאתי על שלא יצאו יהודי רוז׳ינוי כדוגמת יהודי עיירות אחרות ליערות. והנה מספר לי גוי מברז׳ניצי (גוים אלה, שהיו קומוניסטים, היו גם שוטריה וראשיה של העיר, והיה להם ציר במועצה המוסקבאית. אל המועצה המינסקאית נבחר כציר בשנת 1939 היהודי יעקב חיים מרוצ׳ניק בן 42), שביום האחרון לפני הגרוש התארגנו שמונה בחורים יהודים, כדי להבקיע למחנה הפרטיזנים שביערות הסביבה, וביניהם גוסטובסקי. לבחורים אלה היה נשק, בגדי עור וכסף. הגוי הביא אותם עד גבעה אחת ואמר להם, שבעברם את הנחל יגיעו למשמר הפרטיזנים ביער בויאלשטשינה. היהודים נשארו על הגבעה עד אור הבוקר ולא עברו את הנחל, כי אם חזרו והצטרפו אל אחיהם המוצאים מן העיירה. האם הפחד מפני הפרטיזנים, שבזמן הראשון לא היו מקבלים יהודים לתוך שורותיהם והיו מחסלים אותם, עיכב בעדם? או אולי השלו את עצמם, שאכן למחנה עבודה יוצאים היהודים כדברי הגרמנים? מי יודע? היו כאלה, שהאמינו בדבר האחרון, והביאו את רכושם לגוי מכר ובקשו להחביא את הרכוש עד עת שובם. כך עשתה גם משפחתי.

---

* כשנמסרו דברים אלה לא ידענו עוד על העדה חנה קירשטין.

בכפר זארעלה התחבאו שלשים וששה יהודים. ביניהם משפחת קליבנסקי. לאחר שהוצאו כל היהודים אמרו הגויים של הכפר הסמוך מולוצקי: „וכי אותם נשאיר בחיים?" באו והרגום והשאירום בשדה. לאחר כמה ימים אמרו: „נלך לכסותם עפר פן תפרוץ מגפה". כשהחלו לכסותם, קפצה מעל גופת קליבנסקי האם בתה החיה רווה ובצעקה פראית נישאה כרוח, ברצותה לנוס, וגוי אחד רדף אחריה ארבעה קילומטרים ובאתו הרגה. כך סיפרה לי גויה אחת, בשוחחה אתי על המדרכה ברחוב, והיא הוסיפה: „אל תשתוק לגוי זה, שלם לו כגמולו". אך הרגשתי היתה, שהיא, הגויה, המדברת אתי, לא באה לידי מקח השוה עם הגוי הזה בחלוקת הביזה, ולכן היא מדברת כך.

גוי אחד, קוסמובסקי, אמר לי: אני הנני היחידי, שלא נגעתי בביזה. אפילו ידי הכמרים, הפרבוסלבי והקטולי, אינן נקיות מחטא זה. ואני לא קבלתי ולא כלום... לפי ספורו שרפו הרוסים את ביתו לפני כן, ובימי הגרמנים לא היה לו בית, למען יוכל להכניס לתוכו את הביזה.

לשכני הטוב ביותר, מזורקו שמו, היה בן בשם סטך והוא בן 9. ולי היה בן, והוא בן 7. שכני זה היה אחד הגוים בין רבים אחרים, שהובילו בעגלותיהם את ילדי היהודים לוולקוביסק. ובעגלתו של מזורקו הובל בני. כך ספר לי מזורקו עצמו. ובדרך — לפני וולקוביסק היו שיחים בצדדים. ביקש בני ממנו ואמר: „אני אתחבא בין השיחים, וכשתחזור תקחני לך לבן ואהיה חברו של סטך. והגוי לא שעה לדבריו. שאלתיו: „מדוע לא מילאת את בקשתו?" והגוי הביט עלי כלא מבין לדברי! והוא הלא נחשב קדם לכן כאחד מחסידי אומות העולם. מכל הגוים שנהנו מטחנתי לא עזרו לי בשעת הדחק אף אחד מהם ורק הוא היחידי, שהיה מביא לי במקרה כזה קמח לפסח. והנה גם לבו נהפך עליו, והוא לא שעה לדברי בני ולא הבין את שאלתי. הנה עד היכן הגיעו הדברים!

יעקב שמשוני

בשעת אזכרה לקדושי רוז'ינוי ביום 4.1.1954

הנאהבים והנעימים

בקיץ 1938 ירדתי לפולין לבקר את בני משפחתי בעיירת מולדתי רוז'ינוי. שוחחתי ארוכות עם הורי, אחי ואחיותי, חברי ויהודי העיירה האחרים, אחי — בני עמי. מי פילל, שזוהי פגישתנו האחרונה? מי מילל, שהשואה עומדת מאחר כתלנו? כחיים עומדים לעיני בני העיירה כולה בכלל ובני משפחתי כולה בפרט.

אמי חנה, בת דוד נח רוזנפלד מפורזובה ממשפחת רבנים. כלמדן גדול ובר־אורין היה סבי מלמד תורה כל בחור, שלא היה ביכלתו לצאת לישיבת וולוז'ין ולשתות ממעינותיו של מקור תורה זה. כל מעיניה של אמי היו נתונים לכך, שילדיה ירבו תורה. קודם ב„חדרים" וב„תלמוד־תורה" ואח"כ בביה"ס העברי „תרבות". לחם חסכה מפיה ומפינו, בגד לא תפרה לא לעצמה ולא לנו, אם חסר היה כדי תשלום שכר לימוד הקודם לכל. והיא, היא הביאה את ילדיה לכדי ידיעות ממשיות למען יהיו מחנכים בישראל.

אבי יצחק־אייזיק בן רייזל ואפרים אוהב עבודה היה כאביו בעל־השרירים ותשוקת־העבודה, שעבד כל ימיו והיה פעיל וער עד גיל הגבורות. כל ימיו עמל

אבי למצוא פרנסה, כדי לתת לחם לפי הטף המתרבה בביתו. אבי אהב, כמו כן, לעבור לפני התיבה בבית־הכנסת, בו כיהן גם כבעל־קורא. מנגינות פרשיות השבוע שהיה מזמר תמיד בבית־נו לפני בוא השבת או החג, מהדהדות באזני עד היום.

אחי דוד־נח עסק בהוראה. את חלק הארי ממשכורתו הדלה היה מפריש לתמיכת הוריו ומשאיר לעצמו רק כדי קיום צנוע באמרו, כי בעל חוב הוא להוריו, אשר גידלוהו וחינכוהו והביאוהו עד הלום.

משני אחי הצעירים יעקב ושמעון הגיע האח־רון, שהיה חבר „השומר הצעיר" בעיירה, לגיל עשרים ושרת בצבא הפולני. צבא זה הובס ע"י קלגסי הנאצים, ושמעון חזר הביתה, ופה השיגה אותו יד הגורל — גורל כל המשפחה וכל הקהילה.



יצחק אייזיק סוקולובסקי,
אשתו חנה
ובת הזקונים שלהם מרימ'קה

אחיותי עטל ומיכלה, שזה עתה בגרו, נכנסו להוראה בימי כניסת הרוסים והורו בכפרים הסמוכים לעיירה. עם כניסת הגרמנים מנת חלקם היתה ידועה מראש.

מרימ'קה היקרה, בת הזקונים של משפחתנו, שכשרונות גאונים לה ושהצטיינה בלימודיה הרבה יותר משאר אחיה ואחיותיה, לא הספיקה לסיים את חוק לימודיה בגימנסיה בשל פלישת הגרמנים, שעם כניסתם נפסקו לימודי כל ילדי ישראל וגורלם נחרץ.

כלכם רציתם לעלות ולא ניתן לכם. השלטון המנדטורי סגר על שבעה בריחים את שערי הארץ. השתדלויותי לא הועילו לאחי דוד נח, שיוכל לעלות כסטודנט כמוני, ולאחי שמעון, שיתקבל למקוה־ישראל וכן לשאר. מי יכול היה לשער ששואה, שלא היתה כדוגמתה בתולדות העולם, עומדת להתרחש. כלכם הפכתם לאחר ענויי שאול לאפר ע"י הנאצים הטמאים. וכגורל בני משפחה זו — גורל בני כל משפחות רוז'ינוי. הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו.

יזכרו זאת תמיד כל הדורות, אשר יצאו מתוכנו. בל ישכחו לעולם מה עוללו לנו הנאצים הגרמנים. נפעל תמיד גדולות ונצורות בארץ, כאילו עמדו כל אלה, הקדושים והטהורים, על ידנו ועזרו לנו. רוחם תהי נא שמורה אתנו לנצח.

מאיר סוקולובסקי

לזכר אלה שעלו ופעלו ואינם

אברהם יצחק חבויניק ואשתו שרה הניה ז״ל

לאברהם יצחק חבויניק בנו של פישל וחתנו של ליזר הבורסי האירה ההצלחה את פניה ונתעשר. אך לא שמר את העושר רק לעצמו כדרך עשירים, אלא השתדל לתמוך בו במוסדות צדקה ובעיקר דאג לעצי הסקה ונרות למען ה„מאיער־בית־מדרש״, שיהיה בו אור וחום ללומדי התורה. כמו כן דאג תמיד לבדק בית־מדרש זה.

אשתו שרה הניה היתה עזר כנגדו במעשיו אלה. על שלחנה סעדו עשרות בחורי ישיבה (כארבעים במספר). היה לה דוד גדול, בו הכינה בשבילם אוכל. כמו כן תמכה בעניי העיר.

וכשבאה שרה הניה ארצה הודות לבנה ד״ר אריה ארן, שהיה חלוץ המשפחה בארץ, והעלה אח״כ כמעט את כל בני המשפחה, המשיכה כאן שרה הניה במעשי הצדקה שלה. מקום מיוחד היה לה בשוק הכרמל, בו עמדה וקיבצה תרומות בשביל נצרכי העם. האנשים הכירו מיד את האשה ואת דרכיה ונתנו לה את תרומותיהם בסבר פנים יפות. היא היתה בין מייסדי „מושב זקנים גלמודים״ ברחוב עבודה 9 בתל־אביב. עד סוף ימיה היתה נאמנה למעשיה אלה.

מפי ד״ר אריה אורן (חבויניק)


אברהם יצחק חבויניק


ואשתו שרה־הניה

רבי זאב וולף ב״ר יצחק יעקב (שמשנוביץ) ז״ל

בן למשפחה מסועפת, משפחת מירקין, היה ר׳ זאב וולף ז״ל מרוז׳ינוי. רב פעלים ומכובד על הבריות היה, ישר דרך וירא שמים.



ר׳ זאב וולף שמשנוביץ׳

כרוב יהודי העיירה חונך גם הוא על ברכי התורה. וכשגדל, והיתה לו משפחה מטופלת בשבעה ילדים, מצא בכל זאת תמיד די זמן, כדי ללמוד יום־יום מדרש, עין יעקב ומשניות. על אף טרדות הפרנסה התמסר לעבודה ציבורית. הוא היה חבר פעיל בועדת התלמוד־תורה אחרי ר׳ דוד, אחד מראשי „חברת משניות״, אחד הדואגים לכלכלת תלמידי חכמים עניים ואחד המטפלים באכסון אורחים עניים בשבתות. כן היה חבר פעיל ברוב מוסדות הקהלה. בכל יום ששי התנדב לסובב בעיר ולהכריז על נעילת החנויות בזמנן. על אף סבלות החיים היה איש עליז ותמיד שמח בחלקו.

ידו היתה פתוחה לכל דורש. הוא היה מתהלך בין עניי העיר ומגיש להם עזרה. היה מחלק גמילות חסדים ואף פעם לא הקפיד בזמני התשלומים. לעתים סבל הפסדים, אולם קיבל את הכל באהבה.

לאחר מות אשתו ולאחר השריפה הגדולה, כאשר בניו עזבוהו ונסעו לאמריקה, לא הלך אחריהם ר׳ זאב, אלא עזב את רוז׳ינוי האהובה עליו ושם את פעמיו הביתה, אל הבית האמתי שלו, ל„ארץ הקודש״, לירושלים, חמדת לבו. בה בילה את סוף ימיו ובה נפטר ביום שלשה עשר לחדש מרחשון תרע״ד.

גם בירושלים כמו בגולה התמסר כל ימיו ללימוד תורה, משניות ומדרש, ושמו הטוב חרות גם על „לוח השיש״ בביה״כ הגדול במאה שערים בתור אחד ממייסדי חברת המשניות שם.

בארץ חי בדוחק. הסתפק בלחם צר ומים לחץ למרות הכסף הרב, שהיו שולחים לו בניו מאמריקה, כי את רוב הכסף שקיבל חילק בין חבריו ובין תלמידי חכמים עניים. אולם עד יומו האחרון היה מקבל הכל באהבה וב„גם זו לטובה״.

אליהו לנדסברג

לייבל זיסקינד ז״ל

לייבל זיסקינד, בנו של משה הצורף („יובעלירער״), היה אחד מצעירי העסקנים של עיירתנו, שנכנסו מתוך הסתערות ומרץ נעורים לפעילות הציבורית, בזמן קצר כבשו מקום מכובד בהנהלת המוסדות היהודיים בעיירה. אלה היו בני העיירה שלמדו תורה מפי טובי המלמדים בעיירה, הרבו לקרוא ספרים ורכשו ידיעות והשכלה כללית, תוך לימוד עצמי מתמיד. בני נוער אלה, ספוגי תודעה יהודית, כמיהה ציונית ואידיאלים חברותיים נעלים, נתנו את מלוא מרצם לארגון הנוער בעיירה, לפעולה ציונית ולהפצת התרבות והקידמה. ברם הצעירים הללו לא יכלו להשאר

בעיירתם, המקום נעשה להם צר. במרוצת הזמן צמחו להם „כנפים", פרשו אותן והרחיקו נדוד, מי להכשרה ולעליה, ומי להגירה ברחבי העולם.



לייבל זיסקינד

לייבל הצטיין בסגולות עסקן עוד ב„חדר". כשגדל היה בין מארגני ה„זעלבסט־בילדונגס־פאריין", וכשזו התפוררה וקמה „אגודת הנוער הציונית — הרצליה", קיבל לייבל לידיו אף הפעולה התרבותית בה. הוא היה זה שהנהיג את השירה בציבור במסיבות ליל שבת. קולו היה ערב והעיקר, שידע לבחור בכל עת את הזמר המתאים, (יחד עם סוניה לויתן, תבדל לחיים ארוכים, הנשואה לברוך מושקוביץ, שהצטיינה גם כן בשירה נאה), הנעים בזמירות שבת ובשירי ציון את המסובים ואת דיירי הסביבה.

בינתים חלפו שנים. הגדיים נעשו תישים. הגיע הזמן לעבור מפעולות הסברה לידי הגשמה, ולייבל הצטרף ל„החלוץ". „היינו עד כה נאה דורשים — הכריז באסיפה המייסדת של הסתדרות החלוץ ברוז'ינוי — הגיע הזמן, שנהיה נאה מקיימים". מסיבות בלתי תלויות בו, לא ניתן לו להגשים לאלתר את אשר הטיף. הוא עבר לעבוד בביאליסטוק. ולאחר נשואיו עם דובה חבויניק, עבר הזוג הצעיר לגור בוולקוביסק. במקומות החדשים המשיך בפעילות הציבורית ולא ניתק את קשריו עם החלוץ, ואם כי נתבסס במובן הכלכלי בוולקוביסק, לא ויתר על שאיפת חייו. פניו היו תמיד מועדות לארץ־ישראל, וכשניתנה לו רק ההזדמנות לכך, חיסל בחפזון את עסקיו ועלה בסוף שנת 1933 ארצה, כשהוא שופע מרץ ותקוות לעתיד הנכסף.

— הגעתי סוף סוף הביתה — אמר לנו בפגישתנו הראשונה. ואכן, לייבל הרגיש את עצמו מהיום הראשון כותיק בארץ. כל תלאות ההסתגלות למקום החדש, כל קשיי הסידור בעבודה, הצמצום בשיכון — הכל קיבל כדבר טבעי, כהכרח בל יגונה. ואם כי עברו עליו כמה שנים קשות, נשאר עם זאת שלו בנפשו ושמח בחלקו.

בארץ חדל לעסוק בצרכי ציבור. הוא אמנם עקב אחרי כל המתרחש בישוב בעירנות רבה, היה בא לאסיפות, להרצאות, אבל נשאר כל הזמן בצל בבחינת מסתכל מן הצד. חבריו, שהכירו את ליבל מתקופת פעילותו בגולה, ניסו לא פעם למשוך אותו למעגל החיים הציבוריים, אולם הוא עמד בסירובו, באמרו:

— אני ואשתי מגשימים את הציונות בעצם היותנו כאן. אנו נאמנים לתנועת העבודה בזה, שאנו חיים על יגיעת כפינו ובזיעת אפנו אנו אוכלים את לחמנו — לפעולה ציבורית ישנם טובים ומוכשרים ממני.

הלך האיש הישר הזה מאתנו, כשהוא צעיר לימים. בן 36 שנה היה במותו. זכרו שמור בלב כל אחד שהכיר אותו.

יוסף אברמוביץ'

נחום אלפרשטין ז״ל

אין ברצוני להרבות בשבחים, אבל נדמה לי, שלא אפריז אם אומר, כי לא היה אף אחד מאלה שהכירו אותו, שלא אהבהו. כן, ממש אהבהו!

חיבה זו ליוותה אותו כל ימי חייו, והיא שהקלה במקצת את חייו הקשים. דאגת הפרנסה העיקה על הוריו, ובגמרו את בית־הספר „תרבות״ נאלץ נחום להתחיל למשוך בעול הפרנסה. הוא עובד בתעשית הלבנים ואחר כך ביער.

הוא לא הסתפק כחבריו בהטפה לעבודה ובהבטחה לקיימה רק בארץ. הוא היה מראשוני חברינו, שנכנסו ל„החלוץ״ בשנת 1926. הוא יוצא להכשרה למיכלין, וכשקבוץ הכשרה זה מתפרק, אינו מוותר על שאיפתו, ועם בוא ההתעוררות החדשה אחרי מאורעות תרפ״ט ויסוד סניף החלוץ ברוז׳ינוי, הוא יוצא בין הראשונים להכשרה. היה זה במאי 1930. תוך ימים מועטים הספיק להתחבב על כל חברי הקבוץ. גם הפועלים הגויים העריכו אותו על יחסו הרציני לעבודה.

כשבא כעבור חצי שנה הרשל פינסקי ז״ל לאשר חברים לעליה, ובאמתחתו רק שלשה סרטיפיקטים בשביל קבוץ שמנה למעלה מחמשים חבר, המצפים לאישורם למעלה משנה, היה נחום הראשון, שזכה לאישור, אף שלא הגיע עדיין ל„ותק״.

נחום עלה ארצה והוכיח שוב יחס רציני ומסירות לעבודה. חבלי הקליטה לא היו קשים בשבילו. את השפה ידע ועל כן נכנס ישר לקבוצת בוגרי מקוה־ישראל „השדה״ בראשון לציון וכעבור כמה שבועות התחרה כבר בעידור עמוק עם המקואים הותיקים. ובחורף הקשה של 1932/33, עת חוסר העבודה במושבה היה בעיצומו בגלל התנכרות האכרים לפועל העברי, היה נחום מהיחידים, שעבדו בפרדס, וקיבל שכר גבוה יותר מאחרים. בפרוסת לחם וחתיכת חלוה לכל היום היה יוצא לעבודה מפרכת בטוריה ועומד בהתחרות עם עשרות ערבים, שהשתדלו לעייפו ולהוקיעו בעיני הפרדסן כ„לא יוצלח״, אבל עקשנותו עמדה לו ולא פיגר אחריהם. שבור ורצוץ היה חוזר לביתו־אהלו. ואף תלונה לא העלה על דל שפתיו, כי ידע, שאין לו חליפין. ותמיד בת צחוק חביבה מרחפת על שפתיו.

מתוך תקוה, שיוכל לעזור להוריו ולהעלות את אחיותיו, הוא עוזב את הקבוץ ועובר לתל־אביב. גם כאן עברו עליו כל הלבטים של פועל בנין העובד לסרוגין.

אחרי שנשא אשה הצליח להכנס כחבר לקואופרטיב הקרח „לבנון״. אמנם הוא משתחרר מסיוט של חוסר עבודה, אבל את טעם העבודה המפרכת של חלוקת קרח יכול לדעת כל מי שנתנסה בה. לקום בחצי הלילה ולדלג כל היום על המדרגות — איננו מן הדברים הקלים ביותר.

איני יכול, שלא להזכיר דבר נוסף והוא — קולו הערב ואהבתו לנגינה — לחזנות. זמן רב שר במקהלת הפועלים.

לפני עשר שנים נותח בגרונו מגידול ממאיר ויצא בשלום. רק קולו אבד לו. זמן רב שימש כמוצג לרופאו בכל כינוס של רופאים מקצועיים, אשר העלה על נס את עקשנותו, שהודות לה חזר אליו הדיבור לשמחתו ולשמחת מקורביו.

אך הפעם סר מזלו ממנו. לפתע פתאם חלה. נלקח לבית־החולים. נותח בהצלחה. ופתאם בא האסון. והוא רק בן 46 במותו.

נחום יקר. ינעמו לך רגבי אדמת ארצנו, שכל כך הרבה זעה השקעת בהם. חבריך ומכריך יזכרוך לעולמים. יהי זכרו ברוך.

ז א ב ר ו ש ק י ן

ועד ארגון עולי רוז'ינוי

ד"ר אריה ארן (חבויניק)

נולד ברוז'ינוי. סיים את חוק לימודיו כרופא בג'נבה שבשויץ. השתלם בציריך. עבד בוינה, בפריז, באמריקה. כבר בשנת 1915 הנהו פעיל כחבר פועלי־ציון בשויץ. אירגן ברוז'ינוי את ה„טאז" ואת בית־החולים. עלה ארצה בשנת 1922 ואירגן כאן את „הסתדרות השכנים" ו„שכונת השכנים". במשך שש שנים פעל כחבר עירית תל־אביב. אירגן את בית־ההבראה „החלמה" ברמת־גן. כיום הוא ממשיך לעבוד כרופא אף, אוזן וגרון בתל־אביב.

אבא לויתן

יליד רוז'ינוי. מעמודי התוך של העסקנות הציבורית בה. גבאי בית־הכנסת הגדול במשך עשרים שנה (1901—1921). ממייסדי „אירגון מכבי אש מתנדבים" בעיירה ומהעומדים בראשו עד יום עליתו ארצה בשנת 1924. ראש המיליציה בשעת חלופי שלטון.

בצאתו את רוז'ינוי רבו מלוויו. שאלו אבא חבויניק: „אחרים עלו ולא רבו מלויהם. במה זכית? ענהו אבא לויתן: „אני הייתי שייך לכולם וכולם — לי. פעלתי אצל שלטונות הממשלה ואצל המשטרה לטובת כל מי שהיה זקוק לכך".



ועד ארגון עולי רוז'ינוי

בשורה הראשונה — מימין לשמאל עומדים: יודל סוקולובסקי, אלישע שמשוני, רוזה יובילר (פינס), אפרים גמרמן, רפאל קרליץ.

בשורה השניה: יוסף אברמוביץ ,שמואל מגלי, ד"ר אריה ארן, אבא לויתן.

בשורה השלישית: זאב רושקין אלקה אינס (רובינוביץ), מאיר סוקולובסקי.

שמואל מגלי (מוגילנסקי)

בעל בית מרקחת ברוז׳ינוי בשנים 1911—1932, שנת עליתו. היה חבר פעיל ההסתדרות הציונית ברוז׳ינוי, עסקן הקרן הקימת לישראל וכו׳. בעל משק ופרדס ברעננה עד שנת 1945. כעת בעל בית מרקחת בתל־אביב.

רוזה יובילר־פינס

ילידת רוז׳ינוי. גמרה את חוק למודיה כרופאה בלנינגרד בשנת 1918. השתלמה בלונדון ובברלין. בשנת 1922 חזרה לפולין ועבדה שם כרופאת עינים. בשנת 1933, עם עלית הילטר לשלטון, עלתה ארצה ומאז עובדת כאן כרופאה.

יעקב שמשוני

יליד רוז׳ינוי ואחד הבחורים המשכילים בה. למד תורה מפי טובי המלמדים שבעיירה וגם רכש לו השכלה בביה״ס הריאלי בסלונים. נחשב כאדם נכבד, על אף היותו יושב אהל ונחבא אל הכלים. בעל טחנת הקמח הגדולה שבעיר. לאחר כבוש המקום ע״י רוסיה הסוביטית בשנת 1939, יצא את העיירה ושהה ברוסיה. חזר לרוז׳ינוי לאחר מפלת הנאצים וראה אותה בחורבנה המלא. עלה ארצה והנהו כיום ספרן בביה״ס החקלאי „כדורי״.

יוסף אברמוביץ׳

יליד רוז׳ינוי. בן מאיר הירש ושיטל־חנה. למד ברוז׳ינוי אצל טובי המלמדים. המשיך בגימנסיה בסלונים ובאוניברסיטה בורשה. עלה לארץ בשנת 1933. שנים רבות עבד כמורה ועם קום המדינה עבר לעבוד כמפקח במשרד החינוך והתרבות. פעיל בשטח החינוך הגופני והספורט ופירסם כמה ספרים על נושאים אלה.

אלישע שמשוני

יליד רוז׳ינוי. בן נחום ומרים (רוגוב). למד ב„חדרים״ והיה ידוע כתלמיד מצטיין בלימודים. עלה ארצה יחד עם הוריו, אחיו ואחיותיו. בזמן הראשון עבד בעבודות שונות. נסע לגרמניה והשתלם בהנדסה. כמהנדס מומחה בסטטיקה ובנין הקים שורת בתים גדולים בתל־אביב ובסביבה. כעת פעיל הוא כמהנדס אחראי בקיבוצי „אחוד הקבוצות והקיבוצים״.

מאיר סוקולובסקי

יליד רוז׳ינוי. בן יצחק־איזיק וחנה (מבית רוזנפלד). למד בביה״ס העברי „תרבות״ ברוז׳ינוי. המשיך וסיים את חוק לימודיו בסמינר הממשלתי למורים עברים על שם פוזננסקי בורשה. עבד כמורה בפולין, אך עם ההזדמנות הראשונה, בשנת 1934, עלה לארץ. השתלם באוניברסיטה העברית בירושלים ועבד בבירה כפועל בנין ובשרון — כפועל חקלאי. בשנת 1935 נקרא לשוב להוראה, חזר ועובד מאז כמורה. לאחר מלחמת השחרור עם בוא העליה הגדולה ניהל במשך שלש שנים את בית־הספר במעברת גלילות. כיום הנהו מנהל בי״ס ממלכתי בתל־אביב.

זאב רושקין

יליד רוז׳ינוי. למד בביה״ס העברי „תרבות״. המשיך בלימודיו בביה״ס „יבנה״ בלודז׳. פעיל בהסתדרויות נוער ומסור לקרנות. פעיל ב„החלוץ״, מקבל את הכשרתו בינוב ועולה ארצה בשנת 1931. חי שנתים בקיבוץ השדה בראשון לציון״, עובר אח״כ לתל־אביב ועובד בבנין. כיום הנהו נהג ושותף לבית־מסחר.

יודל סוקולובסקי

יליד רוז׳ינוי. למד בביה״ס העברי „תרבות״. היה ראש קן „השומר־הצעיר״ בעיירה משנת 1926 עד 1932, שנת עליתו. עבד בפרדסי פתח־תקוה. למד חקלאות באיטליה בשנות 1934—1935. כיום הנהו מנהל החברה לתירות „יתור״ בע״מ.

אלקה רובינוביץ־אינס

בת משפחת מורים ברוז׳ינוי. למדה בביה״ס העברי „תרבות״. מראשי קן „השומר־הצעיר״ בעיירה בשנות 1926—1932, שנת עליתה. זמן מה חיתה כחברת קבוץ „השומר־הצעיר״ „נס־ציונה״. עבדה בסלילת כבישים, בבנין ובחקלאות. גמרה את חוק לימודיה בסמינר הלפרן. מראשוני המשתכנים בגבעת רמב״ם.

רפאל גמרמן

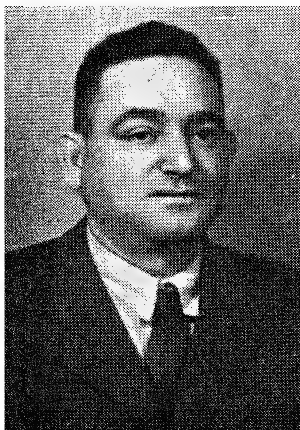
יליד רוז׳ינוי. בן אהרן ואלטע (בת אביגדור מיכל גולדברג). למד בביה״ס העברי „תרבות״, חבר „השומר הצעיר״ בעיירה, פעיל למען הקרנות. עלה ארצה בשנת 1934. גר בתל־אביב ועובד כמנהל חשבונות. פעיל כמזכיר קופת „גמילות חסדים״ שעל יד אירגון עולי רוז׳ינוי שלא על מנת לקבל פרס.

רפאל קרליץ

רפאל (זידל) קרליץ בן אליעזר חיים נולד בקוסוב פולסקי בשנת 1912. עבר לגור בפבלובה שעל יד רוז׳ינוי. למד והתחנך כל הזמן ברוז׳ינוי בביה״ס העברי „תרבות״. עלה ארצה בשנת 1932, למד שרברבות, סבל לא מעט. כיום בעל עסק עצמאי הוא לצרכי אינסטלציה.

יצחק אינשטין

יליד רוז׳ינוי. למד בביה״ס העברי „תרבות״. בזמן הכיבוש הרוסי בשנת 1941 ניהל את חשבונות בנק העיירה. אחרי גלגולים רבים במחנות שונים הגיע לישראל. כיום הנהו פקיד במשרד מבקר המדינה.



יצחק אינשטין

משפחותינו

משפחת מיכאל אוגולניק

מיכאל בן אברהם משה היה איש משכיל בעצמו ודאג גם להשכלתם של בני העיירה האחרים. היה ממייסדי הגימנסיה העברית „תרבות", לה הקדיש הרבה מזמנו ומפעילי קרן היסוד ברוז'ינוי. עסקן ציבורי ער זה היה בעל מידות תרומיות. משאלתו העיקרית היתה לעלות ארצה ולא זכה.

אשתו פרידה בת מאיר משה היתה מסורה מאד למשפחתה ודאגה תמיד לחינוך ילדיה.



חייטשע ואבא חבויניק

משפחת אבא חבויניק

אבא בן חיים דוד ובילה חבויניק היה בעל בורסקי ברחוב מילנר על יד הנהר זלוה. גבאי בית־הכנסת „עבר־הנהר" ובעל־תפילה. עסקן ראשי ב„חברא קדישא". פעיל למען קרן היסוד. אשתו חייטשע (מבית רוסכובסקי) אהבה לתת „מתן בסתר" לנזקק לכך.

* בהתאם להודעתנו באספת האזכרה של אשתקד, שכל אחד מבני רוז'ינוי רשאי להמציא לנו ידיעות או פרטים על משפחתו לשם הדפסה בספר, אנו מפרסמים את דברי הציון שהמציאו לנו בני המשפחות עצמם. חבל שלא רבים נענו להודעתנו ולא בנו האשמה שפרק זה אינו מלא.



יוסף מיכנובסקי וילדיו: בלומה וגעצל.



ואשתו יהודית (איטקע) מיכנובסקי

משפחת יוסף מיכנובסקי

יוסף בן משה־יעקב וחנה בוניה מיכנוסקי היה אב העושה הכל כדי להביא אוכל לפי הטף. איש שקט ונבון, אך ענו ונחבא אל הכלים. את שעות יום עבודתו היה מחלק בין חנותו בעיירה לבין קריאת פרק בתלמוד.

אשתו איטקע (יהודית) היתה אשה צנועה וטובת לב ואם אוהבת ומסורה לילדיה בכל נימי נפשה.

הם שאפו לעלות ארצה, אך טרם הצליחו לבצע זאת ניספו בימי השואה.

משפחת אליעזר רובינוביץ׳

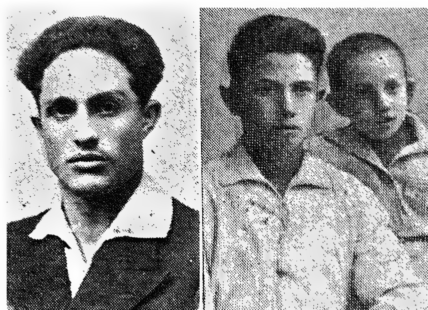
בלב רבים מבני עירנו חיה ללא ספק דמותו הצנועה של אליעזר רובינוביץ׳, שהתמסר להוראה. הוא השתדל להכניס שיטות חדשות בלימוד הקריאה והחשבון, לימד גיאוגרפיה וטבע בעזרת ספורים, גיון את יום הלימוד הארוך של תלמידיו בקריאת קטעים מספרות המופת בכשרון אמן. אותנו, את ילדיו, חינך ברוח ההשכלה והעבו־דה. מה גדלה שמחתו, כשאושר בנו הבכור שמואל לעליה ע״י „החלוץ״. גם אותי, את בתו היחידה, עודד לעלות ארצה וללמוד חקלאות. בנבכי נשמתו הבהבה התקוה, כי בבוא היום יצטרף אלינו ויבלה את שארית ימיו כחקלאי בישראל. אבל לא כן רצה הגורל.



אליעזר רובינוביץ׳ ואשתו בילקה

אמי „ביילקע די לערערקע״ היתה אשה בעלת לב טוב ומבין לסבל הזולת ובבית ספרה קיבלו חינוך בנותיהם של מוכי גורל חינם אין כסף.

הצער הגדול צער גידול בנים לא פסח גם על ביתנו. דוד אחי, פאר ילדינו, נתפס לקומוניזם. בהיותו בן 17 נידון לארבע וחצי שנות מאסר ורצה את ענשו במבצר בריסק הנודע לשמצה (נאומו המזהיר שנשא בזמן משפטו, הופץ בצורת חוברת בכל רחבי פולין). עם כיבוש עירנו ע״י הרוסים עלה דוד לגדולה, אך השלטון והכבוד לא העבירוהו על דעתו. כמו בימי השפל, בימי עינוייו בבית הסוהר, כן גם בימי גדולתו נשאר גדול־רוח ונקי־כפים וכך עד הסוף המר. איך נספה? הגיעה שמועה, שמצא את מותו בשעת פי־צוץ גשר בימי שלטון הנאצים. ידיעה אחרת אומרת, כי היה מנהיג פרטיזנים וכמה ימים לפני השחרור נרצח בגלל יהדותו על ידי פרטיזן־גוי.



דוד, יעקב ויוסף רובינוביץ׳

אחי יעקב, השלישי בבנים, היה אהוב ומקובל על חבריו וידידיו הרבים. היה חבר „השומר הצעיר״, שרת בצבא הפולני, נפל בשבי הנא־צים יחד עם חיילים פולנים אחרים, נכלא במחנה לובלין ושם נרצח.

יוסף אחי, בן הזקונים, היה מוכשר יותר מכל ילדינו (קיבל סטיפנדיה בימי הרוסים), חלק את גורלם המר של ההורים ונספה יחד עם כל בני עירנו, והוא עוד צעיר ורך.

יקותיאל שרמן

אחד העסקנים הצעירים ברוז׳ינוי. איש מוכ־שר מאד ורב פעלים. לפני מלחמת העולם עמד בראש מכבי האש בעיירה, היה חבר המועצה העירונית כנציג הפועלים וחבר הנהלת ה„קולטור פאריין״ והספריה על שם פרץ. עם כניסת הרו־סים לעיירה הוגלה לסיביר ושם מת בשנת 1942, בעיר קסיל־אורדה. אשתו פשקה לבית לרמן היתה חברה ושחקנית מוכשרת בחוג הדרמטי. היא נספתה יחד עם שני ילדיה ברוז׳ינוי.



יקותיאל שרמן



משפחת אברמוביץ׳ וקרוביה
לאחר חתונת חיה אברמוביץ׳ עם בח״ל לייבל דומובסקי.
בתמונה מהעסקנים הצעירים ברוז׳ינוי בתקופה האחרונה וביניהם: יקותיאל שרמן
ושמעון טרן — מורה ועסקן פועלים (הוצא להורג ע״י הרוסים עם כניסתם לעיירה).
עומדות בשורה למעלה: אפשטין בת זידל, קליבנסקי, דומובסקי, מרוצ׳ניק,
דומובסקי, קוקליכה, דומובסקי, מרוצ׳ניק.
שורה שניה: יקותיאל (מת בקוטלס) מחזיק את בנו, דומובסקי, ליפבסקי, גרשון, פיה,
וולינסקי, לרמן בת ליב, קליבנסקי, מהצד: גיס פוקסמן.
שורה שלישית יושבים: זוג דומובסקי, שלמה ואשתו ובנו עם כלתו אברמוביץ׳,
מאיר־הירש ושיטל־חנה.
שורה רביעית: ליבע לרמן, קליבנסקי, לרמן, וולינסקי, שמעון טרן, אברמוביץ׳ — 2 אורחות.

משפחת משה איצקוביץ׳

דבורה איצקוביץ כותבת בין השאר:

אבי משה איצקוביץ׳, יהודי פקח ומעשי, היה ידוע בעיירתנו בשם „משה דער שווארצער״ והיה בעל בית־מסחר גדול לסידקית, שרק בית־המסחר הסמוך של שטין התחרה בו בגדלו.

אמי רבקה, אשה שקטה וצנועה וטובת לב ואוהבת את פינתה, עזבה את העולם הזה בזמן שעבים עדיין לא הקדירו את פני השמים.

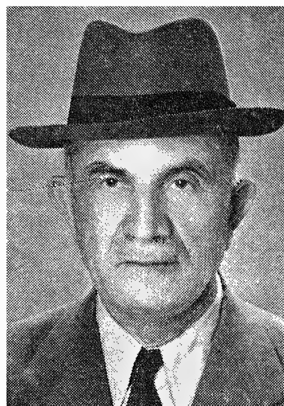
אחותי הבכירה חיה, נבונה וישרה, הקימה בית בעמה לתפארת, והיו לה חמישה ילדים. הכל ניספו בימי השואה. אחותי השניה הדסה, זריזה ומלאת חיים, הקימה משפחה מאושרת, והיו לה שני ילדים. יד הרשע השמידה אותם. אחותי הקטנה סוניה, עדינה וצנועה, דאגה עוד בהיותה ילדונת (אחרי מות אמא) לבית, לאבא ולאח. אח״כ בנתה בית עם יחזקאל בחיר לבה. עם ילדתה הקטנה על זרועותיה עקר אותה הסער.

אחי היקר אברהמ׳ל, איכה? כמו אילן זקוף התהלכת בינינו, בגימנסיה עברית „תרבות״ למדת, וחלמתי שנתראה פנים בישראל. תבוא, תבנה ותבנה. ובאה הסערה ועקרה את האילן התמיר. מתי? איך? איפה?

איכן?

ורוצה אני לזעוק זעקה גדולה ומרה עד שיזדעזעו השמים והארץ. אבל הנה עברו שנים, הארץ לא הזדעזעה מטבח המיליונים. האנשים ממשיכים בחייהם וגם אני כאן ממשיכה. צו החיים הוא לחיות וחיים. במותכם צויתם עלינו את החיים. אבל הלב מתפלץ מכאב. הנשמה שסועה. יקירי, איכם? אני הבת־האחות, שארית הפליטה ממשפחה גדולה וענפה בישראל, שנכרתה מעל פני האדמה ביד אכזרית. מפלצת המאה העשרים מחקה מעל פני הקרקע את כל היקר לי.

אני אוד מוצל מאש, שניצל במקרה מגורלם האיום של בני משפחתי. ואולי רצה הגורל שאחיה למען יהיה מי שיזכיר נשמות אהובות, יקרות, למען ישאר מישהו שישא בלבו את השנאה לעם האכזר שהשמיד מיליונים מבני אחי ולא ריחם על זקנים וטף. הלב שותת דם. יבשו הדמעות. אבל יגון עמוק שוכן בלב. מה היה לבית אבי? איכם יקירי? איך קהילת רוז'ינוי? איכן קהילות ישראל?



אלתר ברזניצקי



ליבע ברזניצקי

משפחת ברזניצקי

משה (אלתר) ברזניצקי נולד ברוז'ינוי בשנת 1887 לאביו דוד ב"ר ליב ולאמו ליבע, אשה יראת־שמים ומסורה לזולת. חניך „ישיבות" ובן־תורה. גבאי בית הכנסת „מאיער בית־מדרש", חבר חברת ש"ס, עסקן ב„חברא קדישא", פעיל למען קרן היסוד. עלה ארצה בשנת 1934 והשתכן ברמת־גן. היה חבר פעיל בועד אירגון עולי רוז'ינוי, גבאי ביה"כ „תפארת־בחורים" ברמת־גן, ניהל וקרא את השעורים בחברת משניות. זכה לירות את אבן הפינה של בנין ביה"כ „תפארת בחורים המרחב" שלמען הקמתו פעל, אך לא זכה לראותו עומד על תלו ונפטר בכ' בניסן תשי"ד.



דוד־בנימין ברזניצקי

בנו דוד ברזניצקי הי"ד נולד ברוז'ינוי בשנת 1920, למד בביה"ס העברי „תרבות". עלה ארצה יחד עם הוריו, אחיו ואחיותיו בשנת 1934. היה בחור שקט, עדין ואהוד על הבריות. בי"ח בטבת תש"ז (1946), בעברו בתל־אביב בחצות לילה על יד פינת הרחובות מזא"ה—דרך פתח־תקוה, בדרך לביתו ברמת־גן, נעצר על ידי שוטרים בריטיים משרונה (היה זה בזמן פעולות אירגוני המחתרת נגד השלטון המנדטורי) והוכה עד מות.

*

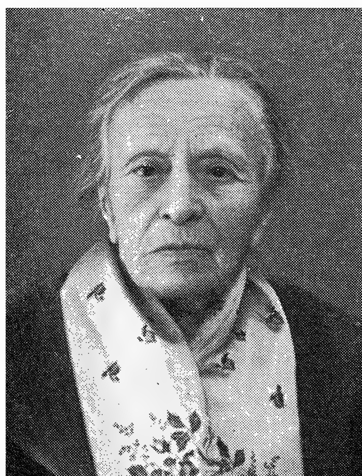
ולהבדיל בין המתים והחיים הדסה ברזניצקי. אשה טובה, אהובה על הבריות ואם מסורה למופת. אחרי המכה האכזרית של מות בעלה האהוב עליה, ברחה ממקום מגוריה הקבוע והת־ישבה בתל־אביב סמוך לבתה.



הדסה ברזניצקי

יוכבד סוקולובסקי

בעלה הלך לעולמו לפני זמנו, והיא היתה הדואגת לפרנסת משפחתה. את יום עבודתה הגדוש היתה מחלקת בין חנותה בעיירה לבין בית החרושת לתוצרת גבינה הולנדית שבכפר יונדלביץ'. זכתה ועלתה ארצה יחד עם רוב בני משפחתה וממשיכה כאן במרצה הרב בהשגת מקורות פרנסה למשפחה. גם ממעשים טובים אינה נמנעת, כגון איסוף תרומות למען ישיבת הרב פודולסקי ומפעולתה למען הכנסת כלה ועוד.

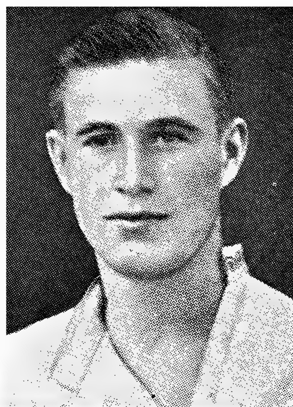


יוכבד סוקולובסקי

יצחק רודצקי

יליד רוז'ינוי. למד ב„חדרים" וב„ישיבה" ובפני עצמו. היה סוחר קמח אך את עתות הפנאי הקדיש לקריאת שעורים בבית־המדרש „גרשונוביץ" בעיירה. עלה ארצה. גר בעפולה ופעיל בה בשטח הציבורי. ייסד שם „קופת גמילות־חסד" ועוד.

אליעזר ארקין ז״ל


אליעזר ארקין

אליעזר נולד להוריו מרים וזלמן ארקין בעקרון בי׳ בתמוז תרפ״ט. אביו זלמן הוא בנם של הינדה ליבע ור׳ ישראל חיים ארקין ונכדו של ר׳ צבי ארקין, הנמנה על האחד־עשר המת־ישבים הראשונים, שיסדו את עקרון בשנת תרמ״ה לאחר שעלו מרוז׳ינוי. אמו מרים היא בתם של טויבה וחיים רוחמיס (הינדה ליבע ארקין וטויבה רוחמיס הן בנות חיה צפורה ור׳ זלמן מנדל רוזנסקי „דער ארענדאר״). מרים על־תה ארצה מרוז׳ינוי בשנת 1927 ונישאה לבן משפחתה זלמן בעקרון.

בנם בכורם היה אליעזר. הוריו המשיכו במסורת אבותיהם מדורות ועסקו בעבודת־אדמה. אליעזר התחנך מנעוריו על ברכי החקלאות. המצב הכלכלי הקשה של המשפחה אילץ את אליעזר לשאת בעול הפרנסה יחד עם הוריו עוד מגיל רך. בגיל 8—9 היית יכול לראות אותו ילד צנום, עטוף מעיל מרופט, יוצא גם בימי גשם וסגריר לרעות את הפרות במרחק קילומטרים מהמושבה. בימי קיץ היית יכול למצוא נער זה בין שורות המלפפונים או בין שיחי העגבניות וכיוצא בזה.

אך לא רק הדוחק הכלכלי עשהו לחקלאי, כי אם סיבה אחרת, עמוקה יותר, והיא בעיקר — אליעזר נולד, כשדם חקלאים זורם בעורקיו. הוא נולד להיות קשור לשדה, לגן ולרפת, או כפי שאמר פעם מנהל בית ספרו (של מקוה ישראל) מר קראוזה: „אֶה, הוא נולד בתלם״.

בשנת תש״ג הוא מסיים את בית־הספר העממי בעקרון, ובאופן טבעי הוא ממשיך את לימודיו במקוה ישראל (אותו בית־ספר, בו סיים אביו את לימודיו כבוגר המחזור הראשון). כאן מתפנה אליעזר ללימודים יותר מאשר בביתו, והוא עושה חיל. הוא לומד באופן תיאורטי את כל אותם הדברים, שאהב ושבהם התעסק עוד לפני לימודיו בבית־הספר החקלאי.

בשנת תש״ו מסיים אליעזר את לימודיו במקוה ישראל כבוגר מחזור כ״ו. שוב, באופן טבעי, הוא יוצא למלא את חובתו למדינה שבדרך (מבלי שיהיה צורך בחוק שרות בטחון תש״ט, שהוצא לאחר זמן) ומתגייס לפלמ״ח על אף גילו הרך, כי בן שבע עשרה הנהו. הכשרתו נמצאת בגבת. גם שם הוא מקדיש את עיקר תשומת לבו לחקלאות, לחידושיה ולפיתוחה. על אליעזר „הפלח״ באפיו הוטל לצאת יחד

עם ראשוני הפלמ״ח לקורס מ״מ־כפים. התמצאותו בתנאי שדה מנעוריו עוזרת לו גם בקורס זה, והוא מתגלה כלוחם ואיש שדה למופת.

עם סיום הקורס יוצאת תנועת המרי העברית לפעולתה הראשונה בקנה מדה גדול. היה זה בקיץ תש״ז עת הגיעה ארצה אנית המעפילים הגדולה ביותר „יציאת אירופה תש״ז". האניה הובאה לשערי חיפה, והעולים פליטי החרב ראו את הארץ מרחוק, ו„עיניהם כלות ורואות ואין לאל ידם להושיע לעצמם". בכוח, תוך שימוש בגז מדמיע, באלות ובאש חיה מעבירים הבריטים את העולים לשלש אניות, המחזירות את העולים להמבורג שבגרמניה (בשעת ההעברה נהרגו שלשה מבין העולים ונפצעו אחדים). הזעם היה רב. הישוב כולו הזדעזע. הרוחות הלוחמים של „המדינה בדרך" דרשו מעש. אז הוחלט על פיצוץ הראדר, אשר על הר הכרמל בחיפה, שעזר לבריטים, המזנבים בפליטינו, לגלות ולצוד את אניות המעפילים ולשלחן חזרה לקפריסין או לגרמניה.

מתוך הכשרות הפלמ״ח הרבות בארץ נבחרים האנשים הטובים ביותר לפעולה זו ואליעזר ביניהם. בהתקפה על הראדאר נפל לוחם אחד משלנו. וזה היה אליעזר. הוא נפצע תוך כדי נסיגה מהראדאר לאחר ביצוע המשימה. חבריו רצו לשאתו עמהם. אולם אליעזר הפצוע הבין, שהם עלולים ליהרג, אם ישתהו בשטח יתר על המדה, ביקש מהם לקחת ממנו את אקדחו ולמסור שלום למשפחה ולחברים. והוא נשאר יחידי שותת דם על מורדות הכרמל.

מחשש מוקשים לא נכנסו הבריטים לשטח עד שעות הבוקר. הם העבירו את אליעזר לבית־החולים הממשלתי רק בבוקר וגם שם לא עזבוהו לנפשו, אלא החלו ליגעו בחקירות. על אף פצעיו וכאביו ברגעים האחרונים, אינו מגלה להם אליעזר ולא כלום. הוא מוסר להם, שהנהו מעקרון ולא מגבת (בה יכלו ללגות אותו בוקר עקבות הפעולה, לא כן בעקרון). תוך כדי חקירות אלו מת אליעזר.

אליעזר, הצבר בן הצבר, יצא להגיב ולהתריע על ההתעללות והדיכוי נגד אחיו רסיסי יהדות אירופה, פליטי הטבח הגדול והאכזרי ביותר בהיסטוריה. אליעזר „הפלח" לא יצא לרצוח, לאחר שהזדעזע לשמע האכזריות בה נהגו באחיו, כי אם הלך בגאון להתריע ולהזהיר, שעל מעללים כאלה לא נעבור בשתיקה, ובמלחמתו זו נפל.

הוא הובא לקבורה בעקרון ביום ד׳ מנחם אב תש״ז.

ישראל ארקין.

מרדכי ארקין ז״ל

נולד בגדרה בכ״ב בטבת תרס״ז (8 בינואר 1907) להוריו צבי וחנה. אחרי סיימו את לימודיו בגמנסיה „הרצליה" בתל־אביב עבד במשק אביו ואחר כך כמנהל המחסן לחמרי אריזה של פרי הדר בכמה חברות. במשך שבע שנות חייו האחרונות עבד כפקיד־מנהל מחלקה בבית־החולים „הדסה" על הר הצופים בירושלים. תמיד היה פעיל ב„הגנה". במושבתו ובימי עבודתו ב„הדסה" השתתף בקורסים שונים ואחר כך הדריך את חבר העובדים. מיד אחרי 29 בנובמבר 1947 היה עושה לילותיו בשמירה ובהגנה על הבניין עד שבליל כ״ז באדר ב׳ תש״ח (7 באפריל 1948) נפל על משמרתו בהגנת בית החולים. הניח אשה ושני ילדים. הילדה נולדה חדשים אחרי נפלו. בעזבונו — צרור שירים.

שמואל רובינוביץ (הרמתי) ז״ל


שמואל רובינוביץ (הרמתי)

נולד ברוז׳ינוי שבפולין בט׳ בטבת תרע״א (9 בינואר, 1911) להוריו אליעזר ובלהה. בילדותו למד עברית, תנ״ך ואף רוסית מפי אביו המורה. אחר כך למד בגימנסיה „תרבות״, הצטיין בידיעותיו הרבות והפליא את כל יודעיו בכשרונותיו המזהירים. בגיל חמש־עשרה הצטרף להסתדרות „השומר־הצעיר״, בגיל שמונה־עשרה עבר ל„החלוץ״ ויצא לקיבוץ ההכשרה „שחריה״. במרס 1931 עלה לארץ עם קבוצת חברים מ„שחריה״ והצטרף לקיבוץ „הכובש״ בכפר־סבא. הימים ימי כיבוש העבודה במושבה, והוא עובד כפועל חקלאי בפרדסיה ואחר כך בפרדסי משקו ב„רמת־הכובש״ עד יומו האחרון. בשנת 1942 התנדב לנוטרות ושרת במשמר החופים. עם גמר המלחמה בשנת 1945 חזר למשק ולעבודתו בפרדס.

בתוך המולת החיים הרבגוניים, אשר בקיבוץ „בתוך הצות״ — בודד הוא במועדיו. ער הנהו לכל המתרחש, קשוב ודרוך לכל הנעשה במשק, בארץ ובעולם הגדול; נועז ועצמאי במשפטיו על החיים ועל החברה, על ספרות ותופעות תרבותיות שונות. מעניין בשיחה עם חבריו לעבודה — מתרחק שמואל בערבים מן החברה, מתיחד עם נפשו „תחת הרתם״ בצל השירה. הוא מתעמק בקריאת השירה העברית החדשה, בשירת ימי הבינים, בשירה הרוסית המודרנית ופעמים יעלה גם את הגיגי נפשו בכתב.

שונא כל שגרה, סולד מפני כל מלה שדופה — הוא חוצב את בטויו מלבו, דולה מנבכי נשמתו, משפת־קדומים, משפה, שטרם נשתדפה ועדיין שמור בה כוחה הראשוני. כי לקראת היסודות הוא חותר, להאחז בשתות, בהויה הראשונית, בעוד ההוי והממש נשמטים ומתחמקים ממנו.

חלק משיריו ראו אור ב„במעלה״, ב„דבר״, ב„משמר״, ב„דרך הפועל״, ב„גליונות״ וב„מבפנים״. יתרם נמצאו בכתובים בעזבונו.

ב־14 במאי 1948, ביום ההתקפה הקשה על רמת־הכובש, נמצא שמואל על משמרתו בעמדה קדמית ונפצע על ידי כדור, שחדר לתוך העמדה, ולמחרתו בו׳ אייר תש״ח (15 במאי 1948) מת מפצעיו. הובא לקבורה בין חללי המערכה על רמת־הכובש — בחלקת הקרקע בפרדס, בו עבד כל שנותיו בקיבוץ.

אלקה אינס (רובינוביץ)

הַגּוּף הַיְּהוּדִי

זֶה הַגּוּף הֶעָתִּיק הוּא הַסֵּפֶר
בּוֹ כָּתְבָה יַד הַזְּמַן זֵידוֹנָה,
עוֹף הַחוֹל הוּא, הַקָּם מִן הָאֵפֶר,
הַמִּשְׂגָּב בְּתֵבֵל נְדוֹנָה.

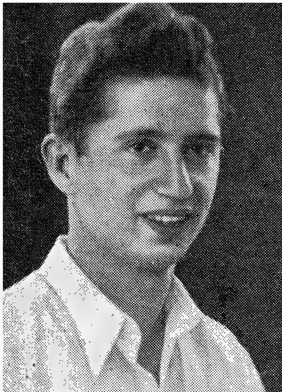
הוּא תָּמֵר בַּעֲשַׁן הַמִּשְׂרֶפֶת,
הוּא נִכְלָא בְּתָאֵי הָאֵדִים;
הוּא נִמְכַּר בַּשְּׁוָקִים בְּאֵירוֹפָּה
בַּחוֹתֶמֶת „סַבּוֹן הַיְּהוּדִים".

אַךְ צָמַח מִן הָאָרֶץ הַפֶּלֶא...
קָם מֵאֵפֶר הַגּוּף הַשָּׂרוּף,
הוּא פּוֹרֵץ הַמָּצוֹר וְהַכֶּלֶא,
בְּאַרְצוֹ יֵאָחֵז וְיָנוּב.

לֹא הָרוּחַ — הַגּוּף הוּא הוּא סֵפֶר
הַסְּפָרִים. פְּסוּקָיו עַתִּיקִים,
אַךְ פִּרְקֵי יִזְרְעֶאל וָחֵפֶר
חֲדָשִׁים בְּדַפָּיו חֲקוּקִים.

שמואל רובינוביץ

מלאכי מושקוביץ ז״ל


מלאכי מושקוביץ׳

נולד בתל־אביב בי״ג בשבט תרפ״ט (31 בינואר 1929) לאמו סוניה בת רוז׳ינוי מבית לויתן ולאביו ברוך מושקוביץ.

גמר את בית־הספר העממי „נס־ציונה" בתל־אביב, למד אחר־כך בגימנסיה „הרצליה" בתל־אביב וסיים את חוק לימודיו בשנת תש״ז.

היה בלתי מפלגתי. חבר צופים הקשישים בת״א. מדריך בגימנסיה בחג״מ. ספורטאי. בשנת תש״ז קיבל את הגביע הנודד ע״ש „שטם" בעד התחרויות ספורטיביות בגימנסיה.

שאף להיות מהנדס מכני ובזמן האחרון ביקש להשתלם בעיקר בבניית אוירונים. המקצועות החביבים עליו היו מתימטיקה, פיסיקה וגיאוגרפיה.

חבר הארגון מבן חמש עשרה שנה. שמח ונרגש מאד הודיע לי בשקט: „אבא, הערב אני מוזמן להשבע אמונים לארגון, ומהיום אני מתחיל למלא תפקיד כחבר השורה ולקחת חלק פעיל בהגנה על ארצנו".

הוא היה חבר טוב, מסור לרעיון, נכון תמיד לעזרה, עד כי זכה לציון מיוחד בתעודות בית־הספר העממי: „אהוב על כל חבריו". הוא היה חביב גם על מוריו ביחוד בגמנסיה „הרצליה".

אחרי סיום הלימודים בגימנסיה יצא עם חבריו להכשרה בקיבוץ דפנה. בעל מרץ היה ובוטח בעצמו. סיפרו לי חבריו, כי במצבים הקשים ביותר היה הוא מעודד אותם. הצטיין שם כמדריך לעזרה ראשונה בשדה־הקרב, ובכל מקום שבא להדרכה נתחבב מיד על הכל.

עד כמה שידוע לי השתתף בקרב על כפר־סולד, נפצע בשוקו, שכב בבית־החולים בטבריה והבריא. השתתף בסיורים בגבולות סוריה והלבנון והכין יחד עם חבריו תכניות לפיצוץ הגשרים שעל הגבולות. השתתף בכיבוש טבריה. בזמן הקרבות היה מופיע במקומות המסוכנים ביותר והיה טוען: „אני בר־מזל הנני וכל דבר לא יקרני". האמין בעצמו יתר על המידה. לפי דברי חבריו השתתף בכל הקרבות בגליל העליון.

שמונה ימים לפני שנפל הספיק לבוא הביתה לחופשה קצרה, והוא שופע חיים ושמחה, מלא גאוה, שהוריו משתתפים יחד אתו במאבק על שיחרור הארץ. אל אמו דיבר: „אל תדאגי, הכל יהיה טוב. כל אמא צריכה להיות מוכנה למקרה הגרוע ביותר. ואת אל תבכי לי. תתגאי בבנך, הוא לא יכזיב". רצו לסדרו כמדריך בעיר, אך הוא סירב: „לא אעזוב את חברי להלחם בלעדי". כשנסע אמר: „אמא, נבסס את המדינה ואחזור הביתה אליך שלם ובריא".

והוא לא הכזיב במותו, כשם שלא הכזיב בחייו הקצרים. קיים את שאיפותיו ומסר את נפשו ביום י"א בניסן תש"ח (20 באפריל 1948), במהרו להצלת חבר פצוע בתוך סערת הקרב ע"י מבצר כח (נבי יושע) בגליל העליון, למרות אזהרות מפקדו.

לנו ההורים נשאר הזכר הטוב ממנו והכאב הגדול בלב. ואולם מתגאים אנו בו, שלא בייש אותנו, ומילא את תפקידו, אשר הוטל עליו, עד הסוף המר.

יהי זכרו ברוך לנצח בתוכנו.

אביו ברוך מושקוביץ

טוביה קושניר ז"ל

טוביה קושניר נולד בירושלים בב' בחשון תרפ"ג (12 באוקטובר 1922) לאמו אסתר ילידת רוז'ינוי בת יקותיאל ה„ליניק", עושה החבלים, ולאביו שמעון. הוריו חקלאים ותיקים וחלוצי העליה שניה.

טוביה גדל ולמד בכפר יחזקאל. להוריו היה שם משק חקלאי. בסיימו את בית־הספר העממי במקום עבר לבית־הספר ביגור ושם גילה התענינות בלתי רגילה בחי ובצומח. בעצמו עשה נסיונות מדעיים שונים, הרכבות, הצלבות וכו'. מתוך הסתכלותו הערה הוציא מסקנות חשובות. בסיוריו הרבים בכל רחבי הארץ גילה מינים וזנים שונים של צמחים, שטרם נודעו בארץ, ובמשך הזמן סיגל לעצמו ידיעות מקיפות בכל שטחי הצומח בארץ ובבוטניקה בכלל.

עבר לירושלים וסיים את בית־הספר התיכון ונכנס לאוניברסיטה. למד ביאולוגיה, ובשנתים הראשונות הפליא את מוריו בידיעותיו הרבות, ומחקריו העצמאיים עוררו התפעלות של בעלי מקצוע מובהקים. רעיונותיו וגילוייו בביולוגיה השאירו עבודה רבה לחוקרים אחרי מותו. לשירות הלך מתוך הכרה, שבזמן מלחמה על קיום העם והארץ אין דרך אחרת, אף כי דאב מאוד על „איבוד־הזמן". אבל גם בשבתו בבסיס הצבאי הגה ולמד בין פעולה קרבית אחת לשניה. השתתף בפעולות רבות להגנת ירושלים ונפל עם הל"ה בחושם לעזרת גוש עציון הנצור בה' בשבט תש"ח (16 בינואר 1948). הובא לקבורה בכפר־עציון ומשם הועברה גויתו יחד עם שאר חללי הגוש להר הרצל בכ"ה בחשון תש"י (17 בנובמבר 1949).

יואל סגל ז״ל

יואל בן יעקב ופשה (בתה של שמרל האופה מרוז׳ינוי) השתתף בקרבות מלחמת השחרור בהרי ירושלים ושם נפל. על אף חיפושי הוריו לא נמצאו עצמותיו ולא הובאו לקבר ישראל. יהי זכרו ברוך.

משפחת גובר

מרדכי, אביהם של האחים אפרים וצבי גובר ז״ל, כותב לי:

„אבי, צבי גובר, היה בן רוז׳ינוי ותושב העיר הזאת רוב ימי חייו. לעת זקנתו עבר לגור להורודוק ונקרא שם בשם הרשל „רוז׳ינויער״.

אני נולדתי בהורודוק, אך אבי שלחני ללמוד בישיבה שברוז׳ינוי. היה זה בשנים 1906—1903. קניתי תורה אצל ר׳ אברהם שקולניק (מי שהיה אחר כך זקן העיירה) ואצל ר׳ שבתי. אכלתי „ימים״ אצל קרובי אבי. היו אלו שנים של תסיסה צבורית ברוז׳ינוי, וספגתי את אוירת העיירה, ורשמי השנים ההן השפיעו עלי לכל ימי חיי״.

בזמן האחרון מדריכים מרדכי גובר ואשתו רבקה את מתיישבי חבל לכיש הבלתי מנוסים, המתחילים במצוות ישוב חבל ארץ חדש זה. בימים אלה תרמו מרדכי ורבקה גובר את משקם לקרן המגן.

והנה גם נבחר מרדכי ליו״ר המועצה האזורית של חבל לכיש.

משפחה זו ידועה בזאת, ששנים מבניה מסרו את נפשם על הגנת המולדת בימי מלחמת השחרור.

משפחה זו היתה צנועה במעשיה, שקודה על משקה החקלאי ומסורה לחינוך נכון של בניה. ומעשי אבות סימן לבנים. גם האבות התגיסו לא פעם לכל מפעל התישבותי חיוני ולכל מערכה צבאית ממש. על הבנים ועל האבות אפשר לדעת מתוך המאמרים הבאים על הבנים שנפלו.

מאיר סוקולובסקי

אפרים גובר ז״ל

נולד ברחובות בד׳ בכסלו תרפ״ח (28 בנובמבר 1927) להוריו מרדכי ורבקה. בגיל שתים־עשרה גמר את בית־הספר העממי. האב יצא להדרכת מושב צעיר באחד העמקים, ואפרים נכנס לעבודה במשק. „אבא שלי זה שנה וחצי אינו בבית... לא היה מי שיעזור קצת לאמי, אשר כרעה תחת העול. ומתוך הכרח נשארתי בבית, בעוד שכל חברי המשיכו ללמוד הלאה״. יש חלומות להמשיך בלימוד עם שוב האב לבית, אבל בינתים מתלקחת המלחמה העולמית השניה. המוסדות קוראים את הישוב להתנדב לצבא הבריטי. „לו הייתי בגיל הצבא הייתי מתגייס תיכף ומיד... את ארץ־ישראל נוכל לקנות רק אם ניתן בה את דמנו ונלחם על חירותה״. וכשפוסלים את האב לצבא מפאת גילו ובריאותו,



אפרים גובר

הוא מביע את דעתו, כי הם חייבים לנדב כופר נפש רבע ממשכורתם למען משפחת החייל. והאב מקבל את דעתו וחותם על כך.

האם אינה מוצאת לה מנוח. אחיה ואחיותיה מובלים שם למשרפות ולקלון. „האם אפשר, שתהיה כיום אידיליה בבית יהודי, כשכל בית ישראל אחוז להבות?" וכשהיא עוברת עם בנה ברחוב ורואה כרוז, הקורא את הנשים להתנדבות: „הננו פונות אליך בכל מקום עבודתך — בשדה, בבית־חרושת, במשרד ובבית ובכל אשר את שם", היא שואלת את בנה: „מה דעתך, למי מתכוונים בכרוז זה?" — „לך, אמא!" — ענה הנער. והוא יחד עם האב לוקחים על עצמם את האחריות לבית ולמשק, את הדאגה לאח בן עשר ולאחות בת שלש, והוא אז רק בן ארבע־עשרה. והוא מציין בסיפוק נפש: „ידעתי, אם יהיה גיוס נשים, אמי תתגייס בודאי הראשונה".

ואחר כך בהיות האם בצבא, הוא שמעודד את האב לעבור ממשק עזר למשק חקלאי מלא במושב כפר ורבורג. והוא נרתם בעול בנין המשק. וכעבור שנתים של שרות האם בצבא, הוא דורש ממנה לשוב הביתה, כי הוא כבר ראוי למלא שם את מקומה, והוא אך בן חמש עשרה וחצי. „עכשיו עליך לשוב למשק ואני הולך לנשק. אינני רוצה יותר, שאמא שלי תגן עלי". האם מבינה לנפש בנה ונענית מיד לקריאתו. ובהשפעתה הוא נכנס תחילה לנוטרות כלשירות נסיון. וכעבור תשעה חדשים הוא מתגייס לצבא, במסוה של קשיש מגילו בהסכמת הוריו. אחר כך הוא משרת בבריגדה העברית, לוחם בחזית אירופה נגד הנצים, נפגש שם עם שארית הפליטה, עובד ביניהם ומטפל בהעפלתם. בשובו מן הצבא ב־1946 הוא פעיל בארץ בעניני ההגנה; והוא מסייע בעלית אחת־עשרה הנקודות הראשונות לנגב; משתתף בהברחת מעפילים מהאניה „שבתאי לוזינסקי" בחוף נצנים; נתערב ביניהם, הוגלה עמהם לקפריסין, פעל שם בין הפליטים והוחזר לארץ.

מראשית דצמבר 1947 השתתף בפעולות בנגב כמפקד מחלקה. בהגנה על טירת שלום נגד כנופיות עיראקיות, שהתבצרו בכפר קוביבה, נשאר כדי לחפות על חבריו, אחרי אשר פקד עליהם להסוג משום שאזלה תחמשתם. אז נפגע מכדור ונפל. הדבר הי‍ה בט"ו באדר ב' תש"ח (26 במרץ 1948), והוא אז אך בן עשרים שנה וארבעה חדשים. קטעים מיומנו וממכתביו נכללו ב„ספר האחים", שהופיע בתש"י בהוצאת תנועת המושבים ו„מסדה"

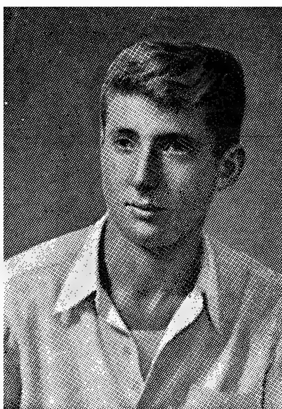
רבקה אלפר

צבי גובר ז"ל

נולד בכפר ורבורג בכ"ט באייר תרצ"א (16 מאי 1931) להוריו מרדכי ורבקה ממתישבי הכפר אחיו הצעיר של אפרים, שהשפיע עליו בשרשיותו ובדביקותו באדמה. סיים את בית־הספר בכפר, וכאחיו נרתם בגיל רך בעול משק חקלאי ואהבו. מקטנותו נתגלתה נשמת המשורר שבו, שמצאה בטוי ברשימות, במכתבים ובנסיונות פיוטיים. מלחמת הקוממיות מצאתו קשוב ודרוך, והוא אז רק בן שש עשרה וחצי. הזעזוע הגדול באהו כשנפל אחיו אפרים. על קברו נשבע ללכת בדרכיו ואת שבועתו זו מילא. אחרי מות אחיו יצא מיד עם כל בני הכפר למחלקת עזר צבאית, ששמרה על המשלטים בקוי החזית שבסביבת כפר ורבורג. עם החמרת המצב נכנס לשורות פלמ"ח. ליד חוליקיית (חלץ), אחרי קרב ארוך ונואש, בו החזיקו מעמד

לא יותר מאשר שלשים נערים בפני כוחות גדו־לים ומזוינים של המצרים, חיפה הוא על המח־לקה במרגמה היחידה ושם נפל. הדבר היה בא׳ בתמוז תש״ח (8 ביולי 1948).

מתקופה זו של ימיו האחרונים נשארו יצי־רות אחדות על המפעל והקרבן: דרור (שיר), אמא (שיר בפרוזה), שהקדיש לאמו ולכל האמ־הות, ששכלו את בניהן במערכה, „שירת הקבר״ ו„הנשר״. רק כעבור שנה נמצאו עצמותיו והובאו למנוחת עולמים בבית־הקברות הצבאי בכפר ור־בורג בקבר אחד עם אחיו אפרים, כצוואתו באחד ממכתביו: „אם אפול אף אני — יקברוני ליד אפרים. לידו לא יראתי ולא אירא לעולם״. לוח שיש מחבר את שתי המצבות ועליו חרות: „הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו״



צבי גובר

לזכר שני האחים נקרא השם „כפר אחים״ על מושב של עולים חדשים משארית הפליטה (ליד כפר ורבורג). כתבי האחים כונסו ל„ספר האחים״, שהופיע בתש״י בהוצאת תנועת המושבים ו„מסדה״.

דְּרוֹר*)

אַחַי, קָרְבַּן עַמִּים וְכֶבֶשׂ מִזְבְּחָם,
מִתְבּוֹסְסִים בִּשְׁכוֹל וּבְדִמְכֶם הֶחָם, —
הֲיְשִׁירוּ גֵו מְצֻלָּף, הָרִימוּ רֹאשׁ מוּרָד,
שְׁמֵי נְחוּשָׁה הַחֲרִידוּ בִּתְרוּעַת „הֵידָד!״
בְּנֵי עַם פְּזוּר וָנָד, „חֶלְאַת יוֹשְׁבֵי תֵּבֵל״
טֶרֶף כָּל נָבָל, רְדוּפֵי אָדָם וָאֵל, —
הַאֲמִינוּ בְּמָחָר, כִּי לָנוּ הוּא יוֹם־אוֹר!
בְּרַעַם סוֹהַר מָט הָנִיפוּ נֵס־הַדְּרוֹר!
אַךְ אַל שַׁלְוַת־אִוֶּלֶת וּבִטְחַת־כָּזָב,
הַלַּיְלָה עוֹד אָרֹךְ, עוֹד אַכְזָרֵי הַקְּרָב!...

מִבֶּטֶן אֲדָמָה שְׂבֵעַת בְּשַׂר עוֹלָלִים,
לְשַׁד תִּינוֹקוֹת יוֹנֶקֶת וְדֶשֶׁן חֲלָלִים;
מֵאֵפֶר כִּבְשָׁנִים — שָׁם בְּמַכְאוֹב אֵין־קֵץ,
לִשְׁמוֹ — שְׁאוֹל יִתְחַלְחַל וְאֶבֶן תִּתְפַּלֵּץ,
הָיוּ רִבְבוֹתֵינוּ לְעָפָר וָאֵפֶר.
מִ„בּוֹרוֹת חַיִּים״, מִמַּחְשַׁכֵּי הַקֶּבֶר,

---

* שירו האחרון, נכתב עם צאתו לפלמ״ח.

שָׁם עוֹד יִשָּׁמַע הִרְהוּר מַחֲנָק אָיֹם,
הֵד זַעֲקוֹת־אֵימִים עוֹלֶה מִמְּעֵי הַתְּהוֹם;
מִפִּי „סַבּוֹן אָדָם" עָשׂוּי בְּשַׂר יַלְדֵי־אֵם
לִרְחֹץ כִּתְמֵי הַדָּם מִיַּד מְרַצְּחֵיהֶם:
מִכִּלְיוֹת קְבָרִים, מִיַּרְכְּתֵי כָּל בּוֹר,
שְׁלָדִים דּוֹלְקִים בַּסִּיד יְרַנְּנוּ שָׁם דְּרוֹר!

אַף לָנוּ מְכוֹרָה יֶשְׁנָהּ בִּמְלוֹא עוֹלָם,
מִפְלָט לְגֵו רָצוּץ, מִקְלָט וּבַיִת חָם,
קְטַנָּה – אַךְ לָנוּ הִיא! מִחוּץ לָהּ אֵין מָקוֹם
לִלְאֹם שָׁסוּי, נִרְדָּף מִתַּחַת שְׁמֵי־מָרוֹם!
הֵילִילוּ סוּפוֹת־פֶּרֶא וְסַעֲרוֹת־מָגוֹר,
לֹא נֵרָתַע אָחוֹר; הַמְנוֹן בְּפִינוּ: דְּרוֹר!
מִי תִּירָאוּ בְּמָוֶת? בֵּן שְׁחוּט אֵם וָאָב?
בַּת לְאֵם טְבוּחָה? אֲבִי עוֹלָל נִשְׂרָף?
אַחִים! אַמְּצוּ הַבֶּרֶךְ, הִכּוֹנוּ נָא לַקְּרָב!
כָּל מַתָּת – תִּמְעַט! כָּל קָרְבָּן לֹא־רַב!
לֹא נַחַת גַּם לְרְוָיָה מְשֻׁלָּם בַּדָּם,
מַה נִּירָא בִּנְפֹל? נוֹפְלֵינוּ – מְלוֹא עוֹלָם!..

הוֹ, בְּנֵי דְרוֹר, הַיְשִׁירוּ גֵו, הַרְעִימוּ שִׁיר־מִזְמוֹר!
אַשְׁרֵי דּוֹרְכֶם. אֲשֶׁר זָכָה מִבֵּין שִׁשִּׁים הַדּוֹר!
בְּנֵי חוֹרִין עַל אַדְמָתֵךְ אֶרֶץ־מְכוֹרָה,
אֵיתָנִים כְּצוּר־עֻזּוֹ, בְּנֵי חֹפֶשׁ כִּסְעָרָה!
לְלִבֵּךְ אַמְּצִינִי, אִמָּא! טוֹב הוּא, חַם, גְּדוּשׁ־הוֹד
לָךְ נִשְׁבָּעִים אָנוּ: לָנֶצַח לֹא נִבְגֹּד!
הַאֲזִינוּ: הַר אֶל הָר – גַּיְא אֶל גַּיְא יֹאמַר,
אֶשֶׁד אֱלֵי אֶשֶׁד – יָם לְיָם יִסְעַר,
תְּהוֹם אֶל תְּהוֹם תִּזְעַק, צוּק אֶל צוּק יִרְעַם:
בְּנֵי חוֹרִין אַתֶּם פֹּה, בְּנֵי חוֹרִין פֹּה, עָם!..

צבי גובר

28.7.1948

אמאל איז געווען א שטעטל *

יוסף אבראמאוויטש

אמאל איז געווען א שטעטל

— געפאַרבט איז מיין קלייד
פון בלוטיגן ווײַן;
אין קעלטער געטרעטן
און — איינער אַליין!

פול איז דער קעלטער,
און איך בין נאָר איינער;
די פעלקער גערופן,
געקומען איז קיינער!

(„פון ישעיהו" — **י. ל. פרץ**)

דער בוך „ספר רוז׳ינוי" איז געשריבן און ארויסגעגעבן אין העברעאיש. די אַרויסגעבער פון בוך, וועלכער דאַרף דינען ווי אַ מצבה נאָך דעם חרוב־געוואָרענעם שטעטל, האָבן דערמיט געוואָלט בלייבן טריי דעם אַלטן מנהג פון די יידישיע קהילות צו פירן דעם שטאָט־פּנקס אין לשון־קודש. דערצו האָט אויך גורם געווען דער פאַקט, וואָס דאָ אין ישראל געפינט זיך היינט צו טאָג די גרעסטע צאָל ראָזשנאָיער, וואָס געדענקען נאָך גוט דאָס שטעטל און לעבן נאָך מיט זיינע זכרונות, ווי אויך דאָס, וואָס נאָר דער ישראלדיקער ראָזשנאָיער־פאַרבאַנד איז געווען אומשטאַנד ארויסצוגעבן אַזאַ בוך. איז טאַקע נישט קיין וווּנדער וואָס דער בוך דערשיינט אין שפּראַך פון ישראל.

דער בוך, אַלס אָנדענק־ווערק, וואָלט אָבער נישט געווען טריי זיך אַליין, אויב ער וואָלט אינגאַנצן פאַרשוויגן די שפּראַך, אין וועלכער דאָס שטעטל האָט געלעבט, געשאַפן און פאַרשניטן געוואָרן. אויף דער געשריבענער מצבה, וואָס מיר שטעלן נאָך אונדזערע נאָענטע, וואָס זיינען אומגעקומען נישט קומענדיק צו קבר ישראל, זיינען מיר מחויב צו דערמאָנען די שפּראַך פון אונדזערע טאַטעס און מאַמעס, די שפּראַך, אין וועלכער זיי האָבן אונדז באַגלייט מיט טרערן און ברכות, ווען מיר האָבן דאָס שטעטל פאַרלאָזט. אַלס זכר נאָך אונדזער שטעטלדיקער מוטער־שפּראַך ברענגען מיר דאָ דעם צוגאָב־קאַפּיטל אין יידיש.

צוליבן באַגרענעצטן פּלאַץ, וואָס איז צוגעטיילט געוואָרן, וועלן מיר געבן אין דעם קאַפּיטל נאָר אַן אַלגעמיינעם איבערבליק איבער ראָזשנאָי און אירע אַנשטאַלטן אַזוי ווי זי איז פאַרבליבן ביי אונדז אין זכרון. פּרטים וועט דער לייענער געפינען אין בוך גופא.

* *
*

* **הפרק הזה ביידיש:** „אַמאָל איז געווען אַ שטעטל" (**„היתה פעם עיירה") נכתב ע״י הח׳** יוסף אברמוביץ. **כל אלה שאינם קוראים עברית ימצאו בפרק הזה סקירה כללית על רוז׳ינוי ועל חיי תושביה בתקופה האחרונה.**

ראזשנאי ווי מיר געדענקען איר

ראַזשנאַי איז געווען אַ שטעטל ווי אַלע אנדערע שטעטלעך פון איר גלייכן אין פּאָלעסיע און ווייסרוסלאַנד, אַ שטעטל איינגעוואַקסן פון דור־דורות צווישן פעלדער און וועלדער, נעבן בערגלעך מיט בערייאזענע בוימער, נעבן א טייך מיט אַ הילצערנער בריק און זומפּיקע לאַנקעס. אַ שטעטל אַן אַלטס און איינגעזעסנס, וואָס האָט שוין הינטער זיך אַ געשיכטע פון הונדערטער יאָרן און וואָס האָט שוין באַנייט זיין אויסזען עטלעכע מאָל. נאָך יעדער גרויסער שרפה האָט זי אויסגע־טוישט אירע נידעריקע הייזלעך מיט די שטרויענע דעכער אויף געמויערטע הייזער מיט רויטע דאַכעלקעס; פון צייט צו צייט אויסגעברוקירט די הויפּטגאַסן מיט גרויסע שטיינער; באַנייט די גאַנעקעס, אָפּגעקאַלעכט די קוימענס און ווידער אויסגעזען יונג און מוטיק.

און געהאַט האָט ראַזשנאַי א גרויסן מאַרק מיט צוויי דאָפּלטע ראָדן קראָמען; און נעבן זיי צוויי קלויסטערס מיט הויכע צלמים־טורעמס און גרויסע קלויסטער־הייף, אין וועלכע עס זיינען געשטאַנען פּאַרוואַקסן מיט בוימער די גלחישע הייזער מיט זייערע משרתים און בייזע הינט. פון דעם מאַרק האָט זיך דאָס שטעטל פאַר־צווייגט אין אַלע זייטן און זיך ברחבותדיק צעשפּרייט מיט אירע גאַסן און געסלעך איבער א גאַר גרויסן שטח. די לענגסטע גאַסן זיינען געווען די צוויי הויפּט גאַסן — די שלאָס גאַס און די ווילנער גאַס. זיי זיינען ביי זיך געווען מער בכבודיק צוליב זייערע גרעסערע הייזער און זייערע בעל־בתישע איינוואוינער, צוליב די פאַבריקן וועלכע זיינען אַמאָל דאָרט געווען און אויך צוליב דעם וואָס זיי זיינען געווען העכט יידישע גאַסן.

די שלאָס גאַס, — דער נאָמען אַליין ווייזט שוין, אַז עס רעדט זיך וועגן אַ גאַס מיט אַן היסטאָרישן פּאַלאַץ אין וועלכן עס האָבן אַמאָל געלעבט און געהערשט פּוילישע מאַגנאַטן. אמת, דער גרעסטער טייל פון פּאַלאַץ איז אָפּגעברענט געוואָרן אין דעם ערשטן וועלט־קריג, אָבער אויך דער פאַרבליבענער טייל האָט אויסגעזען אימפּאָזאַנט און צוגעגעבן דעם שטעטל אַ ספּעציעלע חשיבות. פיל חן האָט צוגע־געבן דער שלאָס גאַס דאָס קאַנאַל־טייכל, וואָס האָט זיך שטיל געשלענגלט דורכן שטעטל. איבערשניידנדיק די שלאָס־גאַס און שפּעטער די מילנער־גאַס איז דאָס טייכל פאַמעלאך געפלאָסן איבער די לאָנקעס פון עבר־הנהר געסל און זיך אַריינ־געגאָסן אין ראַזשנאַיער טייך.

די מילנער גאַס, — א נאָמען נאָך א גרויסער וואַסער מיל, וואָס איז אַמאָל געשטאַנען אין עק פון דער גאַס, נעבן טייך מיט דער קינסטלעכער אָזיערע. אויך די גאַס האָט געהאַט, אָנהויבנדיק פון סאבאלס צוויי שטאָקיקער מויער ביזן עבר־הנהר־געסל — געמויערטע הייזער מיט הויכע בריקלעך. די צווייטע טייל פון גאַס האָט שטאָלצירט מיט אירע גרויסע גאַרבאַרניעס און לעדער וואַרשטאַטן.

שבת פאַרנאַכט, אַז דער עולם פלעגט זיך אַרויסלאָזן אויפן שפּאַציר, איז אויך די מילנער־גאַס געווען פול מיט מענטשן, וואָס האָבן אויסגעפּוצטע אין שבת'־דיקע מלבושים פאַמעלעך שפּאַצירט אַהין און צוריק.

אַביסל אָן אַ זייט, אַזוי ווי ער וואָלט זיך ספּעציעל אָפּגעזונדערט פון עולם־הזה'דיקייט, איז געשטאַנען דער ראַזשנאַיער שול־הויף. צווישן קליינע הילצערנע

הייזלעך אויף אַ ברייטן נישט־אַרומגעצוימטן פּלאַץ זיינען געשטאַנען נאָענט איינער צום צווייטן דריי בנינים. דער העכסטער צווישן זיי איז געווען „די גרויסע שול" — אַ הויך ווייס־געקאַלעכטער בנין מיט שמאָלע הויכע פענסטער, מיט אַן האַלב־קיילעכדיקן בלעכענעם דאַך. די שול האָט פאַרנומען דעם אויבן־אָן פון פּלאַץ און האָט באַשיינט מיט זיין אַלטן יחוסדיקן אויסזען דעם גאַנצן שול־הויף. נאָענט צו דער שול איז געשטאַנען דער „מויער בית־מדרש" מיט זיינע דיקע גרויע ווענט. דער בית־מדרש ווו עס האָט געדאַוונט דער רב און דער דיין, וואָס איז שטענדיק געווען פול מיט מתפּללים, מיט חברה ש"ס און חברה משניות. אַביסל אין א זייט איז געשטאַנען דער „תהילים בית מדרש", דאָרט האָבן געדאַוונט די בעלי־מלאכה'ס. זיי האָבן זיך נישט געקענט דערלויבן צופיל מאריך זיין ביים דאווענען און לייענען; דאָ פלעגט מען צווישן מנחה און מעריב באנוגענען זיך מיט לערנען „עין־יעקב", אָדער פשוט זאָגן אַפּאָר קאַפּיטלעך תהילים.

נישט ווייט פון די דריי בנינים זיינען געווען נאָך צוויי בתי מדרשים וועלכע האָבן זיך אויך גערעכנט ווי א טייל פון שול הויף: דער צוויי־שטאָקיקער „אגודה בית־מדרש", אין וועלכן עס איז געווען אַן אָרט פאַר „הכנסת־אורחים" און פאַר אַ ישיבה, און די „תלמוד־תורה", וואָס האָט אויך געהאַט אירע שטענדיקע מנינים. חוץ די בתי־מדרשים פון שול־הויף האָט נאָך ראָזשינאַי פאַרמאָגט אַ רייע בתי־מדרשים אין אַנדערע טיילן פון שטאָט (גערשענאָוויטשעס, חייקינס, עבר־הנהר, האחים און חסידישער מנין).

אויך די זייטיקע גאַסן אין ראָזשנאַי האָבן זיך נישט געדאַרפט שעמען מיט זייער אויסזען. זיי זיינען טאקע נישט געווען אלע אויסגעברוקירט, זיי האָבן אָבער דער־פאַר געהאַט גרויסע הויפן אַרומגעצוימט מיט פאַרקאנעס פון הילצערנע שטאנגען און שפּיציקע ברעטער. די הייזלעך דאָ זיינען געווען קלענער, דאַקעגן זיינען געווען גרעסער די גערטנער און סעדער; און זומער צייט פלעגן די קליינע הייזלעך שטיין כמעט אינגאַנצן איינגעטונקען אין גרינס. אַביסל נישט היימלעך איז געווען נאָר אין דעם גוישן טייל. עס האָבן זיך דאָרט שטענדיק געפילט די געמישטע ריחות פון פרישן היי און געפוילטע מיסט, פון די שטאלן און הויפן האָבן זיך געטראָגן קולות פון שטוביקע חיות און די בילעריי פון הינט.

דאָס אלץ איז געווען אויסגעלייגט אין אַ ברייטן טאָל, צווישן סלאָנימער בערגלעך פון איין זייט און וואָלקאָוויסקער ווייטע בערג פון דער צווייטער זייט; און אויף דעם אלץ האָט אַראָפּגעקוקט פון שלאָס־בארג דער נאקעטער האלב־אָפּגעברענטער סודותדיקער פּאַלאַץ.

אייגנאַרטיק און באַשיידן

אין ראָזשינאַי האָט געלעבט א יידישע קהילה פון עטלעכע טויזנט נפשות, וואָס האָט געפירט אין פאַרלויף פון הונדערטער יאָרן איר אייגנאַרטיקן לעבן — ביי דער זייט פון אַ גוישער באַפעלקערונג, וואָס איז שטענדיק פאַרבליבן פרעמד, אָפּגעזונדערט און מערסטנטייל פיינטלעך.

דאָס יידישע לעבן אין ראָזשנאַי איז געגאנגען מיט זיין אייגענעם אויסגעטראָ־טענעם וועג, נישט רעכנדיק זיך מיט דעם וואָס די גוים מיינען און טוען, אָן מורא

און אַן פחד, זיכער און שטאָלץ אַזוי ווי ניעשט די גויים, נאָר דוקא זיי די יידן זיינען די בעלי־בתים פון אַלץ און אַלעמען. מיט א מין ביטול און גלייכגילטיקייט האָבן יידן געלעבט זייער באַשיידן לעבן, געטאָן דאָס וואָס מען דאַרף און מען מעג, כדי זיך מפרנס צו זיין מיט כבוד, געלערנט תורה, געטאָן מעשים טובים און געווען כשרע יידן פאַר גאָט און פאַר לייטן.

צוגלייך מיט אַלע יידן אין געגענט האָט די מערהייט ראָזשנאָיער יידן זיך מפרנס געווען פון האַנדל און האַנדווערקעריי. עס איז געווען אַ צייט ווען ראָזשנאָי האָט געהאַט גרויסע וועב־און שפין־פאַבריקן און גרויסע גאַרבאַרניעס. די ראָזש־נאָיער וואָלענע דעקן, די דיקע און די דינע פעלן פלעגן האָבן אַן אָפּזאָץ־מאַרק אין דער גרויסער וועלט. דאַמאָלט האָט ראָזשנאָי פאַרמאָגט יידישע פּראָלעטאַריער, וואָס האָבן געלעבט נאָר פון זייער טאָג־לוין. עס זיינען געווען דאַן יידישע לוין־וועבער, שפינער, קעטן־שערער, שפּולאַרקעס, יידישע נאַסע און טרוקענע גאַרבאַרעס.

נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, אין דער צייט פון דער פּוילישער הערשאַפט, האָבן זיך אַלע פאַבריקן ליקווידירט און פיל ראָזשנאָיער יונגעלייט האָבן געוואַנ־דערט איבער ימים און געזוכט פרנסה אין דער גרויסער וועלט. אין דער לעצטער צייט האָבן די יידן געלעבט פון זייערע קרעמלעך און בעל־מלאכהשע וואַרשטאַטן. אייניקע האָבן געהאַנדלט מיט פּריצים, געהאַלטן אין אַרענדע א מיל, געהאַט א מאָנאָפּאָל אויף בראָנפן. די מבינים פון וואַלד און האָלץ־האַנדל זיינען געווען פאַרמיטלער און בראַקערס פון וועלדער, אויפגעשטעלט טאַרטאַקן, געבויט סמאָלניעס און געברענט סמאָלע און טערפּענטין.

א וויכטיגער מקור פון פרנסה זיינען פאַר די ראָזשנאָיער געווען די מאַרק־טעג און די גרויסע יאַרידן, אויף וועלכע עס פלעגן זיך צונויף־פאָרן די פּויערים פון די אַרומיקע דערפער, די קצבים און פערד־הענדלער פון די נאָענטע שטעטלעך; סוחרים פלעגן קומען קויפן פוקסן־פעל, חזיר־האָר געטריקנטע שוואָמען און יאַגדעס און אַלערליי סאָרטן אַנדערע סחורות.

ראָזשנאָי האָט אויך געהאַט יידישע ערד־אַרבעטער. נעבן שטעטל זיינען געווען צוויי יידישע דערפער (די אַלטע און נייע קאָלאָניע) מיט יידישע פּויערים, וועלכע האָבן געפירט אַ דאָרפישע לאַנדווירטשאַפט, געאַרבעט און געלעבט אַזוי ווי די גוייִשע פּויערים אין געגענט. אַ טייל פון די ראָזשנאָיער קאָלאָניע־יידן זיינען געווען צווישן די ערשטע גרינדער פון יידישע קאָלאָניעס אין ארץ־ישראל, אייניקע זיינען אויסגע־וואַנדערט קיין אַרגענטינע און זיך באַזעצט אין די דאָרטיקע „איקא" קאָלאָניעס. דער גרעסטער טייל אָבער איז געבליבן זיצן אין די קאָלאָניעס און געווען ערד־אַרבעטער.

די צוויי „קאָלאָניעס" (זייערע אָפיציעלע נעמען זענען געווען: פּאַוולאָוואָ און קאָנסטאַנטינאָוואָ) זיינען ענטשטאַנען אין 1850. דער צאַר ניקאָלאַי דער ערשטער האָט דאַן דערלויבט געציילטע יידישע משפחות זיך צו באַזעצן אין דערפער און פאַרנעמען זיך מיט ערד־אַרבעט. אין פּאַוולאָוואָ האָבן זיך דאַן באַזעצט 30 משפחות און אין קאָנסטאַנטינאָוואָ — 15. יעדע משפחה האָט געקראָגן 20 דיעסיאַטין באָדן.

יעדעס שטעטל האט זיין געשיכטע און זיינע לעגענדעס וואס ווערן דערציילט און באַשריבן אין שטאָט פינקס, פאַראייביקט אויף פאַרמעט און אויף די שטיינערנע בית־עולם־מצבות. ראַזשנאַי האָט אויך געהאט איר רייכע פאַרגאַנגנהייט און איר יחוס אבות מיט וועלכן זי האט שטאלצירט און געווען חשוב׳דיק ביי זיך אליין און ביי אירע שכנים.

דעם אויבן־אָן אין ראַזשנאַיער יחוס־בלאט פארנעמען די „קדושי ראזשנאי״. א מעשה מיט א בלוט־בילבול וואס איז געשען אין ראַזשנאַי מיט 300 יאר צוריק (קורץ נאך כמיעלניצקיס צייטן). גויים ,שונאי ישראל, האָבן אונטערגעוואָרפן אַ געשטאָכן גויש יינגל אין אַ יידישן קעלער און באַשולדיקט די יידן אַז זיי האָבן דאָס יינגל געקוילעט, כדי צו באנוצן זיך מיט זיין בלוט ביים באקן מצות. עס האט דאן געדראאט אז אלע ראַזשנאַיער יידן זאלן אויסגעהרגט ווערן. צוויי יונגע לייט ר׳ ישראל און ר׳ טוביה פון די ראשי הקהל האבן זיך מקריב געווען און זיך איבגעגעבן אין די הענט פון די תליינים. די גאנצע געשיכטע מיט אלע איינצעל־הייטן איז באשריבן געווארן אין דעם בוך: „דעת הקדושים״. ראש השנה פלעגט אין ראזשנאַיער בתי מדרשים געזאגט ווערן א ספיעציעלע סליחה צום זכר די קדושים.

ראַזשנאַי איז אויך שטאָלץ געווען מיט אירע רבנים. אויף ראַזשנאַיער כסא־הרבנות זיינען געזעסן באַוווסטע רבנים, וואס זיינען בארימט געווארן מיט זייערע חידושים אין דער רבנישער ליטעראַטור. צווישן זיי, הרב יהונתן בר׳ יוסף, דער מחבר פון ספר „ישועה בישראל״ (געדרוקט אין פראנקפורט אין 1720), א ווערט־פולער בוך מיט אַ אַסטראָנאָמישע אויפקלערונג פון קידוש החודש. הרב יצחק אייזיק חבר, א מחבר פון עטלעכע וויכטיגע ביכער, צווישן זיי א בוך שאלות און תשובות „בנין־עולם״ (געדרוקט אין ווארשע אין תרי״א). הרב ר׳ מרדכי גימפּל יפה וואס איז געווען איינער פון די ערשטע רבנים וואס האבן צוגעטראָטן צו „חובבי ציון״, ער האט אויך געהאלפן אריבערצופירן א טייל ידישע פויערים פון די ראַשנאַיער קאלאניעס קיין ארץ־ישראל (די גרינדער פון עקרון) און איז אויך אליין געקומען קיין ירושלים. פון די לעצטע רבנים אין ראַזשנאַי איז געווען שטארק אנגענומען הר׳ שבתי וואלאך (א פעטער פון ליטווינאָוון).

צום ראַזשנאַיער יחוס ווערן אויך פאַרעכנט די גרויסע ישיבות, וואָס זיינען אויסגעהאלטן געווארן דורך די צוויי נגידישע משפחות — די פינעסעס און די כוואָיניקעס. אין ראַזשנאַי האבן געלערנט א סך ישיבה־בחורים פון דער פרעמד און ראזשנאיער בעלי בתים האבן זיי באזארגט מיט „טעג״ און מיט אן אכסניה.

אַ באַזונדער יחוס־אבות בלאַט פון ראַזשנאַי פאַרצייכענען אירע אידעאַליסטישע טיפּן, אירע נדבנים, און סתם פאלקס־מענטשן וואס האבן געטאן א סך צדקה און מעשים טובים. דער אלטער דור האט געהאט צו דערציילן וועגן הדסקע די צדקונית, וואס פלעגט צעטיילן די געלטען פון איר רייכן מאן צווישן קראנקע און נויט־באדערפטיקע; דוד דער מלמד, א ייד וואס האט אליין געלעבט אין דחקות, פלעגט מיט גוטן און מיט בייזן זאמלען געלט פון רייכע לייט און צעטיילן עס צווישן ארעמע יידן און קריסטן; לייבע וואש — א ייד א גביר וואס האט צעטיילט

דעם גרעסטן טייל פון זיין פאַרמעגן במתן בסתר. צו די אידעאַליסטישע טיפּן האָבן אויך געהערט יונה דער שוסטער, יעקב לימון, ניאָמעלע דער קצב און אנדערע.

דער ראָזשנאַיער יחוס איז אויך באַרייכערט געוואָרן מיט אַ רייע איבערגעבענע כלל־טוער וואס זיינען געווען טעטיג אין ראָזשנאַי גופא און שפּעטער באַרימט געוואָרן אין דער יידישער וועלט. אין שפּיץ פון זיי שטייט י ח י א ל מ י כ ל פּ י נ ס, איינער פון די „חובבי ציון" דעלעגאטן צו די ערשטע ציוניסטישע קאָנגרעסן. אין 1878 האט יחיאל מיכל ליקווידירט זיינע געשעפטן און זיך באַזעצט אין ארץ־ישראל ווי ער האָט זיך אויסגעצייכנט מיט זיין פאַרצווייגטער געזעלשאַפטליכער טעטיקייט. אין די שפּעטערדיקע יאָרן זיינען באַקאַנט געוואָרן א ה ר ן ל י ב ע ש י צ ק י, א העברעישער לערער און א שריפטשטעלער, א פאַרפאַסער פון קינדער לידער און קינדער דערציילונגען; ז ע ל י ג ש ע ר ע ש ע ו ו ס ק י (שער), אַן ארבעטער טוער אין ראָזשנאַי, איינער פון די גרינדער פון ס"ס („סיאָניסטן סאָציאַליסטן"), געזעסן אַ לענגערע צייט אין תפיסה פאַר פאָליטישער טעטיקייט. אין אַמעריקע איז זעליג שערעשעווסקי היינט צו טאָג טעטיק אין ארבעטער רינג און איז איינער פון די פּאָפּולערע פּובליציסטן אין „פאָרווערטס"; מ ל ך ע פּ ש ט י י ן — דער זון פון מלמד שמואל חיים עפּלטרעגער — אַ באַוווסטער אַרבעטער טוער אין אַמעריקע, אָנגעהויבן האָט ער זיין פּאָליטישע טעטיקייט אין די ציוניסטישע סאָציאַליסטישע קרייזן, שפּעטער איז ער געוואָרן איינער פון די אָנפירער פון די יידישיסטישע קרייזן אין וואַרשע. קיין אמעריקע איז אָנגעקומען מלך עפּשטיין אַלס פּאָליטישער עמיגראַנט. ער האָט דאָרט פאָרטגעזעצט זיין פאַרצווייגטע טעטיקייט צוערשט אין די „פּועלי־ציון" קרייזן און שפּעטער איז ער איבערגעגאַנגען צו דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי און לאַנגע יאָרן געווען דער רעדאַקטאָר פון דער קאָמוניסטישער צייטונג „פרייהייט". מ ש ה ל י מ ו ן איז געווען פון די ערשטע ציוניסטישע טוער אין שטעטל. ער האָט פאָרטגעזעצט זיין ציוניסטישע טעטיקייט אין די סטודענטישע קרייזן אין קראָקאָוו און איז דאָרט באַרימט געוואָרן אַלס באַגאַבטער רעדנער. קומענדיק קיין פּוילן איז משה לימון אויסגעקליבן געוואָרן אַלס מיטגליד אין צענטראַל קאָמיטעט פו דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע און איז אַ לאַנגע צייט געווען פאָרזיצער פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע אין לאָדזש. אין ישראל איז באַוווסט ד"ר ל י י ב ל כ ו ו א י נ י ק (אורן) א זון פון דער באַרימטער נגידישער משפחה, האָט פאַרלאָזן זיין רייכע היים און געפאָרן קיין ארץ־ישראל. געווען שטענדיק נאָענט דער אַרבעטער־באַוועגונג. נישט קוקנדיק אויף זיין גרויסער פּראַק־טיק אַלס דאָקטאָר, האָט ער שטענדיק געפונען צייט פאַר אַ פאַרצווייגטע געזעל־שאַפטלעכע טעטיקייט. מ ע נ ד ק ע כ ו ו א י נ י ק ־ א ו ר ן איז באַוווסט אַלס אויס־געצייכנטער שאַכמאַטיסט. אַלס שאַך־מייסטער פון ישראל האָט זיך מענדקע באַטיי־ליקט אין אייניקע אינטערנאַציאָנאַלע שאַך־טורנירן. מענדקע כוואיניק פאַרנעמט אויך אַן אויבן־אָן־פּלאַץ אין ישראלדיקן לערער־פאַרבאַנד.

ראָזשנאַי ווערט אויך דערמאָנט אין דער געשיכטע פון דער יידישער אַרבעטער באַוועגונג. אין 1878 איז אין ראָזשנאַי אויסגעבראָכן אַ שטרייק פון די וועבער אין פינעסעס פאַבריק, וועלכע האָט זיך שנעל פאַרוואַנדלט אין אַן אַלגעמיינעם שטרייק פון אַלע וואַרשטאַטן אין שטעטל. אין די דאַמאָלסדיקע צאַרישע צייטן איז שטרייקן

געווען אַ גבורה. די פֿאַבריקאַנטן האָבן איינגעלייגט וועלטן צו צוברעכן די „בונטאָווּשטשיקעס״, זיי האָבן אָבער גאָרנישט אויסגעפֿירט — די אַרבעטער האָבן זיך נישט אונטערגעגעבן, זיי האָבן דעם שטרייק געוווּנען.

אויך אין די לעצטע יאָרן פֿאַרן חורבן פֿון דער יידישער קהילה האָט ראָזשנאָי אַרויסגעגעבן יונגע געזעלשאַפֿטלעכע טוערס, וואָס האָבן פֿאָרטגעזעצט די אידעאַליסטישע טראַדיציע פֿון די פֿריערדיקע דורות. דאָס זיינען געווען יונגע כלל־טוער וואָס האָבן זיך פֿאַרנומען אָדער מיט וווילטעטיקע אינסטיטוציעס, אָדער זיינען טעטיק געווען אין די פּאָליטישע פּאַרטייען. די מערהייט האָט זיך איבערגעגעבן מיט לייב און לעבן דער ציוניסטישער טעטיקייט אין „השומר־הצעיר״, „החלוץ״ און אנדערע אָרגאַניזאַציעס, אָבער אויך די קעגנער פֿון ציוניזם, די יוגנטלעכע פֿון קאָמוניסטישן לאַגער, האָבן עס געטאָן זייער אַרבעט לויט זייערע אויפֿריכטיקסטע איבערצייגונגען און נישט איינער פֿון זיי האָט געשמאַכט יאָרן־לאַנג אין די טורמעס צוליב זיינע אידעאַלן.

דאָס געזעלשאַפֿטלעכע לעבן

די קהילה־ענינים האָבן זיך אין ראָזשנאָי געפֿירט יאָרן־לאַנג לויט טראַדיציאָנעלן שטייגער. די שטאָטישע נגידים, די גבאים צוזאַמען מיט עטלעכע כלל טוער זיינען געווען מחויב פֿון מצווה וועגן צו זאָרגן, עס זאָלן געשאַפֿן ווערן די געהעריקע געלט־מיטלען אויף צו קענען אויסהאַלטן א רב און א דיין, א חזן און שוחטים, עס זאָל זיין אין שטאָט א מרחץ מיט א כשרע מקווה, א „תלמוד־תורה״ פֿאַר אַרעמע קינדער און א „לינת הצדק״, אַן „הכנסת אורחים״ און אנדערע נויטיקע אנשטאַלטן. דאָס נויטיקע געלט דערצו האָט מען באַקומען פֿון דער „טאַקסע״ אויף פֿלייש, פֿון דער „קאָראָבקע״ אויף הייוון, פֿון פֿאַרקויפֿן עליות, פֿון דעם געזאַמלטן געלט אויף „מעות־חיטים״, „תומכי־עניים״, „הכנסת־כלה״, פֿון כל מיני נדרים און סתם נדבות וואָס גוטע און פֿרומע יידן האָבן געגעבן ביודעים און בלא יודעים.

נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה האָבן זיך די געזעלשאַפֿטלעכע פֿאַרהעלטענישן אין שטעטל שטאַרק געענדערט. עס איז אנטשטאַנען א נייער דור כלל־טוער, וועלכע האָבן אַנטוויקלט אין שטעטל א רייע ווירטשאַפֿטלעכע און קולטורעלע אנשטאַלטן, וואָס האָבן געקאָנט דינען אַלס מוסטער פֿאַר די שכנותדיקע שטעטלעך. צו דעם מין אינסטיטוציעס האָבן געהערט דער „קאָנסום־פֿאַריין״, וואָס דער דענטיסט פּאַפּירמאַכער האָט אָרגאַניזירט אין דער מלחמה־צייט, כדי צו באַאַרבעטן די פֿרייע פֿעלדער אין געגנט, דער „גארבער־קאָאָפּעראַטיוו״ — אַ פּרייוויליקער פּראָדוציר־פֿאַרבאַנד פֿון גארבארעס, דער „שפּייז־קאָאָפּעראַטיוו״ ווו די חברים פֿלעגן קאָנען קויפֿן פֿאַרשיידענע סחורות צום קאָסטן־פּרייז, די גמילת־חסדים־קאַסע און די פֿאָלקס־באַנק וועלכע האָבן געדינט אַלס ביליקע קרעדיט אנשטאַלטן פֿאַר די קרעמער און האַנדווערקער. צו די געלונגענע אנשטאלטן האָבן אויך געהערט די „טאָז״ אָפּטיילונג און די קינדער־קאָלאָניע־הויז אין נאָענטן וואַלד.

אויף אַ גאַנץ הויכער מדרגה זיינען געשטאַנען אין שטעטל אויך די קולטורעלע אינסטיטוציעס. דער עלטערער דור ווייסט צו דערציילן וועגן אַן אונטערערדישן בילדונגס־קרייז, וואָס האָט עקזיסטירט אין ראָזשנאָי נאָך פֿאַר די צאַרישע צייטן,

די גאַרבאַרעס און וועבערס פלעגן זיך אויפקלייבן אויפן סלאָנימער באַרג צו לייענען אומלעגאַלע סאָציאַליסטישע ליטעראַטור.

אין די שפּעטערדיקע יאָרן זיינען אַנטשטאַנען דער „הזמיר", דער „זעלבסט־בילדונגס־פאַריין", די ציוניסטישע יוגנט אָרגאַניזאַציע „הרצליה", די פּרץ־ביבליאָ־טעק. אויסער דעם איז אין שטעטל געווען אַ גוט געשולטער שיינער כאָר, א דראַ־מאַטישער קרייז, א „עונג־שבת"־קרייז. די אָפּטע פאָרלעזונגען, די ליטעראַרישע אָוונטן און די פּאָליטישע רעפעראַטן פלעגן שטענדיק צוציען פיל צוהערער.

אַ שיינער קאַפּיטל אין דער ראָזשנאָיער געשיכטע שטעלט מיט זיך פאָר דאָס ראָזשנאָיער שול־וועזן. מען פלעגט זאָגן אַז ראָזשנאָי האָט געהאַט אַ ספּעציעלן גליק צו גוטע מלמדים אין דער תלמוד־תורה, אין די פּריוואַטע חדרים. אויך די ראָזשנאָיער ישיבה האָט געהאַט אַ גוטן נאָמען. ראָזשנאָי איז אויך געווען איינע פון די ערשטע שטעטלעך וועלכע האָבן איינגעפירט וועלטלעכע שולן. מיט קרוב פופציק יאָר צוריק איז שוין אין ראָזשנאָי געווען אַ קינדער־גאָרטן.ביילקע ראַבינאָוויטש איז געווען די ערשטע אין געגנט וואָס האָט געגרינדעט א „גן־ילדים" פאַר 4—5 יאָריקע קינדער. דער „קינדערהיים" אין דער צייט פון דער דייטשער אָקופּאַציע (1915—1917) האָט מיט זיך פאָרגעשטעלט אַ געלונגענע פּראָבע צו פאַרבינדן דאָס לערנען מיט האַנט־אַרבעט, און געפירט אַ קינדער־קלוב און שול־קיך. אַ נייעם גייסט אין שטעטל האָט אַרבעט, געפירט אַ קינדער קלוב און שול־קיך. אַ נייעם גייסט אין שטעטל האָט אריינגעבראכט די יידישע וועלטלעכע פאָלקס־שול (געגרינדעט אין 1921). דער פּאָפּולערער אופן פון לערנען, דער שטענדיקער קאָנטאַקט מיט די עלטערן, אויך דאָס וואָס די אונטעריכטס־שפּראַך איז געווען יידיש, האָבן צוגעצויגן א גרויסן עלטערן־קרייז פון די אַרבעטנדיקע שיכטן און פאַרוואַנדלט די שול אין אַ וויכטיקן קולטורעלן צענטער אין שטעטל. אַ יאָר נאָך דער אנטשטייונג פון דער יידישער שול איז געגרינדעט געוואָרן אין ראָזשנאָי די העברעישע „תרבות"־שול, וועלכע האָט זיך אין א קורצער צייט שטאַרק אַנטוויקלט. די בעליבתישע עלעמענטן און די ציוניסטישע קרייזן האָבן געזען אין דער העברעישער שול דאָס בעסטע מיטל צו באַזייטיקן די „לינקע" נייגונגען וועלכע האָבן זיך געשטאַרקט אין שטעטל אין יענער צייט. אויך די תרבות־שול איז געווען געבענטשט מיט איבערגעגעבענע לערער. און א דאנק זיי איז געשטאַרקט געוואָרן די ציוניסטישע טעטיקייט. דער גרעסטער טייל מיטגלידער פון די ציוניסטישע יוגנט אָרגאַניזאַציעס האָט זיך רעקרוטירט פון די תרבות־שילער.

אין דער געשיכטע פון יידישן זעלבסט־שוץ דאַרף ראָזשנאָי פאַרצייכנט ווערן אַלס שטעטל וואָס האָט געוווּסט וויאַזוי נישט דערלאָזן צו פּאָגראָמען און וואָס האָט געקענט אויך אָנלערנען די כוליגאַנעס זיי זאָלן וויסן, אַז די יידן אין שטעטל זיינען נישט הפקר. די ערשטע זעלבסט־שוץ גרופּע איז אָרגאַניזירט געוואָרן אין 1905 דורכן גאַרבער־פאַריין. אויך די ראָזשנאָיער „פּאָזשאַרניקעס" (אונטער דער אָנפירונג פון אבא לעוויטאַן) האָבן נישט איינמאָל פאַרטריבן פון שטעטל אונטער־געהעצטע פּאָגראָמשטשיקעס. אויך פאַר די פּוילישע צייטן האָבן די גויים געוווּסט אַז אין שטעטל געפינט זיך א גוט אָרגאַניזירטע זעלבסט־שוץ גרופּע. די פּוילישע „אוסאַדניקעס" האָבן זיך אין דעם גוט איבערצייגט ווען זיי האָט זיך אַמאָל פאַר־

וואלט „פאַרווײַלן" אין שטעטל, — אפרים גוסטאוואסקי, חיים־איסר אבראמאָוויטש און אנדערע יידישע יונגעלייט האָבן זיי געגעבן צו פאַרשטיין, אז זיי פארלאָזן זיך נישט נאָר אויף דער פאַרטיידיקונג פון פוילישן פאָליציאַנט.

אין די נאצישע נעגל

ס'ברענט! ברידערלעך ס'ברענט!
אוי, אונדזער אָרעם שטעטל נעבעך ברענט!
בייזע ווינטן מיט ירגזון
רייסן, ברעכן און צובלאָזן
שטאַרקער נאָך די ווילדע פלאַמען,
אַלץ אַרום שוין ברענט.

(„ס'ברענט" — מרדכי געבירטיג)

ראָזשנאָיער יידן האָבן געטיילט דעם ביטערן גורל פון אַלע יידן אין פוילן. אין נאָוועמבער 1942 זיינען זיי אַרויסגעריסן געוואָרן אויף אַ גרויזאַמען אופן פון זייערע היימען און ארויסגעשיקט געוואָרן אין וועג פון יסורים צו די גאַז־הויוונס פון טרעבלינקע.

אין ראָזשנאַי האָט זיך איינגעגעבן די נאַצישע חיות אויסצופירן זייער טייוולאָ־נישן פּלאַן פולשטענדיק: פון די ראָזשנאָיער יידן, וואָס האָבן זיך געפונען אין שטעטל אונטער דער דייטשער אָקופּאַציע, איז נישט פאַרבליבן קיין שריד און פליט. נאָר צוויי מענטשן האָבן זיך ביז איצט אָפּגעפונען וואָס זיינען דורכגעגאנגען דעם נאַצישן גיהנום און האָבן צוזאמען מיט די ראָזשנאָיער איבערגעלעבט די צרות און פיין פון יענער שרעקלעכער צייט. די צוויי זיינען:

ח נ ה ק י ר ש ט י י ן, אַ קאַלישער פרוי וואָס איז אין 1939 אַנטלאָפן מיט איר מאַן יוליאַן קירשטיין פון זייער שטאָט קאַליש, און אין זייער וואַנדער־וועג האָבן זיי זיך פאַרוואַלגערט קיין ראָזשנאַי און דאָ האָט זיי געטראָפן דער ביטערער גורל. יוליאַן קירשטיין איז דערשאָסן געוואָרן אין ראָזשנאַי דורך די דייטשן צוזאַמען מיט די ערשטע הרוגים און זיין פרוי חנה איז געבליבן אין ראָזשנאַי און איז אין נאָוועמ־בער 1942 געטריבן געוואָרן צוזאַמען מיט אַלע ראָזשנאָיער קיין וואָלקאָוויסקט, כדי איבערגעפירט צו ווערן אין אַ פאַרטיליקונגס־לאַגער. קומענדיק קיין וואָלקאָוויסקט איז דער פרוי חנה קירשטיין געלונגען צו אַנטלויפן אויף דער אַרישער זייט און פאַרשטעלנדיק זיך פאַר אַ גויע האָט זיך איר איינגעגעבן בלייבן ביים לעבן.

ד"ר נ ח ק א פ ל י נ ס ק י, אַ סלאָנימער יונגער דאָקטאָר, האָט דורכגעמאַכט אין סלאָנים די גרויסע שחיטה, ווען די דייטשן צוזאמען מיט אוקראַינישע באַנדעס האָבן אויסגעהרגעט אלע יידן אין סלאָנימער געטאָ. ד"ר קאַפּלינסקי איז אנטלאָפן פון סלאָנים אין יולי 1942, ער האָט געוואָלט דורכגנבענען זיך בייגאכט דורך ראָזשנאַי קיין וואָלקאָוויסק און פון דאָרט אָנקומען קיין ביאַליסטאָק. אין סלאָנים פלעגט מען זאָגן — דערציילט ד"ר קאַפּלינסקי — אז אין ראָזשנאַי און אין וואָלקאָ־וויסק וועלן די דייטשן נישט אויסהרגענען אלע יידן, ווייל די שטעט צוזאמען מיטן גאנצן ביאַליסטאָקער קרייז זיינען צוגעטיילט געוואָרן דעם דייטשן רייך, דאַקעגן סלאָנים און באַראַנאָוויטש געהערן צום רוסישן געביט — צו ווייסרוסלאַנד.

ד"ר קאַפּלינסקי מיט נאָך עטלעכע סלאָנימער האָבן מיט דער הילף פון גויישע וועג־ווייזער זיך איבערגעשמוגלט קיין ראָזשנאַי. זיי האָבן זיך אויסבאַהאַלטן ביי

ראַזשנאַיער יידן צוויי טעג און ווייטער געוואַנדערט קיין וואַלקאַוויסקס. ד״ר קאַפּלאַנסקי דערציילט, אַז די צוויי טעג אין ראַזשנאַי האָבן זיי זיך געפילט ווי אין א גן־עדן. זיי האָבן מיט זייערע אייגענע אויגן געזען וואָס עס האָט פּאַסירט אין סלאָנים, זיי האָבן געוווּסט, וואָס עס געשעט אין אַנדערע שטעטלעך און דעריבן האָבן זיי זיך שטאַרק געוווּנדערט אויף דער רויקייט פון די ראַזשנאַיער. מען האָט זיי אין שטעטל גוט באַהאַנדלט, מען האָט זיי געגעבן עסן און טרינקען. דער יודענראַט האָט זיי באַזאָרגט מיט פאַלשע פּאַפּירן, אַז זיי זיינען כלומרשטע ביאַ־ליסטאָקער און דאָס איז אַלץ געטאָן געוואָרן אומזיסט פון גוטן ווילן צו העלפן. מיט די פּאַפּירן זיינען זיי פראַנק און פריי אָפּגעפאָרן קיין וואַלקאַוויסק.

מיט עטלעכע חדשים שפּעטער האָט ד״ר קאַפּלינסקי זיך ווידער געטראָפן מיט די ראַזשנאַיער, דאָס מאָל האָט ער זיי געזען צעבראָכענע, פאַרפּייניקטע און אויסגעהונגערטע אין די וואַלקאַווויסקער באַראַקן.

מיר וועלן דאָ ברענגען בקיצור, וואָס די איינצעלנע עדות דערציילן. — אויף אַן אזכרה־פאַרזאַמלונג פון ראַזשנאַיער, וואָס איז פאָרגעקומען אין תל־אביב, האָט חנה קירשטיין דערציילט:

די ערשטע קרבנות. עס זיינען אריבער 10 טעג ווי מיר זיינען אונטער דער אָקופּאַציע. די יידן גייען ארום מיט געשפּאַנטע נערוון, מען איז אָבער רואיק. יעדער פאַרנעמט זיך דערווייל מיט זיין געוויינלעכער אַרבעט, מען היט שטאַרק אָפּ די פאַראָרדענונגען: יידן טאָרן נישט גייען אויפן טראָטואַר, זיי מוזן גיין אין מיטן גאַס. פאַר יעדן דייטש דאַרף מען אַראָפּנעמען דעם היטל. נאָך דער זון־אונטערגאַנג טאָר זיך אַ ייד נישט געפינען אין דרויסן, אַלע פאַרמאַכן זיך אין די הייזער, מען זיצט אין דער פינסטער אָדער מיט שטאַרק פאַרהאָנגענע פענסטער. איינמאָל, פאַר־נאַכט, ווען די יידן האָבן זיך געאיילט גיין אהיים, האָבן די דייטשן פּלוצלונג אָנגעהויבן אויפזאַמלען מענער פון די גאַסן און פון די הייזער און אוועקגעפירט זיי אויפן שול־הויף. אין פאַרלויף פון א קורצער צייט האָבן זיי דאָרט צוזאַמענגע־בראַכט קרוב טויזנט מאַן. דער פּלאַץ איז געווען אַרומגערינגלט מיט באַוואָפנטע דייטשן, אַלע זיינען געשטאַנען מיטן פּנים צו דער גרויסער שול און הינטער זיי סאָלדאַטן מיט מאַשין־געווער. די דייטשן האָבן אויסגעוויילט דאַן 15 מאַן, דאָס רוב אינטעליגענטן, אריינגעזעצט זיי אין לאַסט־אויטאָס און אָפּגעפירט זיי אין אַן אומבאַקאַנטער ריכטונג. שפּעטער האָט מען זיך דערוווּסט, אַז זיי זיינען אַלע דער־שאָסן געוואָרן. צו די ערשטע קרבנות געהערן: יעקב קאַפּלאַן, דוד נוח סאָקאָ־לאָווסקי, יוליאַן קירשטיין (ווער זיינען געווען די איבעריקע געדענקט זי נישט).

דערדריקט אין געטאָ. די נאַצישע פּעטלע איז געוואָרן אַלץ ענגער ארום האַלדז. די גזרות זיינען געוואָרן וואָס ווייטער אַלץ ערגערע און שטרענגערע. די יידן האָבן געמוזט אָנטאָן דעם געלן שאָנד־צייכן, דער יודן־ראַט האָט געמוזט צושטעלן וואָס ווייטער אַלץ מער ארבעטער צו דער צוואַנג־אַרבעט. אויף יעדן טריט און שריט פלעגן די יידן ווערן באַליידיקט און געשלאָגן. עס זיינען פאָרגעקו־מען נייע אַרעסטן, די דייטשן האָבן פאַרלאַנגט אויסקויף־געלט או צוגעזאָגט, אַז מען וועט די אַרעסטירטע באַפרייען. די יידן פלעגן אויפקלייבן געלט, אָפּגעבן זייערע קדושה־רינגלעך; די דייטשן האָבן אָבער קיין איין מאָל דעם צוזאָג נישט

געהאלטן. דאָס גאָלד האָבן זיי צוגענומען און די אַרעסטירטע זיינען מער נישט צוריק געקומען.

דאָס געטאָ, וואָס די דייטשן האָבן אָפּגעטיילט פאַר די יידן איז געווען אַזוי קליין, אַז אין איין צימערל האָבן געמוזט וווינען 2—3 משפחות. דאָס גאַנצע האָב און גוטס פון די יידן איז צוגערויבט געוואָרן דורך די דייטשן און דורך די שטעטל־דיקע גויים. זעלטן ווען אַ גוי האָט אַרויסגעוויזן מיטגעפיל, די מערהייט פון זיי האָט מיטגעהאָלפן די דייטשן אין זייערע גרוילטאַטן. עס זיינען געווען גויים וואָס פלעגן אַריבערשמוגלען עסנוואַרג אין געטאָ אַריין, זיי האָבן אָבער דאָס געטאָ פאַר גראָב געלט. פאַר יעדן שטיקל ברויט האָט מען געמוזט באַצאָלן מיט ווערטפולע זאַכן. די דייטשן פלעגן זיך באַמיען אַריינצוברענגען שנאה צווישן די יידן, זיי פלעגן העצן איינעם אויפן צווייטן, געצווונגען איינעם מסרן דעם צווייטן. די יידן זיינען געוואָרן פון טאָג צו טאָג מער דערדריקט און דערנידעריקט, מער אויסגעמאַטערט און אויסגעהונגערט, מען איז אַרומגעגאַנגען דערשלאָגענע און פאַרטרויערטע נישט וויסנדיק פון וואַנען עס וועט קומען אַ הילף.

אין זייער לעצטן וועג

די נאַכט פון 1־טן אויפן 2־טן נאָוועמבער 1942 זיינען די יידן אין שטעטל נישט געשלאָפן. אַ גאַנצע נאַכט האָט מען געהערט די חלאַפּעריי פון די מאָטאָ־ציקלען, דעם גערויש פון אַ באַוועגונג, מען האָט געהערט קולות פון דייטשע סאָלדאַטן און פוילישע פּאָליציאַנטן — מען האָט געפילט אַז עס גרייט זיך עפּעס. אין די פאַרטאָג־שעהן זיינען געקומען די שליחים פון יודנראַט און געמאָלדן אַז אַלע יידן פון קליין ביז גרויס זיינען מחויב זיך צונויפצוזאַמלען אויפן וויאַן (לאָנקע) נעבן באָד. יעדער מעג מיט זיך מיטנעמען אַ קליין פּעקל זאַכן, און די ווערטפולע זאַכן וואָס זיי פאַרמאָגן, ווייל מען וועט צוריק קיין ראָזשנאַי נישט קומען; אַלע מענער מיט די ווייבער און קינדער ווערן כלומרשט אַרויסגעפירט אין אַן אַרבעטס־לאַגער. דער באַפעל האָט געלויטעט: אויב עס וועט פעלן איינער פון אַ משפחה, וועט די גאַנצע משפחה אויסגעשאָסן ווערן.

אין דערפרי האָט עס אויסגעזען ווי אַלע וואָלטן געגאַנגען נאָך אַ לויה. פון אַלע ווינקעלעך זיינען געגאַנגען יידן צום זאַמלפּלאַץ. מענער האָבן געטראָגן מיט זיך פּעקלעך, ווייבער האָבן געהאַלטן קינדער אויף די הענט. אייניקע האָבן געוויינט שטילערהייט, אַנדערע האָבן געיאָמערט אויפן קול. פיל האָבן געשפּרייזט פּאַמעלעך מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ, מיט ליידיקע הענט און מיט אַ טויטער גלייכגילטיקייט. אויפן זאַמל־פּלאַץ האָבן געוואַרט די דייטשן באַוואָפנט מיט אויטאָמאַטישע ביקסן און בייזע הינט. די דערוואַקסענע זיינען אויסגעשטעלט געוואָרן אין רייען, די קליינע קינדער זיינען אַריינגעוואָרפן געוואָרן אין די גוישע פורלעך. די קאָנטראָלע, די ציילונג און דאָס אויסשטעלן די מענטשן איז געווען באַגלייט מיט דרויונגען, מיט קלעפּ פון די שווערע באַגייקעס, מיט הינט־בילעריי און שיסערייען. אַ מוטער, וואָס האָט געוואָלט צוגיין זען איר קינד אין וואָגן, איז דערשאָסן געוואָרן אויפן פּלאַץ.

די לעבעדיקע לויה איז אַרויס אין וועג. די באַוואָפנטע דייטשן זיינען געריטן אויף פערד און כסדר צוגעאיילט די פוסגייער זיי זאָלן גיין וואָס שנעלער. די וואָס פלעגן אָפּשטיין, האָט מען מערדערליך געשלאָגן. און אויב איינער איז געפאַלן און

נישט געקאָנט מער מיטגיין, האָט מען אים דערשאָסן אויפן אָרט. דער וועג האָט געפירט קיין וואָלקאָוויסק. אַ זאַמדיקער שווערער וועג. יענעם טאָג איז אויך געווען פּיינלעך הייס, זעלטן ווען אין נאָוועמבער זיינען דאָ אַזעלכע הייסע טעג. פאַרמאַטערטע און דורשטיקע מיט די לעצטע כוחות איז מען געגאַנגען פאָרויס. די דייטשן האָבן זיך אויפגעפירט ווי ווילדע חיות. פאַר יעדער קלייניקייט האָבן זיי געשאָסן. דער גאַנצער וועג איז געווען באַזייט מיט טויטע קערפּערס. זייער פיל זיינען דערשאָסן געוואָרן ביי וואַסער קוואַלן. די דייטשן פלעגן דערשיסן יעדן וואָס איז געלאָפן כאַפּן אַ טרונק. די פאַרשמאַכטע קינדער האָבן זיך נישט גערעכנט דערמיט און צענדליקער פון זיי האָבן געפונען זייער טויט לעקנדיק וואַסער פון די לוזשעס.

דעם 3־טן נאָוועמבער איז די האַלב־פאַרחלשטע מחנה ראָזשנאָיער אָנגעקומען קיין וואָלקאָוויסק. אויפן פלאַץ האָבן זיך די מאַמעס ארומגעקוקט און דערזען, אַז עס פעלן די קינדער. יעדער משפחה האָט נאָך דאָ געקענט זען ווער פון איר איז געפאַלן. אין וואָלקאָוויסק זיינען די ראָזשנאָיער אריינגעשטופּט געוואָרן ווי בהמות אין פינסטערע, ליימענע באַראַקן, וועלכע האָבן אויסגעזען ערגער ווי חזיר־שטאַלן און דאָ האָבן זיי געדאַרפט וואַרטן, מען זאָל זיי שיקן אין ״ארבעטס־לאַגער״...

אין וואָלקאָוויסקער יזכור־בוך, וועלכער איז אַרויסגעגעבן געוואָרן אין ניו־יאָרק דורך ד״ר איינהאָרן, ווערט דערציילט וועגן די לעצטע טעג פון די ראָזשנאָיער אין די וואָלקאָוויסקער באַראַקן:

„די ראָזשנאָיער יידן האָבן פאַרנומען די בונקערס אַנטקעגן די וואָלקאָוויסקער. זיי האָבן פאַרנומען אַ בלאָק פון אַכט קליינע בונקערס. זייערע באַדינגונגען זיינען געווען פיל ערגערע פון די וואָלקאָוויסקער יידן. די צוויי טויזנט ראָזשנאָיער יידן פלעגן ביינאַכט נישט קענען אַלע אַריין אין די בונקערס, ווייל עס איז נישט געווען גענוג פלאַץ פאַר אַלעמען אויף די נאַרעס, און פיל פון זיי האָבן געמוזט פאַרבלייבן אין דרויסן. אויב די שטערבלעכקייט אין אלגעמיינעם לאַגער איז געווען גרויס איז זי נאָך גרעסער געווען צווישן די ראָזשנאָיער יידן. איצט, ביי די טראַנספּאָרטן זיינען זיי געווען די ערשטע צו גייען אויפן פייער.

צו דער באַשטימטער צייט, צוויי אזייגער ביינאַכט, האָבן זיך באַוויזן אין לאַגער די געסטאַפּאָ־לייט און האָבן אָנגעפאַנגען אַרויסצוטרייבן די ראָזשנאָיער יידן פון זייערע בונקערס אונטער אַ האָגל פון קלעפּ און שיסערייען אין דער לופט זיינען די צוזאַמענגעטריבן געוואָרן אויף איין פלאַץ ניט ווייט פון לאַגער. דאָרט האָט מען זיי אויסגעשטעלט אין רייען און זיי שטרענג באַוואַכט. ווען די באַשטימטע צאָל איז דערפילט געוואָרן, האָט מען זיי אָפּגעפירט צו די טראַנספּאָרט־וואַגאָנען, וועלכע זיינען געשטאַנען אויפן אָפענעם פעלד. זיי זיינען אַריינגעטריבן געוואָרן אין די וואַגאָנען און די באַן האָט זיך אָנגעהויבן רירן אין דער ריכטונג פון צענטראַלנע אין וואָלקאָוויסק. די קעלט האָט יענעם טאָג דערגרייכט ביז צוואַנציק גראַד, און דער שניי־שטורם איז געווען אַ געוואַלדיקער. דאָס געוויין און די געשרייען פון די מענטשן האָבן ממש געשפּאָלטן דעם הימל. דאָס איז געווען דער ערשטער טראַנס־פּאָרט פון די וואָלקאָוויסקער בונקערס.

צומאָרגנס איז שוין דער גאַנצער ראָזשנאָיער בלאָק געווען אָפּגעליידיקט און

דער אַריינגאַנג אין לאַגער געשלאָסן. בלויז אויפן דריטן טאָג האָט מען אַרויסגעפּאַדערט אַרום הונדערט יונגעלייט „אָפּצורייניקן" דעם בלאָק. צווישן די פּעקלעך, שמאַטעס און פאַרשידענע אַנדערע זאַכן, האָט מען אויך געקענט זען עטלעכע צענדליק פאַרגליווערטע קערפּערס פון די קראַנקע און שוואַכע יידן, וועלכע האָבן נישט געקענט מיטמאַכן דעם וועג יענע נאַכט מיטן טראַנספּאָרט. די דייטשן אַליין האָבן זיי דערלויבט אַ לאַנגזאַמען טויט, און בלויז ווען זיי זיינען שוין אַלע געווען אויסגעשטאָרבן, האָבן די דייטשן באַפוילן אויסצורייניקן דעם בלאָק."

וואָס עס טוט זיך אין שטעטל נאָך דער מלחמה ווייס מען נישט. אין סוף 1945 האָבן צוויי ראַזשנאָיער יידן, פאַרנדיק צוריק פון רוסלאַנד, באַזוכט אין שטעטל. די צוויי זיינען: יאנקל שאמשאנאוויטש (יאנקל וויצעס) און נפתלי קאַנטאָראָוויץ (נפתלקע דער גאַרבער). די שטעטל איז געווען כמעט איינגאַנצן אָפּגעברענט, גאַנץ זיינען געווען נאָר די גוייִשע אונטערגאַסן. דער איינציקער יידישער בנין וואָס איז געבליבן שטיין גאַנץ, איז געווען די גרויסע שול. לאַנג האָבן זיי אין שטעטל נישט געקענט בלייבן, זיי האָבן זיך געפילט ווי זיי זיצן אויף אַ בית־עולם. די גויים האָבן זיי אָנגעקוקט מיט אַ פאַרדאַכט וואָס איז אויסגעמישט מיט מורא, אַזוי ווי זיי וואָלטן געפרעגט: וואָס טוען דאָ די מתים?

אין שטעטל האָבן זיך דאַן געפונען צוויי יידישע יונגעלייט, די איינצעלנע וואָס האָבן זיך אויסבאַהאַלטן אין די וועלדער — שמואל בליזנאַנסקי, ארקע גאמערמאנס איידעם, און חיים דוד סאַוואָלסקי, בערל שעפּעס זון, פון דער נייער קאָלאָניע. שמואל איז דער איינציקער וואָס איז געבליבן אין שטעטל און חיים דוד איז שפּעטער אַוועקגעפאָרן צו זיין שוועסטער אין רוסלאַנד.

ראַזשנאָי איז שוין מער נישטאָ. דאָס יידישע שטעטעלע ראַזשנאָי איז אָפּגעמעקט געוואָרן פון דער וועלט. אויף דער לאַנד־קאַרטע פון מעריב ווייס־רוסלאַנד איז דאָ אַ שוואַרץ פּינטעלע, וואָס איז באַצייכנט מיטן וואָרט „רוזשאַני", אָבער דאָס האָט שוין מער קיין שייכות נישט מיט ראַזשנאָי. רוזשאַני איז היינט אַ קליין האַלב־אָפּגעברענט גוייִש שטעטל. די גויים האָבן דאָרט זייער אַ סאַך פרייען פּלאַץ, זיי קענען דאָרט בויען נייע הייזער אויף די פונדאַמענטן און בערגלעך אַש פון די אָפּגעברענטע יידישע הייזער. זיי גייען טאַקע איצט אַריבער וווינען פון דער חזיר־גאַס אין דער שלאָס־גאַס, זיי טראָגן מיט זיך שווערע פּעק, זיי נעמען מיט זייער האָב און גוטס — די פּוכינע קישנס, די קופּערנע קעסלען און דאָס פאַרצעלייענע געפעס, פּראַזשעטענע לעפל און גלעזערנע כוסות, מעשענע לאָמפּן, זילבערנע לייכטערס און נאָך אַזעלכע זאַכן, וואָס זיי האָבן איצט זייער פיל...

די יוגנט אין רוזשאַני, די יונגע שקאָצים און שיקסעס, זיי האָבן קיינמאָל קיין יידן נישט געזען. די אַלטע לייט ווילן מער נישט געדענקען אין די יידן, זיי ווילן אויף שטענדיק עס פאַרגעסן. זיי האָבן שוין צעוואָרפן דעם לאַנגן פאַרקאַן פון אַלטן יידישן בית־עולם, זיי האָבן צעשפּרייט אויף אַלע זייטן די שטיינערנע מצבות פון הונדערטער יאָרן צוריק, זיי האָבן אויסגעהאַקט די סאָסנע בוימער, צעאַקערט אַלע קברים... עס איז אָבער נאָך געבליבן שטיין אין מיטן שטעטל אַ בלאַסער פאַר־יתומדיקע מויער — די יידישע „גרויסע שול". זי שטייט אַן איינזאַמע און וואַרט נאָך אַלץ אויף גאָט, וואָס איז אויך אַ נוקם ונוטר.

לזכר קדושינו

עיירה זו, בה נרקמה מסורת יהודית במשך מאות רבות בשנים; בה חיו אלפי משפחות עבריות חיי משפחה נאים, חיי ענוה וצניעות; בה עסקו בצרכי ציבור באמונה, וחיו חיים של מסירות לטובת הכלל והפרט, ויצרו חיי חברה יהודיים יפים עשרות דורות של בני ישראל, נמחתה ואיננה עוד.

מי פילל, שדור זה של יהודי העיירה התמימים, וביניהם חסידים ועושי צדקה, יהודים טובים, בעלי תורה ודרך־ארץ, ירמס ברגל גסה וטמאה של בזויי אדם, בני עם נאצי?

מי יכול היה לשער, שנוער חלוצי, שרק שערי הארץ הנעולים מנעו ממנו עליה, נוער ער ותוסס, צעיר ורענן, מאמין בתקומת עם ומצפה לאפשרות הגשמת תקותו, המפעמת בלבו, ישמד ויהיה כלא היה?

מי העלה על דעתו, שהבל פיהם של תינוקות דבית־רבן, שנישא בחלל אוירה של העיירה מאז ומתמיד, יאלם דום, ולומדי תורה קטנים אלה, יעלמו מתחת שמי יה?

מי תאר לעצמו, שתינוקות, שזה עתה חזו אור עולם, ירצחו באופן אכזרי ע״י טמאי אדם ובטרם יבינו לאיזו דרגה שפלה הגיע הרוצח הנאצי, יחשך עליהם עולמם?

מי יכול היה לחשוב, שכארבעת אלפי יהודי העיירה: אנשים, נשים וטף, אנשים תמימי דרך ובעלי שאר רוח, יעלו בעשן כבשני טרבלינקה ויהפכו לאפר.

אף איש מבני העיירה לא חזה זועות קודרות אלו, שאי אפשר היה להעלותן על דעת בן תמותה מראש. וקשה לי להאמין עד היום, שאכן קרו דברים אלה בתולדות העולם.

רעננה ותוססת, מתמסרת כולה מתוך אהבה לטיפוח מוסדותיה התרבותיים־חינוכיים והציבוריים־חברתיים, כשקול התורה בוקע בעד חלונות בתי התלמוד־תורה, בתי־המדרש ובתי־הספר שלה, אני רואה עוד את העיירה בעיני רוחי.

אך במציאות המרה העיירה איננה קיימת עוד, ובניה הפכו לאפר ואינם. נשארו ממנה רק שרידים, והם אלה מבניה, שעזבוה עוד לפני בוא השואה הנאצית.

בנים אלה ראו בה אור עולם, גדלו בעיירה, והגיעו בה להכרה יהודית ואנושית. הם יצאוה והביאו את שמה הטוב למרחקים. רבים מהם זכו להגיע לחוף מבטחים במולדתם, והרי הם מוסיפים לארוג את מסכת רוז׳ינוי היהודית במולדתם ההיסטורית, כשהיא אחוזה ומשולבת ברוח החדשה של ארצנו.

כל שאר אלפי בניה, שחיו בעיירה עם פרוץ מלחמת העולם השניה, אינם. ענויי גוף ונפש ומות אכזרי היו מנת חלקם.

אך רוחם של נשמות קדושי רוז׳ינוי וקדושי יתר קהילות גלות פולין וגלויות אחרות כאילו עמד לימיננו בעת מלחמת השחרור, והוא הוא שנתן לנו, לשרידי הגולה ולילידי הארץ, עוז ואומץ, לעמוד בהוד שבגבורה ובתפארת שברוח המפעמת בנו, מעטים מול רבים, ולהביא לשחרור ישראל „ולתת להם פאר תחת אפר״ כדברי הנביא ישעיהו (פרק ס״א פסוק ג׳).

העורך

קדושינו

נזכור את נשמות קדושינו הטהורים, הישרים והתמימים
שהושמדו בידי הנאצים וגרוריהם בימי השואה

ע״פ א״ב של ראשי המשפחות

א.

אב חיים, אשתו פרידה: בן ובת.
אברמוביץ מאיר־הירש, אשתו שיטל־חנה: חיים־איסר.
היה, בעלה דומובסקי ליב ובנם ישראל.
אברמובסקי דב, אשתו רחל: בן ובת.
אגולניק אסתר־רבה — אלמנת מוש׳קה
דוד־נח, אשתו ציפה
עטל, בעלה שלמה׳קה פיטקובסקי: ליובה ומשה.
הינדה, בעלה מיכאל פינטלביץ: 2 ילדים.
אגולניק פרידה־ינטה — אלמנת מיכאל
רחל ומשה, רוזה — ראה חבויניק אבא.
אדלשטין יוסף, אשתו שרה
אשר, אשתו חינקה לבית שיפיאצקי: 4 בנות
מרדכי, אשתו גולדה: 4 ילדים
משה, אשתו שרה: 3 בנות
אהרן־הלל, אשתו חיה.
אדלשטין מרדכי, אשתו פיגל
אלקה, בעלה יצחק יוז׳לבסקי: 3 בנים
פרומה, בעלה חיים אפשטין: בן ובת.
אדף יעקב־אשר, אשתו בש׳קה: 2 בנים (משה) ובת: משקה.
אוברשטין אברהם ואשתו: 3 ילדים.
אורלינסקי אברהם־ישעיהו ואשתו
משה, בעלה וולוול: 2 בנות.
אורלינסקי חצקל — אלמן
בובה, בעלה יצחק אפשטין: 2 ילדים
גולדה, בעלה יהושע גרבולסקי: 2 ילדים
אלתר, אשתו מיליה: חנוך, אברהם ושינדל.
אט מלכה — אלמנת שמואל־ליזר: יפה, דב.
אט מיכאל, אשתו דבורה.
אט משה־ברל, אשתו רחל־לאה
וולוול ואשתו.
איון חנה — אלמנת יצחק: 2 בנים ו־3 בנות
נשואים ובעלים. (סוניה פוקס, בעלה מקליש).
איזנשטין חיים־וולף, אשתו פשה׳לה
משה ואשתו: 2 ילדים
גיטל, בעלה אליעזר קנצפולסקי: 2 ילדים
ברינה, שינה ויעקב (תאומים).
אינקר צבי ואשתו: 3 בנים.
אינשטין יהושע, אשתו חיה
יואל, אשתו רחל: חיים, חסיה וברינה
שמעון — ראה ליסקובה
איצ׳ה־מאיר ואשתו: 3 ילדים
סימה, בעלה שלמה: 2 בנות
חנה־רוז׳קה, בעלה ליבקה מובשוביץ: 3 ילדים.
איצקוביץ בת־שבע — אלמנת אליהו: יצחק.
איצקוביץ משה — אלמן: אברהם
חיה, בעלה אפרים קוניצה: ראובן, פרומקה, רבקה, ברינה ובת
הדסה, בעלה משה וינשטין: ראובן וחנה
סוניה, בעלה יחזקאל: ילדה.
אלפר אברהם־שלמה, אשתו ריזל מרקה
פסל — אלמנת חיים: מגדל׳ה וחנה.
אלפרשטין חיה, פשה׳קה — אפשטין בנימין.
אלפרשטין, אלמנת דוד: 3 ילדים.
אלפרשטין יוסף, אשתו עטל: דוד, טיבלה והינדה.
אניש שרה — אלמנת ברל:
משה, אשתו רחל: אהרן, לאה, יקותיאל והשל
יוסף, אשתו דבורה: מוטל וגיטל
מושקה — שפיטלניק — ראה פבלובה
פרל — לבנקוב — ראה קונסטנטינובה.
אפשטין אלתר, אשתו אסתר: רוזה וזושה
אפשטין אלתר, אשתו מירל: צ׳רנה, שמואל
שינה־גיטל — ראה ביאלוביצקי מינדל.
אפשטין אלתר בר׳ משה־אהרן, אשתו חיה
5 בנים.

אפשטין ברוך, אשתו שרה־ביליה
גדליה ,אשתו רבקה ; שפרה ובעלה : בת
מאיר־זונדל וליבל.
אפשטין חוה : חיים, שרה ופרלה.
אפשטין חיים־ברל, אשתו מיכליה
גדליה, אברהם והניה׳לה.
אפשטין חנה וכלתה שרה׳קה : 4 בנות.
אפשטין ידידיה, אשתו חיה : 10 בנים
(סוניה, חנה, יהודית, רחל, יוסף, אליעזר,
ליפשה, פסח ועוד 2).
אפשטין יעקב־אשר, אשתו סוניה
יום־טוב ואשתו : נעמי.
אפשטין יעקב־ראובן, אשתו נחמה
חצקל, אשתו לאה : 3 ילדים
חיים — ראה אדלשטין
יואל, אשתו דינה : 2 ילדים
מלכה — ראה שוסטר.
אפשטין ארים ואשתו : נעמי ובעלה
וזיסל.
אפשטין מרדכי־יעקב ואשתו
מאיר, אשתו צילה : 3 ילדים
ליבצ׳יק ולאה.
אפשטין אלתר ,אשתו עטל
אחותו בת־שבע, בעלה חצקל : בן ובת
(חוה׳לה).
אפשטין ראובן, אשתו ביליה־מירל.
אפשטין משה׳קה בן שמחה־יוסף,אשתו
מונדז׳ה : 2 בנים
אחותו רבקה ובעלה ; אסתר — ראה
קליבנסקי.

ב.

באיר מוטל בן אבא ואשתו : 3 ילדים
משה בן אבא ואשתו : 3 ילדים
עוד בן אבא ואשתו : 2 ילדים
אחותם צירל ובעלה : 2 ילדים
אחותם מושקה ובעלה : 2 ילדים.
באיר שמואל ואשתו : יהודית
ובן נשוי ואשתו : 2 ילדים.
באיר בליומה — אלמנת אבא : מוטל,
אלקה ובת
משה׳קה ובעלה ליבל : 3 ילדים.
בביץ׳ אברהם־ליב, אשתו רישל : אליעזר,
הירשל, חיים, פיגל.
בביץ׳ משה׳קה ואשתו : אברהם, צבי, פיגל,
מנחם.

בביץ וולוול ואשתו: 2 ילדים, אחותו מרים.
בביץ׳ פוליה בן ליב, אשתו ליבה: 2 בנות
2 אחיות נשואות : 4 ילדים.
בביץ׳ אסתר — אלמנת שמואל־יהודה׳ל :
יוסף, אשתו חנה־שרה
ליבה, בעלה סוכורניצקי ליבל
אלמנת יששכר : 2 בנים
פשקה, בעלה לויצקי : 4 ילדים.
בולגץ׳ אברהם ואשתו : 2 בנות
אחיו משה׳קה.
בולגץ׳ אסתר, אלמנה
יצחק ואשתו : 2 ילדים
ליבל ואשתו וילד
בליומ׳קה ובעלה ואחותה : רבקה.
בולגץ׳ בנימין, אשתו צ׳רנה: בנם חיים
ואשתו
חינקה, בעלה חוניה סוקולובסקי ואחיה:
אליעזר.
בולגץ׳ יצחק, אשתו ריצה : שינה וזלטה.
בולגץ׳ משה ואשתו שינה־רשקה : איטשע,
ליבקה ובן.
בורובסקי משה, אשתו ברכה: בן ו־2 בנות.
ביאלוביצקי ישראל, אשתו שפרה
הירש, אשתו טמה : 2 ילדים
חנה וחשה׳קה.
ביאלוביצקי מינדל : חיים ואשתו שינה
גיטל : בן.
בילאוס ישראל, אשתו ליבקה : 2 ילדים
אחיותיו : פיגל, חנה׳צ׳ה ובעלה
אחיו : יצחק ודוידל.
בם שמשון, אשתו מטליה : 4 בנים.
בלקין הניה.
ברוידה רחל : דוד ואשתו טיבל: 4 ילדים
נח ואשתו : בת.
ברון יצחק, אשתו ביליה : לאה.
ברון מרדכי, אשתו אלתה
שפרה, בעלה משה סוקולובסקי: 2 בנות
ברינה ובעלה
ינטה ,יעקב ומרה.
ברזובסקי רפאל, אשתו טיבה
בילקה ובעלה
רחל ובעלה : 2 ילדים
איצ׳ה־יושה, אשתו יוכה.
ברמן דוד ואשתו : יהושע ואשתו: 3 ילדים.
ברמן בניימן ואשתו : בת נעמי.

ברמן משה, אשתו רשהקה: 2 ילדים.
ברמן מרדכי ואשתו: 2 ילדים.
ברמן ריזל: 3 ילדים.
ברסטוביצקי, אשתו פשה׳קה: בן.
ברסטוביצקי ברל ואשתו: 3 ילדים.
ברסטוביצקי טיבה: עובדיה ואשתו:
2 ילדים
ברוך ואשתו: ילד
פשה, בעלה חיים ברזובסקי: 2 ילדים
וולוול.
ברסלין ריזל: שמשון פשה׳קה, מלכה,
בעלה ברל קרליץ: משה׳ל, מוטל.
ברקוביץ סוניה: אליהו, רוזה, יצחק
ושינדל.
ברקנר זידל, אשתו לבית בס: 3 בנות.
ברשצ׳נסקי איסר, אשתו בשה׳קה: 3 ילדים.
בשין שפרינצה: סוניה, בעלה ליסטיצקי:
יוסף
רחל: ראה קליבנסקי.
בשקין אברהם, אשתו חשה: 3 ילדים.

ג.

גבורין צבי: ישראל ואשתו לאה: חוה.
גבורין שמעון, אשתו סוליה.
גבזה שלמה, אשתו צביה: השל ואשתו.
גובר אלתר ואשתו: בת נשואה: 3 ילדים
ליבה, בעלה גרבולסקי אריה־ליב:
3 ילדים.
גובר ברל, אשתו אלקה: איטקה, יצחק
ומלכה
אמו רשה.
גובר מאיר, אשתו חנה ואחותה ליפשה
אלתה, בעלה יהושע גולדיס: שבתי מושה.
גובר מאיר ואשתו: 2 ילדים.
גולדבלט — 3 אחים: הרשל ואשתו ובן
שמרל ואשתו: 2 ילדים
ירחמיאל ושלש בנות: חשה, צפה ובת.
גולדברג אהר׳קה ואשתו: 4 בנות ו־2 בנים
(בן נשוי ו־2 ילדים; שפרה, בעלה וילד.
גולדין מרדכי, אשתו חוה: יעקב, אשתו
יהודית ובתיה.
גולדין משה ואשתו: 2 בנות.
גולדס דוד ואשתו: 3 ילדים.
גוסטובסקי צבי: חינקה, משה׳ל
אליהו, אשתו ציפה: בת
מרים, בעלה נח סלוצ׳ק: בן
אחות צבי — הינדה; אחיו יצחק ואשתו
וילד.
גוסטובסקי יואל, משה, מאיר ומשפחותיהם.
גולדשטין משה־אברהם, אשתו יהודית
רחל — אשת פוקסמן יעקב־מאיר: 2 בנים
נח, אשתו רוזה: משה ובת
מאיר.
גישלביץ — אלמנת חיים בס: שלמה.
גלוזוגוביץ — אלמנה: מאיר.
גלינסקי חיים, אשתו בילקה: 2 בנים.
גמרמן אליהו, אשתו זלדה: אפרים, דוד,
יפה, בעלה אברהם רוטפורט: יוסף
שרה ויצחק, אשתו דובה.
גמרמן אליהו, אשתו זלדה: אפרים, דוד,
פשה.
גמרמן הרשל, אשתו פשה.
גרבולסקי יעקב ,אשתו אטקה
פישל ועוזר.
גרבולסקי יעקב, אשתו אטקה
חנניה, פרלה, אברהמ׳ל.
גרבר ליבה — אלמנה: דובה, בעלה
אהרן אילביצקי ובנה יצחק.
גרינגס אביגדור, אשתו אסתר
זלדה־מינדל ובעלה
דובה־נחמה, בעלה יצחק: 2 בנות.

ד.

דובינסקי ברל ואשתו: 3 בנים.
דוידסון שרה: 3 בנות ובן.
דוברובסקי נכה, אשתו חיה
שורצל, אלקה וליבקה.
דוברין שמואל ואשתו: חיים, מרים.
דומובסקי שלמה ואשתו: 4 בנים.
דיטקובסקי צבי: א) חיים אשתו פרידה:
רחל ומשה; ב) הינדה, בעלה אברהם
פוליק: רחל ודב; ג) יהודה, אשתו
חיה: ראובן, פרץ.
דרצ׳ינסקי אהרן ואשתו: 4 בנים
אמו — אלמנה.

ה.

הרשנהורן משה, אשתו רוזה: שמואל,
נחמה ועוד.

ו.

וולינסקי יצחק, אשתו חנה: יוסף, יוכבד פשה ובעלה וילד.

וולינסקי קוניה — אלמנת משה־ראובן: פשה׳קה ברורמן: 2 ילדים.

ויגודסקי ינטה: עטל

ויגודסקי רבה: שרה, בעלה חיים וליבה׳לה.

ויגודסקי משה ,אשתו צ רנה: לאה ובעלה משה׳ל: 2 ילדים; חיה ובעלה.

ויגודסקי שרה: עטל.

וילנצ׳יק אברהם, אשתו ליבקה: יהודה׳ל, משה.

ויניצקי שמואל־אהרן, אשתו זלדה מרה׳קה, בעלה אליהו שקולניק: 2 ילדים רבקה, בעלה יצחק מאירוביץ׳: 2 ילדים.

וינשטין חיים־זלמן, אשתו משה־פיגל מושקה ובעלה: 2 ילדים.

ויסוצקי שמחה ואשתו: 7 ילדים.

ויצמן ישראל, אשתו זיסל

וישניבסקי מטל:ה: ביליה אפרים ואשתו: יוסף וחנה.

וישניבסקי שרה: בת

ולין ישראל, אשתו טויבה יצחק ואשתו: 2 ילדים אליהו ואשתו: 2 ילדים מוטל, אשתו סימה: 2 ילדים אהרן, אשתו גישה: 2 ילדים שלום ואשתו: 2 ילדים.

וליר ליב־אליהו ואשתו: 6 ילדים.

ולך הדסה — אלמנת ויס: שמריהו, יום־טוב, איטה׳לה.

ז.

זבליבסקי אליהו ,אשתו לאה׳צ׳ה בן ובת — מושה.

זיונצ׳יק פיטל, אשתו מטליה: חיה־דבורה, חנניה, יהודית, אברהם ל.

זז׳ויר ציפה: מוטל, מרישקה ובעלה: 3 ילדים; בן — שוחט ואשתו: 5 ילדים.

זיסקינד משה: יעקב, אבנר ואשתו: ילדה; וולוול, אשתו סוניה.

זלביאנסקי הירש׳ל אשתו לאה׳צ׳ה: יהודית ואברהם.

זלוטניצקי שמחה, אשתו חיה־ינטה וולוול ואשתו.

זלטנר אפרים, אשתו שינה־ליבה: ינטה, יעקב, יהודית, דניאל.

זלטנר יצחק ואשתו: 3 ילדים.

זמוחובסקי ישראל, אשתו בליומה־דלקה דוד ושרה.

זמוחובסקי ישראל, אשתו חנה: ביליה.

זקהים אברהם ואשתו אחות נשואה ועוד אחותו.

זקהים בובה.

זקהים חנניה, אשתו פרידה׳קה.

זקהים דוד, אשתו אלקה: 5 בנים.

זקהים ליפא ואשתו: 3 ילדים.

זקהים מיכאל, אשתו בשה׳קה.

זקהים ניסל, אחיו בנימין ובן־אח — דוד.

זקהים אסתר, אחות ובעלה.

זקהים מרדכי, אשתו חנה: משה קה ואשתו: 3 ילדים.

זקהים ברל־שלמה, אשתו חיה׳קה: רבקה, קרינה ושרה־יוכה.

זקהים משה־מרדכי — אלמן: 2 בנים (שמואל)

זקהים שלמה׳קה, אשתו פיגל.

ח.

חבויניק אבא, אשתו חיה׳צ׳ה איטקה, בעלה אליהו קפלינסקי: צבי ומרים אסתר־חנה, בעלה משה סלונימסקי: צביה, צבי יצחק, אשתו רוזה: אביבה ומוטל בן פישל.

חבויניק פשה׳קה: חיים־דוד, פישל ובת אחות.

חומסקי שמואל ,אשתו חוה.

חזן השל, אשתו פיטשה: פיגל, ביניש, אליעזר, צבי.

חייקין אברהם אשתו מירל: יוכבד, בעלה דוד שורץ: 3 ילדים.

חרדק, אשתו אסתר: 3 ילדים.

ט.

טוכמן הניה: גישה ומשה.

טוכשנידר, אשתו לאה: בת אחותה — ליבה׳קה.

טורינסקי יעקב, אשתו ליבה: מינה, אסתר.

טורינסקי מוטל, אשתו צביה
שמואל, אשתו פרידל: זיס׳לה ועוד בן.
טורינסקי ישראל, אשתו רוזה: 3 ילדים.
טרן דב־ברל, אשתו אסתר: חיים וניסן
אחיה — אלתר ליפשיץ.
טרן משה: גיטל ובעלה: 3 ילדים
דובה ובעלה: 3 ילדים
שרה־לאה — ראה נוביק.

י.

יוסלביץ׳ יוסף, אשתו דווש׳קה: נחמה, ברכה ובת.
יזרניצקי נחום־פסח, אשתו פרידה: 5 בנות ובן.
יזרניצקי עזרא, אשתו מרים: ילד.
יזרניצקי שלמה, אשתו פרל
מרים, בעלה מוטל שקלווירביץ:
ברוך, זלטה
רבקה, בעלה יעקב פיטקובסקי: ילד.
ילסקי משה, אשתו מלכה
רחל ובעלה: 2 ילדים
שרה.
ינקלביץ׳ אליעזר ואשתו
הרשל ואשתו
2 בנות (אחת נשואה).

כ.

כץ משה, אשתו טויבה
בן, אשתו ליבה.

ל.

לב יעקב־מיכאל, אשתו ציפה
משה, אברהם, שרה ורבקה
נחמה ובעלה.
לבנבוק הירש, אשתו רבקה
לאה׳קה, חומקה, בנימין ובת
ואחיו: יעקב ובנדט.
לבנבוק אשת הירש: 3 ילדים.
לבנבוק מאיר, אשתו אטקה: 3 ילדים.
לבקובסקי יעקב־זלמן, אשתו שינה: 3 ילדים.
לוינב פרומה־לאה: חיה, דוד ואליהו
משה, אשתו נחמה׳קה
שמאי, אשתו חנה: 5 ילדים.
לוינב משה, אשתו דבורה ואחותו: חיה־שרה
לויצקי מרדכי, אשתו ביליה: צביה.
יעקב ואשתו: 2 ילדים
פיגה־איטקה ובעלה.
לויתן יום־טוב, אשתו ינטה: 3 ילדים (שלמה).
לויתן משה־חיים, אשתו מלכה: יצחק
ברל ואשתו: 2 ילדים
ליובה, בעלה רוסוכובסקי: 3 ילדים
יוסף ואשתו: 2 ילדים.
לוריא דב, אשתו ביליה: חצקל אברהם, משה.
לוריא יצחק, אשתו סימה: יוסף, אשתו שרה: ריזל.
ליובושיצקי דב־אליעזר: אהרן, צבי ואשתו: משה.
ליברמן יצחק, אשתו חנה: שמרל, משה׳קה, שמחה
חשה ובעלה: 3 ילדים
שמואל ואשתו.
ליברמן ישעיה׳קה ואשתו: 2 ילדים.
ליברמן מוטל ואשתו: שמרל ואשתו: 2 ילדים
חיים, משה׳קה, צפניה
וחשה — ראה בשקין.
ליברנט אברהם (אָבּר).
לימון אברהם, אשתו רוחמה: שמואל, יעקב.
לימון בנימין, אשתו מרים: 2 ילדים.
לימון ליבל, אשתו סוניה: שמואל.
ליסוביצקי יוסף, אשתו בשה׳קה
משה ואשתו: 2 ילדים.
ליסוביצקי נטע, אשתו גיטל
רחל, בעלה אפלטרג: 2 ילדים (דוד).
ליסקובסקי יעקב ואשתו: צבי ובת.
ליסקובסקי צבי ואשתו: 2 ילדים.
ליסקובסקי ברל, אשתו מרים: יצחק.
ליסקובסקי — אשת ליב: בן.
ליסקובסקי משה־חיים ואשתו: 2 בנים
יוסף ואשתו: 3 ילדים
גדליה ואשתו: 2 ילדים.
ליפבסקי גרשון, אשתו פאַיה.
לנצביצקי רבקה: מוטל, אשתו ליה, ברל ואהרן.
לרמן זידל, אשתו ואחותו שרה.

מ.

מאירסון אליהו, אשתו סוניה: יהודה ובת אמו שרה.
מאירוביץ' שאול, אשתו איטל: 3 ילדים.
מובשוביץ': 2 בנות ובן (רפאל).
מובשוביץ' אריה — ראה אינשטין.
מורקס שמעון, אשתו שרה: צבי. ובת
מושקובסקי יקותיאל ואשתו: 2 ילדים.
מזור חיים, אשתו לאה: יעקב.
מז'יבובסקי רבקה־לאה: חיים, אשתו חנה: 3 ילדים
חנה — ראה קנציפר.
מיכנובסקי יוסף, אשתו איטקה: רוזה, בליומה, גצל.
מילר, אשתו ג'ניה — מפליטי פולין.
מינקוביץ' ברל, אשתו סימה
משה ואשתו: 2 ילדים
אברהמ'ל ואשתו
סוניה ובעלה.
מלר מרים: אפרים, אשתו הליה
אברהם ואשתו: אסנת
שכנא, אשתו פיגל: נחמה
אסתר, בעלה משה מרמינסקי: שלמה.
מרדוכוביץ' אלתר, אשתו דליה'קה:
פרדל ובעלה: 2 ילדים
יצחק ואשתו.
מרוצ'ניק יחזקאל, אשתו סוליה:
מינקה, אברהם
רחל — אלמנת אליעזר בקרוביץ:
יוסף, משה, רפאל
פיגל, בעלה אהרן גוסטובסקי.
מרוצ'ניק שרה — אלמנת צדוק
יוסף, יעקב־מאיר, משה
מרים, בעלה זושה רוזן: 2 ילדים.
מרוצ'ניק מרדכי, אשתו דבורה־גולדה
שלמה'קה ואשתו: 2 ילדים
זלמן ואשתו.
מריינה משה, אשתו חיה־שרה
יהודה ואשתו
צביה ועוד בת.
מרמינסקי רפאל ואשתו
חנה ובעלה
משה — ראה מלר.
מרנץ דוד, אשתו שרה: 3 ילדים (חיים, צבי).
משצנין משה־זלמן, אשתו ויצ'ה
שמואל ואשתו: 2 בנות.

נ.

נוביק יונה, אשתו שרה־לאה: צבי, שינה, ובן.
ניבורסקי יצחק ואשתו: 3 ילדים.

ס.

סגל אליעזר, אשתו ביליה: מלכה, בעלה יהושע רזניק: בן.
אפרים
סובול אליעזר, אשתו טמה: נכדתם — חסיה.
סויטיצקי אפרים: ארנה
דוד.
סולץ זלדה: 3 בנים.
סוקולובסקי — אלמנת נחמן: שמואל.
סוקולובסקי איזיק, אשתו חנה: דוד־נח, יעקב, שמעון, עטל, מיכליה ומרים.
סוקולובסקי ברוך ואשתו: 3 ילדים.
סוקולובסקי ברל.
סוקולובסקי חיה ובעלה: 3 ילדים.
סוקולובסקי ליפא ואשתו: 2 ילדים.
סוקולובסקי בני פשה ויצחק־ראובן
ריזל, בעלה זידל קפלן: 8 ילדים
מיכליה, בעלה אליהו: 4 ילדים
משה'קה — ראה ברון מרדכי
וולוול ואשתו: 2 ילדים
מאירים ואשתו: 2 ילדים.
סוקולובסקי שלמה'קה, אשתו שינה: 7 ילדים.
סורוקה יהושע, אשתו לאה: אסתר ובעלה: 2 ילדים.
סידלניצקי שלמה, אשתו דבורה: שמעון
בת ובעלה: 2 ילדים.
סידרנסקי אליהו, אשתו בשה.
סידרנסקי רחל־לאה: שרה'קה, בעלה יוסף: בת.
סלובטיצקי יהודה'ל, אשתו דבורה־זיסל
יוסף ואשתו: 3 ילדים
חנה שבצ'יק: 3 ילדים
אלמנת בנו הבכור: 3 ילדים.
סלובטיצקי פיגה־רחל: משה'קה ואשתו: 2 ילדים

שרה, בעלה אהרן: 5 ילדים
פרומקה וזלדה.
סלוניסמקי רבקה: מאיר, דבורה,
אידה, בעלה יוסף סנובסקי: 2 ילדים.
סלונימצ׳ק איזיק, אשתו זלדה
אידל, אשתו אלקה: 2 בנות
ציפ׳קה — ראה אגולניק אסתר־רבה
הירשל; עוד בת ובעלה: 2 ילדים.
סלונימציק חיים, אשתו חיה: דב, רוחמה
נכה, בעלה משה־צבי: 2 ילדים.
סלוצקי שלמה: טודל, חיה וסוניה.
סלמן שינה־אלקה: יצחק ואשתו: 3 ילדים
שלמה׳קה ואשתו: 3 ילדים
מנדל ואשתו: ילד.
סלמן חיים־איצ׳ה, אשתו חש׳קה: 4 ילדים.
סלמן — אלמנת טוניה: חנה־שרה ובעלה
שמואל אינקר: ראובן, טוביה, אידל
גוטה ובעלה: 3 ילדים.
סלמן רבקה: גוטה.
סלצקי שמואל, אשתו שרה: מיכאל.
סמזונוביץ וולוול ואשתו: 4 ילדים.
סמסונוביץ מרדכי.
סמסונוביץ ויצ׳ה: תמרה — אלמנת שמואל
ובניה: משה, מאיר, הרצל
רחל, בעלה שמואל אלברג: מרים, משה,
יצחק ושבתי
מנוחה — אשת יעקב ובנם: יצחק.
ספיר שבתי, אשתו טרינה: חיים, אהרן,
מלך.
ספרוביץ גצל, אשתו גיטל: אהר׳לה, קרפל.

פ.

פאיקוב אברהם־יצחק, אשתו אסתר.
פדוה אריה, אשתו ליבה: פרומה, דב.
פודרויסקי מאיר, אשתו ריזל
ינטה ובעלה: 3 ילדים
גיטה ובעלה: 3 ילדים
דוד, רבקה.
פודרויסקי בצלאל ואשתו: 2 ילדים.
פוליק דוד, אשתו חיה: 3 ילדים
אם חיה — אלמנה.
פוליאק זידל ואשתו: 6 ילדים (רחל,
משה־דוד אשתו חנה: 2 ילדים).
פומרנץ אליהו, אשתו הניה: 3 ילדים
פומרניץ ישראל־אליהו, אשתו חיי׳קה:
3 ילדים.
פומרניץ משה, אשתו רבקה־לאה
זידל, אשתו בילקה: טוביה, בנימין, מיליה
מרדכי, אשתו לאה: ילדה
אברהם ודינה.
פוקסמן אברהם־ליפא, אשתו חנה
משה־מאיר ואשתו: 2 ילדים
שרה־דובה ובעלה: 3 ילדים
שינה־שצירקה ובעלה: 3 ילדים.
פוקסמן אהרן־מרדכי, אשתו חשה־מלכה
לוי, אשתו נכה: 3 ילדים
שפרה, בעלה דוד רובינוביץ: ליבה
שרה, בעלה טוביה לב
שמואל וחנוך.
פוקסמן רחל: לאה ובעלה: 3 ילדים
שינה ובעלה: 3 ילדים
אברהם־מאיר — ראה גולדשטין.
פוקסמן מרדכי ואשתו: יקותיאל, משה
ועוד ילד.
פוקסמן שמואל, אשתו שרה: פיגל ושינה.
פוקסמן ברינה: משה וראובן
זליג ואשתו: 3 ילדים.
פורמן יחזקאל, אשתו פש׳קה: דב, יעקב,
ליבלה
אחותו קרינה־צירל; בן ובת.
פיטקובסקי אהרן יעקב ואשתו.
פיטקובסקי ברל, אשתו איטקה
משה׳קה, אשתו סוניה: ילדה.
פיטקובסקי חיים־לייזר: 2 בנות ו־2 בנים.
פיטקובסקי יעקב, אשתו חיה: עקיבא
חינקה וילד ליוסה ואחותה רבקה.
פיטקובסקי ישראל ואשתו: אלקה.
פיטקובסקי משה׳קה, אשתו פרידל:
סימה, גישה, סוניה, נשואות וילדים.
פיטקובסקי ליבר, אשתו בליומה
דבורה ובעלה: 3 ילדים
דוד ואשתו: 2 ילדים
שמואל, מרדכי, רבקה
נעמי ובעלה.
פיטקובסקי מרדכי ואשתו: 4 בנים
נשואים ונכדים.
פיטקובסקי פיטל, אשתו חוה
פרומה, יעקב, פרידה־אלקה
חינקה, בעלה יצחק ויסוצקי: 3 ילדים

ו־3 ילדים (יונה)
אחותו פרדל ובעלה.
פיטקובסקי ראובן, אשתו מרים: חנה ובעלה
משה, שפרינצה.
פיטקובסקי שינה: גישה ובעלה: 2 בנות
דוד, אשתו אלקה: ילדה
לאה־שושה, נעמי.
פיטקובסקי שמואל־ליב — אלמן
ישעיהקה, אשתו חומה: 2 ילדים (פשה)
הרצל ואשתו; יהודה׳ל, אשתו צירל:
3 ילדים
אליהו ואשתו; מאיר ואשתו: ילד;
ושלמה.
פיטקובסקי שמחה: רחל, בעלה שאול
ינטה, בעלה אשר: ילדה
חיים־דוד ואשתו: 2 ילדים.
פינברג מרדכי ואשתו: בשה, בעלה יהודה׳ל
פינברג: 2 בנות
שלמה, אברהמ׳ל, פיבל ועוד בן.
פינמן מרדכי־יונה, אשתו רחל.
פינס איסר, אשתו פרומה: אסתר, יצחק.
פינס אליהו־עקיבא.
פינס פיגל ואחותה סוניה.
פינקל זלמן, אשתו חסיה
צבי, אשתו מאיה: בן ובת
סוניה: 2 ילדים.
פינקל יעקב ואשתו: משה׳קה ואשתו:
3 ילדים.
פינקל מַניה ואשתו: 4 ילדים
אחותו שרה־פרומה, בעלה נתן: 5 ילדים.
פלוטניצקי גרשון, אשתו פיגה־אלתה
בת, בעלה ליבל: 2 ילדים.
פליטים מפולניה: פקרסקי, שורצברג
ואשתו וילד ועוד ועוד.
פפש גדליהו ואשתו: פיבל, רוזה.
פפש הירש.
פרברמן אברהם, אשתו פרומה: 2 ילדים
(שרה).
פרבר משה ואשתו: 2 בנים ו־4 בנות
(חנה, סנדר, הירש) נשואים ונכדים.
פרדר וולול, אשתו מרה.
פרידמן יהודה׳ל, אשתו רחל
עטל — ראה קרוליצקי.
פריפשטין אלתה: נכדתה פויגל, בעלה
גרשוני: בן.

פרצוביץ אליהו, אשתו גיטל: 5 ילדים.
פרצוביץ — אלמנת קלמן
בתה שברינסקי: 3 בנים (בנימין, נחום)
ברדך וולף, אשתו פרידה: 3 בנים
(משה׳ל, יצחק ובת).
פרצקי יעקב, אשתו בשה־לאה
אחותה פרומה־הינדה ובעלה.

צ.

צוקרמן נתן ואשתו, אמו ואמה.
צמח יעקב, אשתו אלקה: ליבל,
אסתר, בעלה מאיר: בת.
צ׳רויטיצקי מרדכי־יהודה׳ל, אשתו חנה
חיה, בעלה ישראל וינברג: 3 ילדים
חינקה ושלמה׳קה.
צ׳רניחוב עקיבא, אשתו רישל
אברהם־יצחק, הניה ותאומים.
צ׳רניחוב שרה: אברהם, ישעיהו,
אסתר, צביה, רחל והינדה.

ק.

קגניצקי יעקב־הירש, אשתו ריזל: אהר׳לה.
קגנסקי אברהם ואשתו
יוסף, אשתו סימה: 2 ילדים
ויכנה.
קגנסקי ברל־ליב, אשתו רבקה
יוסף ואשתו
אברהם, הירשל ורוזה.
קגנסקי נח ואשתו: חנה,
שמואל, אשתו רישל
ציפקה ובעלה.
קובנסקי ברל, אשתו ינטה: 3 ילדים.
קובנסקי חנן, אשתו טיבה: חוה.
קובנסקי ריקליה, בעלה שמואל
דבורה, בעלה זליג לביצקי: מוטל
פרל ובעלה
מוטל.
קוניצקי גרשון, אשתו בש׳קה: יצחק,
פיגל, שינדל, שמעון
קולודני פיגל: סוניה, בעלה אפרים
גוסטובסקי: משה הרשל; פרידל: ראה
טורניסקי.
קוליה מנדל, אשתו אסתר.
קוניצה אליעזר ואשתו: 3 ילדים.

קוניצה יוש׳קה ואשתו: גולדה, ויכנה, יהודית.
קוניצה אליהו, אשתו לאה: יעקב, משה, יהודה׳ל, פרידה, ויכנה.
קוניצה שלום, אשתו רינה: גולדה, מיניה ויכנה.
קוסובסקי גיטל: חיים־מרדכי ואשתו: 5 ילדים.
קוסובסקי ניסן, אשתו מיטה: 2 ילדים.
קטוק, אשת יוש׳קה: יונה, ובת.
קימלמן חיים, אשתו מרה: ברוך.
קליבנסקי גיטל: משה־אליהו, אשתו רחל: רוזה וליובה
איסר, אשתו אסתר: ילדה
יצחק, אשתו: 2 בנות.
קליקה בנימין, אשתו דבורה: 4 ילדים אמו.
קמינר — אלמנת הד״ר: רעיה ובעלה: בן.
קמנצקי ד״ר ואחותו.
קמניצקי פנחס, אשתו דובה
בשקה — ראה שקולניק
חינקה, חומה
רבקה ובעלה: ילד.
קן משה, אשתו יכנה: 5 ילדים.
קנטורוביץ דובה: בת.
קנטורוביץ ישראל ואשתו: שמעון, יצחק, טיבה, נפתלי, בת, חנה.
קננוביץ שינה־בליומה: מוטל, יהודה.
קנציפור מוטל, אשתו חנה: 3 ילדים.
קסטיליניץ יעקב ואשתו: 4 ילדים (רבקה).
קפיץ פרל: מרים, אסתר, הרשל, דוד־ליב ואשתו: 4 ילדים.
קפיץ שכנא ואשתו: נח ואשתו: 4 ילדים
שפרה, בעלה דוד־נח בולגץ: 4 ילדים.
קפלינסקי משה, אשתו חומה
דובה — ראה גמרמן
סוניה, בעלה שמואל: נחום
רוזה — ראה קפלן יוסף
שלמה.
קפלן הרצל, אשתו ברכה: כלתם קיליה: ישעיה׳קה
בת ובעלה: 3 ילדים.
קפלן יוסף, אשתו לאה: נחמה,
סוניה ובעלה: 2 ילדים.
קפלן יעקב, אשתו מיליה: 3 ילדים.

קפלן משה, אשתו צירל
יוסף, אשתו רוזה: שרה׳לה
אטקה ובעלה: 2 ילדים.
קפלן משה, אשתו מיניה: 3 ילדים (דליה, אברהם),
אחותה שרה ובעלה: 2 ילדים.
קפלן ראובן ואשתו
יששכר ואשתו: 2 בנות
דובה.
קפלן שרה: בת, בעלה שכנא.
קצין ביניש ואשתו: 4 ילדים
אמו — הינדה.
קצין הירש ואשתו.
קצין ראשה: שמואל, ברוך, צבי
מנדל ואשתו: 3 ילדים.
קרבצ׳יק לאה.
קרבצ׳יק שמואל־חיים, אשתו סליה; 2 בנים ו־3 בנות.
קרבצ׳יק שלמה, אשתו לאה: 3 ילדים.
קרולינסקי אנשל, אשתו חנה
משה׳ל, ינטל, דובה
אמו בליומה מירקין.
קרוליצקי פרידה: מרדכי, אשתו עטל: 2 בנים
אסתר ובעלה: ילד.
קרינסקי ואשתו: משה, חיה׳קה
יהודה: ראה שוליצקי.
קרליצקי אלתר: שמחה, אשתו רבקה: 3 ילדים
וולוול, אשתו הניה: 2 בנות
חיה ובעלה: 3 ילדים
ידידיה ואשתו: 2 ילדים
חיים ואשתו: 2 ילדים.
משה ואשתו: 2 ילדים.
קרפליביץ חצקל ואשתו: 3 ילדים
אמו — ריזל.
קרפליביץ יהודה־ליב, אשתו קרינה
משה׳קה ואשתו: 4 ילדים
פישל, אשתו שינה: 3 בנות
רפאל ואשתו: 2 ילדים
עזריאל ואשתו: 2 ילדים
2 בנות.
קרפליביץ מאיר, אשתו ויכנה: צבי, מלך, יהודית קרפל
אמו — בשקה.

קרשינסקי, אשתו חנה־ליבה
טוביה, אשתו חיה־שרה: 3 ילדים
ליבל — ראה ליסקובו
בת.

ר.

רבינוביץ השל ואשתו: ידידיה, שמואל
אחותו שינדל ובעלה: 2 ילדים
אחיו יעקב־אשר, לאה׳קה.
רובינוביץ אליעזר, אשתו בילקה; יוסף
דוד — ראה פוקסמן אהרן־מרדכי.
רובינס צירל: 3 בנים (אפרים ובת נשואה).
רודצקי אליהו: דוושה, זליג, בנימין, ברל
יעקב ואשתו: 2 ילדים
זלדה ובעלה: 2 ילדים.
רודצקי יעקב.
רוזן הדסה ובעלה: 3 ילדים
ועוד 3 נפשות.
רוזנשין אטקה: שמחה ואשתו: 2 ילדים
רוזה, בעלה משה יקימובסקי: בת
ליבל.
רוטבורט בובה: מרדכי.
רוטשטין חיים־זרח, אשתו היגדה
דבורה; סוניה, בעלה שבתי״ל בורשטין:
יעקב ובת
אשת יצחק נחמה: מנחם
לאה, בעלה מוטל לנצביצקי: ליבל ובת
אביגדור.
רוטשטין שינה: אהרן ואשתו: 3 ילדים
בילקה — ראה פומרניץ זידל.
רוחמס טויבה: זלמן־מנדל, אשתו צביה:
6 ילדים
פשה־לאה, בעלה זאב פלדמן: 3 ילדים
יוכבד, בעלה אריה לסקובסקי: 3 ילדים
אברהם־יצחק ואשתו: אליעזר.
רוחמס מרדכי־אהרן, אשתו ביליה־חיה
וולוול ואשתו: 3 ילדים
בן ו־3 בנות.
רושקין ינטה: מיטה, בעלה ויצל: ילדה
בני יהודה: רחל ושלום.
רזניצקי — אלמנת ראובן: משה ויוסף.
רזניצקי חיה: מַכס ואשתו: ילד
שרה, בעלה יצחק בביץ: 2 ילדים
שמעון־נתן.
רטנר יעקב ואשתו: 4 בנים.
ריזקין זליג, אשתו רחל: אריה
סוניה, בעלה פיבל
אחותו: תופרת.
ריזקין חיים־אליהו, אשתו אסתר: 2 ילדים.

ש

שבזין ראובן, אשתו מַשה
אריה ואשתו: 3 ילדים
דוד ואשתו: 3 ילדים
פיגל׳ה ובעלה: 3 ילדים
שמחה־רוק; רצען ואשתו: 3 ילדים
אשת מאיר: 4 ילדים.
שוליצקי שרה: בן, ברל, אשתו הינדה;
מַשה, בעלה יהודה׳ל קרינסקי: 3 ילדים
משה־יהודה׳ל, יוסף, יונה.
שוסטר צבי, אשתו מלכה: ינטה וסנדר.
שורץ אליעזר: בתו אלמנה: ישעיה׳קה.
שטין שרה: שמואל־הרש, אשתו גיטל:
פניה, זלטה, גולדה
מריש׳קה, בעלה גדליה שקלירביץ:
משה׳ל ופניה
הניה, בעלה הרצל: ילדה.
שיביץ שינה: יהושע ואשתו: בת.
שידלובסקי יעקב, אשתו גולדה: 2 ילדים
אמו ואחותו.
שיפיצקי הרצל, אשתו ציפה־מיניה:
רבקה וסנדר.
שיפיצקי חיה־שרה: יואל, אשתו חיה׳קה:
3 ילדים
(בת נשואה: 2 ילדים)
יצחק, אשתו פרידל: 2 בנים
הניה, בעלה יונה סוקניק: 3 ילדים.
שיפיצקי יעקב־ברל: שלמה׳קה.
שיפיצקי שרה: דובה, בעלה ברוך:
3 ילדים.
שיפיצקי ברוך ואשתו: 3 ו־יעקב.
שיפרך — אלמנת מוטה־איטשע
נח ואשתו: 4 ילדים
משה ואשתו: 3 ילדים
לאה, בעלה ברודה: 3 ילדים.
שלוטה ואשתו.
שמוקלר ליבה, אשתו שינה: רבקה, חיים־
יוסף, מיכאל.
שמידט משה ואשתו: בן ואשתו: 2 ילדים
בת ובעלה: 3 ילדים.
שמרקוביץ׳ בונים, אשתו שרה: אברהם
ואשתו: 2 ילדים

גדליה, מאיר, אשתו אידה: 2 ילדים
יונה ועוד אחות.
שמש פיגה — אלמנת מרדכי:
אליהו, אשתו לאה: 3 ילדים
שרה, ויכנה, רחל, בעלה משה: ליובקה, אליעזר.
שמשינוביץ צבי, אחותו יכנה, בעלה פרקל: מלכה
אחיו: משה, אשתו בשקה: אברהם, שמעון
ליבל, אשתו ציפקה: בן ובת.
שמשינוביץ דוד, אשתו טיבה.
שנידר דוד, אשתו ריזל: אסתר־נכה
ובעלה: 2 ילדים
מוטל, אלם.
שפילר חנה וחתנה גירשטין — פליטם מקליש.
שפירא מרדכי: טיבל, הרשל,
פיגל, בעלה שמשון־הנך אורבוך: שלום, חנה, טיב׳לה.
שקולניק יוסף, אשתו סימה: חיה, רבקה, שמעון, אריה ושמואל (רבקה נשואה וילד).
שקולניק יצחק, אשתו בשקה: 2 ילדים
אחותו — אסתר.
שקולניק משה: ליבל, צדוק, גיטל ובעלה: 3 ילדים
רבקה ובעלה: 3 ילדים.
שקולניק אליהו ואשתו: 4 ילדים;
אחותו רבקה, בעלה ישראל ברסטוביצקי: 2 בנים.
שקולניק תהילה — אלמנת אברהם־ליב.
שקלירביץ׳ חצקל ואשתו: 3 ילדים.
שקלירביץ׳ שרה־ביליה: דבורה, בעלה יהודה׳ל מרמינסקי: 2 ילדים; מאיר,
אשתו מניה לבית קנצפולסקי: 2 ילדים.
שר אהרן ואשתו: 3 בנים.
שרמן פשה׳קה: שמואל, פיגלה
אחותו חיה׳קה ובעלה: 3 ילדים
אמו: ביליה.
שרשבסקי שבתי: אברהם, אשתו מרים: 2 ילדים.
שרשבסקי זאב, אשתו טובה
הניה, בעלה בנימין ברט: אידה
חנה׳צ׳ה, בעלה אברהם כצמן: רחל, רבקה
רוחמה: ראה לימון אברהם ירחמיאל ואשתו.
שרשבסקי פועה ואשתו: אברהם, אהרן, אשתו לבית ויסוצקי: ילד.
שקולניק בובה: בן ובת.

שאר הקדושים ששמותיהם לא נמסרו

ת. נ. צ. ב. ה.

קדושי פבלובה

שפיטלניק אלתר, אשתו חיה־שרה.
רויטבורט מנדל ואשתו: ילד.
רויטבורט אלמנה: רבקה, חיה, הודל.
סבולסקי דב, אשתו מושה: רחל, בעלה
שלמה באיר: 2 ילדים
שולמית, אלקה, מיניה, צירל.
לוין משה, אשתו שושה־אסתר: חשה.
לוין ליב, אשתו רבקה: ישראל, אשתו: בן. רכטשריבר ואשתו.
לוין שרה: פשה, בעלה ברל: 2 ילדים;
משה; מרה.
קוסובסקי ברל ואשתו: 5 ילדים.
רובינשטין פיבל, אשתו ציפה: הרשל,
מליה, חוה, יצחק, פרידל, בעלה חיים:
2 ילדים; ליבל ואשתו: 2 ילדים.
רובינשטין (חרשת): יצחק ואשתו: ילד;
בת נשואה.
לסקובסקי שמואל, אשתו חמה׳קה: 2 ילדים.
לסקובסקי מרדכי, אשתו פשה־רחל: 3 ילדים.
שורץ יוסף, אשתו רוטה: לא ובעלה: בת;
חשקה ובעלה: 2 ילדים
שבתי, יצחק
חנה, בעלה ישראל־אהרן: פרומה־מרה, איצ׳ה־ליב, חנניה, שמחה
אחותה שרה־חשה, בעלה אברהם באיר: 6 ילדים.
שרשבסקי יצחק, אשתו זלטה: נחמן,
אשתו פרידל: ילד
ישראל־אהרן ואשתו: 3 ילדים.

משצנין יעקב, אשתו איטה: 3 ילדים (משה׳ל, חוה).
מלר שינה־אלקה: יקותיאל, פשקה, פיבל.
סבולסקי אליעזר ,אשתו יהודית: מוניה ובעלה: 3 ילדים.
קפלן אליעזר ואשתו: גיטל ובעלה: ילדים;
שרה־רבקה ובעלה: 2 ילדים
שבתי, אשתו איטקה: 3 ילדים.
קוסובסקי ולול ואשתו: נכה ובעלה: 2 ילדים; חיה־לאה ובעלה: 2 ילדים; שושה־רחל.
קרבצ׳יק שושה: נכדה אברהמ׳ל ואשתו; שמואל ואשתו: 8 ילדים.
ברנשטין זונדל, אשתו ברכה: הניה; מַשקה, בעלה ליבל: 2 ילדים.
קרליץ אליעזר־חיים, אשתו בְרינה־ליבה: אסתר, בעלה משה רוזנבוים: 2 בנות.
וילנסקי חיים־הירש׳ל, אשתו צ רנה: מרים, מוטל.
וילנסקי שמעון, אשתו לאה: 2 בנות, בן, בת נשואה: ילד
וילנסקי שינה־בליומה: 6 בנים נשואים וילדים.
קוזק פרידה־לאה: חנן אשתו פרידל: 6 ילדים.
יצחק אשתו: 3 ילדים; חיה, בעלה משה־אהרן שולקס: 4 ילדים
פשה, בעלה יוסף לוין: בן.
דלוגולנסקי אצ׳ה (ברקוביץ) ובעלה: 2ילדים.
לוין חצקל: משה׳ל ואשתו: ילדה;
ליבל ואשתו: 2 ילדים
חוה ובעלה: 3 ילדים.
שולקס אלתה: נכה, בעלה יעקב: 3 ילדים;
מיכאל ואשתו: ילד;
אליהו שולקס ואשתו: 2 ילדים;
רחל ובעלה — משגיח הישיבה: ליב.
מרינה רבקה: חיה בילקה, יוסף ועוד בן.
לסקובסקי יהודה׳ל ואשתו (ויסוצקי): 3 ילדים.
לסקובסקי שמואל: איזיק, אשתו: 2 ילדים;
חונק׳ה ואשתו: 2 ילדים;
מאיר ואשתו: ילד;
2 בנות נשואות, לאחת: בן.
לסקובסקי שלמה ,אשתו חנה: 6 ילדים.
לסקובסקי יצחק ואשתו: בן.
לסקובסקי יעקב־ליב:
שמעון, אשתו מיכליה: 2 בנות
הדסה ובעלה: בן.
רוז׳נסקי חיה־רבקה: רחל־לאה ובעלה יצחק־אהרן מולצ׳דסקי: משה־נתנאל ואשתו: 3 בָנים (פשה־לאה נשואה ולה 3 ילדים); נח אביגדור, אשתו מיניה: 2 בנים עם משפחותיהם; פשה, בעלה אברהם־יוסף דלטיצקי: 3 בנים;
ישראל־דוד, אשתו שרה: 5 בנים.
יגוביץ׳ חנה: פרידל, בעלה ולול: 2 ילדים:
מוטל, אשתו שינה: אהרן, יצחק, שמואל, בצלאל, אברהם, פרידל
טודרס, אשתו חיקה: זלמן, איטקה, איצל ובת
חיה׳קה, בעלה חיים מורדצקי: אברהם
רוזקה, בעלה אהרן פרימן: חיה׳לה.
סטרובולסקי יצחק, אחותו מניה ובעלה.
שפיטלניק נח־יצחק, אשתו מושקה: 4 בנים.
סלודובניק רבקה: מַשקה, בעלה קפיץ: 2 ילדים; טילקה ובעלה: 3 ילדים
אברהם ואשתו: 2 ילדים
יגטה ובעלה: 2 ילדים.
מֶלר שולמית: משה׳קה, אשתו רבקה: 5 ילדים (יצחק־יעקב, נחמה).
פרס יונה־ראובן, אשתו חוה:
מאיר, אשתו צירל: 5 ילדים;
יעקב־משה, אשתו שרה־לאה: 6 ילדים
אסתר־ריזל, בעלה קופיץ: אליעזר, דוד;
ציפה ובעלה: בן
חיים־ברל, אשתו רבקה: בנימין;
רחל, בעלה ירחמיאל: יצחק, יהודה, רחל, חנה, שרה־לאה.
קרבציק משה׳קה, אשתו רחל: 3 ילדים.
פרפליוצ׳יק שרה־רבקה:
אלקה ובעלה: 3 ילדים.
שפירא דוד ואשתו: מטות, אשתו פסל: 3 ילדים.
קרפ ליב, אשתו הדסה: 7 בנים.
ברוטן אלטר, אשתו שרה־הניה.
הופמן יצחק, אשתו שינה: אלקה, דב, פיטלוביץ, אסתר ריזל: שבתי, שינדל, פניה, אָדזיה.

קדושי קונסטנטינובה

דיינוביץ חוה: פרומה, בעלה אברהם קצוביץ
שכנא ואשתו: 2 ילדים
פיגה־רחל: 2 ילדים
זלטנר יוסף ואשתו: 2 ילדים
אמו: ינטה ובעלה: 2 ילדים.
פינסקי יעקב, אשתו דוושה: לייבל, שמואל.
שיפיצקי אברהם־הנך, אשתו יוכה: רבקה,
אהרן, אשתו שרה: 2 ילדים.
קרופיק מרדכי, אשתו ובתה.
ולר אליהו, אשתו חיה־פרל: צבי, אליעזר,
נכה, שצ׳ירקה.
פרוק מנחם, אשתו בילקה: זלטקה, ונכד
אחותו חנה: סימה׳לה.
ליפניק איזיק ואשתו: 2 ילדים.
פומרניץ אברהם, אשתו חיה: יצחק,
חשה־ליבה, שלמה, יושקה, ברל.
קרבצ׳יק זלמן־ברל, אשתו פרידל: 5 ילדים.
קרבצ׳יק שכנא, אשתו פיגל: 4 ילדים.
לב זידל, אשתו שינה: 3 ילדים.
אינקר יצחק, אשתו אסתר ובת אחיו רחל.
אינקר אפרים, אשתו לאה: בנימין, אשתו
לאה׳קה: 4 ילדים
ריזל, בעלה אהרן גרבולסקי: 3 ילדים
שרה, בעלה ברל פרוק
ביליה ויעקב.
קגניצקי הניה: מוטל ואשתו: 2 ילדים (חיים)
שבתי ל, אשתו חיה: 3 ילדים.
קגניצקי שמואל־הנך, אשתו בובצ׳ה
יצחק, אשתו בילקה: 2 ילדים (חומה)
חיה, בעלה יוסף גרבולסקי: בן
ירחמיאל.
סוקולובסקי חיים, אשתו רחל
אחותו: חנה־ביליה ובעלה:
משה, יהודה, בן
אחותה: לאה ובעלה: משה׳ל, איטקה.
אילביצקי יוסף, אשתו שינה־פיגל: 3 ילדים
פולונסקי אברהם ואשתו: 2 ילדים
אחותו חיה־לאה ובעלה: 2 ילדים.
פרוק חיה: 5 ילדים.
שיפיצקי יהושע, אשתו רחל:
אברהם, בנימין, חיה.
פרוק שבתי׳ל, אשתו חנה: 4 ילדים.

גרבולסקי חיים־הירש, אשתו הניה:
לאה ובעלה: 2 ילדים
שרה ובעלה
טיבל ובעלה: 3 ילדים.
גרבולסקי חיים־ברל, אשתו ברינה:
מַשקה, בעלה פסח
בוקשטין: ישראל, אריה;
יצחק, שרה, דבורה
יוסף: ראה קגניצקי.
גרבולסקי חיה־שרה: 4 ילדים
אחיותיו: אסנת, חמקה ובעלה.
גרבולסקי יוסף, אשתו שירקה.
גרבולסקי יואל, אשתו חַמהקה:
אלקה ובעלה: 2 ילדים
חינקה ובעלה.
גרבולסקי שרה: יואל ואשתו: 2 ילדים
אברהם־פישל, אשתו מַשה.
גרבולסקי חיים־נח, אשתו שרה־ייטל.
גרבולסקי יואל, אשתו שינה: 5 בנים.
גינזבורג יעקב־יהושע, אשתו פשה: מרדכי
חבויניק רחל: אסתר ובעלה: 3 ילדים;
משה ואריה־ליב.
קוזניצקי מיכאל, אשתו רישה: 2 בנים
אחותו גישה.
קגניצקי יעקב־יהושע, אשתו דוושקה:
סימה, אלקה, יוסף.
פרוק ליבה, אשתו שרה.
קגניצקי מלכה: אליעזר, אידליה.
קגניצקי יצחק, אשתו מירקה:
יוכה ובעלה: 2 ילדים.
סידרנסקי מלכה: דבורה׳קה ובעלה:
2 ילדים
רחל ובעלה: 2 ילדים.
לבנקוב יעקב: פרל: יקותיאל
חיה — אלמנת דוד:
אסתר, יצחק, גדליה ושינדל.
קגניצקי איזיק: יצחק, אשתו בשקה·
אידה, מרים
חיה קרבצ׳יק: טיבה, אליהו, יצחק.
שינה, בעלה משה גורשטל: חיים,
שרה־אלקה.

ת. נ. צ. ב. ה.

קדושי קולוזובי, קוליני, שיפיץ

אילביצקי יהודה'ל, אשתו הניה:
סוניה ובעלה: 2 ילדים.
אילביצקי רבקה: אלתר ואשתו: 3 ילדים.
אילביצקי מרדכי, אשתו צביה.
אילביצקי דוד: בת ובעלה: 3 ילדים.

למקין אליהו, אשתו שינה:
יוסף ואשתו: 3 ילדים.

חמרדייר מלכה, בעלה ישראל: 3 בנות
נשואות: 8 ילדים.

קדושי ליסקובה

איינשטיין שמעון, אשתו יוכבד: משה, חשה.
אנקוביץ ישראל, אשתו חוה: ישעיהו,
מינה, איטקה.
אנקוביץ ברל, אשתו פרל: ישראל, חצקל,
הרשל ועוד שני בנים ובת מיניה.
אלמן חיים ואשתו: חוה, יוספה.
אדלשטיין יחיאל, אשתו מלוה.
אדלשטיין ברוך, אשתו אסתר: שתי בנות.
אדלשטיין ברוך, אשתו מלכה: שתי בנות.
בייזר ישראל, אשתו רחל, בתו —
סוניה אלינוביץ.
בורוכוביץ — אלמנת איצ'ה בורוכוביץ:
דוד ובת.
בורוכוביץ הרשל אהרון ואשתו: בן ובת.
בורוכוביץ שמעון־יוסף ואשתו.
בורוכוביץ חיים.
בליאכר פישל ואשתו: בת.
בליאכר יעקב ואשתו: בן ובת.
בליאכר זלמן ואשתו: טוביה, הרשל.
בביץ גבריאל ואשתו: 2 בנים ובת.
בנדטוביץ פייבל, אשתו גוטקה: דב, פייגל,
פשה.
ברוכנסק יעקב, אשתו הינדה: יוסף.
בביץ לייב ואשתו.
בקנשטיין משה ובתה צ'רנה ולדמן.
ברמן משה ואשתו: בנו מרדכי, בתו ובעלה.
בוחר יואל.
זורחוביץ טמה: זורח.
הרב שטיין, אשתו בתיה: 2 בנות.
מאירסון גולדה פייגה — אלמנת הרב לייב
מאירסון; שמואל־אייזיק, הרב, ליבה.
חזנסקי שמואל ואשתו: שני בנים.
חזנסקי אברהם ואשתו: שני בנים.
פפש הרשל, אשתו יאנה: יוסף.
קוז'ביצקי מיכאל, אשתו גולדה:
ברל, טוביה, יוסף.
קוז'ביצקי לייבל, אשתו פאיה.

קוז'ביצקי יעקב לייב ואשתו: 2 בנים
ו־2 בנות.
שילוביצקי מרדכי: גניה.
יונגהייט בובה: פרידריק.
קוסובסקי מגדל, אשתו בליומה.
שוורץ ישעיהו, אשתו שרה־איטה,
וחותנתו דבושה.
סקריפסקי משה, אשתו פשה: שלש בנות.
ילין הרשל ואשתו: חיינקה.
ילין דוד, אשתו סוניה: בת.
קגן שמואל.
ד"ר סטיפה אייזנברג (מורשה) ואמה.
רזניק טוניה: פייצ'ה
קצ'נובסקי מקס ואשתו שרה־בריינה.
מז'ריצק חיים, אשתו סוניה: שייטל, טייבל.
לב וולף, אשתו פריידל: בת.
פינטלביץ ירחמיאל, אשתו — חיה ליפשה:
אברהם, ישראל.
פרצוביץ יוסף ואשתו: אברהם ובת.
קוצקין — אלמנת וולף: 2 בנות.
מז'ריצקי גרשון, אשתו בובה: הניה, פניה.
נוביק הרשל, אשתו אסתר: שמשון,
זלמן ובת.
גורביץ חצקל ואשתו.
רוזנברג אסתר: רשה.
פרידנברג ישראל, אשתו לאה:
בת בוניה, ובן.
פרידנברג משה ואשתו: יעקב.
פרידנברג פסח
חזנסקי אברהם, אשתו מרים: בן.
קלצקי לייב, אשתו רחל: יצחק.
לב יהודה, אשתו מלכה: משה, עוד בן, פשה
וילנסקי יעקב, אשתו יהודית: 2 בנים.
רזניק רבקה.
חזצקי יוסף, אשתו שיפרה: 2 בנים.
חזצקי משה, אשתו שרה: לייבל.
קוצפולסקי משה אייזיק, אשתו שיינה:

דוד, רחל.
קרבצ׳יק הרשל, אשתו טייבה: אייזיק, ראובן
מיכלס ינטה.
מיכלס ישעיהו, אשתו חסיה: חיים.
פומרנץ לאה, חיינקה ומוטל.
שוורץ וליה.
משליביץ יצחק, אשתו ביילה: בינה, מרדכי.
ליברמן חשה ובתה רחל.
פומרנץ טוביה, אשתו שיינה.
שויף שמואל, אשתו חייצ׳ה: רבקה, בריינה.
שויף חייקל ואשתו פרידל.
שויף שיינה איטה ובתה סוניה.
רזניק בשקה.
פרידנברג פייגה.
קרבצ׳יק נחמיה, אשתו פשה: ליובה.
ויינשיין ברוך, אשתו טייבה: אברהם, מרדכי
ויינשטיין משה, אשתו ביילה: בת.
יעקב חזנסקי ואשתו.
ויכנה — אלמנת החיט איצ׳ה.
חבלובסקי יוסף, אשתו קיילה: שרה.
גורדון הניה — אלמנת יצחק: חיים,
בצלאל, לייבל, שרה, מיכלה, הודל.
חבויניק שמואל, אשתו סוניה: זכריה.
חבויניק דוד ואשתו.
וויינשטיין אבראשע, אשתו רחל: בוניה
ועוד בן.
פרפליוטשוק יוסף, אשתו: אליהו, ובת.
גמרמן עובדיה, אשתו: דוד.
קפלן אברהם ,אשתו אסתר: משה, חיה.
מליץ זיידל, אשתו צביה: שרה.
קנצפולסקי רחל, ובעלה: 2 ילדים.
ואמה וליה.
גוביק יוסף, אשתו רייזל: מרדכי, יהודה,
משה, קלמן, דבושה, חוה.
פוגולנסקי השל, אשתו חנה־פייגל.
פוגולנסקי חיים, אשתו מושה ובת.
פוגולנסקי ברל ואשתו ובת.
קרבצ׳וק אליעזר, אשתו שיינה:
שמואל, ליובה.
לב אברהם, אשתו אסתר: ישראל,
שתי בנות.
סוקנית, אשתו חיה, ובת.
לב פייגל, צביה ויצחק.
קוז׳ביצקי אליהו.
קוז׳ביצקי אברהם ואשתו לאה.

וולפוביץ משה, אשתו מלכה: שמואל, ברוך,
שרה, בליומה.
טרומפר זאב, אשתו הינדה: שמואל, יוסף,
פרל.
מז׳ריצקי ראובן, אשתו טייבה: אליעזר,
שולמית.
סלוצקי זיידל.
סלוצקי ברכה ובעלה.
מנדלביץ מנוחה.
לזרובסקי זליג, אשתו חשה.
בולגץ צדוק, אשתו רחל: גדליהו.
קרשינסקי לייב ואשתו.
לוין רבקה: נחמיה, ליבה.
גוביק צבי ואשתו.
שייביץ חיים ואשתו.
שייביץ אליהו ואשתו וילדיהם.
שייביץ זיידל, אשתו חנה: משה, וולף.
רזניק משה, אשתו חיה: אייזיק, רפאל.
מילר נחום ואשתו.
ליבר ואשתו: 3 בנים ובת.
גוסטמן ביילה: 3 בנות.
חבלובקי אהרון, אשתו בליומה.
סמזנוביץ יעקב, אשתו דובה.
לב משה ואשתו: 2 בנים ו־2 בנות.
קוז׳ביצקי בנימין, אשתו זלטה: יוסף, נח,
פייגל, שרה.
רודניצקי יעקב־הרש, אשתו חוה:
שלמה, יצחק.
קוז׳ביצקי אליעזר, אשתו חייקה: ישראל,
נח ובת.
ברקוביץ פייגה־איטה (מסמולניצה):
3 בנים ו־3 בנות.
פינקלשטיין שפרה: שיינה, איטקה.
קגן זליג, אשתו דבורה.
קנצפולסקי אליעזר ואשתו ובן.
חיים ריבניק ואשתו.
מז׳ריצק רייזל.
דירום שמעון, אשתו דבורה: נחום, חיים,
יצחק, הודל, רשה.
קרבצ׳יק ניסן.
קרבצ׳יק בתיה.
שורץ דוד ואשתו: שלושה בנים.
גוביק בצלאל ואשתו: שני ילדים.
רחל חאזאנסקי, אשת דוד ויגודסקי נספתה
בגיטו ביאליסטוק עם שלושת ילדיה.

ת. נ. צ. ב. ה.

רשימת יוצאי רוז'ינוי הנמצאים בישראל

אבוליץ (פינס) מלכה: אריה, אשתו שולמית (מהלה): חנה, תל־אביב.
אבנר (ריזקין), בעלה משה: ציונה, עודד, חיפה.
אברמוביץ יוסף, אשתו טובה: אלכסנדר, אשתו אילה: נילי, תל־אביב.
אגולניק יוסף, אשתו אהובה: מיכאל, משה, גילה, תל־אביב.
אורן (חבויניק) אריה־ליב, אשתו רוזה (פינס): מתתיהו, אשתו רחל (שליובסקי): איתן; אליעזר, אשתו רות (זגגי): רן, תל־אביב.
אורן (חבויניק) יוסף, אשתו יהודית: 2 בנות, תל־אביב.
אורן (חבויניק) מנחם, אשתו אסתר: יונה, אשתו מרים (ליפניק), תל־אביב.
אחיטוב (לוינב) בתיה: חיה, יעל, רמת־גן.
איון דב; אשתו ליבה, תל־אביב.
איזקסון (חבויניק) חנה, בעלה שמואל־נחמיה: שרה, בעלה גדעון יפת; צפורה, רמת־גן.
אינס (רובינוביץ(אלקה, בעלה ירוחם: עפרה, דוד, גבעתיים.
אינשטין יצחק, אשתו שרה (איצקוביץ): יואל, רחל, תל־אביב.
איצקוביץ דבורה, בעלה מרדכי גוטמן: רבקה, חיים, יפעת.
איצקוביץ יעקב, אשתו גיטה (קפלן): פנינה, בעלה ישראל גלפנד: יובל, עתליה; שאול, חיפה.
איצקוביץ מאיר, אשתו צביה: אמנון, תל־אביב.
אלוני יוכבד (לבנבוק), בעלה משה: עזרא, פנחס, פנינה, גבעתיים
אלפר (קפלינסקי) שינה: מלכה, בלהה, דובה, רחל, תל־אביב.
אלפרשטין דינה (דינרמן): אביבה, רוחמה, יוסף, תל־אביב.
אנוך (מירקין) ובליומה: חנה, בעלה, משה רפופורט: בן ובת; רות, רמת־גן.

אפשטין צבי, אשתו אהובה (צמח): יפה, משה, תל־אביב.
אפשטין צפורה (לב), בעלה צבי: יהודה, גלילה, תל־אביב.
אפשטין שרה־חנה, תל־אביב.
ארצי (דיטקובסקי) פרומה, בעלה מרדכי: חיים, גלילה, חולון.
ארקין (רוחמס) מרים, בעלה זלמן: עמי, אחיעזר, עקרון.
ארליך (אפשטין) לאה: מרים, רמת־גן.

בביץ מנחם, אשתו חיה, חיפה.
בביץ משה, אשתו חיה, חיפה.
בביץ פנינה, תל־אביב.
בולגץ' צבי, להבות חביבה.
בורנשטין סמדר (שרה חבויניק), בעלה אליעזר: ורד, תל־אביב.
בורסי חנה (פינמן): מרים רוטמן: 2 ילדים; בנימין, תל־אביב.
בורסי (גרבר) שמעון, אשתו רחל: יצחק, שמואל, תל־אביב.
בלומברג אבא, אשתו צ־רנה: יוסף, אשתו שרה: יהודית, שולמית, תל־אביב.
שרה תאזיני: בצלאל, יהודית.
ברוידה יונה, בעלה נחום: 2 ילדים, תל־אביב.
ברונה לאה, עפולה.
ברוידה סוניה, תל־אביב.
בשין נתן, אשתו נעמי: שרה, נחמה, ירושלים.
ברזניצקי הדסה, רמת־גן.
ברזניצקי אריה, אשתו שרה: נינה, לאורה, תל־אביב.
ברזניצקי חיים, אשתו רבקה: רם, דוד, רמת־גן.
ברין גיסיה (רודצקי), בעלה נחמן: צביה, שי, חינה, עפולה.

גבורין דוד, אשתו שחורה: צבי, עמירם, רמת־גן.

גובר מרדכי ואשתו.
גור־אריה (פרס) מרים, בעלה נחמן: כפר הראה.
גישרי אהובה (קמנימוסטקי): משה אשתו אסתר (גרבולסקי): רפאל, דרור, ראשון־לציון.
גלעדי (קליצקי) רבקה, בעלה יעקב: דב, חיפה.
גלעדי (ביאלוביצקי) שרה, חיפה.
גמרמן אפרים, אשתו יפה (איון): ורדה, נעמי, תל־אביב.
גמרמן פנחס ואשתו: ת״א־יפו.
גרבר בליומה, תל־אביב.
גרדובצ׳יק ראובן, אשתו פניה: צבי, ליאון, חדרה.
גרינפלד ג׳ניה (מאירוביץ).

דבשני (קרופיק) חוה, בעלה יוסף: שלמה, אשתו הדסה: 2 בנות (ניצה); גאולה מכטיגר, בעלה ראובן: יעל, קרית שלום.
דובקין יוסף: שלמה; קרפל־נתן ואשתו 2 ילדים, רעננה.
דובקין שרה (סוקולובסקי), בעלה שמואל: חיים, מרים, תל־אביב.
דלוגולנסקי (פומרניץ) אסתר, בעלה נתן: כרמלה, שרה, יעקב, חיה, פתח־תקוה.

הופמן (זיסקינדוביץ) ובעלה: לאה, זהבה, תל־אביב.
הורניק (שפירא) רבקה ובעלה, רמת־גן.
הלר (פינס) מלכה, בעלה ישראל: חנה, בעלה יוחנן פוזנר; צפורה, גאולה, תל־אביב.

וולק חנה (שפילר), באלה מאיר: 2 ילדים.
וינגרטן גיסיה (רודצקי), בעלה מרדכי: רחל, ירושלים.
וינשטין יעקב, אשתו מינה: יצחק, פתח־תקוה.
ולודינסקי אליהו, רמת־גן.
ותקין (מולצ׳דסקי) מלכה, ירושלים.

זילברברג (פיטקובסקי) רבקה, בעלה ישעיהו: אשר, שמריהו, יאיר, תל־אביב.
זולטקובסקי (פיטקובסקי) רבקה, בעלה חיים גבעתיים.
זיסקינד (חבויניק) דובה: רות, תל־אביב.

זלטנר משה, אשתו אירה: בלהה, אליעזר, שינה־ליבה, חיפה.
זמרוחובסקי חנה: שמואל, אשתו לאה: יונה, חמדה, רות, ירושלים.
זנדמן רבקה (בשין): יעקב, חיה, ירושלים.
זקלד (לוינה) סוניה, רמת־גן.
זקהיים נפתלי, אשתו רחל (רודצקי): יהושע, דליה, כפר־יחזקאל.
זקהיים מיכאל, אשתו צפורה: א) גלעדה גבתי, בעלה צבי: נאוה, אליעזר, חיפה ב) יחיאלה לב, בעלה אליה: רן, עדנה.

חבויניק אברהם, אשתו אסתר: מתתיהו, דניאלה; אחותו: רחל, תל־אביב.
חבויניק ברוך, אשתו טטינה: נעמי, בעלה נפתלי גורביץ: דרור, איתן, תל־אביב.
חבויניק זרח ואשתו: חיים, אבנר, שלמה.
חבויניק חיים־דוד, אשתו שולמית: עמי, צביה, כפר מנחם.
חבויניק — אלמנת פישל (פטיה): 2 ילדים.
חובר (חבויניק) אסתר, בעלה יעקב: גד, חביבה ואבי, בית־גוברין.
חבויניק רחל: לאה, תל־אביב.
חסיד (זיסקינדוביץ) חיה ובעלה: משה, בלהה, שולמית, לאה, אריה, גבעתיים.
חייקין גרשון ואשתו; בת, תל־אביב.

טימינסקי זרח, אחיו יעקב, תל־אביב.
טרבגודה (אפשטין) מרים, בעלה יוסף: דליה, חיים־דב, תל־אביב.
טרן חיים, אשתו חוה; אסתר בלושטיק ובעלה: בנימין, חיפה.

יובליר (פינס) שושנה, תל־אביב.
יוסלביץ (שמשינוביץ) שרה, בעלה עמנואל: מרים, חוה, יאיר (מרים נשואה צחובוי: נוני; חוה ובעלה), רמת־גן.
כהן שמה (נכדת חיים זלמן וינשטין), קרית ביאליסטוק.
יעקבי (פיטקובסקי) רבקה, בעלה שמואל: שמואל גלאי, חיפה.
יעקבסון יצחק, רמת־גן.
יתום יעקב ד״ר: שולמית, שושנה, מקוה־ישראל.

כוכבי (שקולניק) יונה.
כספי (שיפיאצקי) בלחה, בעלה יעקב: חיה, עמי, חרות.

לב יוסף, אשתו לאה: זהבה, צופיה, תל־אביב.
לבנבוק יצחק, תל־אביב.
לבנבוק נח, תל־אביב.
לובנוב (קרופיק) פרידה, בעלה משה: שרה הרחול, בעלה אליהו: יפתח, כפר־תבור. חסיה, בעלה אופיר מאיר: דוד; חיים.
לוין שמואל, אשתו מרים: צפורה, אברהם, לוד.
לוטקר רעיה, בעלה אשר סנפיר: עודד, נטע, בית־דגן.
לויתן אבא, אשתו שרה־רבקה: אהובה — אלמנת קלינצויג: אילנה, זאב, תל־אביב.
יצחק, אשתו רחל (חבויניק): נעמי; אליהו, אשתו רחל: רוני, גדעון, תל־אביב.
לוריא יהודה, אשתו זלדה: אריה, דב, תל־אביב.
לוי (שמשנוביץ) דבורה, בעלה איזידור: מרים, תל־אביב.
ליובושיצקי בצלאל, אשתו גיטל: רפאל, גלילה; אמו יהודית — אלמנת אהרן, חיפה.
ליסקובסקי (לבוביץ) בלהה, בעלה יהושע: טובה וינשטוק, בעלה נתן: נוריאל־שלום תל־אביב.
ליפובסקי, רחובות.
לנדסברג אליהו ואשתו: בלהה, תל־אביב.
לסקובסקי דב, אשתו יפה (ינוביץ): זהבה, יהודית, תל־אביב.
לרמן צבי: נכדיו חזון נורית, חנוך, תל־אביב.

מאירוביץ, שלמה, תל־אביב.
מגלי (מוגילינסקי) שמואל, אשתו שינה: מלכה; ישראל אשתו אָמה (שץ): שחר, יעל, אורי, תל־אביב.
מולצ׳דסקי מרדכי, כפר־סבא.
מוריץ (סוקולובסקי) יהודית, בעלה משה: מרדכי, תל־אביב.
מושקוביץ (לויתן) סוניה, בעלה ברוך: עמליה סטריקובסקי, בעלה טוביה: ניבה, תל־אביב.
מירמן יהודית (סוקולובסקי), בעלה יצחק: משה, רחל, שפיים.
מירקין מאיר, ירושלים.
מלר יהודית, בעלה חיים: שולמית, עמיצור, מרים, עקרון.
מלר רבקה, בעלה יוסף: צפורה, נוגה, אסתר, בצרון.
מרוצ׳ניק נתן, אשתו רחל, פתח־תקוה.

ניר (סבולסקי) אסתר, חיפה.

סויטיצקי משה, אשתו איטה (בביץ): שמחה, אשתו מרים: שושנה, ראובן; ברל, אשתו חנה: מלכה, חיפה
לאה בעלה ברל פשניצקי: אליקום, חיים.
סולומינסקי חוהקה, רחובות.
סוליטרניק חנה: רחל (שרשבסקי).
סוקולובסקי אביגדור, אשתו חיה: פשה־לאה, בעלה יואל סולניק: יורם; חנוך, ראובן, חולון.
סוקולובסקי דוד, אשתו בלהה: ראובן, פסיה, מאיר, רמת־גן.
סוקולובסקי יוכבד: יהודה, אשתו סוניה: מרדכי, ראובן, תל־אביב.
סוקולובסקי מאיר ,אשתו סוניה (מיכנובס־קי): אילנה, אילה, יהודית, תל־אביב.
סידרנסקי יוספה: טודז׳ה, אשתו גניה: יהושע, ליליה; נכה, בעלה הרמן בנק־רוט: יהודיה, קרית ביאליסטוק.
מלכה, בעלה יונה: 2 בנות.
סירקיס יהודית (גרבולסקי), בעלה יוסף: אריה, ברוריה, זלטה, פתח־תקוה.
סנדרוביץ פרומה (גוסטובסקי), בעלה משה: שרה, חולון.
סנובסקי רחל (גרבר) ובעלה: שמואל, משה, דניאלה, תל־אביב.

פוליק מרדכי, ירושלים
פוקסמן ישראל, אשתו מלכה: נחמה, שפרה, קרית חיים.
פיטקובסקי דוד, אשתו שרה: גדעון, אמנון, חיפה.
פיטקובסקי עקיבא, אשתו נינה: דב, חיפה.
פינמן נכה, תל־אביב.
פינס דבורה: רוזה, תל־אביב
פינס דן, אשתו פניה: קופאי, אשתו חנה: ילדה; רונית, תל־אביב.
פינס סוניה: חיים־שמעון, אשתו חוה: אליהו־עקיבא, יהודה; אריה, אשתו יפה: אביהו, שי, תל־אביב
פקרסקי (אגולניק) חנה, בעלה משה: רינה,

בעלה אליהו ; רידר : אורנה, עמוס, מיכל, חרות.
פריבולסקי בשה (מרוצ׳ניק), בעלה ישראל : יעקב, יצחק, חולון.
פרידלנדר (שרשבסקי) יהודית, בעלה בן־ציון : פזות ; תמר ובעלה : בעז.
פרלמן (קליבנסקי) הינדה, בעלה אריה : איתן, ציונה, חיפה.

קבוז׳צקי (סוקולובסקי) מלכה, בעלה שלמה: טובה, בעלה שמואל פינס ; יעקב, מרים, תל־אביב.
קושניר אסתר : דוד.
קפלן חנה (ברזניצקי), בעלה ישעיהו: עדי, עליזה, אהובה, תל־אביב.
קלצקי לילי — אלמנת יעקב : נדיה, חיפה.
קליניוד פשה (אברמוביץ), בעלה יוסף : מנחם, יאיר, תל־אביב.
קלינר הדסה (רבינוביץ), נחלת־יצחק.
קרופניק דוד, אשתו רחל אינקר : חיה, בעלה יעקב הופמן ; דיצה, ילד, זכרון יעקב.
שרה ; צפורה, בעלה שמחה וייס: בת; אהובה, חסיה, צבי.
קרלין שיינה (חייקין) : 2 בנים, תל־אביב.
קפלינסקי יצחק, אשתו דבורה : תמר, חומה, תל־אביב.
קרלינסקי חיים, אשתו חוה פינס : לאה.
קרפליביץ יוסף, אשתו בטי : מאיר, הדר־יוסף.

רדזומינסקי (פדוה), רמת־גן.
רובינשטין (יוז׳לבסקי) דבורה, רמת־גן.
רודלר (אינקר) רשקה, תל־אביב.
רודצקי יצחק, עפולה.
רוז׳נסקי אברהם, תל־אביב.
רוחמס בן־ציון ואשתו, תל־אביב.
רוטשטין יצחק, אשתו ליובה : מרים, הינדה, משה־חיים, בית יהושע.

רושקין זאב, אשתו שרה: עדנה, צביה, רחל, תל־אביב.
רושקין — אלמנת יעקב : 2 ילדים, תל־אביב.
רזניצקי זלמן, אשתו סוניה : יצחק, יעקב, תל־אביב.
רזניצקי נחום, חדרה.
רזניצקי שמעון, חיפה.
ריינר (אט) חסיה : ישראל, שמואל, מלאכי, רעננה.
רכטסהנדלר (מזור) חוה, בעלה פיבל: לאה, חיפה.
רפאלי (פינס) פרידה : נימה, רות, רפאל, תל־אביב.
רפופורט דבורה (גרבר), בעלה אריה : יורם, יצחק, זכרון יעקב.

שדמי שכנא בן משה׳קה (ברמן), קיבוץ אילון.
שיבא (שמש) אסתר, בעלה דב : גלעד קיבוץ אילון.
שמיר (יז׳רניצקי) יצחק, אשתו שרה: יאיר, גלעדה, תל־אביב.
שמשוני יעקב, אשתו חיה, כדורי.
שמשוני מאיר, אשתו שרה ליברמן: מרים; בעלה יוסף אוסטוב ; רון, נאוה ; צבי ואשתו, רמת־גן.
שמשוני אסתר־לאה — אלמנת שמעון (בייזר) : זאב, אשתו אניטה : לילי
שמשוני אלישע, אשתו לאה : ארנון, נחום, תל־אביב.
שפירא אלישבע (שמשוני), בעלה משה : ירדנה, הלה, דורית, ירושלים.
שיפיאצקי משה, רמת־גן.
שטין זלטה (ברוידה) : בת, תל־אביב.
שרובסקי (זיסקינדוביץ), בעלה אהרן : צבי, מושב נחלים.

רשימת יוצאי ליסקובה הנמצאים בארץ

שרה לאה שמשוני (ליברמן), 2 ילדים, רמת־קן.
זהבה ליברמן ובעלה: שני ילדים, רחובות.
יהודית כהן (ליברמן) ובעלה: 2 ילדים, תל־אביב.
חמדה מילברג (ליברמן): 2 ילדים, תל־אביב.
חנה ליברמן, תל־אביב.
שמעון ליברמן, תל־אביב.
רזניק בנימין, תל־אביב.
יונה רוטשטיין (רזניק), תל־אביב.
חסיה אייזנברג (רזניק), תל־אביב.
יקותיאל קרבציק, חדרה.
יוסף קרבצ׳וק, תל־אביב.
זליג קרבצ׳וק, בת־ים.
משה קרבצ׳וק, חיפה.
רשה שיינטל (קרבצ׳וק), קרית־חיים.

יוסף פומרנץ, חולון.
ישראל פומרנץ, חולון.
יונה רזניק, תל־אביב.
יעקב רזניק, תל־אביב.
דבורה רזניק, תל־אביב.
בריינה רזניק, תל־אביב.
אברהם וולפוביץ׳ תל־אביב.
חיה קרבצ׳וק, חדרה.
עזריאל ברושי, תל־אביב.
משה ברסטביצקי, תל־אביב.
פסח בנדטוביץ, חולון.
יונה ברוכנסקי, קיבוץ להבות חביבה.
יהודה מז׳ריצקי, חולון.
פסיה בוחר (מז׳ריצקי), חולון.
יוסף מז׳ריצקי, תל־אביב.
יפה בוחר, תל־אביב
סוניה רוזמן (לבית גוטהלף), קרית־חיים.